

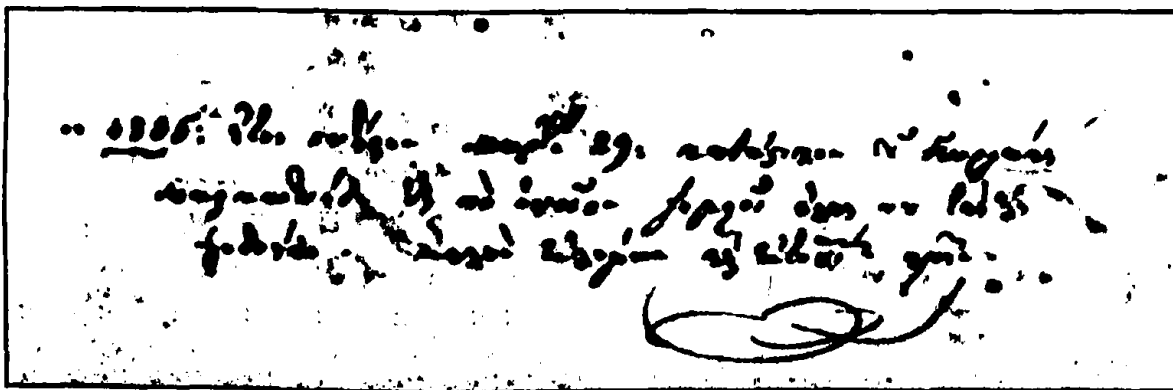
ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ Δ. ΛΟΥΗΣ

A SG

ΜΟΡΦΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΣΤΗΝ
ΚΥΠΡΟ (1817-1839) :

Ο ΓΕΩΡΓΑΚΗΣ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΙΔΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΤΣΙΦΛΙΚΙΑ
ΜΟΡΦΟΥ ΚΑΙ DERVİŞ EFENDİ

I

ΛΕΥΚΩΣΙΑ
2006

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000131770

LR
330.956 93
10Y

ΜΟΡΦΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ (1817-1839):

**Ο ΓΕΩΡΓΙΑΚΗΣ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΙΔΗΣ
ΚΑΙ ΤΑ ΤΣΙΦΑΙΚΙΑ ΜΟΡΦΟΥ ΚΑΙ DERVİŞ EFENDİ**

ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ Δ. ΛΟΥΗΣ

ΜΟΡΦΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΣΤΗΝ
ΚΥΠΡΟ (1817-1839) :

Ο ΓΕΩΡΓΑΚΗΣ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΙΔΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΤΣΙΦΛΙΚΙΑ
ΜΟΡΦΟΥ ΚΑΙ DERVİŞ EFENDİ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ
2006

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στην εργασία αυτή επιχειρούμε να μελετήσουμε τις μορφές των οικονομικών σχέσεων που αναπτύχθηκαν στην Κύπρο από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα μέχρι το 1839. Οι μορφές αυτές έλκουν την καταγωγή τους από το 18^ο αιώνα και παρουσιάστηκαν σωρευτικά στην υπό εξέταση περίοδο. Η παρούσα μελέτη έχει βασιστεί αποκλειστικά σε άγνωστο έως τώρα αρχειακό υλικό, κυρίως στο κατάστιχο IV που απόκειται στην Αρχιεπισκοπή Κύπρου και είναι κατατεθειμένο σε μικροφίλμ στο Ιστορικό και Παλαιογραφικό Αρχείο του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης (Μ.Ι.Ε.Τ.) της Ελλάδος με αριθμό IV και χρονολογία καταγραφής Φεβρουάριος 1983. Ολόκληρο το ιδιωτικό εμπορικό αρχείο του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη λανθάνει. Μας έχει διασωθεί μόνο το υπό εξέταση κατάστιχο που αποτελεί τμήμα του αρχείου αυτού. Το κατάστιχο μου υποδείχθηκε για μελέτη, από τον κ. Θεόδωρο Παπαδόπουλλο, ο οποίος μου απέστειλε φωτοαντίγραφο του πρωτοτύπου, αφού εξασφαλίστηκε η σχετική άδεια από τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου κκ. Χρυσόστομο. Το περιεχόμενό του μελετήθηκε επισταμένα στο φιλόξενο χώρο του Μ.Ι.Ε.Τ. στην Αθήνα από μικροφίλμ και φωτοαντίγραφο που μου παραχωρήθηκε, αφού έτυχα της παλαιογραφικής καθοδήγησης του Προϊσταμένου του Αρχείου κ. Αγαμέμνονα Τσελίκα και της επιστημονικής συνεργάτιδας του ιδρύματος, κ. Μαρίας Πολίτη.

Κατόπιν εξαντλητικής και πολυεπίπεδης διερεύνησης του καταστίχου, προχωρήσαμε στη συγγραφή της εργασίας αυτής που αποτελείται, εκτός από τον πρόλογο και την εισαγωγή, από δύο μέρη.

Στην εισαγωγή αποτυπώνονται το πολιτικοοικονομικό πλαίσιο της περιόδου στον ευρύτερο ευρωπαϊκό και οθωμανικό χώρο, με ιδιαίτερη έμφαση στις εσωτερικές εξελίξεις στην Κύπρο, τα είδη και η σημασία των ομοειδών με την πηγή μας τεκμηρίων καθώς και η ανάπτυξη του θέματος και της μεθοδολογίας που ακολουθήθηκε.

Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται η προσωπογραφία του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη και οι εμπορικές, φορολογικές και δανειοδοτικές δραστηριότητές του.

Στο δεύτερο μέρος αναλύεται ο τρόπος εκμετάλλευσης των τσιφλικιών Μόρφου και Δερβίς Εφέντη καθώς και τα οικονομικά τους αποτελέσματα. Οι εργασιακές σχέσεις, οι όροι και η αμοιβή εργασίας αποτυπώθηκαν σε συμβόλαια εργασίας και στα έξοδα των αντιπροσώπων του εκμισθωτή Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη.

Στα παραρτήματα ενσωματώθηκαν επεξεργασμένα στοιχεία και άλλο αρχειακό υλικό.

Αισθάνομαι το χρέος να εκφράσω τις ολόψυχες ευχαριστίες μου στον Ομότιμο καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών κύριο Βασίλη Κρεμμυδά, στον καθηγητή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κύριο Γεώργιο Παπαγεωργίου και στον Αναπληρωτή καθηγητή του Πανεπιστημίου Κύπρου κύριο Ιωάννη Θεοχαρίδη για την ουσιαστική συμβολή τους στην πορεία της έρευνας. Η έρευνα χρηματοδοτήθηκε στα πρώτα της στάδια από το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών της Ελλάδας (Ι.Κ.Υ.).

Εκφράζω επίσης θερμές ευχαριστίες προς τον κύριο Ηλία Μανούχο για τη συμβολή του στην κωδικοποίηση των τεκμηρίων και τον ηλεκτρονικό προγραμματισμό.

Κυπριανός Δ. Λούης
Λευκωσία, 7 Μαρτίου 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	7
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	9
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.....	13
ΠΙΝΑΚΕΣ.....	16
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ.....	18
ΧΑΡΤΕΣ.....	19
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ.....	20

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΣΥΓΚΥΡΙΑ ΚΑΙ Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ (αρχές 19 ^{ου} αι. - 1839).....	23
II. ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ (αρχές 19 ^{ου} αι. - 1839).....	31
III. ΤΑ ΚΑΤΑΣΤΙΧΑ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥΣ.....	61
IV. ΤΟ ΘΕΜΑ ΚΑΙ Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	73

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ο ΓΕΩΡΓΑΚΗΣ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΙΔΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ

I. ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΓΕΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ.....	85
II. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΜΕ ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ.....	98
III. Η ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΑΚΗ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΙΔΗ.....	119
IV. ΤΟ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΑΚΗ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΙΔΗ.....	129
1. Ο ΤΥΠΟΣ, Η ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟΥ.....	134
2. ΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΤΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΩΝ.....	148
α. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ, Η ΓΡΑΜΜΙΚΗ ΔΙΑΤΑΞΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ.....	149
β. ΟΙ ΤΕΧΝΙΚΟΙ ΟΡΟΙ ΤΗΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ.....	153
γ. Η ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ.....	156
i. ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΙ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΩΝ.....	156
ii. ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ.....	156
iii. ΒΟΗΘΗΤΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ.....	158
δ. ΟΙ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΩΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ.....	159
3. Ο ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΣΙΦΛΙΚΙΟΥ ΤΟΥ ΔΕΡΒΙΣ ΕΦΕΝΤΗ.....	161
4. ΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑΣ.....	162
V. ΟΙ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΟΙ.....	163
1. ΟΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΩΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ ΤΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΩΝ.....	163
2. ΟΙ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΟΙ ΩΣ ΔΕΙΚΤΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗΣ.....	164
VI. ΟΙ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ Γ. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΙΔΗ.....	
1. Ο ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΤΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ.....	169

2. ΟΙ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΕΣ.....	171
α. ΟΙ ΜΙΚΡΕΜΠΟΡΟΙ ΚΑΙ ΟΙ «ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑΡΗΔΕΣ»	178
β. ΟΙ ΕΜΠΟΡΙΚΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΚΑΙ Η ΠΡΟΑΓΟΡΑ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ.....	183
γ. Η ΑΠΟΠΛΗΡΩΜΗ ΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΦΟΡΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ.....	187
δ. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΜΠΟΡΟΙ.....	188
i. ΣΑΓΕΧ ΦΕΤΤΑΛΛΑΧ.....	200
ii. ΦΕΛΗΕ ΜΑΛΑΓΑΜΒΑΣ	206
* iii. ΓΙΑΚΟΥΜΕΤΤΟΣ ΜΑΤΑΙΗΣ.....	214
iv. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΕΦΑΛΑΣ	220
ε. ΟΙ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ «ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΕΣ»	221
i. Η ΠΡΟΑΓΟΡΑ ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΣ ΚΑΙ Η ΑΠΟΠΛΗΡΩΜΗ	221
στ. ΟΙ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΣΥΜΠΡΑΞΕΙΣ	224
i. Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΛΥΣΗΣ ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ.....	224
ii. ΣΥΝΤΡΟΦΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΚΑΙ ΠΩΛΗΣΗΣ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΣ.....	225
3. ΤΑ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΑ ΚΕΡΔΗ ΤΟΥΣ.....	230
4. ΤΑ ΜΕΣΑ ΣΥΝΑΛΛΑΓΗΣ.....	258
α. ΤΟ ΞΕΝΟ ΝΟΜΙΣΜΑ	258
β. Η ΟΜΟΛΟΓΙΑ	263
γ. Η ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΗ.....	265

VII. Ο ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ

1. ΔΑΝΕΙΑ «ΛΑΜΒΑΝΕΙΝ» (ΧΟΡΗΓΟΥΜΕΝΑ)	275
α. ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΕΣ ΕΙΣΠΡΑΚΤΕΕΣ ΕΝΑΝΤΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΠΡΟΣΟΔΩΝ.....	275
i. ΛΑΜΠΗΚΙΣ ΣΑΡΑΦΗΣ.....	275
ii. ΜΕΛΚΩΝ ΝΕΟΣ ΣΑΡΑΦΗΣ.....	283
β. ΟΜΟΛΟΓΙΕΣ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΣ ΕΙΣΠΡΑΚΤΕΕΣ ΕΝΑΝΤΙ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ	287
2. ΔΑΝΕΙΑ «ΔΟΥΝΑΙ»	289
α. ΕΚΧΩΡΗΣΗ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΠΛΗΡΩΤΕΩΝ	290
β. ΑΠΛΗ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ	294
i. ΠΟΖΟΒΙΚ ΠΕΤΡΟΣ.....	294
ii. ΣΑΤΕΧ ΑΝΤΩΝ.....	295
iii. ΧΑΤΖΗΣΤΕΦΑΝΗ ΑΓΓΕΛΗΣ.....	296
iv. ΧΑΡΕΜΙ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΟΥ ΤΤΑΧΥΡ ΑΓΑ.....	296
v. ΙΜΠΡΑΧΕΙΜΑΓΑΣ ΖΑΠΙΤΗΣ ΛΑΡΝΑΚΑΣ.....	300

VIII. ΕΚΜΙΣΘΩΣΕΙΣ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΠΡΟΣΟΔΩΝ

1. ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΠΡΟΣΟΔΩΝ	303
2. ΕΚΜΙΣΘΩΣΕΙΣ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΡΟΣΟΔΩΝ	308
α. Η ΑΝΑΘΕΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΥΨΗΛΗ ΠΥΛΗ ΤΗΣ ΕΙΣΠΡΑΞΗΣ ΤΩΝ ΦΟΡΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΟΙ ΦΟΡΕΙΣ.....	308
β. ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ, ΦΟΡΟΕΙΣΠΡΑΞΗΣ ΚΑΙ ΕΛΕΓΧΟΥ ΣΕ ΚΕΝΤΡΙΚΟ, ΕΠΑΡΧΙΑΚΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ.....	313
i. Η ΣΥΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΤΙΚΩΝ	316
ii. Η ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΦΟΡΩΝ	320
iii. Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΙΣΠΡΑΞΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΔΟΣΗΣ ΤΩΝ ΦΟΡΩΝ	322
iv. Ο ΕΛΕΓΧΟΣ	324
γ. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΕΚΜΙΣΘΩΤΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ	325
δ. ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΙΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΦΟΡΩΝ.....	334
i. ΟΙ ΦΟΡΟΛΟΓΟΥΜΕΝΟΙ	335
ii. ΟΙ ΦΟΡΟΙ	337
iii. ΤΡΟΠΟΙ ΕΙΣΠΡΑΞΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΔΟΣΗΣ ΤΩΝ ΕΚΜΙΣΘΟΥΜΕΝΩΝ ΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΦΟΡΩΝ	354

IV. ΜΟΡΦΕΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΦΟΡΩΝ	359
1. ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΦΟΡΩΝ ΩΣ ΑΤΟΜΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ (ΔΕΡΟΥΧΤΕΔΕΣ).....	359
2. ΣΥΝΤΡΟΦΙΚΕΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΙΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΦΟΡΩΝ (ΔΕΡΟΥΧΤΕΔΕΣ).....	360
3. ΥΠΕΝΟΙΚΙΑΣΗ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΦΟΡΩΝ.....	361
3. Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΚΜΙΣΘΩΣΗΣ ΤΩΝ ΤΣΙΦΛΙΚΙΩΝ ΜΟΡΦΟΥ ΚΑΙ ΔΕΡΒΙΣ ΕΦΕΝΤΗ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΜΒΑΤΙΚΕΣ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΚΜΙΣΘΩΤΗ.....	365
α. Ο ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΕΝΟΙΚΙΑΣΗΣ ΤΩΝ ΤΣΙΦΛΙΚΙΩΝ.....	365
β. Η ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΕΚΧΩΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΟΡΟΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΥ	371
γ. ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΥΨΟΣ ΤΗΣ ΕΚΜΙΣΘΩΣΗΣ	373
δ. Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΠΑΡΑΛΑΒΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΤΣΙΦΛΙΚΙΟΥ	375
4. ΕΚΜΙΣΘΩΣΕΙΣ ΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΟΥ ΤΥΠΟΥ (ΚΑΠΝΟΣ).....	375
5. ΕΚΜΙΣΘΩΣΕΙΣ ΧΑΡΟΥΠΙΩΝ ΧΙΟΥΣΣΕΗΝ ΑΓΑ.....	378

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΤΣΙΦΛΙΚΙΩΝ ΜΟΡΦΟΥ ΚΑΙ DERVİŞ EFENDİ (1832-1836)

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	381
II. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΤΣΙΦΛΙΚΙΩΝ ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΟΝ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΧΩΡΟ.....	387
1. Ο ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΟΡΦΟΥ	403
2. Ο ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΤΣΙΦΛΙΚΙΟΥ ΜΟΡΦΟΥ	408
III. ΤΟ ΤΣΙΦΛΙΚΙ ΤΟΥ ΔΕΡΒΙΣ ΕΦΕΝΤΗ ΩΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΜΟΝΑΔΑ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ.....	412
1. Η ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΑΙ Ο ΚΕΦΑΛΑΙΟΥΧΙΚΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΣΙΦΛΙΚΙΟΥ.....	412
2. Η ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΕΚΤΑΣΗ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΤΣΙΦΛΙΚΙΟΥ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	415
3. ΤΟ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΟΥ ΤΣΙΦΛΙΚΙΟΥ (Managerial system-çiftlik).....	419
IV. ΟΙ ΕΡΓΑΣΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΣΤΟ ΤΣΙΦΛΙΚΙ ΤΟΥ ΔΕΡΒΙΣ ΕΦΕΝΤΗ	
1. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	431
2. ΟΙ ΕΡΓΑΣΙΑΚΕΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΤΟΥ ΤΣΙΦΛΙΚΙΟΥ	432
α. ΔΙΑΤΑΞΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΑΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ	432
β. Η ΣΥΝΑΨΗ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΩΝ ΣΥΜΦΩΝΙΩΝ - ΤΡΟΠΟΣ ΠΡΟΣΛΗΨΗΣ.....	435
I. ΟΡΟΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΩΝ ΣΥΜΒΟΛΑΙΩΝ.....	436
II. ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΤΩΝ ΜΟΝΙΜΩΝ ΕΡΓΑΤΩΝ.....	438
3. Η ΑΜΟΙΒΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΟ ΤΣΙΦΛΙΚΙ ΤΟΥ ΔΕΡΒΙΣ ΕΦΕΝΤΗ	439
V. ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΤΣΙΦΛΙΚΙΟΥ ΤΟΥ ΔΕΡΒΙΣ ΕΦΕΝΤΗ	445
1. ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΩΝ ΚΕΡΔΟΖΗΜΙΩΝ ΤΟΥ ΤΣΙΦΛΙΚΙΟΥ ΤΟΥ ΔΕΡΒΙΣ ΕΦΕΝΤΗ.....	445
2. ΟΙ ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΕΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΙΣ ΣΤΟ ΤΣΙΦΛΙΚΙ ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΟΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥΣ.....	450
3. ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΡΟΚΥΠΤΟΥΝ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΑΚΟ ΥΛΙΚΟ.....	458
4. ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ: ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ	461
ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	467

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	483
1. Έγγραφο 1	485
2. Έγγραφο 2	487
3. Έγγραφο 3	489
4. Έγγραφο 4	491
5. Έγγραφο 5	498
6. Δημιουργία και ενημέρωση λογαριασμών Γενικού Καθολικού	500
7. Κατάσταση ταμειακής ροής (1817-1839)	502
8. Τα είδη των καταστίχων μιας εμπορικής επιχείρησης σύμφωνα με το διπλογραφικό σύστημα.....	505
9. Καταγραφή και θεματική κατάταξη λογαριασμών καταστίχου.....	508
10. Κατηγοριοποίηση των πράξεων με βάση το λεκτικό και την ερμηνεία τους.....	521
11. Συντομογραφίες-περιγραφή θεματικών κατηγοριών.	527
12. Συγκεντρωτικός κατάλογος χρεωπιστωτών κατά τάξη μεγέθους σε γρόσια	528
13. Χρεωστικά και πιστωτικά ποσά συναλλασσομένων και τα υπόλοιπα τους (1817-1839) σε γρόσια	533
14. Εμπορεύματα: Μεικτό κέρδος σε απόλυτους αριθμούς σε γρόσια και σε ποσόστωση.....	538
15. Μεικτό κέρδος κατά κατηγορία και είδος εμπορευμάτων.....	541
16. Λεπτομερής λογαριασμός κερδοζημιών τσιφλικιού Δερβίς Εφέντη (1833-1836) σε γρόσια	545
ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	547
I. ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΠΗΓΕΣ.....	547
II. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	547
III. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ	548
ΕΠΙΜΕΤΡΟ.....	573

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

1804-1856

- 1804** Εξέγερση Οθωμανών, Λινοβαμβάκων, χριστιανών χωρικών, ατάκτων και στρατιωτών εναντίον των αρχών εξαιτίας της νέας φορολογικής επιβάρυνσης (πρόκειται για το ανάλογο των μουσουλμάνων (1/3) για την κάλυψη των εξόδων της εκστρατείας στην Αίγυπτο (1801-1804) και της σιτοδείας. Πολιορκείται η Λευκωσία από τον Ισμαήλ Αγά. Στρατεύματα από την Καραμανλία καταστέλλουν τη στάση (-1806) και η Εκκλησία οδηγείται σε οικονομικό αδιέξοδο λόγω της ανάληψης των εξόδων των στρατευμάτων με τη σύναψη δανείων.
- 1806** Εξέγερση Αλτιπαρμάκ (Altıparmak)· λεηλασίες και σφαγές χριστιανών στην Καρπασία. [Ρωσοτουρκικός πόλεμος (1806-1812)].
- 1808** Εξέγερση Απά αγά στη Λεμεσό· λεηλασίες και σφαγές χριστιανών.
- 1809** Αποκεφαλίζεται ο Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος στην Κωνσταντινούπολη (31 Μαρτίου).
- 1810** Με αυτοκρατορικό διάταγμα απομακρύνεται ο αρχιεπίσκοπος Χρύσανθος και εξορίζεται στην Εύβοια. Ο Κυπριανός γίνεται Αρχιεπίσκοπος Κύπρου (-1821).
- 1812** Ίδρυση Ελληνικής Σχολής στη Λευκωσία από τον Κυπριανό.
- 1814** Συνέδριο Βιέννης. Ίδρυση Φιλικής Εταιρείας.
- 1818** Ο Φιλικός Δημήτριος Ίπατρος στην Κύπρο (Οκτώβριος).
- 1819** Λειτουργία Ελληνικής Σχολής στη Λεμεσό.
- 1820** Ο Κουτσιούκ Μεχμέτ διορίζεται μουχασίλης (κυβερνήτης) της Κύπρου. Ο Φιλικός Αντώνιος Πελοπίδας στην Κύπρο. Επιστολή Αλέξανδρου Υψηλάντη προς τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό (Οκτώβριος). Ο Δημήτριος Θεμιστοκλέους, συνδρομητής 10 αντιτύπων του Λόγιου *Ερμή* για την Ελληνική Σχολή Λεμεσού.
- 1821** Ο Κουτσιούκ Μεχμέτ προχωρεί στον αφοπλισμό των χριστιανών, κάνοντας χρήση σουλτανικού διατάγματος (21 Απριλίου). Εγκύκλιος Αρχιεπισκόπου Κυπριανού, με την οποία προσπαθεί να καθησυχάσει τους κατοίκους (22 Απριλίου). Οθωμανικά στρατεύματα φτάνουν στο νησί και επιδίδονται σε βιοπραγίες. Σφαγές χριστιανών (τέλη Απριλίου - αρχές Μαΐου). Βιοπραγίες κατά του Γαλλικού προξενείου στη Λάρνακα (15 Μαΐου). Εγκύκλιος Κυπριανού προς τους κατοίκους της Κυθρέας (16 Μαΐου). Στασιάζουν τα στρατεύματα στη Λευκωσία (2-3 Ιουλίου)· ο Κυβερνήτης κατορθώνει να ελέγξει την κατάσταση. Καταπλέει στη Λάρνακα το γαλλικό πολεμικό *Bonite*.

«Ιουλίου 9 εθανάτωσαν τους αρχιερείς και κοτζαμπάσηδες και τους εχόμενους ανθρώπους και επήραν το μάλιν τους και έγδυσαν τα μοναστήρια και εκκλησίας και τους χριστιανούς και πολλούς ετούρκισαν. Αρτηρήσαν και τα μικρά πολλά. Έκαμαν μεγάλον κακόν εις την Κύπρον και πολλοί έφυγαν, και έπιασαν το μάλιν τους αφεντικό» (Χρονικόν). Απαγχονισμός Αρχιεπισκόπου Κυπριανού και καρατόμηση ιεραρχών και προκρίτων. Ο Ιωακείμ διορίζεται Αρχιεπίσκοπος (-1824). Σουλτανικά φερμάνια διατάζουν τη δήμευση μέσω ειδικών απεσταλμένων της παρουσίας των «απίστων κακούργων» ρεαγιάδων που διέφυγαν. Η πώληση γίνεται με δημοπρασία και τα ποσά κατατίθενται στο δημόσιο θησαυροφυλάκιο (-1824). Διακήρυξη της Ρώμης «υπέρ της ελευθερίας, νομίμου διοικήσεως και ευταξίας της Κύπρου» (6 Δεκεμβρίου).

- 1822 Ο Κουτσιούκ Μεχμέτ μετακινείται από τη θέση του Κυβερνήτη της Κύπρου (Δεκέμβριος)· τον διαδέχεται ο Χατζή Σεΐντ Μεχμέτ αγάς. Ίδρυση Ελληνικής Σχολής στη Λάρνακα.
- 1823 Η στρατιωτική φύλαξη της Κύπρου ανατίθεται στον Αιγύπτιο Μεχμέτ Αλή. Οι στρατιώτες του στασιάζουν, λεηλατούν και προκαλούν μεγάλες καταστροφές στον πληθυσμό (-1829).
- 1824 Ο Δαμασκηνός γίνεται Αρχιεπίσκοπος Κύπρου (-1827). Μεγάλη ανομβρία.
- 1826 Αποβατική επιχείρηση Ελλήνων στην Αγία Νάπα· μάχη με οθωμανικά στρατεύματα (Μάρτιος).
- 1827 Ο Πανάρετος γίνεται Αρχιεπίσκοπος Κύπρου (-1840).
- 1828 Ίδρυση «Οθωμανικής Βιβλιοθήκης» στη Λευκωσία από το σουλτάνο Μαχμούτ Β΄.
- 1829 Άφιξη τριών ελληνικών πλοίων στο λιμάνι της Λάρνακας· ο ελληνικός πληθυσμός της πόλης συγκεντρώνεται στην παραλία (Δεκέμβριος).
- 1830 Αποστολή αντιπροσώπων (Χατζηχριστόδουλος Απέγιτος, Χατζηκυργής Σαρίπογλου, Χατζηζαχαρίας Αποστολίδης, Χατζηγεώργιος Κωνσταντινίδης) στην Κωνσταντινούπολη για μελέτη των τοπικών υποθέσεων. Εισάγονται στην Κύπρο διοικητικές μεταρρυθμίσεις που αποτελούν αφετηρία σημαντικών εξελίξεων στην πορεία των κοινοτικών θεσμών. «Σύστημα κοινοβουλευτικών περί των κοινών υποθέσεων» (4 Νοεμβρίου). Επαναλειτουργία της Ελληνικής Σχολής στη Λευκωσία.
- 1831 Διακανονιστική απογραφή πληθυσμού και γαιών Κύπρου από το Mehmet Esad Midhat bey, επί σουλτάνου Μαχμούτ Β΄. Πληθυσμός (άρρενες): 44,210-29,110 χριστιανοί και 14,977 μουσουλμάνοι (9.12.1831 – 10.7.1832).
- 1833 Εξεγέρσεις των Νικολάου Θησέα στη Λάρνακα, Γκιαούρ Ιμάμη στην Πάφο και του μοναχού Ιωαννίκιου στην Καρπασία. Αποφασίζεται από την Ελληνική Γραμματεία Εξωτερικών υποθέσεων η ίδρυση ελληνικού υποπροξενείου στην Κύπρο.

- 1838** Καθιέρωση στην Κύπρο έμμοσθης ηγεμονίας. Οι δημόσιοι φόροι της Κύπρου ενοικιάζονται από τους ίδιους τους Κυπρίους και καταβάλλονται από τη δημογεροντία στο κρατικό θησαυροφυλάκιο της Κωνσταντινούπολης. Δημιουργία εφεδρικού στρατιωτικού σώματος στην Κύπρο (redif) με σκοπό τον έλεγχο των επαρχιακών αξιωματούχων.
- 1839** Μεταρρυθμιστική προσπάθεια στη διοίκηση και στο στρατό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, γνωστής ως Τανζιμάτ (Tanzimat). Με την έκδοση του Χάττι Σιερίφ (Hatt-ı Şerif) (3 Νοεμβρίου 1839) ιδρύεται το Μεγάλο Συμβούλιο της επαρχιακής διοίκησης στη Λευκωσία, όπου οι χριστιανοί αντιπροσωπεύονται από τον Αρχιεπίσκοπο και τους προκρίτους. Ιδρύονται επίσης τοπικά συμβούλια κατά καζά (διοικητική περιφέρεια). Ο Σουλτάνος υπόσχεται: α) ασφάλεια, σεβασμό της ζωής, της τιμής και της περιουσίας όλων των υπηκόων β) εγκατάλειψη του συστήματος ενοικίασης των φόρων γ) καθιέρωση του θεσμού του διορισμού μισθοδοτούμενου οθωμανού κυβερνήτη. Άφιξη του πρώτου ατμοπλοίου στην Κύπρο (Λάρνακα).
- 1846** Λειτουργία ελληνικού υποπροξενείου στη Λάρνακα: Διαπιστευμένος υποπρόξενος ο Δημ. Μαργαρίτης.
- 1848** Ο Επαμεινώνδας Φραγκούδης διευθύνει την Ελληνική Σχολή (-1854). Πληθυσμός 116.000 [(88.000 Ορθόδοξοι Χριστιανοί, 28.000 Οθωμανοί), Δ. Μαργαρίτης].
- 1849** Η Κύπρος γίνεται μέρος του εγιαλετίου των Νήσων του Αρχιπελάγους (Cezayir- i bahr- i Sefid), ως σαντζάκιο του πασαλικίου της Ρόδου. Ο Αθανάσιος Σακελλάριος διευθυντής στο Σχολαρχείο Λάρνακας (-1854). [1853-1854 Κριμαϊκός πόλεμος].
- 1851** Συστηματική καταγραφή των περιουσιών από τον Ali Sirry Efendi με δεκαμελή επιτροπή. Η μέθοδος καταγραφής προκαλεί τις διαμαρτυρίες των φορολογουμένων, γιατί εμφανίζει περισσότερη κινητή και ακίνητη περιουσία από ό,τι στην πραγματικότητα.
- 1854** [Διακοπή ελληνοτουρκικών σχέσεων]. Επαναστατικά ποιήματα και προκηρύξεις στη Λευκωσία: αποδίδονται στον Επαμεινώνδα Φραγκούδη. Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Α' (-1865). Ίδρυση Εμποροδικείου στη Λάρνακα με εντολή του Μεγάλου Βεζίρη: 320 αφίξεις πλοίων στο λιμάνι της Λάρνακας.
- 1856** Χάττι Χουμαγιούν (Hatt-ı Humayun, Υψηλό Διάταγμα). Παραχώρηση από το Σουλτάνο στους υπηκόους του ισονομίας και ισοπολιτείας κάτω από την πίεση των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων. Ίδρυση διοικητικών και δικαστικών συμβουλίων στα οποία συμμετέχουν και χριστιανοί ως αιρετά μέλη.

ΠΙΝΑΚΕΣ

1. Η διάρθρωση και οι αρμοδιότητες των σωμάτων του «Κοινού» της Κύπρου.....	47-48
2. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Απέγιτος Χατζηχριστόδουλος	88
3. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Κραμβής Δημήτριος.....	93
4. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Χατζηπαναγή Χρυσταλλού	96
5. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: «Εχπαγές» Ηγεμόνα Κιουτσιούκ Μεχμέδαγα.....	103
6. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Έξοδα στα κονάκια των Αιγυπτιακών στρατευμάτων (1824-1825).....	104
7. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Του «Κοινού της Πατρίδος μου».....	107
8. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Σαρίπογλου Χατζηκυργής	116
9. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Λεόντιος, Άγιος Κιτίου.....	117
10. Κατανομή χρεωστικών και πιστωτικών πράξεων κατ' έτος και μήνα.....	146
11. Ετήσιος αριθμός πράξεων των κυριότερων συναλλασσομένων.....	147
12. Κατανομή συναλλασσομένων και πράξεων κατά θεματική κατηγορία (1817-1839).....	160
13. Συναλλασσόμενοι κατά θεματική κατηγορία σε γρόσια	166
14. Κατανομή αγορών και πωλήσεων κατά συναλλασσόμενο σε γρόσια.....	171
15Α. Χρεώστες εμπορίου (πωλήσεις) 1817-1839 σε γρόσια	173
15Β. Βοηθητικοί λογαριασμοί εμπορίου 1817-1839 σε γρόσια	174
16Α. Πιστωτές εμπορίου (αγορές) 1817-1839 σε γρόσια	175-176
16Β. Βοηθητικοί λογαριασμοί εμπορίου 1817-1839 σε γρόσια	176
17. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Σάγεχ Φεττάλλαχ.....	201
18. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Μαλαγάμβας Φέληξ.....	207
19. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Ματαίης Γιακουμέττος	215
20. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Κεφάλας Νικόλαος.....	220
21. Λογαριασμός «πραγματείας» σε γρόσια.....	222
22. Λογαριασμός «συντροφικής εμπορίας νευγών» σε γρόσια	227
23. Κυριότερη κατηγορία εμπορευμάτων: Μεικτό κέρδος σε απόλυτους αριθμούς σε γρόσια και σε ποσόστωση.....	236
24. Χρεώστες ξένων νομισμάτων κατ' έτος και κατά είδος	260
25. Πιστωτές ξένων νομισμάτων κατ' έτος και κατά είδος	262
26. Χορηγούμενα ποσά από Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη κατά κατηγορία και συναλλασσόμενο (1817-1839) σε γρόσια.....	278, 287

27. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Λαμπήκης σαράφης.....	282
28. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Μελκών νέος σαράφης.....	284
29. Δανειζόμενα ποσά από Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη κατά κατηγορία και συναλλασσόμενο 1817-1839 σε γρόσια	291-293
30. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Χαρέμι του ενδόξου Ταχύρ αγά.....	298
31. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Ιμπραχίμαγας Ζαπίτης Λάρνακας	301
32Α. Είδη οφειλόμενων φόρων κατά κοινότητα σε γρόσια το 1832.....	340
32Β. Είδη-εισπραχθέντων φόρων κατά κοινότητα σε γρόσια το 1832	340
33. Λογαριασμοί φορολογίας σε γρόσια.....	343
34. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Εγχώριοι ρεαγιάδες Αραδίππου διά τα ολικά χρονικά των δοσίματα	346
35. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Εγχώριοι ρεαγιάδες Συργανιάς	347
36. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Εγχώριοι ρεαγιάδες του Στροβόλου	348
37. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Εγχώριοι ρεαγιάδες Τζερίου	349
38. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Εγχώριοι ρεαγιάδες Άνω Λευκάρων	350
39. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Εγχώριοι ρεαγιάδες Κάτω Λευκάρων.....	351
40. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Απεγίτου Χριστοφής διά τον συντροφικόν δερουνχτέ	352
41. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Αργύρης Χατζηνικόλας διά το συντροφικό δερουνχτέ.....	353
42. Τρόποι εισπραχθέντων φόρων κατά κοινότητα σε γρόσια το 1832.....	362
43. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Εμφιετζίς Γιαννάκης	376
44. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Χαρούπια Κερύνειας (Χιουσεήν αγάς).....	379
45Α. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: Χατζηαντωνίου Χατζηπέτρου, σύντροφος «τζιφτιλικίου» Μόρφου.....	409
45Β. Λογαριασμοί συναλλασσομένων: «Τζιφτιλίκι Μόρφου»	409
46Α. Βασικά προϊόντα στις καλλιεργήσιμες εκτάσεις το 1835 (σε σκάλες)	424
46Β. Πωλήσεις βασικών προϊόντων στις καλλιεργήσιμες εκτάσεις το 1835 (σε γρόσια)	424
47. Ονοματολόγιο τακτικών εργατών και ποσοστό συμμετοχής τους επί της συνολικής δαπάνης αμοιβής εργασίας.....	441
48. Διάρθρωση και ποιοτική συμμετοχή των πωλήσεων στο τσιφλίκι του Δερβίς Εφέντη (1835).....	452
49. Ανακατανομή εξόδων προσωπικού σε γρόσια	460

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

1. Ιεραρχική Δομή των σωμάτων του «Κοινού» της Κύπρου (1830-1839/40).....	46
2. Μεθοδολογική πορεία επεξεργασίας των λογαριασμών και του τσιφλικιού Δερβίς Εφέντη	77
3. Σύγκριση ετήσιων πράξεων καταστίχου και του καταρτισθέντος Γενικού Καθολικού	81
4. Ετήσια κατάσταση μετρητών κατά την 31 ^η Δεκεμβρίου (Ταμείο).....	124
5. Ποσοστιαία αναλογία σελίδων καταστίχου	131
6. Ετήσιος αριθμός χρεωστικών και πιστωτικών πράξεων (1817-1839).....	143
7. Μηνιαίος αριθμός χρεωστικών και πιστωτικών πράξεων 1817-1839).....	144
8. Οργανόγραμμα καταστίχου Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη.....	157
9. Αξία συναλλαγών κατά θεματική κατηγορία.....	165
10. Συγκεντρωτικά αποτελέσματα εκμετάλλευσης εμπορευμάτων του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη (1818-1839) κατά κατηγορία.....	233
11. Συγκεντρωτικός λογαριασμός εκμετάλλευσης εμπορευμάτων του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη (1818-1839).....	240
12. Ποσοστιαία αναλογία μεικτού κέρδους εμπορευμάτων	248
13. Ποσοστιαία αναλογία καθαρών κερδών σε συνάρτηση με τις πωλήσεις.....	251
14. Εισπρακτική περίοδος χρεωστών.....	253
15. Συχνότητα αποπληρωμής πιστωτών εμπορίου.....	256
16. Θεματικές κατηγορίες δανεισμού	276
17. Χρεωστικές και πιστωτικές κατηγορίες δανεισμού	277
18. Ποσοστιαία κατανομή οφειλόμενης φορολογίας κατ' είδος φόρου το 1832.....	341
19. Κατανομή κερδών από την είσπραξη φορολογίας το 1832	366
20. Καλλιεργήσιμες εκτάσεις του τσιφλικιού Δερβίς Εφέντη κατά τοποθεσία και περιοχή (1835)	417
21. Μορφές πληρωμών τακτικών εργατών (1833-1836).....	440
22. Προβλεπόμενη αμοιβή εργασίας τακτικών εργατών κατά είδος (1833-1836).....	443

23. Καταβληθείσα αμοιβή εργασίας τακτικών εργατών κατά είδος (1833-36)	444
24. Ετήσιες κατηγορίες εξόδων τσιφλικιού Δερβίς Εφέντη (1833-1836).....	448
25. Ποσοστιαία αναλογία γεωργοκτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων τσιφλικιού Δερβίς Εφέντη το 1835.....	456
26. Α,Β,Γ: Λογαριασμός εκμετάλλευσης τσιφλικιού Δερβίς Εφέντη (1833-1835)	463-465

ΧΑΡΤΕΣ

1. Ο αριθμός φορολογουμένων υπό τη δικαιοδοσία του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη κατά κοινότητα και καζά (1832)	336
2. Ο Αγροτικός χώρος στην περιοχή Μόρφου: Οι «περιοχές» του τσιφλικιού του Δερβίς Εφέντη.....	405

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

Α.Ι.Α.Κ.	Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου
Α.Ι.Α.Κ.-Ι.Α.Μ.Γ.	Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου-Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' (Λευκωσία)
Α.Ι.Μ.Κ.	Αρχείο Ιεράς Μητρόπολης Κιτίου
Α.Ι.Α.Μ.Ε.Σ.	<i>Annals of Japan Association for Middle East Studies</i>
Β.Σ.	<i>Balkan Studies</i>
Δ.Ι.Π.Α.	Δελτίον Ιστορικού Παλαιογραφικού Αρχείου, Μ.Ι.Ε.Τ.
Ε.Ε.Κ.Ε.Ι.Σπ.	Επιστημονική Επετηρίς της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών
Ε.Η.Μ./Ι.Μ.Ι.Α.Χ.	Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών. Ίδρυμα Μελετών Ιονίου και Αδριατικού Χώρου.
Ε.Ι.	<i>Encyclopaedia of Islam</i> – δεύτερη έκδοση
Ε.Κ.Ε.Ε.	Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών (Κύπρου)
Ε.Κ.Μ.Ι.Μ.Κ.	Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
Ι.Ι.Μ.Ε.Σ.	<i>Intenational Journal of Middle East Studies</i>
Ι.Α.	<i>Islam Ansiklopedisi</i>
Ι.Α.Ε.Τ.Ε.	Ιστορικό Αρχείο - Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος
Ι.Ε.Η.	<i>Journal of Economic History</i>
Κατάστιχο IV	Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου-Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Κατάστιχο IV (Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη).
Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε.	Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών.
Λ.Κ.Ν.	Λεξικό της Κοινής Ελληνικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
Μ.Ι.Ε.Τ/Ι.Π.Α.	Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος - Ιστορικό και Παλαιογραφικό Αρχείο.
Μ.Ι.Α.Τ.	Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας
Π.Σ.Ε.Τ.Ε.	Πολιτιστική Συμβολή της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος

αντιπρβλ.	αντιπαράβαλε
ββκρ.	Βιβλιοκρισία
βλ.	βλέπε
δακτ.	δακτυλογραφημένο
Έγγρ.	Έγγραφο/α
ελλ. μτφρ.	ελληνική μετάφραση
ενν.	εννοείται
επιμ.	επιμέλεια
κ.ά	και άλλα
κτλ.	και τα λοιπά
λογ.	λόγιον
ό.π.	όπου παραπάνω
π.	περιοχή
υπ.	υποσημείωση
φ ^ν	φύλλο verso
φ ^ρ	φύλλο recto
φρ.	φράση
χφ.	χειρόγραφο

Για τις χρονολογικές μετατροπές των μουσουλμανικών σεληνιακών ετών (Εγίρας) στις αντίστοιχες των χριστιανικών ετών χρησιμοποιήθηκαν οι πίνακες των:

1. Faik Resit Unat, *Hicrî tarihleri milâdî tarihe çevirme kılavuzu* [Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, VII, 37], Ankara 1959.
2. A. CAPPELLI, *Chronologia, Chronografia e Calendario Perpetuo*, Μιλάνο 1969, σ.106-108, 155-176 που μεταφράστηκε στο έργο *Ιστορία και οι Μεθοδοί. Encyclopédie de la Pléiade, Παράρτημα: Χρονολογικοί Πίνακες-Ημερολόγια, χρονολόγηση, συγχρονίες* (διεύθυνση Charles SAMARAN, μτφρ. Κλαίρη ΜΙΤΣΟΤΑΚΗ), Αθήνα (Μ.Ι.Ε.Τ.) 1989.

Για τη βιβλιογραφική τεκμηρίωση, χρησιμοποιήθηκε στα κύρια σημεία της, η πρακτική του άρθρου: Αλέξης ΠΟΛΙΤΗΣ, «Υποσημειώσεις και παραπομπές», *Μνήμων*, 12 (1989) 1-14 (ανάτυπο).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ι. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΣΥΓΚΥΡΙΑ ΚΑΙ Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ (αρχές 19^{ου} αι.-1839)

Ο χώρος της Ανατολικής Μεσογείου στην υπό εξέταση περίοδο προσδιορίστηκε από την ευρωπαϊκή εμπορική παρουσία και πολιτική και από τις προσπάθειες της Οθωμανικής εξουσίας για εισαγωγή διοικητικών αλλαγών, πρακτικών¹ και νέων αντιλήψεων στη λειτουργία του κράτους. Ήταν μια προσπάθεια συνειδητής πολιτικής επιλογής που επιβλήθηκε εκ των άνω και βασικός στόχος της ήταν η διατήρηση της συνοχής της Αυτοκρατορίας και του ελέγχου² σε κεντρικό και περιφερειακό επίπεδο. Για την εφαρμογή του πιο πάνω στόχου και για την εξασφάλιση ισχυρού στρατεύματος και εύρωστου δημόσιου ταμείου, το οθωμανικό κράτος κατέφυγε στην εφαρμογή ενός εκτεταμένου μεταρρυθμιστικού προγράμματος³, άσκησε πιέσεις και επέφερε μετασχηματισμούς στις δομές της κοινοτικής διοίκησης που ήταν αποτέλεσμα και εσωτερικών πολιτικών εξελίξεων στα κοινοτικά πλαίσια.

Οι Ναπολεόντειοι πόλεμοι ενέπλεξαν την Αυτοκρατορία στην ευρωπαϊκή πολιτική και διπλωματία και, για πρώτη φορά, έφτασαν στην Ανατολή οι επαναστατικές ιδεολογίες του εθνικισμού και του φιλελευθερισμού⁴. Η οικονομική ενσωμάτωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα είχε προχωρήσει σημαντικά στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και στο πρώτο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα. Το οθωμανικό οικονομικό πλαίσιο του 19^{ου} αιώνα είχε ως κύρια χαρακτηριστικά τη μεταμόρφωση ολόκληρων περιοχών της Οθωμανικής επικράτειας σε ένα σύμπλεγμα αποικιακών ή ημιαποικιακών εδαφών με αγροτική παραγωγή

¹ Halil INALCIK, «Application of the Tanzimat and its social Effects», *Archivum Ottomanum*, V (1973) 8.

² Κώστας ΚΩΣΤΗΣ, «Κοινότητες, Εκκλησία και Μιλλέτ στις Ελληνικές περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας κατά την περίοδο των μεταρρυθμίσεων», *Μνήμων*, 13 (1991) 57.

³ Ιωάννης Π. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-Stefan ANDREEV, *Τραγωδία 1821 συνέχεια. Οθωμανική πηγή για την Κύπρο (1822-1832)*, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου [Οθωμανικές πηγές για την ιστορία της Κύπρου], Λευκωσία 1996, σ. 10· Γενικά για την περίοδο των μεταρρυθμίσεων του Μαχμούτ Β' βλ. Erik Jan ZÜRCHER, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, μτφρ. Βαγγέλης Κεχριώτης, επιστ. επιμ. Σωκράτης Πετμετζάς, Αθήνα (εκδ. Αλεξάνδρεια) 2004, σ. 85-97· Bernard LEWIS, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press 1968, σ. 76-106· Stanford J. SHAW-Ezel Kuran SHAW, *History of the Ottoman Empire*, vol.II. Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975, Cambridge 1977, σ. 6-50· A. LEVY, «Mahmud II», *The Encyclopaedia of Islam*, second Edition, vol. VI, σ. 56-59· Kemal KARPAT, «The Transformation of the Ottoman State, 1789-1908», *International Journal of Middle East Studies*, 3 (1972) 253-256· Αιμιλία ΘΕΟΜΟΠΟΥΛΟΥ, «Μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία», *Ιστορικά*, 6/ αρ. 59 (εφημ. Ελευθεροτυπία 30/11/2000), σ. 6-11· Θάνος ΒΕΡΕΜΗΣ, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*, Αθήνα 1998, σ. 34-38.

⁴ ZÜRCHER, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, ό.π., σ. 45.

(πρώτες ύλες για τις βιομηχανικές χώρες). Κατά την εξεταζόμενη περίοδο παρατηρήθηκε μια σταδιακή οικονομική ενσωμάτωση των βαλκανικών επαρχιών⁵ και η ανάδειξη των Ελλήνων⁶ εμπόρων και πλοιοκτητών σε καθοριστικό παράγοντα. Ακόμη παρατηρούμε πολύ μεγαλύτερη ανάμειξη της βρετανικής και ρωσικής πολιτικής στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, εμφάνιση των πρώτων εθνικιστικών κινήματων και τις πρώτες προσπάθειες μεταρρυθμίσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με μια δυτική προοπτική⁷. Η Μεγάλη Βρετανία, μετά τους πολέμους της περιόδου 1792-1815, είχε μείνει χωρίς σοβαρό αντίπαλο ως παγκόσμια κυρίαρχη εμπορική και βιομηχανική δύναμη⁸. Τα πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα της προαναφερόμενης περιόδου συνέβαλαν στο να χάσει η Γαλλία την ηγεμονική θέση που κατείχε καθόλο το 18^ο αιώνα στο εμπόριο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με την Ευρώπη. Ακόμη δεν μπορούσε να προστατεύσει τον εμπορικό της στόλο από το βρετανικό ναυτικό και ιδιαίτερα από τους πειρατές και τους κουρσάρους που είχαν τους σωστούς τύπους αδειών (letters of marque) που είχαν εκδοθεί από τους Βρετανούς. Οι αξιώσεις της Βρετανίας μετά το συνέδριο της Βιέννης ήταν αποικιοκρατικής μορφής με την εξασφάλιση σημείων στήριξης και ναυτικών βάσεων στη Μάλτα και τα νησιά του Ιονίου στη Μεσόγειο που, μαζί με το Γιβραλτάρ, της επέτρεπαν να κυριαρχεί στρατηγικά στη θάλασσα. Ειδικότερα στην Ανατολική Μεσόγειο, η κυριαρχία του εμπορίου των μεγάλων αποστάσεων πέρασε από το γαλλικό εμπορικό ναυτικό στα χέρια των Ελλήνων⁹. Η επιχειρηματική δραστηριότητα των τελευταίων, ο βρετανικός αποκλεισμός της ναπολεόντειας Ευρώπης και ο αντιπερισπασμός που εφάρμοσαν οι Γάλλοι, γνωστός ως «ηπειρωτικό σύστημα», αναβάθμισε το ρόλο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο εμπόριο προς και από την Κεντρική Ευρώπη. Η σύνδεση του νεογέννητου ελληνικού εμπορικού κεφαλαί-

⁵ Şevket PAMUK, *The Ottoman Empire and European Capitalism (1820-1913): Trade, investment and production*, Cambridge University Press 1987, σ. 8· Αγγελική ΙΓΓΛΕΣΗ, *Βορειοελλαδίτες έμποροι στο τέλος της Τουρκοκρατίας: Ο Σταύρος Ιωάννου*, Αθήνα (Ιστορικό Αρχείο-Π.Σ.Ε.Τ.Ε.) 2004, σ. 1.

⁶ Βασίλης ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, «Το εμπόριο και η ναυτιλία 1775-1835», *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18^{ος}-20^{ος} αιώνας)* (Διεύθ. Β. ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ), Αθήνα (Τυπωθήτω Γ. Δαρδανός) 1999, σ. 24-42· Τζελίνα ΧΑΡΛΑΥΤΗ, «Εμπόριο και ναυτιλία τον 19^ο αιώνα: Το επιχειρηματικό δίκτυο των Ελλήνων της Διασποράς. Η «Χιωτική» φάση (1830-1860)», *Μνήμων*, 15 (1993) 69· Traian STOIANOVICH, «Ο κατακτητής ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», *Η Οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας*, επιμ. Σπ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ, Αθήνα 1979, σ. 325.

⁷ ZÜRCHER, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, ό.π., σ. 45.

⁸ ό.π., σ. 73· ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, «Το εμπόριο και η ναυτιλία», ό.π., σ. 23-24, 30-31.

⁹ Bruce MASTERS, «The Sultan's Entrepreneurs: The Avrupa tuccaris and Hayriye tuccaris in Syria», *International Journal of Middle East Studies*, vol. 24, No. 4 (Nov., 1992), 583-584.

ου με τα αγγλικά εμπορικά συμφέροντα που συντελέστηκε την περίοδο αυτή, οδήγούσε σε νέους προσανατολισμούς το σύνολο της οικονομικής λειτουργίας των «ελληνικών» περιοχών λόγω των διαφορετικών δομών και προσανατολισμών της οικονομίας των ευρωπαϊκών κρατών¹⁰.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά την περίοδο της διακυβέρνησής της από το Μαχμούτ Β΄ (*Mahmud II*) (1808-1839), αντιμετώπιζε πολλαπλά εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα: οι επαναστάσεις των Σέρβων (1804-1815) και των Ελλήνων (1821-1829) για την κατάκτηση της ελευθερίας τους, οι αυτονομιστικές τάσεις οθωμανών επαρχιακών διοικητών (Μεχμέτ Αλή πασάς της Αιγύπτου, Αλή πασάς των Ιωαννίνων, Καραοσμάνογλου στην Ανατολία), η ανάμιξη των ευρωπαϊκών δυνάμεων στη ρύθμιση των σχέσεων του οθωμανικού κράτους με τις επαναστατημένες εθνότητες, η βίαιη διάλυση των πανίσχυρων γενιτσαρικών σωμάτων¹¹ (1826), η θεαματική ήττα των Οθωμανών στο ρωσοτουρκικό πόλεμο (1828-1829), ο έλεγχος της Κρήτης από τους Αιγυπτίους (1830-1841), οι πόλεμοι του Μεχμέτ Αλή της Αιγύπτου¹² (1831-1833) στη Συρία και η Τουρκοαιγυπτιακή συνθήκη της Κιουτάχειας (4 Μαΐου 1833), κατέστησαν την οθωμανική επικράτεια ευάλωτη. Η συνεχής διαπάλη σε δύο μέτωπα στο εσωτερικό, ενάντια στους γενίτσαρους και τους ουλεμάδες από τη μια μεριά και τους αγιάνηδες¹³ από την άλλη χαρακτηρίστηκαν σαν οι πρώτες απόπειρες εκσυγχρονισμού και εδραίωσης της εξουσίας του Μαχμούτ Β΄ (1808-1823). Η διάλυση των γενιτσαρικών σωμάτων (1826) δεν είχε επιπτώσεις μόνο στη στρατιωτική οργάνωση του κράτους αλλά συντέλεσε και στη διάλυση του συστήματος των συντεχνιών, στην απώλεια του κρατικού ελέγχου στην παραγωγή¹⁴ και στην απαρχή της φιλελευθεροποίησης της οθωμανικής οικονομίας. Η

¹⁰ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, «Το εμπόριο και η ναυτιλία», ό.π., σ. 24.

¹¹ Για τις προετοιμασίες του σουλτάνου Μαχμούτ Β΄ να επιφέρει στρατιωτικές αλλαγές αλλά και τους παράγοντες που συνέβαλαν στη διάλυση του σώματος των γενιτσάρων βλ. Howard A. REED, «Ottoman Reform and the Janissaries: the Eşkenci Lâyihası of 1826», *Social and Economic History of Turkey (1071-1920)*, First International Congress on the Social and Economic History of Turkey, Hacettepe University, 11-13/7/1977, eds Osman Okyar - Halil Inalcik, Ankara 1980, σ. 193-197· KARPAT, «Transformation», ό.π., σ. 254.

¹² HILL, *A History of Cyprus*, IV, σ. 155-156· M. VERETE, «Palmerston and the Levant Crisis (1832)», *The Journal of Modern History*, vol. 24, No. 2 (Jun., 1952), 150.

¹³ Αγιάνηδες (ayan): επαρχιακοί αξιωματούχοι για τη σύνταξη των μουσουλμανικών φορολογικών καταστάσεων και τον έλεγχο των διοικητών. Η οικονομική ισχύς τους οφειλόταν στην πολιτική τους δύναμη και στη δυνατότητα εκμίσθωσης των φορολογικών προσόδων των επαρχιών· Για την εξέλιξη του θεσμού των αγιάνηδων ειδικότερα της Πελοποννήσου βλ. Αναστασία ΚΥΡΚΙΝΗ-ΚΟΥΤΟΥΛΑ, *Η Οθωμανική Διοίκηση στην Ελλάδα: Η περίπτωση της Πελοποννήσου (1715-1821)*, Αθήνα (εκδ. Αρσενίδη) 1996, σ. 142-169 όπου και σχετική βιβλιογραφία· PAMUK, *The Ottoman Empire and European Capitalism*, ό.π., σ. 9, 11.

¹⁴ ΘΕΜΟΠΟΥΛΟΥ, «Μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία», ό.π., σ. 6· KARPAT, «Transformation», ό.π., σ. 256.

Ελληνική εξέγερση του 1821 σε συνδυασμό με το φιλλεληνικό κίνημα και με τα εθνικά συμφέροντα της Ρωσίας, της Αγγλίας και της Γαλλίας, κατέληξε στην Ανεξαρτησία της Ελλάδας το 1830 και αποτέλεσε το πρώτο σημαντικό ρήγμα στην Ευρωπαϊκή Συμφωνία της Βιέννης.

Το χρονικό διάστημα 1821-1878, προσδιορίστηκε ως η τρίτη περίοδος της οθωμανικής κυριαρχίας¹⁵ στην Κύπρο. Την περίοδο αυτή σημειώθηκαν στην Κύπρο οι επιπτώσεις των μεταρρυθμίσεων που επιχειρήθηκαν από την οθωμανική διοίκηση ενώ ταυτόχρονα ήταν εμφανείς και οι επιπτώσεις των οικονομικών επιρροών της Δύσης. Μέσα στα πλαίσια του συγκεντρωτικού διοικητικού ελέγχου των επαρχιών από την κεντρική κυβέρνηση, ο Σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ προσπάθησε να επιλύσει τα ζητήματα της εθνικότητας, της πολιτικής νομιμοφροσύνης, της υποταγής των ραγιάδων και της ανακοπής του συνεχούς ρεύματος φυγής από την Κύπρο. Μετά το 1824 και την ομαλοποίηση¹⁶ της εσωτερικής πολιτικής κατάστασης στην Κύπρο, η εκκλησιαστική ιεραρχία αποδέχτηκε τη δημιουργία ενός συλλογικότερου¹⁷ οργάνου άσκησης της κοινοτικής πολιτικής (*Κοινό Κυπρίων*) με διευρυμένη εκπροσώπηση των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Η διεθνής αναγνώριση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους γίνεται για την Κύπρο καθ' όλο το 19^ο αιώνα, πόλος εθνικής αναφοράς χωρίς να αποκόβονται οι παλαιότεροι και ισχυρότεροι δεσμοί του νησιού με τα άλλα κέντρα της Ορθόδοξης καθ' ημάς Ανατολής (Κωνσταντινούπολη, Ιεροσόλυμα, Αλεξάνδρεια, Σμύρνη)¹⁸.

Κατά την τελευταία περίοδο της Βασιλείας του Μαχμούτ Β΄ αυξήθηκε σημαντικά το ενδιαφέρον των μεγάλων δυνάμεων για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η ελληνική και η αιγυπτιακή κρίση είχαν καταστήσει φανερή την αδυναμία της Αυτοκρατορίας και είχαν θορυβήσει τη Βρετανία εξαιτίας της στρατηγικής απειλής να ενταχθεί η Οθωμανική Αυτοκρατορία στη ρωσική σφαίρα επιρροής¹⁹, κάτι που

¹⁵ Θεόδωρος ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΣ, *Προξενικά έγγραφα του ΙΘ΄ αιώνα*, Κέντρον Επιστημονικών Ερευνών [Πηγαί και Μελέται της Κυπριακής Ιστορίας, VII], Λευκωσία 1980, σ. xv.

¹⁶ Η ομαλοποίηση επιτεύχθηκε με την παραχώρηση στους ιεράρχες βερατίων (1824), με την κατακύρωση στο όνομα του Αρχιεπισκόπου του δικαϊώματος αλλά και της ευθύνης για την ομαλή και απρόσκοπτη ροή των δημόσιων φόρων στο κρατικό θησαυροφυλάκιο βλ. Γεώργιος Α. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, «Ο φορολογικός ρόλος της εκκλησίας της Κύπρου τον τελευταίον αιώνα της Τουρκοκρατίας», *Επιστημονική Επετηρίς της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών*, τ. Α΄ (1992), Λευκωσία 1992, σ. 97-98.

¹⁷ Κυπριανός Δ. ΛΟΥΗΣ, «Η διαχείριση των φορολογικών λογαριασμών του Κοινού της Κύπρου από την Κεντρική Δημογεροντία (1830-1839/40)», *Επετηρίδα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, XXVIII (2002) 175-211.

¹⁸ Πασχάλης Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ, *Κυπριακή Λογισσύνη (1571-1878)*, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών [Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας, XLIII], Λευκωσία 2002, σ. 59-61.

¹⁹ Μ. VERETE, «Palmerston and the Levant Crisis (1832)», *The Journal of Modern History*, vol. 24, No. 2 (Jun., 1952), 150.

θα έδινε τη δυνατότητα στους Ρώσους να απειλήσουν τις βρετανικές θέσεις στη Μεσόγειο και στην Ασία. Η Αυστρία, επίσης φοβόταν όλο και περισσότερο τη Ρωσική κυριαρχία στα Βαλκάνια. Εξάλλου, μια γενιά μετά την εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο, ήταν αισθητός ξανά ο ανταγωνισμός ανάμεσα στη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία για την ηγεμονία²⁰ της Ανατολικής Μεσογείου. Το πρόβλημα που απασχολούσε τις Μεγάλες Δυνάμεις αφορούσε την ταυτόχρονη ικανοποίηση των συγκρουόμενων βαλκανικών εθνικισμών και των δικών τους ηγεμονικών φιλοδοξιών χωρίς να καταρρεύσει η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Εφόσον πάλιν η κατάρρευση αυτή ήταν αναπόφευκτη, το ερώτημα ήταν με ποιο τρόπο θα τη διαμέλιζαν, αποφεύγοντας τη διατάραξη της ισορροπίας δυνάμεων στην Ευρώπη και επομένως τη γενική σύρραξη.

Οι οικονομικές εξελίξεις στην περίοδο της βασιλείας του Μαχμούτ Β΄ και των άμεσων διαδόχων του θα πρέπει να κατανοηθούν στο πλαίσιο των παγκόσμιων οικονομικών τάσεων. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1820 δύο συγκρουόμενες εν μέρει πολιτικές εξελίξεις ήταν η όλο και μεγαλύτερη ενσωμάτωση τμημάτων της οικονομίας στο διεθνές καπιταλιστικό σύστημα²¹ και η συνακόλουθη ανάπτυξη του εμπορίου. Η τελευταία ενίσχυσε τη θέση όσων καρπώνονταν τα οφέλη αυτών των εξελίξεων, δηλαδή των οθωμανών χριστιανών εμπόρων, βιοτεχνών και τραπεζιτών²². Αφετέρου η κυβέρνηση του Μαχμούτ Β΄ που βρέθηκε αντιμέτωπη με αυτήν την κατάσταση, ενέτεινε τις προσπάθειές της να ενισχύσει το κράτος με στρατιωτικές, διοικητικές και φορολογικές μεταρρυθμίσεις. Σταδιακά, τη στρατιωτική και πολιτική εξουσία καθώς και την οικονομική δύναμη μοιράστηκαν μεταξύ τους δύο σαφώς διακριτές ομάδες της οθωμανικής κοινωνίας: η μουσουλμανική στρατιωτική / γραφειοκρατική άρχουσα τάξη και η αναδυόμενη χριστιανική αστική τάξη²³. Το κόστος των μεταρρυθμίσεων ήταν υψηλό ιδιαίτερα για το ειδικό ταμείο του στρατού αλλά και για τους μισθούς των κρατικών υπαλλήλων, παρά τις εισροές όγκου προσόδων (εκμίσθωση φόρων, πρόσοδοι από θρησκευτικά ιδρύματα υπό κρατικό έλεγχο, κατασχεμένες περιουσίες, νέοι φόροι). Η οθωμανική κυβέρνηση δεν κατόρθωσε να αυξήσει θεαματικά την αποτελεσματικότητα του φορολογικού συστήματος. Δεν μπόρεσε να αντλήσει έσοδα από την αποτελεσματι-

²⁰ ZÜRCHER, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, ό.π., σ. 84-85.

²¹ Για τις διαδικασίες ένταξης των περιφερειακών χωρών και ιδιαίτερα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά το 19ο αιώνα στην παγκόσμια οικονομία βλ. Şevket PAMUK, *The Ottoman Empire and European Capitalism*, ό.π.

²² ZÜRCHER, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, ό.π., σ. 85.

²³ ό.π., σ. 85.

κή χρήση κρατικών μονοπωλίων ή την εφαρμογή μερκαντιλιστικής πολιτικής²⁴. Για να αντισταθμίσει το έλλειμμα κατέφυγε στην παλιά μέθοδο της απαξίωσης του νομίσματος. Αυτό είχε σημαντική επίδραση στους μισθούς της γραφειοκρατικής υπαλληλίας και αποτέλεσε έναν από τους σοβαρούς λόγους της εκτεταμένης διαφθοράς και της διαρκούς κοινωνικής αναταραχής στην υπό εξέταση περίοδο. Μαζί με την επιδίωξη για μεγαλύτερη φορολογική πρόσοδο έγινε προσπάθεια για αναδιάρθρωση ή τουλάχιστο αντιμετώπιση των πιο έκδηλων καταχρήσεων της επαρχιακής διοίκησης. Ο Σουλτάνος προσπάθησε να κάμψει τη στρατιωτική και οικονομική δύναμη των αγιάνηδων διορίζοντας αξιωματούχους (φοροεισπράκτορες και στρατιωτικούς διοικητές) που ελέγχονταν απευθείας από την Πόλη²⁵. Με στόχο να αυξήσει τις προσόδους του μέσω πιο αποτελεσματικής φορολόγησης, αλλά και για να συγκεντρώσει περισσότερα στρατεύματα, ο Μαχμούτ διέταξε απογραφή η οποία πραγματοποιήθηκε το 1831²⁶.

Οι εμπορικοί εταίροι της Βρετανίας στην ευρωπαϊκή ήπειρο αρκέστηκαν στην εφαρμογή προστατευτικής πολιτικής. Η Βρετανία προχώρησε στη σύναψη μιας σειράς συμφωνιών ελεύθερου εμπορίου με αρκετές χώρες που άνοιγαν τις αγορές τους στα βρετανικά προϊόντα και παρείχαν στη βρετανική βιομηχανία ελεύθερη πρόσβαση σε πρώτες ύλες που εκείνες διέθεταν²⁷. Η πτώση των τιμών των βιομηχανικών προϊόντων προκάλεσε πιο ευνοϊκούς όρους εμπορίου για τους εξαγωγείς αγροτικών προϊόντων σε βιομηχανικά κράτη. Αντίθετα, οι μειωμένες τιμές των εισαγόμενων βρετανικών βιομηχανικών προϊόντων έκαναν δύσκολη τη ζωή για τις τοπικές βιοτεχνίες. Συνέπεια του γεγονότος αυτού ήταν η διόγκωση του εξωτερικού εμπορίου της Αυτοκρατορίας. Μια άλλη συνέπεια της συνθήκης ήταν ότι η Οθωμανική Κυβέρνηση στερήθηκε όλα εκείνα τα μερκαντιλιστικά εργαλεία (μονοπώλια και φορολογικές διευκολύνσεις) και παρέμεινε πιστή στον κλασικό φιλελευθερισμό χωρίς καμιά προσπάθεια προστατευτισμού²⁸.

Με τη σύναψη της οικονομικής συμφωνίας του 1838²⁹ (ελεύθερο εμπόριο),

²⁴ ZÜRCHER, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, ό.π., σ. 89.

²⁵ ό.π., σ. 90.

²⁶ ό.π., σ. 90. Οι ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ -ANDREEV, *Τραγωδία 1821 συνέχεια*, ό.π., σ. 11, 195-202, άντλησαν δεδομένα του πληθυσμού της Κύπρου με βάση την απογραφή του 1831 από το έργο του Enver Ziya KARAL, *Osmanlı imparatorluğunda ilk nüfus sayımı*, Ankara 1943, σ. 18, 25 και κατάρτισαν επεξηγηματικό παράρτημα.

²⁷ ZÜRCHER, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, ό.π., σ. 94.

²⁸ ό.π., σ. 95.

²⁹ Charles ISSAWI, «Notes on the Negotiations Leading to the Anglo-Turkish Commercial Convention of 1838», [Bibliothèque de l'Institut Français d'Études Anatoliennes d'Istanbul, XXVIII - Mémorial Ömer Lütfi Barkan], Paris 1980, σ. 119-134. PAMUK, *The Ottoman Empire and European Capitalism*, ό.π., σ. 11, 18-20.

μεταξύ της Βρετανίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, επιβλήθηκε η οικονομική και πολιτική ηγεμονία της πρώτης επί της δεύτερης και υπήρξε ταχύτατη ανάπτυξη του εμπορίου και του εξωτερικού δανεισμού της τελευταίας. Οι επιπτώσεις των συνθηκών μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των ευρωπαϊκών κρατών σηματοδότησαν την επίσημη θέσπιση του ελεύθερου εμπορίου. Οι επιπτώσεις αυτών των συνθηκών ήταν καταλυτικές για το εξωτερικό εμπόριο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και για την ίδια την οργάνωσή του. Οι Ευρωπαίοι αύξησαν τον όγκο των συναλλαγών, χρησιμοποίησαν ντόπιους εμπόρους ως μεσίτες, που τους εξασφάλιζαν την πρόσβαση στο εσωτερικό της χώρας, αλλά παράλληλα εκτόπιζαν άλλα μικρότερα εμπορικά δίκτυα από την περιοχή, φέρνοντας τον εμπορικό ανταγωνισμό στο ζενίθ του³⁰. Οι αλλαγές που συντελέστηκαν στο οικονομικό πεδίο³¹ όπως επισημάνθηκε πρόσφατα ήταν ότι: «η οθωμανική εσωτερική αγορά με την υπογραφή της Νέας Εμπορικής Συνθήκης (1838) ανοίχθηκε στο δυτικό ανταγωνισμό. Μαζική εισροή ευρωπαϊκού κεφαλαίου σε βασικούς τομείς της οικονομίας του οθωμανικού κράτους οδήγησε τελικά σε σχέσεις εξάρτησης από τη Δύση. Η άρση της απαγόρευσης εξαγωγής ορισμένων αγροτικών προϊόντων και πρώτων υλών, καθώς και των κρατικών μονοπωλίων σ' όλη την επικράτεια, οδήγησε στην απώλεια του κρατικού ελέγχου στη διεξαγωγή του εμπορίου. Παράλληλα οι χαμηλοί τελωνειακοί δασμοί για τα προϊόντα εισαγωγής στέρησαν το κράτος από σημαντικές πηγές εσόδων και συντέλεσαν στην αύξηση των εισαγωγών βιομηχανικών προϊόντων. Η δημιουργία ενδιάμεσων οικονομικών δυνάμεων συνδεδεμένων με τη Δύση, μεταξύ των μη μουσουλμανικών πληθυσμών, οδήγησαν στην ανάπτυξη της οικονομικής τους δραστηριότητας».

Κερδισμένες από αυτήν την υπόθεση βγήκαν οι ομάδες που εμπλέκονταν απευθείας στο συνεχώς αυξανόμενο διεθνές εμπόριο. Οι παραγωγοί της εξαγωγίμης σοδειάς δεν κέρδισαν τίποτε. Οι μεγαλογαιοκτήμονες παραγωγοί εξαγωγίμων προϊόντων αποτελούσαν σπάνιο φαινόμενο στην οθωμανική Αυτοκρατορία, όπου κυριαρχούσαν οι μικροϊδιοκτήτες και αυτοί οι απλοί γεωργοί δεν ήταν σε θέση να διαχειριστούν μόνοι τους την εξαγωγή των προϊόντων τους. Εξάλλου, η πληθώρα των μικροπαραγωγών είχε σαν αποτέλεσμα να μην μπορεί κάποιος ξένος να διεισ-

³⁰ Μαρία Χριστίνα ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ, *Οικογενειακή Στρατηγική και Εμπορικός Ανταγωνισμός: Ο οίκος Γερούση τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα (Μ.Ι.Ε.Τ.) 2003, σ. 61.

³¹ ΘΕΜΟΠΟΥΛΟΥ, «Μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία», ό.π., σ. 6· ΒΕΡΕΜΗΣ, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων*, ό.π., σ. 37· ΡΑΜΟΥΚ, *The Ottoman Empire and European Capitalism*, ό.π., σ. 11.

δύσει στα οικονομικά δίκτυα. Αυτοί που επωφελήθηκαν ήταν οι ενδιαμέσσοι, μεταξύ των μικροπαραγωγών και της ευρωπαϊκής βιομηχανίας³².

Στον οθωμανικό χώρο οι ενδιαμέσσοι αυτοί ήταν κυρίως Έλληνες³³ και, σε μικρότερο βαθμό, Αρμένιοι έμποροι με διασυνδέσεις με το εξωτερικό. Τις επιχειρήσεις τους, που διαρκώς τις διεύρυναν, χρηματοδοτούσε ένα δίκτυο κυρίως Αρμενίων τραπεζίτων. Πολλοί από τους Έλληνες εμπόρους και τους Αρμενίους τραπεζίτες είχαν αποκτήσει, χάρη στο σύστημα των βερατίων³⁴, ξένη υπηκοότητα και προστασία και έτσι στην πράξη η οθωμανική κυβέρνηση δεν μπορούσε να τους αγγίξει. Κατά το 19^ο αιώνα η θέση τους ενισχύθηκε, όχι μόνο σε σχέση με τους μουσουλμάνους υπηκόους του σουλτάνου, αλλά και σε σχέση με τις ξένες εταιρείες, που προσπαθούσαν μόνες τους να εισδύσουν στις μεσανατολικές αγορές και των οποίων οι προσπάθειες συχνά παρεμποδίζονταν με επιτυχία από τους γηγενείς³⁵. Οι χαμένοι της υπόθεσης ήταν οι παραδοσιακές βιοτεχνίες, οργανωμένες σε συντεχνίες, ιδιαίτερα σε εκείνες τις πόλεις, όπως τα μεγάλα λιμάνια, που συνδέονταν απευθείας με το εξωτερικό. Οι βιοτεχνίες που πλήγηκαν περισσότερο, ήταν αυτές που συνδέονταν με την παραγωγή βαμβακερών υφασμάτων³⁶.

³² ZÜRCHER, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, ό.π., σ. 95

³³ Οι Οθωμανοί Έλληνες παραμένουν κυρίαρχοι του εμπορικού παιχνιδιού και μετά την Ελληνική Ανεξαρτησία, λόγω της παρουσίας τους στη Θράκη και τη Μικρά Ασία και της απασχόλησής τους με το εξαγωγικό εμπόριο βλ. Bruce MASTERS, «The Sultan's Entrepreneurs: The Avrupa tucaris and Hayriye tucaris in Syria», *International Journal of Middle East Studies*, vol. 24, No. 4 (Nov., 1992), 583-584.

³⁴ Παρασκευάς ΚΟΝΟΡΤΑΣ, *Οθωμανικές θεωρήσεις για το Οικουμενικό Πατριαρχείο: Βεράτια για τους προκαθήμενους της Μεγάλης Εκκλησίας (17^{ος}-αρχές 20^{ου} αιώνα)*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 1998, σ. 146-147, 350-354.

³⁵ ZÜRCHER, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, ό.π., σ. 96.

³⁶ ό.π., σ. 96.

II. ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

(αρχές 19^{ου} αιώνα -1839)

Η αδυναμία ελέγχου της τοπικής περιφέρειας από την Κεντρική Οθωμανική εξουσία, δημιούργησε τις προϋποθέσεις αυτονομίησης και ενδυνάμωσης των τοπικών κέντρων εξουσίας από αμφότερες τις εθνοθηρησκευτικές ομάδες της Κύπρου, ήδη από τα τέλη του 17^{ου} αιώνα¹. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα μέχρι και το 1821, η πιο σημαντική προσωπικότητα που αναδείχθηκε στο επαρχιακό οθωμανικό πλαίσιο διακυβέρνησης της Κύπρου, ήταν αυτή του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού². Υπήρξε φορέας και εκφραστής της Εκκλησίας, του ισχυρότερου δηλαδή οικονομικού και πολιτικού θεσμού του νησιού, αλλά και της «φαναριώτικης» παράδοσης που διασφάλιζε τη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων και την ίδρυση σχολείων μέσα στο πλαίσιο της ορθοδοξίας και της οθωμανικής κρατούσας τάξης πραγμάτων. Ο Κυπριανός, ως οικονόμος της Αρχιεπισκοπής (1803-1809), συνέβαλε ουσιαστικά στην καταστολή της εξέγερσης του 1804³ δηλώνοντας νομιμοφροσύνη

¹ Χαλίλ ΙΝΑΛΖΙΚ, *Η οθωμανική αυτοκρατορία: Η κλασική περίοδος 1300-1600*, μτφρ. Μιχάλης Κοκολάκης, Αθήνα 1995, σ. 79-98· Suraiya FAROQUI, «Crisis and Change (1590-1699)», Halil INALCIK and Donald QUATAERT (eds), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, II (1600-1914), Cambridge 1994, σ. 413-414· Γεώργιος ΛΕΟΝΤΑΡΙΤΗΣ, *Ελληνική εμπορική ναυτιλία (1453-1850)*, Αθήνα (Ε.Μ.Ν.Ε.-Μνήμων) 1996, σ. 22-23· Ιωάννης Γ. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, «Η παρακμή του Οθωμανικού κράτους. Η προσαρμογή των θεσμών στη νέα πραγματικότητα», *Ιστορία Ελληνικού Έθνους*, ΙΑ', σ. 98-110· Κώστας ΒΕΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, *Το Αγροτικό ζήτημα. Το πρόβλημα της κοινωνικής ενσωμάτωσης της γεωργίας*, Αθήνα (Εξάντας) 1975, σ. 69-89· Bistra A. CVETKOVA, «L' évolution du régime féodal turc de la fin du XVIe jusqu' au milieu du XVIIIe siècle», *Études Historiques*, I (1960) 171-203 (ελλην. μτφρ. Σπύρου Ι. Ασδραχά, «Η εξέλιξη του τουρκικού φεουδαλικού καθεστώτος από τα τέλη του ΙΣΤ' ως τα μέσα του ΙΗ' αιώνα», *Η Οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών (15^{ος} - 19^{ος} αιώνας)*, Αθήνα 1979, σ. 92-94.

² Για την προσωπικότητα του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού βλ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙΣ, «Ο εθνομάρτυς Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός», *Μελέται, διαλέξεις, λόγοι, άρθρα*, Α', Λευκωσία 1972, σ. 297-317· Πολυχρόνης ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ, *Κύπρος 1800-1978: Τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας στη γερμανική έρευνα και κριτική*, Αθήνα (εκδ. οίκος Σ.Ι. Ζαχαρόπουλος Α.Ε.) 2000, σ. 59· Βενέδικτος ΕΓΓΛΕΖΑΚΗΣ, «Το τελευταίον γνωστόν έγγραφον του εθνομάρτυρος Αρχιεπισκόπου Κυπριανού (1821, Μαΐου 16)», *Είκοσι μελέται δια την Εκκλησίαν Κύπρου (4^{ος} έως 20^{ος} αιών)*, Αθήνα 1996, σ. 395-414· του ΙΔΙΟΥ, «Το μελανοδοχείον του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού», *Είκοσι μελέται δια την Εκκλησίαν Κύπρου (4^{ος} έως 20^{ος} αιών)*, Αθήνα 1996, σ. 365-390· Φίλιππος ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Ειδήσεις ιστορικά περί της Εκκλησίας Κύπρου*, Κυπριολογική Βιβλιοθήκη, αρ. 4, Λευκωσία 1975, σ. 114-123· Επίσης πρβλ. Ν. Γ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ, «Ανέκδοτα προξενικά έγγραφα», *Κυπριακά Χρονικά*, Α' (1923) 38-39.

³ Κ.Π. ΚΥΡΡΗΣ, «Δεδομένα επί των κοινωνικών θεσμών της Κύπρου κατά τας αρχάς του ιθ' αιώνος. Τα περιεχόμενα του καταστίχου XXVI, της Αρχιεπισκοπής Κύπρου», *Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, VI (1972-1973) 269-416· Ν. ΚΥΡΙΑΖΗΣ, «Η στάσις της Λευκωσίας», *Κυπριακά Χρονικά*, Ζ' (1930) 211· Ευφροσύνη ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΗΓΟΥΜΕΝΙΔΟΥ, «Ιστορική μαρτυρία Ιωάννου Κορνάρου του Κρητός», *Νέα Εικόνα και ιστορική μαρτυρία Ιωάννου Κορνάρου του Κρητός*, Λευκωσία (Ιερά Μητρόπολις Πάφου-Βυζαντινό Μουσείο Χωρεπισκοπής Αρσινόης) 2000, σ. 20.

στην οθωμανική διοίκηση αλλά ταυτόχρονα επιδείκνυε τις διπλωματικές και διοικητικές ικανότητές του, προϊόν της μαθητείας του στις παραδουνάβιες ηγεμονίες. Μετά την αβέβαιη φυγή στην Κωνσταντινούπολη του Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου⁴ (1806-1809), δραγομάνου και ισχυρότερου λαϊκού αξιωματούχου του κράτους και την τελική θανάτωσή του (1809), ο Κυπριανός απομακρύνοντας⁵ από τον Αρχιεπισκοπικό Θρόνο τον υπέργηρο Χρυσάνθο, ενσάρκωσε στο πρόσωπό του όλες τις θρησκευτικές, πολιτικές και οικονομικές (φοροδιανομή και φορείσπραξη) αρμοδιότητες των δύο παράλληλων εξουσιών. Διαμορφώθηκε έτσι, μια ιδιόμορφη «χριστιανική» πολιτεία⁶, ένα είδος «κράτους εν κράτει», με οικονομικές, θεσμικές και δικαιοτικές αρμοδιότητες, που λειτούργησε παράλληλα και σε πλήρη συνεργασία με την αντίστοιχη τοπική οθωμανική αρχή. Οι φορείς αυτής της «πολιτείας», δεν είχαν οποιαδήποτε σχέση με τις εξελίξεις της δυτικής Ευρώπης στο ιδεολογικό επίπεδο και ιδιαίτερα με τις επαναστατικές ζυμώσεις και την ανατροπή της καθεστηκυίας τάξης πραγμάτων. Το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο της Οθωμανικής και

⁴ Ευφροσύνη ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΗΓΟΥΜΕΝΙΔΟΥ, *Ο Δραγομάνος Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος και η Εποχή του*, Λευκωσία 1995, σ.15-17· της ΙΔΙΑΣ, «Ιστορική μαρτυρία Ιωάννου Κορνάρου του Κρητός», *Νέα Εικόνα και ιστορική μαρτυρία Ιωάννου Κορνάρου του Κρητός*, Λευκωσία (Ιερά Μητρόπολις Πάφου-Βυζαντινό Μουσείο Χωρεπισκοπής Αρσινόης) 2000, σ.19-46· Ιωάννης Π. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ, *Σύμμεικτα Δραγομανικά της Κύπρου*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Δημοσιεύματα αρ. 5, Ιωάννινα 1986, σ. 18-19· του ΙΔΙΟΥ, «Για το θεσμό της δραγομανίας στην Κύπρο επί Τουρκοκρατίας», *Πρακτικά του Δεύτερου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου* (Λευκωσία, 20-25 Απριλίου 1982, τ. Γ', Νεώτερον τμήμα, επιμ. Θεόδωρος Παπαδόπουλλος και Γεώργιος Κ. Ιωαννίδης, Λευκωσία 1987, σ. 71· Θεόδωρος ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΣ, «Το άσμα των διερμηνέων», *Κυπριακά Σπουδαί*, ΜΕ' (1981) 55-141· Κωνσταντίνος Ι. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος ο Διερμηνεύς της Κύπρου (1779-1809)*, ήτοι *Συμβολαί εις την Ιστορίαν της Κύπρου επί Τουρκοκρατίας (1570-1878)*, Λευκωσία 1934· του ΙΔΙΟΥ, «Η Κύπρος επί Τουρκοκρατίας (1750-1878)», *Κυπριακά Σπουδαί*, ΑΖ' (1973) 85-102· Ευάγγελος ΛΟΥΪΖΟΣ, «Ανέκδοτοι επιστολαί του δραγομάνου της Κύπρου Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου», *Ε.Κ.Ε.Ε.*, IV (1970-1971) 239-282· Λοΐζος ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Η Εκκλησία της Κύπρου επί Τουρκοκρατίας*, Κυπριολογική Βιβλιοθήκη, αρ. 3, Λευκωσία 1975· Κώστας Π. ΚΥΡΡΗΣ, «Ανέκδοτα περί Χ" Γεωργάκη Κορνέσιου», *Ε.Κ.Ε.Ε.*, IV (1970-1971) 283-328.

⁵ Φίλιππος ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Ειδήσεις ιστορικά περί της Εκκλησίας Κύπρου*, Κυπριολογική Βιβλιοθήκη, αρ. 4, Λευκωσία 1975, σ. 115· Κωστής ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑΣ, «Ο Πάφου Χρυσάνθος (1805-1821) και η εκκλησιαστική κρίση του 1810», *Ε.Κ.Ε.Ε.*, XXIII (1997) 245-271· Βενέδικτος ΕΓΓΛΕΖΑΚΗΣ, «Κανονική απόκρισις Σιναίου Κωνσταντίου περί εκλογής και καθαιρέσεως Αρχιεπισκόπου Κύπρου», *Είκοσι μελέται δια την Εκκλησίαν Κύπρου (4^{ος} έως 20^{ος} αιών)*, Αθήνα 1996, σ. 391-394.

⁶ Δημήτρης ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, «Η Εκκλησία ως Πολιτεία. Αναπαράστάσεις του ορθόδοξου μίλλετ και το μοντέλο της συνταγματικής μοναρχίας (δεύτερο μισό του 19^{ου} αι.)», *Μνήμων*, 23 (2001) 183-220· Κυπριανός Δ. ΛΟΥΗΣ, «Η Διαχείριση των φορολογικών λογαριασμών του Κοινού της Κύπρου από την Κεντρική Δημογεροντία (1830-1839/40)», *Ε.Κ.Ε.Ε.*, XXVIII (2002) 189-193, 211· Μιχάλης Ν. ΜΙΧΑΗΛ, «Η Πολιτειακή λειτουργία της Εκκλησίας της Κύπρου κατά την Οθωμανική περίοδο (1571-1878)», *Ε.Κ.Ε.Ε.*, XXX (2004) 250-258.

χριστιανικής διοίκησης της Κύπρου, δεν έδωσε τη δυνατότητα συμμετοχής στα κέντρα λήψης και διαμόρφωσης των αποφάσεων, στις ευρύτερες κοινωνικές ομάδες. Τα τοπικά θέματα που αφορούσαν τα δημόσια πράγματα, κατεύθυνε και χειραγωγούσε μια «κλειστή» ομάδα ανθρώπων από αμφότερες τις θρησκευτικές κοινότητες, που με την πάροδο του χρόνου και τις ανάγκες των καιρών, διευρυνόταν. Τα χαρακτηρίστικά του πολιτικού συστήματος, ήταν μια πυραμιδοειδής ιεραρχική σύμπραξη διάφορων παραγόντων και φορέων για την προώθηση πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων. Για το θέμα των ερεισμάτων της Φιλικής Εταιρείας στην Κύπρο και των δυνατοτήτων επέκτασης της Ελληνικής Επανάστασης στο νησί, διαμορφώθηκαν στους κόλπους της Ελληνορθόδοξης κοινότητας διαφορετικές ιδεολογικές αφετηρίες και στάσεις. Ο Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός είχε επιχειρηματολογήσει στους εκπροσώπους της Φιλικής Εταιρείας για το αδύνατο επιτυχούς επαναστατικής προσπάθειας στην Κύπρο⁷ και αρκέστηκε στην υπόσχεση οικονομικής συνδρομής χωρίς να αποδεικνύεται εάν αυτή εκπληρώθηκε. Σαφέστερα φαίνεται η ιδεολογική θέση του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού από την Εγκύκλιο⁸ που απέστειλε στο Μητροπολίτη Κιτίου το 1815 καταδικάζοντας τους μασόνους ως κήρυκες «τῆς σατανικῆς των φαρμασονίας και κρυφιομύστου διδασκαλίας τοῦ διαβόλου» και επειδή «τοιούτοι καὶ τὰ θεσπίσματα τοῦ βασιλέως ἐναντιοῦνται, καὶ τέλος πάντων δι' ὅσα κακὰ ἔχουσι καὶ κηρύσσουν ἄξιοι θανάτου εἰσὶν». Με τις αναφορές αυτές, ο Κυπριανός παρουσιάστηκε ως υπερασπιστής της οθωμανικής τάξης πραγμάτων εργαζόμενος εναντίων εκείνων που κατεργάζονταν την ανατροπή της και διαμόρφωναν στο νησί κλίμα διασποράς ανατρεπτικών ιδεών. Αντίθετα, ο Αρχιμανδρίτης Θεόφιλος (Θεοφύλακτος) Θησέας⁹ και άλλοι παράγοντες της

⁷ βλ. Ιωάννης ΧΑΚΚΕΤ, *Ιστορία της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Κύπρου*, Α', Αθήνα 1923, σ. 318-319. Για την οικονομική συνεισφορά της Κύπρου στην ελληνική επανάσταση του 1821 βλ. Εμμανουήλ Γ. ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΣ, *Η Κύπρος εις τον Αγώνα του 1821*, Αθήνα 1971, σ. 14. HILL, A *History of Cyprus*, IV, ό.π., σ. 124.

⁸ Το κείμενο της εγκυκλίου του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού απόκειται στο Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικός κώδικας Α'*, σ. 182. Θεόδωρος ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΣ, «Προεπαναστατική παρουσία του τεκτονισμού εν τω ελληνικῷ χώρῳ», *Στασίς*, Γ' (1966-1967) 47-65. Rolandos KATSIKOUNIS, *Labour, Society and Politics in Cyprus during the Second Half of the Nineteenth Century*, Cyprus Research Centre, Nicosia 1996, σ. 18. Γεώργιος ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, «Ο τεκτονισμός εν Κύπρῳ ἀπὸ των μέσων του ΙΗ' αἰῶνος», *Κυπριακαὶ Σπουδαί*, ΛΑ' (1967) 83. Για την παρουσία τεκτόνων στην Κύπρο (1817) βλ. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗΣ, «Η κυπριακή τραγωδία του 1821», *Κυπριακά Χρονικά*, Ζ' (1930) 41.

⁹ Λοῖζος ΦΙΛΙΠΠΟΥ, «Νικόλαος και Θεόφιλος Θησεύς», *Πάφος*, Α' (1935) 81-85. Αριστείδης Α. ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗΣ, «Η οικογένεια των Θησέων», *Κυπριακαὶ Σπουδαί*, ΛΗ' -ΛΘ' (1975) 77-92. Αριστείδης Α. ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗΣ, «Η προσωπογραφία του αρχιμανδρίτου Θεοφύλακτου Θησεύς», *Κυπριακαὶ Σπουδαί*, ΜΔ' (1980) 119-130. Για την προσωπικότητα και τη δράση του αδελφού του Νικόλαου Θησέα βλ. Γιώργος Κ. ΓΕΩΡΓΗΣ, *Η ίδρυση και λειτουργία του ελληνικού υποπροξενείου στην Κύπρο (1833-1864): Μια ενδεικτική πτυχή των ελληνοτουρκικών σχέσεων*, δακτ. διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1993, σ. 10-56.

Λάρνακας (πρόξενοι και έμποροι)¹⁰ πίστευαν ότι μπορούσε να εξαπλωθεί η επανάσταση στην Κύπρο, γι' αυτό και έδρασαν συνωμοτικά. Ο Θεόφιλος Θησέας σκόρπισε φυλλάδια επαναστατικού περιεχομένου¹¹, τα οποία τελικά περιέπεσαν στην αντίληψη της τοπικής οθωμανικής κυβέρνησης. Η τελευταία ενεργώντας στην αρχή προληπτικά, κατόπιν έγκρισης του Σουλτάνου, αφόπλισε¹² τους χριστιανούς κατοίκους του νησιού και μερίμνησε για την αποστολή συριακών στρατευμάτων (Μάιος 1821) για την καταστολή οποιασδήποτε επαναστατικής κίνησης. Παρά το γεγονός ότι ο Ανώτατος Κλήρος δε σχετιζόταν με οποιαδήποτε επαναστατική κίνηση στο παρελθόν, σύμφωνα με έρευνα της Υψηλής Πύλης¹³, ο οθωμανός διοικητής του νησιού Κουτσιούκ Μεχμέτ, κατάφερε να εξασφαλίσει έγκριση από το Σουλτάνου προβάλλοντας την αναγκαιότητα εκτελέσεως των ιεραρχών και εκατοντάδων λαϊκών, γεγονός το οποίο πραγματοποίησε τον Ιούλιο του 1821¹⁴. Η κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει οι υπόδουλοι έλληνες χριστιανοί της Κύπρου, μετά τα γεγονότα του 1821¹⁵, με τις θανατώσεις των αρχιερέων, των προκρίτων και άλλων σημαντικών προσώπων της νήσου, με τον ισχυρό στρατιωτικό έλεγχο¹⁶, τις

¹⁰ βλ. Στυλιανός ΠΕΡΔΙΚΗΣ, «Οι Επτανήσιοι της Λάρνακος και οι σχέσεις τους προς την Ιερά Μονή Κύκκου: Η περίπτωση του Κωνσταντίνου Περισιτιάνη», *Κυπριακά Σπουδαί*, ΝΘ' - Ξ' (1995-1996), Λευκωσία 1997, σ. 54.

¹¹ ΦΙΛΙΠΠΟΥ, «Νικόλαος και Θεόφιλος Θησεύς», ό.π., σ. 81-85. Για το διασκορπισμό φυλλάδιων επαναστατικού περιεχομένου από το Θεοφύλακτο Θησέα αλλά και τον προβληματισμό του συγγραφέα σχετικά με το πρόσωπο του Αρχιεπισκόπου που θα επέδιδε τη διακοίνωση της εγκυκλίου του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού προς το διαμέρισμα της Κυθρέας για υπακοή και ειρήνευση βλ. ΕΓΓΛΕΖΑΚΗΣ, «Έγγραφον εθνομάρτυρος Κυπριανού», ό.π., σ. 409-412· HILL, *A History of Cyprus*, IV, ό.π., σ.124· ΧΑΚΚΕΤ, *Ιστορία της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, ό.π., σ. 320.

¹² Γεώργιος Ι. ΚΗΠΙΑΔΗΣ, *Απομνημονεύματα των κατά το 1821 εν τη νήσω Κύπρω τραγικών σκηνών*, Λευκωσία 1972 (α' έκδοση Αλεξάνδρεια 1888), σ. 9.

¹³ Για την ορθότητα ή μη της θέσης αυτής βλ. ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ, «Έγγραφον εθνομάρτυρος Κυπριανού», ό.π., σ. 409· Γεώργιος ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, «Εγκύκλιος του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού αναφερομένη εις τα εν Κύπρω γεγονότα του 1821», *Κυπριακά Σπουδαί*, ΚΗ' (1964) 175-181.

¹⁴ Ν. ΚΥΡΙΑΖΗΣ, «Τραγωδία», *Κυπριακά Χρονικά*, Ζ' (1930) 56.

¹⁵ Για τον καθορισμό του πλαισίου μελέτης της περιόδου 1821-1832 βλέπε την περιεκτικότερη εισαγωγή στο βιβλίο ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *Τραγωδία 1821 συνέχεια*, ό.π., σ. 9-11, όπου και η πρόσφατη βιβλιογραφία· του ΙΔΙΟΥ, «Όψεις της Ιστορίας του Ελληνισμού της Κύπρου (1821-1833)», *Ε.Κ.Ε.Ε.*, XXIX (2003) 145-174· Για την τελευταία φάση της οθωμανικής κυριαρχίας (1830-1878) στην Κύπρο βλ. Πασχάλης ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ, «Κύπρος», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ΙΓ', Αθήνα 1977, σ. 437-445.

¹⁶ ΕΓΓΛΕΖΑΚΗΣ, «Έγγραφον εθνομάρτυρος Κυπριανού», ό.π., σ. 402-403 και βιβλιογραφικές αναφορές στις σ. 676-677· HILL, *A History of Cyprus*, IV, ό.π., σ. 125, 132· John CAME, *Letters from the East*, vol. II, second edition, London 1826, σ. 148-186 δημοσιευμένο από το Ν.Γ. ΚΥΡΙΑΖΗ, *Κυπριακά Χρονικά*, Ζ' (1930), σ. 43-44· John T.A. ΚΟΥΜΟΥΛΙΔΗΣ, *Cyprus and the War of Greek Independence 1821-1829*, Athens 1971, σ. 75-84, 101-104.

αυθαιρεσίες, τις δημεύσεις¹⁷ των περιουσιών των φονευθέντων αλλά και των διαφυγόντων (1821-1823), τις πρόσθετες φορολογικές επιβαρύνσεις¹⁸ που επέφεραν έντονη φορολογική ανισότητα¹⁹ μεταξύ των χριστιανών και των μουσουλμάνων φορολογουμένων (1823-1831), προκάλεσαν την πληθυσμιακή αποψίλωση και το κύμα φυγής²⁰ των κατοίκων του νησιού. Μια σειρά από ενέργειες διάφορων κοινωνικών ομάδων που δεν μπόρεσαν να επιβάλουν την εξάπλωση της επανάστασης

¹⁷ Για τις δημεύσεις των περιουσιών των Ελλήνων κατά τα γεγονότα του 1821 βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XVII*, 1238 (18/9/1822-6/9/1823), φ. 3-4· Ιωάννης Π. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ, «Οι Κύπριοι Προγραφέντες το 1821 σύμφωνα με άγνωστη οθωμανική πηγή», *Δωδώνη*, 24 (1995) 67-109 (για την αξία των περιουσιών που δημεύθηκαν, σ. 71-97), (κατάλογοι των προγραφέντων: διασωθέντες και εκτελεσθέντες, σ. 99-107)· Bibliothèque Nationale Paris, Supplement Turc 1042, φ.20^r [= B.N.P.S.T.-1042], βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *Τραγωδίας 1821 συνέχεια*, ό.π., σ. 9, 155, 157· Ν.Γ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ, «Προγραφάι και δημεύσεις ακινήτων» *Κυπριακά Χρονικά*, ΙΓ' (1937) 124-131, *Κυπριακά Χρονικά*, Α' (1923), σ. 98, *Κυπριακά Χρονικά*, Ε' (1927), σ. 1· Λοΐζος ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Η Εκκλησία της Κύπρου επί Τουρκοκρατίας*, Λευκωσία 1975, σ. 207-209· ΚΗΠΙΑΔΗΣ, *Απομνημονεύματα*, ό.π., σ. 23-26· Κωστής ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑΣ - Ιωάννης ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ, «Μοναστηριακά Δεδομένα σύμφωνα με το κατάστιχο VI της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1825)», *Ε.Κ.Μ.Ι.Μ.Κ.*, 4 (1996) 241-243· Για πωλήσεις με δημοπρασία περιουσιών χριστιανών το 1824 κατόπιν έκδοσης σουλτανικού φερμανιού βλ. Ιωάννης Π. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ, *Οθωμανικά έγγραφα 1572-1839*, τ. Α', Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου [Αρχείο Ιεράς Μονής Κύκκου, Ι], Λευκωσία 1993, σ. xxx, υπ. 103.

¹⁸ B.N.P.S.T.-1042, φφ.17^v, 18^v, 19^v, βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *Τραγωδίας 1821 συνέχεια*, ό.π., σ. 10, 143, 147, 151, 153.

¹⁹ Εκτός από τη μετακύλιση των φόρων των διαφυγόντων στους εναπομείναντες ραγιάδες μετά τα γεγονότα του 1821, «οι επιβαλλόμενοι με υψηλή διαταγή τακτικοί κρατικοί φόροι (Tekalifi divaniye) ανέτρεψαν την καθιερωμένη αναλογία των τριών μεριδίων, το 1/3 στους μουσουλμάνους και τα 2/3 στους ραγιάδες. Το μουσουλμανικό έτος 1239 (7/9/1823-28/7/1824) και τα επόμενα τέσσερα χρόνια, η κατανομή ήταν το 1/5 των φόρων στους μουσουλμάνους και τα υπόλοιπα 4/5 στους ραγιάδες. Από το 1243 (25/7/1827-14/6/1828) το μερίδιο των μουσουλμάνων περιορίστηκε στο 1/8» B.N.P.S.T.-1042, φφ.17^v, 18^v, 19^v, βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *Τραγωδίας 1821 συνέχεια*, ό.π., σ. 143, 147, 151· Η ίδια αναλογία μεριδίων (7/8 για τους χριστιανούς, 1/8 για τους μουσουλμάνους), παρέμεινε δύο χρόνια αργότερα, στους ετήσιους απολογιστικούς φορολογικούς λογαριασμούς του κοινού της Κύπρου. Βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α'*, Πρακτικά Γενικής Συνέλευσης - Τοπικοί Λογαριασμοί Κοινού (22/6/1830-11/6/1831), σ. 202-204· παράλληλα φαινόμενα φορολογικής μετακύλισης και έντονης φυγής εξελίχθηκαν και σε άλλες 'ελληνικές περιοχές' της οθωμανικής Αυτοκρατορίας βλ. Κώστας ΚΟΜΗΣ, «Πληθυσμιακές μετακινήσεις με αφετηρία το 1821: το παράδειγμα της Σάμου», *Τα Ιστορικά*, 3 (24-25) 157-176.

²⁰ Κατάλογοι ονομάτων Ελλήνων χριστιανών που διέφυγαν κατά διαδοχικά κύματα (1821-1834), εμπεριέχονται σε φορολογικά κατάστιχα: Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχα VII*, 1245 (1829-1830), σ. 27-32., αρ. VII, 1247-1249 (1831-1833), σ. 35-37, αρ. XXX, 1248 (31/5/1832-20/5/1833), 1249 (21/5/1833-9/5/1834), σ. 79-80· Επίσης B.N.P.S.T.-1042, φφ. 17^v, 18^v, 20^r, βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *Τραγωδίας 1821 συνέχεια*, ό.π., σ. 10, 143, 147, 155, 183-193· HILL, *A History of Cyprus*, IV, ό.π., σ. 150· Ν.Γ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ, «Εκπατρισμός και περιπέτειες των Κυπρίων», *Κυπριακά Χρονικά*, 7 (1930), σ. 80-96· Θεοχάρης ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ, «Οι Κύπριοι της Βενετίας στις αρχές του 19^{ου} αιώνα: Μια επιστολή του 1822», *Ε.Κ.Ε.Ε.*, XXVII (2001) 167-188· *Επιστολή Κυπρίου διαφυγόντος τας σφαγάς του 1821*, επιμ. Φοίβου Σταυρίδη, Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου, Συλλογές αρ. 1, Λευκωσία 1991, σ. 1-10.

στην Κύπρο, σηματοδότησαν μορφές αντίστασης²¹ απέναντι στη διαμορφούμενη κατάσταση στο εσωτερικό της νήσου, αλλά και διασύνδεσης με τον αγώνα των Ελλήνων για ανεξαρτησία. Οι προσπάθειες αυτές είχαν διαφορετικούς στόχους ανάλογα με τη συγκυρία. Πρώτιστα εκφράστηκαν ως σώμα εν επαναστάσει που διεκδικούσε νομιμότητα²² και έξωθεν μαρτυρία αποδοχής. Στη συνέχεια συμμετείχαν στον Αγώνα των Ελλήνων για ανεξαρτησία. Παράλληλα προσπάθησαν να συνάψουν δάνειο²³ (1822-1825) με στόχο την απελευθέρωση της Κύπρου. Άλλοι Κύπριοι που είχαν καταφύγει στην Ελλάδα κατέβαλαν συντονισμένες προσπάθειες να κρατήσουν το κυπριακό ζήτημα ανοικτό και προσπάθησαν να πείσουν την Ελληνική διοίκηση να επιχειρήσει θαλασσινή εκστρατεία υπέρ της Κύπρου. Οι επικεφαλής των Κυπρίων προσφύγων ήρθαν σε επαφή με οπλαρχηγούς και πλοιάρχους, ερήμην της Ελληνικής Διοίκησης ή εργάστηκαν δραστήρια για την επιτυχία διάφορων σχεδίων, όπως της εκστρατείας του Λιβάνου²⁴ (1824-1826), που θα οδηγούσε στην απελευθέρωση της Κύπρου. Στο διπλωματικό πεδίο, ο Νικόλαος Θησέας, εκλεγμένος «επίτροπος» των Κυπρίων φυγάδων, απογοητευμένος από την απροθυμία των ελληνικών επαναστατικών δυνάμεων να αναλάβουν πολεμική δράση για απελευθέρωση της Κύπρου, ανέλαβε πρωτοβουλία και επεξήτησε αγγλική προστασία για τη νήσο. Με την ενέργειά του αυτή, σύμφωνα με τον καθ. Πασχάλη Κιτρομηλίδη, «ουσιαστικά εγκατέλειπε την ιδέα της πλήρους ανεξαρτησίας ή της κοινής απελευθέρωσης της νήσου με την Ελλάδα και προέτεινε ένταξη της Κύπρου

²¹ Μορφές αντίστασης: Διάσωση και δήλωση πολιτικής ύπαρξης (1821), Πολιτικοστρατιωτική (1821-1827) και Διπλωματική (1828-1830) δραστηριότητα, Φυγή (1821-1834), δράση του ελληνικού ναυτικού στον ευρύτερο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου. Ενέργειες: «Πατριωτική προκήρυξη» διαφυγόντων Κυπρίων (6 Δεκεμβρίου 1821), συμμετοχή στον αγώνα για ελληνική ανεξαρτησία (1821-1827), σχέδιο για τη σύναψη δανείου (1825), έκκληση προς τον Καποδίστρια για συμμετοχή της Κύπρου στα διεκδικούμενα εδάφη (1828), Διαμαρτυρίες και βίαιες αντιδράσεις (κάψιμο διοικητηρίου, κινήματα 1833).

²² Εμμανουήλ Γ. ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΣ, *Η Κύπρος εις τον Αγώνα του 1821*, Αθήνα 1971, σ. 20· ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Η Εκκλησία Κύπρου*, ό.π., σ. 209-211· Ντίνος ΚΟΝΟΜΟΣ, «Ενέργειες για τη σύναψη κυπριακού δανείου κατά την Ελληνική εθνεγερσία», *Ε.Κ.Ε.Ε.*, VI (1972-1973) 237-238.

²³ Για τις ενέργειες των Κυπρίων προσφύγων για τη σύναψη δανείου με σκοπό την απελευθέρωση της Κύπρου βλ. ΚΟΝΟΜΟΣ, «Σύναψη δανείου», ό.π., σ. 237-268· ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΣ, *Κύπρος*, ό.π., σ. 17-19, 21-24, 34-35, 75-80, 85· Σπυρίδων Δ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ, «Κυπριακά σελίδες ελληνικής εθνεγερσίας», *Πρακτικά του Πρώτου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου*, τ. Γ' μέρος Α', Λευκωσία 1973, σ. 224-225· ΚΟΥΜΟΥΛΙΔΗΣ, *Cyprus and the War of Greek Independence*, ό.π., σ. 107-109.

²⁴ Για τις προσπάθειες των Κυπρίων φυγάδων να πείσουν την Ελληνική Διοίκηση για τη σκοπιμότητα μεταφοράς του πολέμου και σε άλλα μέτωπα, πέραν αυτού της ηπειρωτικής Ελλάδας και ιδιαίτερα στον ευρύτερο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου (Συρία, Λίβανος, Κύπρος) βλ. ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΣ, *Κύπρος*, ό.π., σ. 36-37, 58-75, 80-82, 84 υπ. 1· ΚΟΥΜΟΥΛΙΔΗΣ, *Cyprus and the War*, ό.π., σ. 109· Στέφανου Π. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ και Ιωάννας ΠΕΠΕΛΑΣΗ-ΜΙΝΟΓΛΟΥ, *Τιμές και αγαθά στην Αθήνα (1834): Κοινωνική συμπεριφορά και οικονομικός ορθολογισμός της οικογένειας Βάσου Μαυροβουνιώτη*, Αθήνα 1988, σ. 24, 28-29, 41.

στη βρετανική αυτοκρατορία είτε τη δημιουργία προτεκτοράτου, αντίστοιχου με εκείνο των Ιονίων Νήσων»²⁵. Άλλοι Κύπριοι εμμένοντας στην θέση για παράλληλη πορεία της τύχης της Κύπρου με τις εξελίξεις της ελληνικής επανάστασης και των ενεργειών του Κυβερνήτη της Ελλάδας Ιωάννη Καποδίστρια, του έθεσαν το αίτημα²⁶ της συμπερίληψης της Κύπρου στο υπό δημιουργία νέο ελληνικό κράτος (1828). Μια τρίτη τάση ως προς την εξέλιξη των πολιτικών πραγμάτων, ήταν αυτή της κυπριακής εκκλησιαστικής αρχής που ήταν προσδεμένη²⁷ σε μια μακρόχρονη σχέση καθοδήγησης, παραινήσεων και ελέγχου, ιδιαίτερα στην εξεταζόμενη περίοδο, από τους Πατριάρχες της Κωνσταντινούπολης. Βασικοί στόχοι των επεμβάσεων του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως²⁸, στο εσωτερικό της Αυτοκέφαλης Κυπριακής Εκκλησίας, ήταν η επίλυση των διαφορών που ανέκυψαν στους κόλπους της χριστιανικής ελληνικής κοινότητας, η υπόδειξη τρόπων και μεθόδων χειρισμού διαφόρων ζητημάτων, η διατήρηση της τάξης και της υποταγής απέναντι στις οθωμανικές αρχές, η αποκατάσταση ανώτατου Κύπριου εκκλησιαστικού αξιωματούχου που παύθηκε από την οθωμανική εξουσία, η αποπληρωμή χρεών της κυπριακής εκκλησίας προς επιφανείς κυπριακές οικογένειες, «συστάσεις» στην κυπριακή εκκλησιαστική ιεραρχία επιφανών προσώπων που ενδιέτριψαν την περίοδο αυτή στην Κύπρο. Περαιτέρω υπάρχουν στοιχεία για την εξαγωγή ιδεολογικών θέσεων και προτιμήσεων του Πατριαρχείου προς την κυπριακή εκκλησιαστική ηγεσία, ιδιαίτερα με τον καυτηριασμό των ταραξιών και τον τρόπο χειρισμού όσων ήταν υπέρμαχοι της διατήρησης της ελληνικής υπηκοότητας και της αποποίησης του ραγιαδισμού. Τα προαναφερόμενα στοιχεία δήλωναν τις διαφορετικές ιδεολογικές αφετηρίες, πρακτικές και προσανατολισμούς των διαφόρων κοινωνικών ομάδων στους κόλπους της κυπριακής κοινωνίας αλλά και τις οικονομικές και κοινωνικές διαφοροποιήσεις, ανακατατάξεις, εξαρτήσεις και εθνικές προσδοκίες τους.

²⁵ Πασχάλης Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ, *Κυπριακή Λογισύνη (1571-1878)*, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών [Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας, XLIII], Λευκωσία 2002, σ. 147 όπου και πλήρης βιβλιογραφία για το Νικόλαο Θησέα (σ. 147-148). Ελένη ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, «Μια άγνωστη ενέργεια του Νικόλαου Θησέα. Αίτηση για αγγλική προστασία της Κύπρου», *Πρακτικά Δευτέρου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου*, τ. Γ', Λευκωσία 1985, σ. 93-98.

²⁶ ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΣ, *Κύπρος*, ό.π., σ. 87-97. ΚΟΥΜΟΥΛΙΔΗΣ, *Cyprus and the War*, ό.π., σ. 109.

²⁷ Παρασκευάς ΚΟΝΟΡΤΑΣ, *Οθωμανικές θεωρήσεις για το Οικουμενικό Πατριαρχείο: Βεράτια για τους προκαθήμενους της Μεγάλης Εκκλησίας (17ος-αρχές 20ου αιώνα)*, Αθήνα 1998, σ. 114. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ, *Οικουμενικό Πατριαρχείο και Κύπρος*, ό.π., σ. 64-72, έγγρ. αρ. 26 (328-331), έγγρ. αρ. 27 (331-334). ΚΟΥΜΟΥΛΙΔΗΣ, *Cyprus and the War*, ό.π., σ. 95-99.

²⁸ Ο θεσμός από τη φύση αλλά και τη γένεσή του ήταν απόλυτα ενταγμένος στο πνεύμα αλλά και το χαρακτήρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας βλ. Κώστας ΚΩΣΤΗΣ, «Κοινότητες, Εκκλησία και Μιλλέτ στις Ελληνικές περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας κατά την περίοδο των μεταρρυθμίσεων», *Μνήμων*, 13 (1991) 75.

Τα γεγονότα του 1821 επέδρασαν αρνητικά στην οικονομική ζωή του τόπου. Ιδιαίτερα η πολιτική διακυβέρνηση και το κλίμα τρομοκρατίας που επιβλήθηκε από τον Κουτσιαούκ Μεχμέτ (*Kıscık Mehmed*) και τα ξενόφερτα στρατεύματα, η δράση του ελληνικού ναυτικού²⁹ στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, η μονοπωλιακή εκμετάλλευση των εμπορευμάτων και των πρώτων υλών από άτομα με προνομιακούς δεσμούς με τον Οθωμανό διοικητή και η βαριά φορολογία, επέφεραν πτώση του-εμπορίου, περιορισμό των χρηματιστικών συναλλαγών και μείωση της εμπορικής κίνησης των λιμανιών. Οι Γάλλοι έμποροι, για να μη χάσουν τα κεφάλαια που χορήγησαν με τη μορφή πιστώσεων σε Κυπρίους που έχασαν τη ζωή και τις περιουσίες τους ή διέφυγαν στο εξωτερικό και των οποίων οι περιουσίες δημεύτηκαν από το Σουλτάνο κατά τα γεγονότα του 1821, ζήτησαν από τον πρεσβευτή τους στην Κωνσταντινούπολη να επιτύχει την απόδοση σε αυτούς των περιουσιών των τελευταίων για να μη χρεωκοπήσουν³⁰. Πρόξενοι και υπήκοοι ξένων χωρών που ήταν εγκατεστημένοι στην Κύπρο, κατά παράβαση των διομολογήσεων, απέκτησαν με πλάγια μέσα, κατά τα γεγονότα του 1821 ή προηγουμένως, ιδιοκτησίες ή νέμονταν δημόσιες γαίες³¹. Σε σουλτανικό φερμάνι τονίστηκε ιδιαίτερα ότι απαγορευόταν στους προστατευομένους που εμπορεύονταν στη μουσουλμανική επικράτεια, συμπεριλαμβανομένης και της Κύπρου, να οικειοποιούνται³² κατοικίες, καταστήματα και λοιπά κτήματα και αγρούς κατά παράβαση των ιερών διατάξεων και των προϋποθέσεων κατοχής ακινήτου περιουσίας. Επιτρεπόταν μόνο η «επ' ενοικίω εκμετάλλευσης αυτών»³³. Η συσσώρευση εμπορευμάτων επιτυγχάνονταν επειδή οι ευρωπαίοι είχαν τα κεφάλαια αλλά και τη δυνατότητα, εξαιτίας των διομολογήσεων³⁴ και των διασυνδέσεων, να τα διακινήσουν. Με τη διοχέτευση των

²⁹ ΚΟΥΜΟΥΛΙΔΗΣ, *Cyprus and the War*, ό.π., σ. 105-106· Ν.Γ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ, «Η δράση του ελληνικού ναυτικού», *Κυπριακά Χρονικά*, Ζ' (1930), σ. 18-25, 27-32.

³⁰ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ, «Οι Κύπριοι της Βενετίας», ό.π., σ. 183-184· Για την αναστάτωση που προκλήθηκε στο εμπόριο της Σμύρνης από τις σφαγές της Χίου (1822) και ιδιαίτερα για τις απαιτήσεις για αποζημίωση των δυτικοευρωπαίων εμπόρων (Βρετανών, Γάλλων, Ολλανδών και Αυστριακών) από υφάσματα που πούλησαν στους Χιώτες βλ. Έλενα ΦΡΑΓΚΑΚΗ-SYRETT, *Οι Χιώτες έμποροι στις διεθνείς συναλλαγές (1750-1850)*, Αθήνα (Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος) 1995, σ. 37-38.

³¹ Β.Ν.Ρ.Σ.Τ.-1042, φ. 20^ν, βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *Τραγωδίας 1821 συνέχεια*, ό.π., σ. 159, 190 υπ. 86.

³² Σουλτανική διαταγή (Ferman) απευθυνόμενη τον Αύγουστο του 1830 στο Μουχασίλη και τους ναίτηδες της νήσου· βλ. ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ, «Κατάλογος», *Ε.Κ.Ε.Ε.*, V (1971-72), σ. 265 (έγγρ. 5) 267 (έγγρ. 9).

³³ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, *Εκκλησία και φορολογία*, ό.π., σ. 132· ΚΥΡΙΑΖΗΣ, *Κυπριακά Χρονικά*, ΙΑ' (1935) 271.

³⁴ Αχ. Κ. ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, «Προνόμια αλλοδαπών και διομολογήσεις εν Κύπρω», *Κυπριακά Σπουδαί*, Α' (1937) 1-59· Υ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ-BALADIÉ, «Το βαμβάκι στην Κύπρο: καλλιέργεια, ανάπτυξη, εκμετάλλευση, στην περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας (1571-1878)», *Ε.Κ.Ε.Ε.*, XXII (1996) 123-124· Θεόδωρος ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΣ, *Προξενικά έγγραφα του ΙΘ' αιώνα*, Κέντρον Επιστημονικών Ερευνών [Πηγαί και Μελέται της Κυπριακής Ιστορίας], VII, Λευκωσία 1980, σ. 470-517· Παύλος ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ, «Σουλτανικά Βεράτια», *ΕΚΕΕ*, VII (1973-75) 141-145, 242-248.

κεφαλαίων τους στην αγορά, έλεγχαν την κίνηση των εμπορευμάτων και απέκλειαν τους παραγωγούς από αυτήν. Αυτό επιτυγχανόταν με τη χρησιμοποίηση διαφόρων μεθόδων παρέμβασης στην αγορά. Εκμεταλλεύονταν επίσης μεγάλες αγροτικές μονάδες³⁵, ιδιαίτερα κατά το 19^ο αιώνα.

Μια από τις βασικότερες συνέπειες των γεγονότων του 1821 στην οικονομική ζωή του τόπου, μετά τον αποδεκατισμό της εκκλησιαστικής ιεραρχίας και τη φυγή Κυπρίων (μεταξύ αυτών και εμπόρων), ήταν η ανάληψη από την επαρχιακή οθωμανική διοίκηση, και ιδιαίτερα από τον Ηγεμόνα, της άσκησης εμπορικής και φορολογικής πολιτικής με μονοπωλιακούς όρους και αποκλεισμό των μέχρι τότε εμπλεκομένων. Η πολιτική αποδυνάμωση της εκκλησιαστικής ιεραρχίας, έδωσε τη δυνατότητα στον εκάστοτε οθωμανό διοικητή να διαχειρίζεται εκτός από τις πλουτοπαραγωγικές προσόδους και την όλη εμπορική παραγωγή για την εξόφληση των φόρων των χριστιανών, πράγμα που αποτελούσε έργο της εκκλησιαστικής ιεραρχίας πριν το 1821 (χορήγηση δανείων, αποπληρωμή σε χρήμα και σε είδος, κέρδη). Ο Γεώργιος Λαπιέρ, δραγομάνος του γαλλικού προξενείου, συνεργαζόταν στις εμπορικές δραστηριότητες του με τον οθωμανό διοικητή³⁶ και τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό³⁷. Την περίοδο 1821-1823, συγκροτήθηκε ο «Εχπαγές= κλίκα»³⁸ του Κιουτζιούκ Μεχμέδ αγά. Κατά το 1824-1828, ο Γεώργιος Λαπιέρ δημιούργησε μονοπώλιο όλων των προϊόντων του τόπου: αγόραζε από τους παραγωγούς σε χαμηλές τιμές και μεταπλούσε ακριβότερα. Συνεργαζόταν στενά ή είχε συνεταιρική σχέση με το Γιακουμέττο Ματαίη και συντροφία. Η περίοδος ακμής του μονοπωλίου του συνέπεσε με την εποχή που ενοικίαζε μεγάλες ποσότητες φόρων. Αυτό είχε καταστροφικές συνέπειες για τους παραγωγούς και τους άλλους εμπόρους. Η δραστηριότητα του Λαπιέρ προκάλεσε την αντίδραση των Κυπρίων αλλά και της Γαλλικής κυβέρνησης και των άλλων εμπορών. Τελικά η τοπική κυβέρνηση ενστερνίστηκε την ιδέα της απομάκρυνσής του από το νησί, που πρέπει να έγινε μετά το τέλος του 1829³⁹. Την περίοδο 1831-1834, αναπτύχθηκε ένα ευρύτατο δίκτυο εκμετάλλευσης των εμπορευμάτων και των πρώτων υλών του τόπου, από τους εμπόρους και προξένους των ευρωπαϊκών χωρών, με τη συνεργασία ενός δικτύου μεσαζόντων Κυπρίων εμπορών, που είχαν ισχυρή διασύνδεση με τους τόπους παραγωγ-

³⁵ Γιολάντα ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ- BALADIÉ., «Σηροτροφία και διεθνείς εμπορικές σχέσεις στην Κύπρο στην περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας (1571-1878)», *Ε.Κ.Ε.Ε.*, ΧΧΙΙΙ (1997) 182 υπ. 24· ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ-BALADIÉ., «Το βαμβάκι στην Κύπρο», *ό.π.*, σ. 117 υπ. 8.

³⁶ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, *Εκκλησία και φορολογία*, *ό.π.*, σ. 133, ΚΥΡΙΑΖΗΣ, *Κυπριακά Χρονικά*, ΙΑ' (1935) 267.

³⁷ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, *ό.π.*, σ. 133, ΚΥΡΙΑΖΗΣ, *Κυπριακά Χρονικά*, ΙΓ' (1937) 108.

³⁸ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 63/67 (28/9/1821-6/9/1823).

³⁹ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, *ό.π.*, σ. 133, ΚΥΡΙΑΖΗΣ, *Κυπριακά Χρονικά*, ΙΑ' (1935) 269.

γής των περιζήτητων εγχώριων προϊόντων⁴⁰. Για τα δάνεια της εκκλησίας και τη διαδικασία αποπληρωμής τους, διαφωτιστικά είναι τα κατάστιχα εισπραξης και τα έγγραφα των αρχείων της Αρχιεπισκοπής Κύπρου. Με τη σύναψη του δανείου δινόταν στο δανειστή χρεωστική ομολογία, στην οποία σημειωνόταν ο χρόνος εξόφλησης και ο τόκος, που κυμαινόταν μεταξύ 12 και 20%. Η σύναψη των δανείων γινόταν ή μόνο από τον Αρχιεπίσκοπο ή από όλη την εκκλησιαστική ιεραρχία. Μπορούσαν επίσης οι φορείς του φοροεισπρακτικού μηχανισμού της Εκκλησίας (γραμματικοί, Δημογέροντες) στα πλαίσια των καθηκόντων τους, να συνάψουν ή να αποπληρώσουν κατόπιν εντολής δάνεια και στον τελικό απολογισμό να αναγνωρίζονταν ως δάνεια του κοινού. Δινόταν έτσι στους δανειστές χρεωστική ομολογία⁴¹. Η Εκκλησία θεωρείτο διαχειριστής των υποθέσεων των χριστιανών ορθοδόξων και υπόλογος για τις πράξεις τους έναντι της οθωμανικής διοίκησης. Δεν θα εκχωρούσε ένα τέτοιο ρόλο σε άλλα κέντρα εξουσίας, όπως οι τοπικές προξενικές αρχές οποιασδήποτε εθνικότητας.

Πηγές διαφορετικής προέλευσης, συμφωνούν για την κρισιμότητα της κατάστασης στην οποία είχε περιέλθει ο χριστιανικός ελληνικός πληθυσμός της Κύπρου, που κινδύνευσε με αφανισμό⁴², λόγω της δημογραφικής διάβρωσης⁴³, της ερήμωσης

⁴⁰ Βλ. Για τον εμπορικό ρόλο του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη βλ. κεφ. VI, σ. 161-195. Οι συναλλαγές αυτού του είδους επισημαίνονται από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα. βλ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, *ό.π.*, σ. 126, 285-286 υπ. 684 και ΚΥΡΙΑΖΗΣ, *Κυπριακά Χρονικά*, ΙΓ' (1933) 190-191, *Κυπριακά Χρονικά*, Ζ' (1930) 55-57, 131.

⁴¹ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο XV (1817/1818), XVII και XX (1827/1828) πρβλ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, *ό.π.*, σ. 128 και 286 υπ. 689, σ. 129 και 287 υπ. 697.

⁴² Για την κρισιμότητα της κατάστασης έχουμε τις πιο κάτω «επίσημες μαρτυρίες»: Ο Σουλτάνος, αναφερόμενος στην πληθυσμιακή κατάσταση της Κύπρου, γνωστοποιεί στον απογραφέα Μεχμέτ Εσάτ Μπέη (Mehmet Esad bey) (1831) ότι στα λεπτομερή κατάστιχα (Tahrir defterleri) που έφθισαν στην Κωνσταντινούπολη, οι μουσουλμάνοι παρουσιάζονται περισσότεροι από το 1/2 των χριστιανών. Β.Ν.Ρ.Σ.Τ.-1042, φ. 17^ν, βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *Τραγωδία 1821 συνέχεια*, *ό.π.*, σ. 143. Οι τέσσερις εκλεγμένοι από τη Συνέλευση της 19^{ης} Μαΐου 1830 αντιπρόσωποι της Κύπρου Χατζη-Χριστόδουλος Αλέγιτος, Χατζη-Κυργής Σαρίπογλου, Χατζη-Ζαχαρίας Αποστολίδης, Χατζη-Γεώργιος Κωνσταντινίδης, «*υποκείμενα άξια, και έχοντα έμπιστοσύνην εις τό Κοινόν τής νήσου*», ήταν εξουσιοδοτημένοι από το ανώτατο αυτό όργανο, «*διά νά απέλθωσιν εις Κωνσταντινούπολιν και άφοϋ πρώτον άκούσωσι τήν Διαταγήν τοϋ ύψηλοϋ Δεβλετίου, τούς ύπηγορευσάμεν νά καθύποβάλλωσιν και νά εφοδιάσωσιν εις τούς πόδας του τήν τελείαν υπόκλησιν και ύποταγήν των κατοίκων όλων τής νήσου μας, έπειτα δέ νά παραστήσωσι και νά βάλλωσιν ύπ' όψιν τής Αϋτοϋ ύψηλότητος τήν άθλίαν κατάστασιν Αϋτής* [*ήτοι*], *τήν όλοτελή ένδειαν και άφανισμόν των θραγιάδων, και τελευταίον να επικαλισθώσι τήν ύψηλήν εύσπλαχνίαν του, και νά δεηθώσιν ταπεινώς, διά να άνακουφισθώσιν άπό τά δεινά, και νά εύρεθώσι τά πλέον άναγκαία και πρόσφορα μέσα δσα άποβλέπωσι εις τό νά θεραπεύσωσιν τά Πολυχρόνια Πάθη και τόν εσχάτως όλοτελή άφανισμόν τής νήσου*» βλ. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, Συνοδικός Κώδικας Α', σ. 198.

⁴³ Ο Γάλλος Πρώξενος Méchain, σε επιστολή του αναφέρει ότι από το 1821 μέχρι το 1825, έχουν εγκαταλείψει την Κύπρο περί τις 20-25000 Κύπριοι και εγκαταστάθηκαν στο εξωτερικό, κυρίως στην Ελλάδα αλλά και σε άλλες χώρες βλ. Ν.Γ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ, «Εκπατρισμός και περιπέτειες των Κυπρίων», *Κυπριακά Χρονικά*, Ζ' (1930) 86. Η μετανάστευση συνεχίστηκε και αργότερα βλ. *Κυπριακά Χρονικά*, Ζ' (1930) 86-105. ΚΟΥΜΟΥΛΙΔΗΣ, *Cyprus and the War*, *ό.π.*, σ. 113.

του εμπορίου και της μείωσης της παραγωγής. Η απώλεια κρατικών εισοδημάτων λόγω της μείωσης των φορολογουμένων και η αλλαγή της πολιτικής θέσης των ραγιάδων λόγω της απόκτησης ξένης υπηκοότητας (προστασία), τέθηκαν πολύ νωρίς από την οθωμανική εξουσία αλλά και από την εκκλησιαστική ιεραρχία. Συγκεκριμένα, λάμβαναν από τους εγκατεστημένους στην Κύπρο προξένους ξένων κρατών πιστοποιητικά προέλευσης (patenta) ότι δεν ήταν υπήκοοι Οθωμανοί. Με αφορμή το εμπόριο ταξίδευαν στην Πελοπόννησο και σε άλλα ελληνικά νησιά της Μεσογείου, ιδιαίτερα τη Σύρο και με το πρόσχημα ότι ήταν ξένοι υπήκοοι εγκατεστημένοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αρνούνταν να πληρώσουν κεφαλικό και άλλους κρατικούς φόρους. Ήδη από τις 29/5-7/6/1825 σε αντίγραφο φερμανίου⁴⁴ που απευθυνόταν στο Μουχασίλη της Κύπρου Εσ σεγγίτ Χαλίλ (*Es seyyid Halil*) και το Ναϊπή Λευκωσίας ανέφερε ότι «η παραχώρηση πιστοποιητικών ξένης υπηκοότητας⁴⁵ από τους προξένους ή πληρεξούσιους προξένους ξένων χωρών αντίκειται στις διομολογήσεις και τους προβλεπόμενους σε αυτούς όρους». Τα μέτρα που όφειλε να λάβει η επαρχιακή οθωμανική διοίκηση ήταν «να φροντίσει να απαγορευτεί και τερματιστεί η επικρατούσα κατάσταση, τα ευρισκόμενα στα χέρια των ραγιάδων πιστοποιητικά ξένης υπηκοότητας να τους αφαιρεθούν, οι κάτοχοί τους να υπαχθούν στο καθεστώς του ραγιά και να πληρώνουν τον οφειλόμενο κεφαλικό-φόρο και τους άλλους κρατικούς φόρους». Ένα αίτημα που τέθηκε έντονα την περίοδο αυτή (1829-1832) ήταν η προσπάθεια των «προστατευομένων» να επωφεληθούν από το ιδιαίτερο καθεστώς στο οποίο περιήλθαν και δεν αναγνώριζε⁴⁶ η οθωμανική κυβέρνηση. Ιδιαίτερα, μετά τη δημιουργία του νεοελληνικού κράτους, η πλειοψηφία των Κυπρίων φυγάδων, πέραν εκείνων που έλαβαν μέρος στην Επανάσταση, κατέφυγε στην Ελλάδα. Εκεί αφού εφοδιάζονταν με ελληνικά διαβατήρια, επέστρεφαν στο νησί ως μη Οθωμανοί πλέον υπήκοοι. Ο αριθμός των ατόμων αυτών ήταν τόσο μεγάλος που ανησύχησε πολύ τις οθωμανικές αρχές. Ο πρόξενος της Αγγλίας, μάλιστα, έκανε λόγο για μετατροπή της Κύπρου σε «ελληνική παροικία»⁴⁷ σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Το σύστημα εσωτερικής διακυβέρνησης της ελληνικής χριστιανικής κοινό-

⁴⁴ B.N.P.S.T.-1042, φφ. 20^ν, 21^ρ, βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *ό.π.*, σ. 159, 161· Γράμμα του Γάλλου προξένου Méchain, 21 και 26 Ιανουαρίου 1825, βλ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ, *ό.π.*, σ. 83-84· ΚΟΥΜΟΥΛΙΔΗΣ, *Cyprus and the War*, *ό.π.*, σ. 113.

⁴⁵ ΚΥΡΙΑΖΗΣ, *ό.π.*, σ. 80-96.

⁴⁶ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *ό.π.*, σ. 159.

⁴⁷ Harry LUKE, *Cyprus under the Turks (1571-1878): A Record based in the Archives of the English Consulate in Cyprus under the Levant Company and After*, Λονδίνο (C. Hurst and Company) 1969, σ. 166, 169.

τητας αμφισβητήθηκε έντονα, ιδιαίτερα από άτομα που συμμετέσχαν⁴⁸ στην Ελληνική Επανάσταση ή / και απέκτησαν ξένα διαβατήρια. Ερχόμενοι στην Κύπρο, αρνήθηκαν να υπαχθούν στο πρότερον υπάρχον καθεστώς του ραγιά, απαίτησαν δικαιώματα ξένων πολιτών (αμνηστία, ιδιοκτησία, ναυτιλία και εμπόριο) και ιδιαίτερα την εφαρμογή⁴⁹ του «περί μεταναστεύσεως άρθρου του εν Λονδίνω πρωτοκόλλου» (3/2/1830). Το άρθρο αυτό προέβλεπε ότι «*Η Οθωμανική Πύλη θέλει παράσχει εις όσους εκ των υπηκόων της Ελλήνων ήθελον επιθυμήσει να εγκαταλείψουν το τουρκικόν έδαφος προθεσμίαν ενός έτους προς πώλησιν των ιδιοκτησιών των και ελευθέραν έξοδον εκ της χώρας ταύτης*».

Ο Σουλτάνος, για να πετύχει τους στόχους του ως προς τα ζητήματα της εθνικότητας, της πολιτικής νομιμοφροσύνης, της υποταγής των ραγιάδων, και της ανακοπής του συνεχούς ρεύματος φυγής τους, χρησιμοποίησε το μηχανισμό του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και την επιρροή που ασκούσε ο τελευταίος στην εκκλησιαστική ιεραρχία της Κύπρου. Ο Αρχιεπίσκοπος Πανάρετος (1827-1840), ύστερα από συνεννόηση με το διοικητή και τους αγάδες της Κύπρου, απέστειλε επιστολή (6/3/1830) με την οποία έκανε έκκληση προς τους Κύπριους φυγάδες του Καϊρου και της Αλεξάνδρειας, για να επιστρέψουν στην Κύπρο με την υπόσχεση της μείωσης του ποσού των φόρων⁵⁰.

Το οθωμανικό κράτος στην προσπάθειά του να ενδυναμώσει τον κεντρικό έλεγχο επί των επαρχιών του⁵¹ και να διασφαλίσει τα σουλτανικά εισοδήματα, άσκησε πιέσεις και επέφερε μετασχηματισμούς στις δομές της κοινοτικής διοίκησης. Οι μεταβολές αυτές ήταν αποτέλεσμα όχι μόνο των αναγκών της Οθωμανικής

⁴⁸ Για τη συμμετοχή Κυπρίων στην Ιόνιο φάλαγγα βλ. Βασίλειος ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ, «Η συμμετοχή Κυπρίων εις την Ιόνιον Φάλαγγα του 1821», *Πρακτικά του Πρώτου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου*, τ. Γ', Μέρος Α', Λευκωσία 1973, σ. 377-383. Κατάλογο Κυπρίων αγωνιστών που συμμετείχαν στον αγώνα της εθνικής ανεξαρτησίας (1821) παραθέτει ο Θοικυδίδης Π. ΙΩΑΝΝΟΥ, «Χορηγούμεν το αργυρούν αριστείον του υπέρ ανεξαρτησίας της πατρίδος πολέμου εις τα τεσσαράκοντα επτά άτομα...», *Ε.Κ.Ε.Ε.*, XXIII (1997) 277-278.

⁴⁹ Γιώργος ΓΕΩΡΓΗΣ, *Η πρώτη μακροχρόνια ελληνοτουρκική διένεξη: το ζήτημα της εθνικότητας (1830-1869)* Αθήνα 1996, σ. 67, 69· Ν.Γ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ, «Η προστασία των Ελλήνων της Κύπρου. Προξενικά έγγραφα», *Κυπριακά Χρονικά*, ΙΓ' (1937) 198-199. Για την αμφισβήτηση της ιθαγένειας μεγάλου αριθμού ελλήνων υπηκόων από την Πύλη και τις τελικές ρυθμίσεις βλ. Γιώργος ΓΕΩΡΓΗΣ, *Η πρώτη μακροχρόνια ελληνοτουρκική διένεξη: το ζήτημα της εθνικότητας (1830-1869)*, Αθήνα 1996, σ. 70-78.

⁵⁰ Επιστολή Παναρέτου (6/3/1830) προς τους διαφυγόντες Κυπρίους στο Κάιρο και την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου· Ν.Γ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ, *Κυπριακά Χρονικά*, Ι (1934) 126-127· HILL, *A History of Cyprus*, IV, ό.π., σ. 153· ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *Τραγωδία 1821 συνέχεια*, ό.π., σ. 187-188.

⁵¹ Κώστας ΚΩΣΤΗΣ, «Κοινότητες, Εκκλησία και Μιλλέτ στις «Ελληνικές» περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας κατά την περίοδο των μεταρρυθμίσεων», *Μνήμων*, 13 (1991) 57.

Αυτοκρατορίας αλλά και των πολιτικών εξελίξεων⁵² στο εσωτερικό των χριστιανικών κοινοτήτων της Κωνσταντινούπολης και της Κύπρου. Μια ισχυρή οικονομική τάξη χριστιανών εμπόρων⁵³ της Κύπρου, έθεσε επιτακτικά το αίτημα για ριζικές αλλαγές στο εσωτερικό της χριστιανικής κοινότητας, ως προς τη συμμετοχή στα όργανα άσκησης της εξουσίας και ως προς τον καθορισμό της φοροεισπρακτικής διαδικασίας. Οι «Νεοφαναριώτες» της ανερχόμενης «μέσης αστικής τάξης» στην Κωνσταντινούπολη, που ήταν προσδεμένοι στο πολυεθνικό οθωμανικό κράτος του Τανζιμάτ, ανέλαβαν την ηγεσία της θρησκευτικής κοινότητας των ορθόδοξων της Κωνσταντινούπολης το 1830. Το γεγονός αυτό επηρέασε τις αποφάσεις της κυπριακής εκκλησιαστικής ιεραρχίας, που αποδέχτηκε⁵⁴ τη δημιουργία ενός συλλογικότερου οργάνου άσκησης της κοινοτικής πολιτικής με τη διευρυμένη εκπροσώπηση των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων.

Στις 19 Μαΐου 1830, ο Αρχιεπίσκοπος Πανάρετος, ύστερα από εντολές της Κεντρικής Οθωμανικής Κυβέρνησης για αποστολή αντιπροσωπείας από λαϊκούς για συζήτηση θεμάτων που αφορούσαν το νησί, συγκάλεσε συνέλευση του Ανώτατου Κλήρου, εκπροσώπων των Μονών και των αντιπροσώπων των πόλεων (προκρίτων) με αντικείμενο την εκλογή τετραμελούς επιτροπής, που θα μετέβαινε στην Κωνσταντινούπολη «ίνα καθυποβάλῃ εἰς τὴν κυβέρνησιν ἱκετήριον ἀναφορὰν ἐξαιτουμένη τὸ ἔλεος αὐτῆς πρὸς ἀνακούφισιν τῶν δυστυχούντων πτωχῶν»⁵⁵.

Η αλλαγή που επήλθε με τη σύστασή⁵⁶ (1830) των διαμεσολαβητικών οργάνων (κεντρικής Δημογεροντίας, Επιτροπής του Κοινού και Γενικής Συνέλευσης) με ποικίλες αρμοδιότητες, μέσα στα πλαίσια της εθνοθρησκευτικής εκπροσώπησης των Κυπρίων («Κοινού»), ενέταξε και πάλιν τους χριστιανικούς πληθυσμούς στο μηχανισμό της Αυτοκρατορίας και προκάλεσε κλυδωνισμούς και εσωτερικές

⁵² ΚΟΝΟΡΤΑΣ, *Οθωμανικές θεωρήσεις*, ό.π., σ. 44.

⁵³ Για τις νέες οικονομικές δυνάμεις της οθωμανικής Αυτοκρατορίας που σχηματίστηκαν από την επαφή τους με την εκβιομηχανισμένη Δύση βλ. KARPAT, «Transformation», ό.π., σ. 256.

⁵⁴ «Βαλοῦσα λοιπόν ὑπ' ὄψιν ὅλα ταῦτα ἡ Συνέλευσις καὶ ἐπιθυμοῦσα νὰ κάμῃ μεταρρύθμισιν περὶ τῶν Κοινῶν πραγμάτων, καὶ νὰ κάμῃ σύστημα Κοινοβουλευτικὸν περὶ τῶν Κοινῶν ὑποθέσεων, σύστημα ἀναλόγως μὲ τὰς περιστάσεις μας στερεόν, διὰ νὰ συνδεθῇ ὅλο τὸ Γένος, καὶ νὰ εἶναι τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τοῦ ἄλλου ὁμογενοῦς τὰ συμφέροντα ἀχώριστα» βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικὸς Κώδικας Α΄*, Πρακτικά Γενικῆς Συνέλευσης (5/11/1830), σ. 199.

⁵⁵ Θεοχάρης ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ, *Οικουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ Κύπρος: Τα Πατριαρχικά ἐγγράφα των ἐτῶν 1600-1878*, Κέντρο Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κίρκου, Λευκωσία 2001, σ. 186, ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εἰδήσεις ἱστορικαί*, ό.π., σ. 124· ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Η Εκκλησία της Κύπρου*, ό.π., σ. 212.

⁵⁶ «Νὰ συστηθῇ τετραμελὴς Δημογεροντεία Κεντρικὴ εἰς τὸ Σαράγιον ἐπαγρυπνοῦσα διὰ τὰ Κοινὰ συμφέροντα τὴν κοινὴν ἡσυχίαν καὶ ὑπεράσπισιν τῶν ὁμογενῶν ῥεαγιάδων, καὶ προστατεῖουσα αὐτῶν τὰ δίκαια, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ ὑψηλὸν καὶ Κραταῖον Δεβλέτιον, διὰ ὑψηλῶν αὐτοῦ Προσκυνητῶν ὁρισμῶν ἐξέδωκε προσταγὰς.» Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικὸς Κώδικας Α΄*, Πρακτικά Γενικῆς Συνέλευσης (4/11/1830), ἀρθρο α^{ον}, σ. 199.

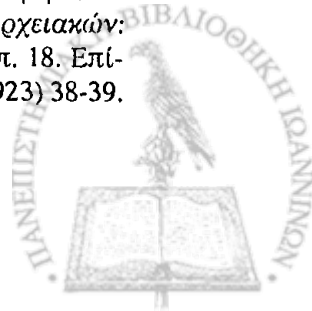
ανακατατάξεις κατά την ένταξη των κυπριακών κοινοτήτων σε καθολικότερα θεσμικά μορφώματα. Η εμπλοκή της Εκκλησίας στο οθωμανικό φορολογικό σύστημα κατέστη αναγκαία αλλά και ιδιαίτερα εύχρηστο μέσο είσπραξης των δημοσίων εσόδων για την κεντρική διοίκηση. Ιεράρχες και οθωμανική διοίκηση αλληλοεξαρτώνταν σε μια διαδικασία άσκησης πολιτικής και οικονομικής εξουσίας. Η οθωμανική εξουσία με τον τρόπο αυτό νομιμοποιούσε το δικαίωμα της εκκλησιαστικής διοίκησης στα μάτια των πιστών για φοροδιανομή και φοροείσπραξη και κατ' επέκταση άσκηση πολιτικής επιρροής στους υποτελείς χριστιανούς, ακόμα και στους μουσουλμάνους. Το δικαίωμα της Εκκλησίας να απαλλάσσει ολικώς ή μερικώς φτωχούς χριστιανούς από τη φορολογία καθιστούσε την πολιτική της εξουσία αδιαμφισβήτητη. Το «Κοινό» της Κύπρου για την Οθωμανική έννομη τάξη, ήταν ένας συλλογικός οργανισμός⁵⁷ που διαχειριζόταν τις οικονομικές υποχρεώσεις της ελληνικής χριστιανικής κοινότητας της Κύπρου απέναντι στο Οθωμανικό κράτος. Επιδίωξη της οθωμανικής πολιτικής εξουσίας ήταν η ένταξη των μελών του ανώτατου ορθόδοξου κλήρου της Κύπρου στην οθωμανική έννομη τάξη. Αυτό επιτεύχθηκε με την παραχώρηση βερατίων⁵⁸ από τον οθωμανό μονάρχη στους Αρχιερείς και την αναγνώρισή τους ως εφόρων και επιτρόπων των υποδούλων με δικαίωμα άμεσης προσφυγής⁵⁹ σε αυτήν. Έτσι εγκαινιάστηκε μεταξύ τους μια προσωπική και όχι νομική σχέση. Οι Αρχιερείς τελούσαν υπό την επίβλεψη της οθωμανικής εξουσίας και σε αυτήν αποτεινόταν για την επίλυση ζητημάτων που είχαν σχέση με την εκκλησιαστική ιεραρχία, καθώς και με το ποίμνιό τους. Η Κυπριακή Εκκλησία διατήρησε την «υψηλή εποπτεία»⁶⁰ και την κύρια ευθύνη της ομαλής ροής των φόρων για τους χριστιανούς στο κρατικό θησαυροφυλάκιο - από το 1779 μέχρι τουλάχιστον και το 1839 - μέσα από διαφορετικά σχήματα του κοινού όπου προϋσταντο σε διαφορετικές χρονικές περιόδους οι (α) Δραγομάνος (1779-1810) (β) Αρχιεπίσκο-

⁵⁷ Ταυτίζεται ο Θεσμός του «Κοινού» της Κύπρου με τον αντίστοιχο της Μεγάλης Εκκλησίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Για το θεσμό του Κοινού της Μεγάλης Εκκλησίας (Keshihane), βλ. ΚΟΝΟΡΤΑΣ, *Οθωμανικές θεωρήσεις*, ό.π., σ. 146-147, 350-354.

⁵⁸ Για διεξοδική ανάλυση του θέματος (όρο, περιεχόμενο, χρήσεις των βερατίων, κ.α.) βλ. ΚΟΝΟΡΤΑΣ, *Οθωμανικές θεωρήσεις*, ό.π., σ. 46-49. Για τα Σουλτανικά Βεράτια που εκχωρήθηκαν σε Κύπριους ή άλλους βλ. Παύλος ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ, «Σουλτανικά Βεράτια», *ΕΚΕΕ*, VII (1973-75) 119-250, κυρίως 121-125, 130-138, 141-145, 197-215. Για τον τύπο αυτό του εγγράφου βλ. Ιωάννης Π. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ, *Οθωμανικά έγγραφα 1572-1839*, τ. Α', Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου [Αρχείο Ιεράς Μονής Κύκκου, Ι], Λευκωσία 1993, σ. LI.

⁵⁹ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, «Φορολογικός ρόλος», ό.π., σ. 92-93.

⁶⁰ Από το εξεταζόμενο υλικό των καταστίχων της Αρχιεπισκοπής Κύπρου που απόκειται στο Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου του Γ' βλ. Κυπριανός Δ. ΛΟΥΗΣ, «Τυπολογία και Δομή οικονομικών καταστίχων Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1800-1839/40)», *Διεθνές Συνέδριο Αρχιεπισκόπων: Αρχεία και προοπτικές στη νέα χιλιετία*, Κύπρος, 4-6 Μαΐου 2000, Αθήνα 2001, σ. 258, υπ. 18. Επίσης πρβλ. Ν.Γ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ, «Ανέκδοτα προξενικά έγγραφα», *Κυπριακά Χρονικά*, Α' (1923) 38-39.

πος Κυπριανός (1810-1821) (γ) Αρχιεπισκοπάρχης (1823-1830) (δ) Κεντρική Δημογεροντία (1830-1839) και ο γραφειοκρατικός μηχανισμός των γραμματικών σε κεντρικό και επαρχιακό επίπεδο (Γραμματικός Σαραγιού, Γραμματικοί επαρχιακών περιφερειών) σε όλες τις περιόδους.

Το Κοινό της Κύπρου (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1, σ. 46, ΠΙΝΑΚΑΣ 1, σ. 47-48) διατηρούσε μεντιά πολιτειακά χαρακτηριστικά τόσο ως προς την εκπροσώπηση των μελών του όσο και ως προς τη διάκριση των αρμοδιοτήτων των οργάνων του. Η βαθμιαία εξέλιξη των κοινοτικών θεσμών στην Κύπρο εκφράστηκε με ένα έμμεσο αντιπροσωπευτικό σύστημα⁶¹, που καθιέρωσε σε κεντρικό επίπεδο τέσσερα συλλογικά

⁶¹ Η γενική Συνέλευση της 4ης Νοεμβρίου 1830, λαμβάνοντας υπόψη της τα αποτελέσματα που είχε η δράση της αντιπροσωπείας στην Κωνσταντινούπολη, δηλαδή τους ανακτορικούς ορισμούς, την επιστροφή της τοπικής ομολογίας ύψους 326 χιλιάδων γροσίων του πρώην ηγεμόνα της Κύπρου Αλή Ρουχί Εφένδη στο Κοινό και τη φορολογική διευθέτηση, αποφάσισε μεταξύ αυτών και την εγκαθίδρυση κοινοβουλευτικού συστήματος. Το κατωτέρω κείμενο αποδίδει αυτό το πλαίσιο και τα αποτελέσματα της αντιπροσωπείας:

«Επιστραφέντες εκ της Βασιλευούσης οι τέσσερεις της Νήσου μας Άντιπρόσωποι Κ^{οι} Χατζη-Χριστόδουλος Άλέγιτος, Χατζη-Κυργής Σαρίπογλους, Χατζη-Ζαχαρίας Άποστολίδης και Χατζη-Γεώργιος Κωνσταντινίδης, οίτινες κοινή γνώμη ένεκρίθησαν και έστάλησαν, κατά τό άντικρύ της έκλογής της Συνελεύσεως επίσημον έγγραφον τή 18^η Μαΐου του παρελθόντος μηνολογημένον, οίτινες παραστήσαντες τά πρακτικά των ένεκρίθησαν ως ώφέλιμα εις την Πατρίδα και επηνέθησαν· έφερον μαζί των ύψηλούς έξ προσκυνητούς όρισμούς πλήρεις έλέους Άνακτορικού διά τούς πτωχούς της Νήσου μας, οίτινες άνεγνώσθησαν επί Διβανίου συγκροτιθέντος από τόν Ένδοξον της Νήσου μας Έγεμόνα Σέρ περβατί Τερκιάχι άλί Χαλήλ Έφένδην και των όποίων ή μετάφρασις θέλει γείνει έπειτα και καταχωρισθί εις τόν Κώδικα.

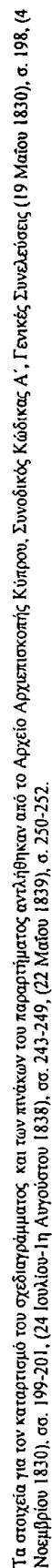
Έφεραν πρός τούτοις; μαζί των και την Τοπικήν όμολογίαν της Νήσου μας Γροσίων 326: χιλ(ιάδων) και τόσων γροσίων αποϋ ειχεν ανά χειρας ό Πρώην Έγεμών της Νήσου μας Άλή ρουχί Έφένδης, τά όποια γρόσια της ρηθείσης όμολογίας έχάρισεν ή φιλανθρωπία του Πολυχρονίου ήμών Άνακτος (του όποιου τό Κράτος ειη άήτητον και διηνεκές) τά όποια όλα είναι ώφέλεια όχι μικρά εις την Νήσον μας.

Έπειδή όμως μ' όλα τά όποια μετεχειρίσθησαν μέσα, μ' όλους τούς όποιους κατέβαλον κόπους και ιδρώτας και άληθινά δάκρυα, έστάθη αδύνατον νά έλαττώσωσιν από τά Βασιλικά δοσίματα, τά όποια καταβάλλονται από την Νήσον μας και αποστέλλονται εις τό άκένωτον Άνακτορικών θησαυροφυλάκιον, μέρος από τό έπερισυνόν, έλθόντες εις την Πατρίδα, παρεκάλεσαν τόν Ένδοξον και καλοκᾶγαθον ήμών Έγεμόνα, ένωμένοι μετά του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου, και τή ισχυρά και θερμή μεσιτεία της Μακαριότητός του και των 4^{ων} Κ^{ων} Άντιπροσώπων, έχαρίσθησαν 75: χιλ(ιάδες) γρόσια Κεφάλαιον μυργιοϋ, αποϋ ήσαν διανεμησμένα εις τούς ρεαγιάδες έτέρισιν και έλήφθησαν πρός γρόσια 4: τό γρόσι, ήγουν γρόσια 3,100.000: πλην έφέντως τό έσυμφώνησαν διά 700: μόνον χιλιάδας Κεφάλαιον, νά διανεμηθώσιν εις τούς ρεαγιάδες και νά ληφθώσιν πρός 4: γρόσια τό έν, ήγουν γρόσια 2,800.000· έπροξενήθη λοιπόν και κατά τουτο ώφέλεια κοινή εις τούς πτωχούς· εκτός των δοσιμάτων των Ισλάμιδων.

Βαλοϋσα λοιπόν ύπ' όψιν όλα ταϋτα ή Συνέλευσις και επιθυμοϋσα νά κάμη μεταρρύθμισιν περι τών Κοινών πραγμάτων, και νά κάμη σύστημα Κοινοβουλευτικόν περι τών Κοινών ύποθέσεων, σύστημα αναλόγως μέ τās περιστάσεις μας στερεόν, διά νά συνδεθί όλο τό Γένος, και νά είναι του ενός από του άλλου όμογενοϋς τά συμφέροντα άχώριστα, ψηφίζει». [παρατίθενται τα άρθρα]. Βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α'*, Πρακτικά Γενικής Συνέλευσης (4/11/1830), σ. 199. και «Κατά συνέπειαν λοιπόν του ύψηλου τούτου όρισμοϋ, βαλοϋσα ύπ' όψιν όλα ταϋτα ή συνέλευσις, και επιθυμοϋσα νά μεταρρύθμισι επί τό κρείττον τά κοινά πράγματα, και νά κανονίση κοινοβουλευτικόν Σύστημα αναλόγο μέ τās περιστάσεις του γένους μας, ψηφίζει τά έφεξής, ~» Α.Ι.Α. Κ., *Συνοδικός*

ΙΕΡΑΡΧΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ «ΚΟΙΝΟΥ» ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ (1830-1839/40)

*Αριθμός επιτρόπων ανά «πολιτεία»: Λευκωσία 8, Λάρνακα 4, Σκάλα 4, Λεμεσός 4, βλ. Α.Α.Κ., Συνοδικός Κώδικας Α', Γενική Συνέλευση (24 Ιουλίου-1η Αυγούστου 1838), σ. 248.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Η ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ «ΚΟΙΝΟΥ» ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ»

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΕΡΑΡΧΙΑ Αρχιεπίσκοπος - Μητροπολίτες

Προστάτες των ραγιάδων
Συγκαλούν τη Γενική Συνέλευση για εξέταση των «κοινών πραγμάτων»

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΙΑ Αρχιδημογέροντας-Δημογέροντες

ΠΡΟΣΟΝΤΑ-ΕΚΛΟΓΗ-ΑΜΟΙΒΗ

1. Προσόντα Δημογερόντων: άξιοι, τίμιοι, έμπιστοι.
2. Εκλέγονταν κάθε χρόνο από τη Συνέλευση. Δυνατότητα επανεκλογής.
3. Απαρτιζόταν από τρία ή τέσσερα έμμισθα μέλη.
4. Ισοτιμία των μελών της. Αποφάσεις κατόπιν συναίνεσης όλων των μελών της.

ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ-ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ

5. Επαγρυπνούσε για τα κοινά πράγματα, την κοινή ησυχία, την υπεράσπιση των ραγιάδων.
6. Υποχρέωση απόδοσης στη συνέλευση καθαρών και λεπτομερών λογαριασμών.
7. Υποχρέωση της Δημογεροντίας να απευθύνεται στους Αρχιερείς και την επιτροπή για οποιαδήποτε χρηματική απαίτηση πέραν των κανονισμένων, διαφορετικά η απόφαση βάρυνε την ίδια.
8. Η κεντρική Δημογεροντία, οι Αρχιερείς και η Επιτροπή συσκέπτονταν για τα κατάλληλα μέσα διανομής των φόρων.
9. Εξέλεγαν τους επαρχιακούς γραμματικούς (μαζί με τον Αρχιεπίσκοπο).
10. Εξέλεγαν τους «δεφτίσιδες» (διανομείς των φόρων)

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ

ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΙ-ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ-ΑΜΟΙΒΗ

1. Εκπροσώπηση επαρχιών: Λευκωσία (8), Λάρνακα (4), Σκάλα (4), Λεμεσός (4). Σύνολο είκοσι επίτροποι.
2. Διάρκεια θητείας: ένα έτος.
3. Παρεχόμενες υπηρεσίες: αμισθί

ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ-ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ

4. «Εφόρευε» τα μέλη της κεντρικής Δημογεροντίας και των επαρχιακών Δημογεροντιών.
5. «Παρατηρούσε» τα τοπικά κατάστιχα και τους τοπικούς λογαριασμούς.
6. Εξέταζε τα πρακτικά των Δημογεροντιών.
7. Ειδοποιούσε για τυχόν καταχρήσεις

ΕΠΑΡΧΙΑΚΕΣ ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΙΕΣ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΚΛΟΓΗ:

1. Λαμβανόταν υπόψη η γνώμη των κατοίκων της «πολιτείας»
2. Απαιτούνταν η συναίνεση των κατοίκων των επαρχιών.

ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

1. Θεσμός των συνελεύσεων των αντιπροσώπων
2. Θεσμός του αντιπροσώπου του «Κοινού» στην Κωνσταντινούπολη
3. Αποστολές αντιπροσώπων του «Κοινού» στην Κωνσταντινούπολη
4. Γραμματικός κεντρικής δημογεροντίας και μέλη Γραμματείας
5. Γραμματικοί επαρχιών
6. «Δεφτίσιδες» (διανομείς των φόρων)

Εκτελεστικά όργανα μηχανισμού φοροείσπραξης:

1. Γραμματικοί επαρχιών

Αμοιβή: μισθός ανάλογος με τις ικανότητες και το έργο.

Εκλογή: Εκλέγονταν από την κεντρική Δημογεροντία, τους Αρχιερείς και την Επιτροπή του «Κοινού».

Καθήκοντα: Υποχρεώνονταν να περιορίζονται στην είσπραξη των βασιλικών δοσιμάτων χωρίς να κάμνουν καταχρήσεις και να ασκούν εμπόριο. Όφειλαν να εμποδίζουν κάθε κατάχρηση των υπαλλήλων του «Κοινού» και να ειδοποιούν την κεντρική Δημογεροντία για κάθε κατάχρηση

2. «Δεφτίσιδες» (διανομείς των φόρων)

Αμοιβή: Δούλευαν αμισθί. Έπαιρναν μόνο τα έξοδά τους.

Τυχόν ευδοκίμηση στο έργο τους: απονομή τιμής, ευγνωμοσύνη.

Τιμωρία: Τυχόν αποτυχία (δηλ. χάρες, προσωποληψία): Επιβολή ποινής: Αφορισμός, περιφρόνηση.

Εκλογή: Εκλέγονταν από την κεντρική Δημογεροντία με τη σύμφωνη γνώμη των Αρχιερέων και της επιτροπής.

Προσόντα: Χαρακτηριστικά γνωρίσματα για την επιλογή τους: τίμιοι, ευσυνείδητοι, θεοσεβούμενοι, δίκαιοι.

Καθήκοντα: Όφειλαν να διανέμουν τους φόρους σύμφωνα με τη δύναμη του κάθε φορολογουμένου.

όργανα⁶²: την «*Εκκλησιαστική Ιεραρχία*», την κεντρική *Δημογεροντία* και την «*Επιτροπή του Κοινού*» (με διακριτούς και αλληλοεξαρτώμενους ρόλους) και τη Γενική Συνέλευση του Κοινού. Η τελευταία αποτελείτο από τα μέλη των τριών πρώτων οργάνων. Σε επαρχιακό επίπεδο συγκροτήθηκαν οι τοπικές Δημογεροντίες⁶³, των οποίων προϊστάτο ο τοπικός μητροπολίτης. Μέλη της ήταν εκτός από το Μητροπολίτη, ο Δημογέροντας, οι επίτροποι και τα επαρχιακά φορολογικά όργανα (Γράμματικός και μαχαλλετζήδες των ενοριών).

Οι Αρχιερείς⁶⁴ διατηρούσαν σε κεντρικό και επαρχιακό επίπεδο τον «εποπτικό» τους ρόλο, ασκώντας αρμοδιότητες «αρχηγού κράτους». Παρέμεναν υπόλογοι στην Υψηλή Πύλη και ήταν δεσμευμένοι για την προστασία των ραγιαδών.

Η κεντρική *Δημογεροντία* ασκούσε εκτελεστική εξουσία, διορίζοντας τα όργανα διεκπεραίωσης της φοροείσπραξης (γραμματικούς σε κεντρικό και επαρχιακό επίπεδο, διανομείς) και ήταν επιφορτισμένη, κατά κύριο λόγο, με τη διαχείριση των φορολογικών ζητημάτων. Η *Δημογεροντία* υφίστατο την εποπτεία⁶⁵ των Αρχιερέων σε θέματα: απόδοσης και ελέγχου των τηρουμένων λογαριασμών και πρακτικών, αποφάσεων για τις ανάγκες του τόπου και της επιβολής πρόσθετων

Κώδικας Α', Πρακτικά Γενικής Συνέλευσης (24/7-1/8/1838), σ. 243· Επίσης Πασχάλης ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ, «Από τη δράση του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Παναρέτου» *Κυπριακά Σπουδαία* 36 (1972) 54· ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ, «Κύπρος», *ό.π.*, σ. 438-439· HILL, *A History of Cyprus*, IV, *ό.π.*, σ. 153-154. Πρβλ. Νικηφόρος ΔΙΑΜΑΝΤΟΥΡΟΣ, «Προσπάθεια δημιουργίας δυτικού τύπου κράτους στην επανάσταση και κοινωνικοπολιτικές συγκρούσεις», *Θέματα νεοελληνικής ιστορίας (18ος-20ος αιώνας)*, Εισαγωγή-επιμέλεια Γ. Β. ΔΕΡΤΙΛΗΣ - Κ. ΚΩΣΤΗΣ, Αθήνα-Κομοτηνή 1991, σ. 123-129.

⁶² Για τη σύνθεση και τις αρμοδιότητες αυτών των οργάνων βλ. Κυπριανός Δ. ΛΟΥΗΣ, «Η διαχείριση των φορολογικών λογαριασμών του Κοινού της Κύπρου από την Κεντρική Δημογεροντία (1830-1839/40)», *Ε.Κ.Ε.Ε.*, XXVIII (2002), σ. 211· HILL, *A History of Cyprus*, IV, *ό.π.*, σ. 153-154· Στέφανος ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, *Το Κυπριακό Πρόβλημα: Δομές της κυπριακής κοινωνίας και εθνικό θέμα*, Κέντρο Ελληνικών Ερευνών (Καναδάς), Montreal-Λευκωσία 1995, σ. 23.

⁶³ «Από την Γενικήν Συνέλευσιν νά ἐκλέγωνται καὶ οἱ Δημογέροντες τῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὰς πολιτείας· εἰς τὴν ἐκλογὴν τούτων ὅμως νά ἰσχύη καὶ ἡ γνώμη τῶν κατοίκων τῆς πολιτείας, εἰς τὴν ὁποίαν διορίζεται καὶ ἡ συναίνεσις τῶν ἐπαρχιωτῶν· κατὰ τὸ παρὸν δὲ εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἔμεινε καθεὶς ὅπου εὑρίσκετο», Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικὸς Κώδικας Α'*, Πρακτικά Γενικής Συνέλευσης (4/11/1830), ἀρθρον Ζ' ὄν, σ. 199-200. Επίσης «Αἱ Ἐπαρχιακαὶ Δημογεροντίαι νά ἐκλέγωνται ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς πρωτευούσης τῆς Ἐπαρχίας, τῇ συναινέσει καὶ τοῦ Ἀρχιερέως τῶν, καὶ δι' ἀναφοράς αὐτῶν (τῶν πολιτῶν καὶ τοῦ Ἀρχιερέως) πρὸς τὴν κεντρικὴν Δημογεροντίαν, νά ἐφοδιαζοῦνται μὲ τὸ σύνθημα· ὑπάγονται δὲ καὶ αὐτοὶ εἰς τὰ β', γ', καὶ στ' ἄρθρα τῆς Κεντρικῆς Δημογεροντίας». Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικὸς Κώδικας Α'*, Πρακτικά Γενικής Συνέλευσης (24/7-1/8/1838), Κεφάλαιον Δ', Περὶ Επαρχιακῶν Δημογεροντιῶν καὶ τινῶν οὐσιωδῶν ἀντικειμένων, ἀρθρον 1, σ. 246.

⁶⁴ Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικὸς Κώδικας Α'*, Πρακτικά γενικής συνέλευσης (24/7-1/8/1838), κεφ. Α'ον: Περὶ Αρχιερέων καὶ Συνελεύσεων, ἀρθρα 1-2ον, σ. 243-244. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ, «Κύπρος», *ό.π.*, σ. 441-442.

⁶⁵ Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικὸς Κώδικας Α'*, Πρακτικά Γενικής Συνέλευσης (4/11/1830), ἀρθρα Η' - ΙΑ', σ. 200, καὶ Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικὸς Κώδικας Α'*, Πρακτικά Γενικής Συνέλευσης (24/7-1/8/1838), κεφ. Γ' : Περὶ Κεντρικῆς Δημογεροντίας, ἀρθρον 6ον - 9ον , σ. 245.

δοσιμάτων στους φορολογουμένους, διορισμών (μαζί με τον Αρχιεπίσκοπο) των οργάνων εκτίμησης της φοροδοτικής ικανότητας των φορολογουμένων (διανομείς) και φοροεισπραξής (γραμματικοί των επαρχιών).

Επίσης, απαγορευόταν στους Δημογέροντες αλλά και στους άλλους φορείς εκτελεστικής και φορολογικής εξουσίας, η εκμίσθωση πλουτοπαραγωγικών πηγών, διεξαγωγής εμπορίου⁶⁶ και χρηματιστηριακών συναλλαγών. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, η ένασχόληση με τέτοιες δραστηριότητες επιτρεπόταν κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις. Επιπλέον, υπήρχε η περιοριστική ρήτρα της υποχρεωτικής «συναπόφασης»⁶⁷ των Δημογερόντων σε θέματα που ενέπιπταν στις αρμοδιότητές τους.

Η «Επιτροπή του Κοινού» έλεγχε⁶⁸, σε τακτά χρονικά διαστήματα, τα τοπικά κατάστιχα, τους συνοπτικούς απολογιστικούς λογαριασμούς, τα πρακτικά της Δημογεροντίας, καθώς και την ορθή εκπλήρωση των υποχρεώσεων της τελευταίας. Η «Επιτροπή του Κοινού» ήταν ταυτόχρονα μια εκλεγμένη συνέλευση (βουλευτική), μια ελεγκτική επιτροπή και ένα πληροφοριακό όργανο⁶⁹. Επεξεργαζόταν και ενέκρινε τον προϋπολογισμό και «επιθεωρούσε» το γενικό απολογισμό. Επιπρόσθετα, είχε το δικαίωμα, μαζί με τους Αρχιερείς, να κατηγορεί και να κηρύσσει έκπτωτα⁷⁰ τα μέλη της κεντρικής Δημογεροντίας και τους φορείς διεκπεραίωσης της φοροεισπρακτικής διαδικασίας.

Στα πλαίσια της προσπάθειας για εκσυγχρονισμό του κράτους του, ο σουλτάνος Μαχμούτ Β' (1808-1839) «κατέφυγε στην εφαρμογή ενός εκτεταμένου μεταρρυθμιστικού προγράμματος, που σκοπό είχε να εξασφαλίσει ισχυρό στράτευμα, εύρωστο δημόσιο ταμείο και αμεσότερη εξάρτηση των επαρχιών από την κεντρική διοίκηση»⁷¹. Για αντιμετώπιση της κατάστασης προέβη σε μια σειρά από ενέργειες

⁶⁶ Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α'*, Πρακτικά Γενικής Συνέλευσης (4/11/1830), άρθρον ΙΑ^{ον}, σ. 200 και Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α'*, Πρακτικά Γενικής Συνέλευσης (24/7-1/8/1838), κεφ. Γ': *Περί Κεντρικής Δημογεροντίας*, άρθρον 7^{ον}, σ. 245. HILL, *A History of Cyprus*, IV, ό.π., σ. 154.

⁶⁷ Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α'*, Πρακτικά Γενικής Συνέλευσης (24/7-1/8/1838), κεφ. Γ': *Περί Κεντρικής Δημογεροντίας*, άρθρον 5^{ον}, σ. 245.

⁶⁸ Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α'*, Πρακτικά Γενικής Συνέλευσης (4/11/1830), άρθρον Γ^{ον}, σ. 199. Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α'*, Πρακτικά Γενικής Συνέλευσης (24/7-1/8/1838), κεφ. Β': *Περί Επιτροπής του Κοινού*, άρθρον 2^{ον}, σ. 244. HILL, *A History of Cyprus*, IV, ό.π., σ. 154.

⁶⁹ Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α'*, Πρακτικά Γενικής Συνέλευσης (24/7-1/8/1838), κεφ. Β': *Περί Επιτροπής του Κοινού*, άρθρον 3^{ον}, σ. 244.

⁷⁰ Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α'*, Πρακτικά Γενικής Συνέλευσης (24/7-1/8/1838), κεφ. Β': *Περί Επιτροπής του Κοινού*, άρθρον 2^{ον}, σ. 244, κεφ. Γ': *Περί Κεντρικής Δημογεροντίας*, άρθρον 10^{ον}, 11^{ον}, 12^{ον}, σσ. 245-246. Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α'*, Πρακτικά Γενικής Συνέλευσης (22/5/1839), Α^{ον} (Παύση της παλαιάς Δημογεροντίας), σ. 250.

⁷¹ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *Τραγωδία 1821 συνέχεια*, ό.π., σ. 10. Γενικά για την περίοδο των μεταρρυθμίσεων του Μαχμούτ Β' βλ. B. LEWIS, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press 1968, σ. 76-106. Stanford J. SHAW-Ezel Kuran SHAW, *History of the Ottoman Empire*, vol. II. Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975, Cambridge 1977, σ. 6-50. A. LEVY, «Mahmud II», *The Encyclopaedia of Islam*, second Edition, vol. VI, σ. 56-59. KARPAT, «Transformation», ό.π., σ. 253-256. ΒΕΡΕΜΗΣ, *Ιστορία Ελληνοτουρκικών Σχέσεων*, ό.π., σ. 34-38.

στην Κύπρο: (α) Ανέλαβε πρωτοβουλία και προσκάλεσε αντιπροσώπους⁷² (1830) της ελληνικής χριστιανικής κοινότητας της Κύπρου για διαβουλεύσεις (β) Με τη διενέργεια απογραφής⁷³ στην Κύπρο (1831) προσπάθησε να πετύχει πολλαπλούς στόχους:⁷⁴ i) να επιλύσει το πρόβλημα διαφυγής των Κυπρίων και να διασφαλίσει σταθερά εισοδήματα για το κρατικό θησαυροφυλάκιο, ii) να διασφαλίσει την ομαλότητα, υπακοή και καλή διαγωγή των υπηκόων του, iii) να περιορίσει τη φορολογική ανισότητα, τις αυθαιρεσίες και καταχρήσεις έχοντας σαφή εικόνα του συνολικού πληθυσμού⁷⁵ και του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των γαιών⁷⁶ (δημοσίων και πλήρους κυριότητας). (γ) Επέτρεψε επίσης την επαναφορά⁷⁷ των διαφυγόντων ραγιάδων ιδιοκτητών γης ή των κληρονόμων τους, οι οποίοι δραπέτευσαν κατά τη διάρκεια της ελληνικής επανάστασης και των οποίων δημεύτηκε η περιουσία. Σε αυτούς δόθηκε η δυνατότητα να κάνουν τις αναγκαίες διευθετήσεις⁷⁸ για να επανακτήσουν την περιουσία τους. Απαραίτητη προϋπόθεση ήταν να ζητούσαν συγχώρεση για τα «εγκλήματά»⁷⁹ τους. (δ) Δημιούργησε εφεδρικά σώματα (Redif)⁸⁰ που ασκούσαν στην ουσία έργο πολιτοφυλακής, ασχολούμενα με την αστυνόμευση των αστικών κέντρων. Μέρος των δοσιμάτων που πλήρωναν οι Κύπριοι εξυπηρετούσε τις στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις του Μαχμούτ Β΄. (ε) Ανέθεσε απευθείας την εκμί-

⁷² Βλ. υποσημείωση αρ. 28 [Συνέλευση «πολλών χριστιανών», της 19^{ης} Μαΐου 1830, στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου, προεδρεύοντος του Αρχιεπισκόπου Παναρέτου (1827-1840)]· Για την αποστολή αντιπροσώπων του Κοινού (1830) στην Κωνσταντινούπολη βλ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ, *Οικουμενικό Πατριαρχείο και Κύπρος*, ό.π., σ. 186-188.

⁷³ Bibliothèque Nationale Paris, Supplement Turc 1042, φ. 28. Η σημαντική για την περίοδο, 1822-1832, πηγή εκδόθηκε (σ. 16-173) και σχολιάστηκε (σ. 175-194) από τους ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, ό.π.· Για το προαναφερόμενο βιβλίο πρβλ. τη βιβλιοκρισία του Κωνσταντίνου ΓΙΑΓΚΟΥΛΛΗ στην *Επετηρίδα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, XXII, Λευκωσία 1996, σ. 557-559.

⁷⁴ Σε αντίγραφο διατάγματος του καϊμακάμη προς τον απογραφέα Μεχμέτ Εσάτ Μιτχάτ μπέη (11/9/1831) σημειώνει ότι «τον σουλτάνο, τον καπουδάν πασά και άλλους αξιωματούχους απασχόλησε α) η φυγή των ραγιάδων από την Κύπρο β) το κακούρηγμα του Ρώσου προξένου για το ίδιο θέμα γ) η φορολογική καταπίεση των ραγιάδων από το 1823/1824, δ) η πυρπόληση του μεγάρου των μουχασίληδων και η συνεχής προσπάθεια των ραγιάδων να δραπέτεύσουν από το νησί». B.N.P.S.T.-1042, φ. 18^ν, βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, ό.π., σ. 147.

⁷⁵ Για την απογραφή του πληθυσμού της Κύπρου το 1831 από τον Abdurrauf Haleti Efendi βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, ό.π., σ. 195, 197-198, 201-202· KARPAT, «Transformation», ό.π., σ. 257.

⁷⁶ B.N.P.S.T.-1042, φφ. 20^ν-ν, 20^β βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, ό.π., σ. 155, 157, 159, 161.

⁷⁷ B.N.P.S.T.-1042, φφ. 20^ν-ν, βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, ό.π., σ. 155, 157.

⁷⁸ B.N.P.S.T.-1042, φφ. 20^ν-ν, βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, ό.π., σ. 155, 157· Το 1824, ο Σουλτάνος, ακολουθώντας μια συμφιλιωτική πολιτική απέναντι στους Χίους τους προσκάλεσε να γυρίσουν πίσω βλ. Έλενα ΦΡΑΓΚΑΚΗ-SYRETT, *Οι Χιώτες έμποροι στις διεθνείς συναλλαγές (1750-1850)*, Αθήνα (Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος) 1995, σ. 38.

⁷⁹ Η τοποθέτηση εισαγωγικών στη λέξη έγινε από εμάς.

⁸⁰ ZÜRCHER, ό.π., σ. 88· ΚΟΝΟΡΤΑΣ, *Οθωμανικές θεωρήσεις*, ό.π., σ. 178. Για την επιβολή του φόρου «ρετιφιέ παρασί» στην Κύπρο τα οθωμανικά έτη 1250 [10/5/1834-28/4/1835], 1251 [29/4/1835-17/4/1836] βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α΄*, Τοπικοί λογαριασμοί, σ. 226. Επίσης Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο VIII*, σ. 12 και XXIV, σ. 15-40.

οθωση των φορολογικών ή άλλων πηγών εισοδημάτων (*Mukata'a*) της Κύπρου στην κεντρική *Δημογεροντία* και όχι στον επαρχιακό οθωμανό διοικητή. Αυτό αποτέλεσε μια καινοτομία⁸¹ στα πλαίσια των οθωμανικών μεταρρυθμίσεων. Αυτήν την περίοδο (26/5/1839-1/3/1840) η κεντρική *Δημογεροντία* εκμίσθωσε από την Υψηλή Πύλη τους κατ' αποκοπήν φόρους της Κύπρου ως Μακτού (*Maktu*)⁸², και ήταν υποχρεωμένη να καταβάλλει ανά τακτά χρονικά διαστήματα⁸³, το καθορισμένο ποσό των 3,179,062⁸⁴ γροσίων με συναλλαγματικές στο κρατικό θησαυροφυλάκιο μέσω του εγγυητή Αρμενίου τραπεζίτη της στην Κωνσταντινούπολη Αστούρ Μαρκάρ. Το «Κοινό» της Κύπρου κατέβαλλε ετήσιο μισθό⁸⁵ ύψους 480.000 γροσίων στον οθωμανό διοικητή της Κύπρου. Το σύστημα της απευθείας εκμίσθωσης των κατ' αποκοπή φόρων από την κεντρική *Δημογεροντία* λειτούργησε μόνο μία χρονιά.

Οι ιδεολογικές θέσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου εκφράστηκαν μέσα από επιστολή⁸⁶ του Οικουμενικού Πατριάρχη Αγαθάγγελου του από Χαλκηδόνος (1826-1830), ο οποίος σύστησε στους Κυπρίους μέσω του Αρχιεπισκόπου Παναρέτου να κάνουν υπομονή μέχρι τον ερχομό της αντιπροσωπείας. Σε αυτή φαινόταν καθαρά η θέση του για (α) άμεση λήψη κατασταλτικών και πειθαναγκαστικών μέ-

⁸¹ Για τη διοικητική αυτή μεταβολή βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΣ, *Προξενικά έγγραφα*, ό.π., σ. 6-7 (αγγλική προξενική έκθεση 1842), σ. 19 (αγγλική προξενική έκθεση του 1844), σ. 31 (αγγλική προξενική έκθεση του 1846)· HILL, *A History of Cyprus*, IV, ό.π., σ. 170.

⁸² Παύλος ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ, «Διοικητικοί τινες Θεσμοί της Τουρκοκρατίας εν Κύπρω», *Κυπριακαί Σπουδαί*, ΛΗ' - ΛΘ' (1974-1975) 101-102.

⁸³ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XXIV*, 1255 (17/3/1839-4/3/1840), σ. 5-8 : «Τα εμβασθέντα προς τον εν Κωνσταντινουπόλει Τραπεζίτην της Νήσου Κύπρου Αστούρ Μαρκάρ».

⁸⁴ Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α'*, Πρακτικά Συνελεύσεως (24/7/1838-1/8/1838), σ. 243.

⁸⁵ ό.π., σ. 243.

⁸⁶ «Ιούλιος 1830: λόγοι ἀηδεῖς προσβαλλόντες εἰς τὰς ἀκοάς μας μέσης ἡμῖν καθήψαντο καρδίας ὅτι δηλαδή τινές αὐτόθι ταραξῖαι ἄνθρωποι καὶ κακόσχολοι, τῶν πραγμάτων παρεξηγηταὶ ἐσύγχισαν τὴν κοινὴν ἡσυχίαν τῶν χριστιανῶν ραγιάδων ἅτε πείσαντες τοὺς ἀφελεστέρους καὶ ἀφελεῖς καὶ ταράξαντες τὰ καθεστῶτα μὲ τρόπους καὶ λόγους ὑπεροσφόρους πάντῃ ἀνοικεῖους· πόσον ἐπιβλαβὴ καὶ ἐπίμορφα τὰ τοιαῦτα ἀκούσματα συμπεραίνει ἀναμφιβόλως ἡ αὐτῆς σύνεσις. Διὰ ταῦτα καὶ προτρεπόμεθα αὐτῇ προνοίᾳ κεκτημένη ὑπὲρ τῆς καλῆς καταστάσεως τοῦ τόπου ὅπου νὰ λάβῃ μέτρα προσοχῆς καὶ νὰ καταπαύσῃ τὴν ταραχὴν τῶν χριστιανῶν. Ταῦτα μετὰ πόνου προτρεπόμεθα τῇ μακαριότητι τῆς κηδόμενοι τοῦ καλ.οῦ τῆς Κύπρου καὶ τῆς ἡσυχίας καὶ ἀνέσεως τῶν χριστιανῶν καὶ μὴ ἀνεχόμενοι τὸ νὰ λογισθῶσιν ἀνάξιοι τῶν βασιλικῶν χαρίτων καὶ ἐνεργειῶν μὲ τὰ ἀνοίκεια αὐτῶν κινήματα τὰ ὅποια παρ' ἐλπίδα πᾶσαν ἠκούσθησαν. Τῆς προνοητικῆς ἡμῶν ταύτης διαθέσεως ἱκανὰ διδόμενα καὶ πρότερον ἔχουσα ἡ ψίλῃ ἡμῖν μακαριότης προλαμβάνουσα εἰς τὸ νὰ ἀνατρέψῃ τοὺς αἰτίους μὲ τὴν πρέπουσαν παιδείαν κατὰ τῶν πρωταιτίων καὶ πληροφοροῦσα τοὺς πάντας εἰς τὸ νὰ μείνουσιν περιωρισμένοι εἰς τὰ ἴδια ὅρια καὶ ἐφρησυχάζοντες ἕως ὅτου νὰ ἔλθωσι καὶ οἱ ἐνταῦθα τιμωτάτοι πρόκριτοι τοῦ τόπου μὲ τὰ ὑψηλὰ βασιλικά ἐλέη καὶ τοὺς προσκυνητικούς ὁρισμούς. Ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς θείᾳ ἐλέει πατριαρχείας μας θέλει ἰδεῖ πλείονα τὴν προθυμίαν μας καὶ ἐτοιμότητα εἰς πᾶν ὅ,τι ἀποβλέπει πρὸς καλὴν ἀποκατάστασιν καὶ ὠφέλειαν τῆς πολυπαθοῦς ταύτης νήσου κοινῶς τε καὶ ἰδίως...», βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *Τραγωδίας 1821 συνέχεια*, ό.π., σ. 186, καὶ Α.Κ. ΙΝΤΙΑΝΟΣ, «Δαμασκηνός Α' Αρχιεπίσκοπος Κύπρου καὶ Πρόεδρος Μητροπολίτης Κιτίου», *Κυπριακαί Σπουδαί*, ΚΔ' (1960) 98-99.

τρων εις βάρος των ανυπάκουων και «κινηματιών» Κυπρίων και από την άλλη (β) πλήρη υιοθέτηση εκ μέρους των ελληνορθοδόξων στο εσωτερικό της κοινότητας της «νέας τάξης πραγμάτων» (πολιτικής, θεσμικής και φορολογικής) που θα προσκόμιζε η αντιπροσωπεία από την Κωνσταντινούπολη καθώς και (γ) έμμεση καταδίκη της επαναστατικής ομάδας των κυπρίων Φιλικών (1821). Ο Πατριάρχης δηλαδή προσπάθησε μέσω της καταδίκης μιας πραγματικότητας (αιτήματα ελλήνων διαβατηριούχων για προστασία και αίτημα για φοροαπαλλαγή), να καταδικάσει έμμεσα και μια άλλη πραγματικότητα: το πολιτικό, κοινωνικό και ιδεολογικό σύστημα των επαναστατικών κινημάτων που εκπήγαζε από τις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης (1789)(δικαιώματα, ελευθερία, φωτισμός, Πατρίδα, ατομική ιδιοκτησία, αντιπροσωπευτικό σύστημα διακυβέρνησης) αλλά κυρίως το αποτέλεσμα της Ελληνικής Επανάστασης (1821-1829) που ήταν η δημιουργία του Νέου Ελληνικού Κράτους (1830). Το νεοδημιούργητο ελληνικό κράτος διαδραμάτισε το ρόλο του εθνικού κέντρου, της παράλληλης δύναμης του προστάτη των ορθοδόξων με εθνική συνείδηση σε αντιπαλότητα με τη Μεγάλη Εκκλησία έναντι της Οθωμανικής αρχής. Παράλληλα με την αναφορά του ο Πατριάρχης, υποστήριζε την εδραίωση της νέας πολιτικής κατάστασης (Κοινό) με τη συμμετοχή σε αυτή μέρους της νεοανερχόμενης αστικής τάξης που βρισκόταν σε σχέση αλληλεξάρτησης με την εκκλησιαστική Ιεραρχία.

• Σε άλλη επιστολή⁸⁷ στις 26 Ιουλίου 1830, ο νέος Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντίνος Α΄ ο από Σιναίου (1830-1834), επαναλάμβανε προς τον Αρχιεπίσκοπον Κύπρου Πανάρετο το «πνευματικόν» του καθήκον για «διατήρησιν τῶν χρεῶν τοῦ πιστοῦ ραγιαλιτίου... [όπως] ένωση καί ἡ μακαριότης της τῆς πατρικῆς νουθεσίας καί πρὸς αὐτοὺς, καί προσπαθήσῃ καί ἐπιμεληθῇ διὰ τῆς ποιμαντικῆς της φωνῆς νᾶ καταπαύσῃ τὴν ταραχὴν αὐτῶν, νᾶ ομολογήσῃ τὰ πνεύματα καί νᾶ ἐπιτρέψῃ τοὺς πάντας εἰς τὴν εὐθεϊαν ὁδὸν τῆς ἀνεπιλήπτου κατὰ πάντα διαγωγῆς των, καί τῆς εὐκρινοῦς φυλακῆς τῶν χρεῶν τοῦ πιστοῦ ραγιαλιτίου των, προσέχουσα καλῶς μήποτε φανῇ παραμελοῦσα τοῦ ἱεροῦ τούτου χρέους τῆς προσπαθείας της...».

Το οθωμανικό έτος 1246 (=22/6/1830-11/6/1831], το «Κοινό της Κύπρου» είχε την αποκλειστική υπευθυνότητα της φοροείσπραξης⁸⁸ από αμφότερες τις εθνοθησκευτικές ομάδες. Ο Αρχιεπίσκοπος Πανάρετος, προσπάθησε να κάμψει την έντονη ανυπακοή⁸⁹ εκείνων των Κυπρίων που υπόκεινται πριν στην καταβολή

⁸⁷ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *Τραγωδία 1821 συνέχεια*, ό.π., σ. 187.

⁸⁸ Α. Ι.Α.Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α΄*, σ. 202-206.

⁸⁹ Β.Ν.Ρ.Σ.Τ.-1042, φ. 21^α, βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, ό.π., σ. 161, 191-193 υπ. 91. ΚΥΡΙΑΖΗΣ, «Η προστασία των Ελλήνων της Κύπρου. Προξενικά έγγραφα», *Κυπριακά Χρονικά*, 13 (1937) 198-199. ΓΕΩΡΓΗΣ, *Ελληνοτουρκική διένεξη*, ό.π., σ. 109-110, 127

κρατικών φόρων και αρνούνταν να επανέλθουν στο καθεστώς του ραγιά, λόγω της απόκτησης ξένης υπηκοότητας. Σύμφωνα με επιστολή 43 Ελλήνων υπηκόων προς τον πρόξενο της Ρωσίας στη Λάρνακα, Κωνσταντίνο Περισιτιάνη, με ημερομηνία 3 Δεκεμβρίου 1831, σε σύσκεψη που έγινε στην Αρχιεπισκοπή, ο Αρχιεπίσκοπος Πανάρετος «ἐπάσχισε νὰ τοὺς καταπείσῃ νὰ ἀπεκδυθῶσιν τὴν ἐλληνικὴν ὑπεράσπισιν καὶ νὰ μείνωσιν εἰς Κύπρον θεωρούμενοι ἐκ νέου ραγιάδες». Όταν απέτυχε «Ἡ βία, ἀνέφανε μὲ τὰ συνήθη βαρβαρικὰ μέσα διὰ νὰ κατορθώσῃ ὅ,τι αἱ ἀπειλαὶ δὲν ἡδυνήθησαν. Καὶ πάραυτα οἱ ἐν Λευκοσίᾳ συμπολῖται μας, ἀρπαζόμενοι μὲ καταισχύνην ἀπὸ λυσσῶντας μισθωτοὺς δορυφόρους τῆς Διοικήσεως, ἐσύροντο εἰς τοὺς δρόμους τῆς πόλεως ραπιζόμενοι ἀνηλεῶς. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐβλήθησαν εἰς φυλακὴν καὶ ἄλλοι καταφεύγοντες ἔνθεν κακεῖθεν δὲν δύνανται νὰ ζητήσωσι διὰ τῆς ἐκλαμπρότητός σας τὴν κραταιὰν ὑπεράσπισιν τῆς Αὐτοκρατορικῆς αὐτοῦ Μεγαλειότητος (Αναφορά 43 Ελλήνων υπηκόων προς τον Κωνσταντίνον Περισιτιάνη, πρόξενον διὰ τὴν Α.Μ. τὸν Αὐτοκράτορα πασῶν τῶν Ρωσιῶν, ἐν Σκάλαν τῇ 3 Δεκεμβρίου 1831)».

Η εντατικότερη από το 1823/1824 φορολογική καταπίεση των ραγιάδων, τους οδήγησε σε εξέγερση που προκάλεσε την πυρπόληση⁹⁰ του μεγάρου των Μουχασίληδων (Σαράγιο) (1831) αλλά ταυτόχρονα συνεχιζόταν αμείωτη η συνεχής φυγή των κατοίκων από το νησί. Ο Γάλλος πρόξενος σε μια επιστολή⁹¹ του, ημερομηνίας 21 Σεπτεμβρίου 1831 έγραφε: «Δεν άργησε καθόλου να επαληθεύση ότι προσηθανόμην, έχων υπ' όψιν μου τον μέγα αριθμόν των Ελλήνων, οίτινες καίτοι γεννηθέντες και εγκατεστημένοι εις την Νήσον ταύτην, ευρισκόμενοι υπό την προστασίαν των προξενείων Γαλλίας, Αγγλίας και προ παντός της Ρωσσίας, δυνάμει διαβατηρίων, τα οποία απερχόμενοι εις την Σύρον εξήτουν». Μετά τα προαναφερθέντα γεγονότα, ο Σουλτάνος με διάταγμά του, στην προσπάθειά του να γαληνεύσει τους ραγιάδες, διόρισε⁹² τον Mehmed EsadMidhat bey υπεύθυνο της απογραφής των πλήρους κυριότητας και των δημόσιων γαιών της Κύπρου. Γι' αυτό διέταξε το διοικητή της Κύπρου να του παραδώσει τα φορολογικά κατάστιχα διανομής και είσπραξης που θα του χρειαζόντουσαν κατά την απογραφή και ότι έπρεπε να του παράσχει όποια άλλη αναγκαία διευκόλυνση (24/9/1831). Ο Mehmed

⁹⁰ Πυρπόληση του μεγάρου των Μουχασίληδων: «1831: Χρόνος μεσαίος. Εἰς ἐτοῦτον τὸν χρόνον ἐκάη τὸ Σαράγιον, καὶ ἐπῆγαν πολλοὶ καὶ ἐφέραν πασαπόρτια καὶ ἐγιναν Ἕλληνες καὶ ἐθανάτωσαν τὸν κυβερνήτην, καὶ ἐπαταλέψαν τὰ πασαπόρτια καὶ τοὺς ἐπῆραν μισίν...», βλ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ, *Κυπριακά Χρονικά*, Η' (1931) 86· ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *ό.π.*, σ. 147-149, 185-187.

⁹¹ ΚΥΡΙΑΖΗΣ, «Εκπατρισμός και περιπέτεια των Κυπρίων», *Κυπριακά Χρονικά*, Ζ' (1930) 88· ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *ό.π.*, σ. 185.

⁹² ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *ό.π.*, σ. 151

EsadMidhat bey σύμφωνα με σουλτανική εντολή, έπρεπε να μεριμνήσει και για όλα τα έξοδα της ανοικοδόμησης⁹³ του διοικητικού μεγάρου των Μουχασίληδων και του Ρωσικού Προξενείου, που πυρπολήθηκαν. Η πυρπόληση του Ρωσικού Προξενείου, ενδεχομένως να σχετίζεται με το «κακούργημα» του Ρώσου προξένου επειδή προσέφερε μεγάλη βοήθεια στους φυγάδες από την Κύπρο. Για το ίδιο θέμα ο Γάλλος πρόξενος στις 29 Νοεμβρίου 1831 σημείωνε⁹⁴: «Από τῆς εἰς Λάρνακας ἀφίξεώς μου ἔξεπλάγην ἀπὸ τὸν μέγαν τῶν ἐλλήνων ἀριθμὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ γαλλικοῦ προξενείου, παρ' ὅλας τὰς προσπάθειας καὶ εὐκολίας, ἃς τῆς Ρωσσίας ὁ πρόξενος κάμνει πρὸς τοὺς ἀφικνουμένους».

Στις 24 Rajab [12]47/29 Δεκεμβρίου 1831 πέθανε⁹⁵ ο Μουχασίλης της Κύπρου Halil efendi. Με αυτοκρατορική διαταγή νέος Μουχασίλης της Κύπρου διορίστηκε ο πρώην Mutesellim της πόλης Ahyoli, seyyid Mehmed Emin aga. Οι αντιπρόσωποι των κατοίκων της Κύπρου με ιεροδικαστική αλληλογραφία ανέθεσαν επιτροπικά, την άσκηση καθηκόντων διοικητή, στον Mehmed EsadMidhat bey μέχρι την άφιξη του νέου Μουχασίλη, ο οποίος έφθασε στη Λευκωσία στις 24 Savval [12]47/27 Φεβρουαρίου 1832.

Η επιβολή της ελληνικής ανεξαρτησίας στην Υψηλή Πύλη από τη διάσκεψη του Λονδίνου, που λειτούργησε ως διαρκές συντονιστικό όργανο των Μεγάλων Δυνάμεων για το ελληνικό ζήτημα από το 1827 μέχρι το 1832, δεν έλυσε τα ζητήματα προστασίας και προνομίων (οικονομικών, αστικών και άλλων) των Ελλήνων πολιτών. Μετά τη δημιουργία του ελληνικού κράτους απαιτήθηκαν μακρόχρονες διεργασίες για την επίλυση των ζητημάτων της εθνικότητας και των συναφών με αυτή δικαιωμάτων αμνηστίας, παρουσίας, μετανάστευσης.

«Αἱ ἀνῆκουστοι καταχρήσεις τῶν κατὰ καιροῦς Διοικητῶν τῆς ταλαιπώρου ταύτης Νήσου ἠνάγκασαν μέρος τῶν κατοίκων νὰ δράξωσι τὴν εὐκαιρίαν, βοηθούμενοι ἀπὸ τὸ περὶ μεταναστεύσεως ἄρθρον τοῦ ἐν Λονδίῳ πρωτοκόλλου, νὰ ζητήσωσι τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως τὴν ὑπεράσπισιν, ἔτοιμοι νὰ παραιτήσωσι τὴν γῆν τῆς γεννήσεως των διὰ νὰ ἀποφύγωσι τὰς καταδυναστεύσεις καὶ ἀρπαγὰς τῆς ἀπληστοτέρας αἰσχροκερδείας, τὴν ὁποίαν ἐκ τῶν ἀδυνάτων ἦτο πλέον νὰ ἀποφύγωσι⁹⁶.

Ἡ ἀπληστία τῶν Ἡγεμόνων εὐρίσκουσα πάντοτε συνεργοὺς συμβούλους καὶ συμμετόχους, διὰ νὰ τὸ εἴπομεν ἐν παρόδῳ, μερικοὺς, οὔτινες εὐρίσκον τὴν

⁹³ Β.Ν.Ρ.Σ.Τ.-1042, φ. 19^ν, βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *ό.π.*, σ. 149, 188.

⁹⁴ Ν.Γ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ, «Εκπατρισμός και περιπέτεια των Κυπρίων», *Κυπριακά Χρονικά*, Ζ' (1930) 91-92· ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *ό.π.*, σ.185.

⁹⁵ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *ό.π.*, σ. 169,171

⁹⁶ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *ό.π.*, σ. 191-192.

ὠφέλειαν των εἰς τὰς καταχρήσεις, ἐπέφερε τὴν ἐρήμωσιν τῆς νήσου, καὶ μέχρις ὥρας ἀκολουθοῦντες τὸ αὐτὸ καταχθόνιον σύστημα δὲν μένει ἀμφιβολία ὅτι θέλουν ἐπιφέρει παντελῆ ἐξόντωσιν τῆς, ἂν τὸ ἀγρυπνον βλέμα τοῦ Δεβλετίου δὲν ρίξῃ ἐγκαίρως καὶ πρὸς αὐτοὺς»⁹⁷.

Παρά τὴν σύσταση των ὁργάνων τοῦ «Κοινού» (1830) γιὰ καλύτερη διαχείριση των διοικητικῶν, φορολογικῶν καὶ εκπαιδευτικῶν υποθέσεων των ἐλληνορθόδοξων τῆς Κύπρου, τὶς παρεμβάσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν Ἱεραρχίαν τῆς Κύπρου καὶ τὶς ἐνέργειες τῆς Κεντρικῆς κυβέρνησης στὰ πλαίσια των μεταρρυθμίσεων, τὸν ὀρισμὸ ἀντιπροσώπου⁹⁸ τῆς Κύπρου στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ τὴν προώθηση των υποθέσεων τῆς καὶ ἄλλα, οἱ καταχρήσεις καὶ οἱ πρόσθετες φορολογικὲς ἐπιβαρύνσεις ἐξακολουθοῦσαν νὰ υπάρχουν. Φαίνεται ὅτι οἱ κοινὲς ἐξεγέρσεις (1833)⁹⁹ καὶ οἱ ἐντονες διαμαρτυρίες των χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων τοῦ νησιοῦ, εἶχαν ὡς στόχο ἀμφότερες τὶς διοικητικὲς ἐξουσίες των δύο ἐθνοθησκευτικῶν ομάδων. Ἡ φορολογικὴ οφειλὴ των Κυπρίων πρὸς τὴν κεντρικὴ ἐξουσία, ἀνεξάρτητα εἰάν τὸ ὄργανο διεκπεραίωσης τῆς διαδικασίας (καταγραφή, διανομή, εἰσπραξή, ἀπόδοση) ἦταν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία / Κοινό, ἡ τοπικὴ μουσουλμανικὴ διοίκηση ἢ καὶ οἱ δύο, ἀποτέλεσε τὴν «κοινωνικὴ βάση των ἐκρήξεων διαμαρτυρίας των ἐτῶν 1764, 1804» καὶ 1833, καθὼς καὶ τὴν «κοινωνικὴ ἐνοποίηση των ἐθνολογικῶν στοιχείων τῆς κυπριακῆς κοινωνίας»¹⁰⁰. Τὸ Μάρτιο τοῦ 1833, ὁ Οθωμανὸς διοικητὴς Σαΐτ Μεχεμέδ Ἀγὰς ἐπέβαλε νέον φόρον ποὺ προκάλεσε τὴν ἀντίδραση χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων¹⁰¹. Οἱ ἐξεγερθέντες στὴ Σκάλα-Λάρνακα, με πρωταγωνιστὴ τὸ Νικόλαο Θησεῖα, συγκεντρώθηκαν ἔξω ἀπὸ τὴ Μητρόπολη Κιτίου, ἀξιώνοντας ἀπὸ τὸ Μητροπολίτη Λεόντιο νὰ ἐνεργήσει δραστήρια πρὸς τὶς ἀρμόδιες Ἀρχές γιὰ τὴν κατάργηση τοῦ φόρου, ἀπειλώντας σὲ ἀντίθετη περίπτωση ὅτι θὰ γκρέμιζαν τὴ Μητρόπολη¹⁰². Ζήτησαν, ταυτόχρονα τὴν παρέμβαση των Προξένων Γαλλίας, Δανίας καὶ Σαρδηνίας καὶ ἰδιαίτερα τοῦ

⁹⁷ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, ὁ.π., σ. 191-192.

⁹⁸ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ, *Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ Κύπρος*, ὁ.π., σ. 188, 190, 394· Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικὸς Κώδικας Α΄*, Πρακτικὰ Γενικῆς Συνέλευσης (4/11/1830), ἀρθρον Στ΄ον, σ. 200· ΛΟΥΗΣ, «Φορολογικοὶ λογαριασμοί», ὁ.π., σ. 206.

⁹⁹ ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ, «Κύπρος», ὁ.π., σ. 437· Ν. ΚΥΡΙΑΖΗΣ, «Θησεῖς καὶ ἡ στάσις τοῦ 1833», *Κυπριακὰ Χρονικά*, ΙΑ΄ (1935) 164.

¹⁰⁰ βλ. Πασχάλης Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ, «Κοινωνικὲς σχέσεις καὶ νοοτροπίες στὴν Κύπρο τοῦ δέκατου ὀγδοοῦ αἰῶνα», *Λευκωσία* (Εκπαιδευτικὸ καὶ Πολιτιστικὸ Κέντρο Λαϊκῆς Τράπεζας) 1992, σ. 23.

¹⁰¹ ΚΥΡΙΑΖΗΣ, «Στιγμαὶ ἀγωνίας ἐκ στάσεως: ὁ Νικόλαος Θησεῖς καὶ ἡ στάσις τῆς Λάρνακος», *Κυπριακὰ Χρονικά*, Ζ΄ (1930) 213-216· τοῦ ΙΔΙΟΥ, «Θησεῖς καὶ ἡ στάσις τοῦ 1833», *Κυπριακὰ Χρονικά*, ΙΑ΄ (1935) 160-165.

¹⁰² Σωφρ. Γ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ, *Ἱστορία τῆς Κατὰ Κίτιον Ἐκκλησίας*, Λάρνακα 1992, σ. 196.

Γάλλου Bottu και με παραστάσεις τους προς το Διοικητή, ανακλήθηκε ο φόρος. Τη σχετική διαταγή της ανάκλησης, προσεκόμισε στους συγκεντρωθέντες ο ίδιος ο Λεόντιος, συνοδευόμενος από έλληνες και οθωμανούς προύχοντες¹⁰³. Ο καθ. Γεωργής διατύπωσε την εκτίμηση ότι «Η ανάμιξη του Θηρέα στα γεγονότα της Λάρνακας αποτελούσε έκφραση απογοήτευσης και δυσαρέσκειας προς τους κρατούντες και ίσως επίδειξη των ηγετικών του δυνατοτήτων και της γοητείας που ασκούσε σε ευρύτερες μάζες, και προειδοποίηση προς την ηγεσία του τόπου»¹⁰⁴.

Η ανακατανομή των εισοδημάτων των ραγιάδων, ανάμεσα στις ανώτερες κοινωνικές ομάδες, που προσδιορίζονταν με βάση τη σχέση τους με την εκκλησιαστική εξουσία ή τη διασύνδεσή τους με ευρωπαίους εμπόρους και τα προξενεία, συνέβαλε στη δημιουργία κλίματος ανταγωνισμού μεταξύ τους. Ο ανταγωνισμός αυτός εκφράστηκε ως προς τη συμμετοχή τους στα χριστιανικά όργανα άσκησης της εξουσίας (όργανα των Συνελεύσεων του «Κοινού», 1830, 1838) και την εκτέλεση των αποφάσεων που λήφθηκαν (μέλη αντιπροσωπειών που αποστάληκαν για διάφορους λόγους στην Κωνσταντινούπολη, εκπροσώπηση του Κοινού με μόνιμο αντιπρόσωπο στην οθωμανική πρωτεύουσα). Από τη σύνθεση των οργάνων αυτών, διαφάνηκε μια αργόσυρτη αλλά συνεχής προσθήκη εκπροσώπων της νεοανερχόμενης αστικής τάξης και της εκκλησιαστικής ιεραρχίας. Ιδιαίτερα στα χρόνια της εξαγγελίας των μεταρρυθμίσεων, παρουσιάστηκαν καθαρά δύο πολιτικές «φατρίες» που ανταγωνίστηκαν δυναμικά για την εκπροσώπηση τους στα σώματα του «Κοινού». Την ίδια περίοδο επικράτησε πνεύμα ειρήνευσης μέχρι την έλευση του νέου Διοικητή¹⁰⁵. Μια συμβιβαστική διάθεση διαφάνηκε το 1838 στη σύνθεση της αντιπροσωπείας¹⁰⁶ που αποστάληκε στην Κωνσταντινούπολη για να «θεωρήσει» τους λογαριασμούς της πενταετούς θητείας (1834-1838) του πρώην ηγεμόνα Εσσεΐτ Χατζη-Μεχεμέτ Αγά και την απόσπαση των κατακρατηθέντων χρημάτων των βασιλικών φόρων που συνέλεξε πριν αφιχθεί ο αντικαταστάτης του. Η διάθεση αυτή φάνηκε εν μέρει και στη σύνθεση της «Επιτροπής του Κοινού» όπου εκπροσωπήθηκαν και οι δύο «φατρίες». Στη Συνέλευση όμως του Κοινού στις 22 Μαΐου 1839, όταν έγινε ο απολογισμός των πεπραγμένων της Δημογεροντίας ενώ-

¹⁰³ Ό.π., σ. 196-197· ΚΥΡΙΑΖΗΣ, «Στιγμαί αγωνίας εκ στάσεως: ο Νικόλαος Θησεύς και η στάσις της Λάρνακας, *Κυπριακά Χρονικά*, Ζ' (1930) 213-216 και του ΙΔΙΟΥ, «Ν. Θησεύς και η στάσις του 1833», *Κυπριακά Χρονικά*, ΙΑ' (1935) 160-165.

¹⁰⁴ ΓΕΩΡΓΗΣ, *Η ίδρυση και λειτουργία του Ελληνικού υποπροξενείου*, ό.π., σ. 25.

¹⁰⁵ «1838: Είς έτοῦτον τὸν χρόνον ἐπῆγαν δύο ἀρχιερεῖς καὶ δύο κοτζαμπάσηδες εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἔφεραν τὸν Ὅσμαν πάσαν καὶ ἔγεινεν μεγάλη ἡσυχία», ΚΥΡΙΑΖΗΣ, «Εκπατρισμός και περίπτεται των Κυπρίων», *Κυπριακά Χρονικά*, Η' (1931) 88.

¹⁰⁶ Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α'*, σ. 248.

πιον των άλλων οργάνων, η τελευταία απαλλάχτηκε¹⁰⁷ των αρμοδιοτήτων της λόγω οικονομικών ατασθαλιών¹⁰⁸ και πλημμελούς διαχείρισης κατά την εκτέλεση των καθηκόντων της. Ο έλεγχος των λογαριασμών κατέδειξε ότι η παλαιά Δημογεροντία καταχράστηκε από το «Κοινό ταμείο» 105.260 γρόσια.

Ακολούθως συνεστήθη και η «Επιτροπή του Κοινού», κυρίως με νέα πρόσωπα. Μετά τις εξελίξεις αυτές και την εξαγγελία από την οθωμανική κυβέρνηση των μεταρρυθμίσεων που διαλάμβαναν εκπροσώπηση των ρεαγιάδων στο τοπικό Συμβούλιο, μεθοδεύτηκε¹⁰⁹ από την επαρχιακή οθωμανική διοίκηση (Ηγεμόνα, κριτή και Αρχιεπίσκοπο) η εκλογή δύο φορέων της προηγούμενης κατάστασης (Απέγιτος, Σαρίπογλου).

Οι νεοανελθόντες στην εξουσία του «Κοινού» με 8 εκπροσώπους τους (12/11/1840)¹¹⁰, προσέφυγαν στην Κωνσταντινούπολη και με αναφορά¹¹¹ τους προς τον Πατριάρχη εξέθεσαν τα γεγονότα. Με τη μεσολάβηση του τελευταίου παρουσίασαν στο Ανώτατο Συμβούλιο Δικαστικών Διατάξεων (Meclis -i Vala-i Ahkam-i Adliye) «τὰ αἷτια τῶν δεινῶν καὶ μεγίστων δυστυχιῶν τῆς Ταλαίνης Πατρίδος μας»¹¹². Στο Σουλτανικό διάταγμα¹¹³, η τοπική οθωμανική διοίκηση (ο Μουχασίλης και καδής) και οι νεοεκλεγέντες στο Συμβούλιο προύχοντες της νήσου (Χατζηκυργής Σαρίπογλου και Χατζηχριστόδουλος Απέγιτος), θεωρήθηκαν από την Κεντρική εξουσία υπονομευτές της μη εφαρμογής των μεταρρυθμίσεων στην Κύ-

¹⁰⁷ «ή κατά τὸν παρελθόντα Ἰούλιον χειροτονηθεῖσα Δημογεροντία ἔπαυσε τῶν χρεῶν της, διὰ πλείστα ἀνακαλυφθέντα, καὶ εἰς τοὺς Τοπικοὺς λογαριασμοὺς, καὶ εἰς ἄλλα καθήκοντά της, Ἐγκλημάτα (ἀπαλλάττεται τῶν Ἐγκλημάτων τούτων μόνος ὁ ταμίης, ὡς μὴ μέτοχος τῶν πράξεών της). Τὴν δὲ ἐπιούσαν, συνεδριάσαντα τὰ αὐτὰ Μέλη, ἐπανεκύρωσαν τοὺς κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰούλιον συντεθέντας καὶ ἐπιχειροτονηθέντες διὰ πολλῶν Συνεδριάσεων Κανονισμοὺς· μετεῤῥύθμισε δὲ τὸ Στὸν Ἀρθρον τοῦ Γ' Κεφαλαίου, τὸ περὶ Ἰσοτιμίας τῆς Κεντρικῆς Δημογεροντίας. Ὅθεν καὶ ἐχειροτόνησαν τὸν Εὐγενέστατον Τζελεπὴ Γιάγκο Γεωργιάδην ἑφορον καὶ Διευθυντὴν τῶν Κοινῶν Πραγμάτων ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀρχιδημογέροντα. Τὸν δὲ Κύριον Ἐφραίμην Χατζη-Βασιλείου Δημογέροντα καὶ τὸν Κύριον Γεώργιον Πιλαβάκην Ταμίαν», Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικὸς Κώδικας Α'*, σ. 250).

¹⁰⁸ Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικὸς Κώδικας Α'*, σ. 254.

¹⁰⁹ Ἰωάννης ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ, «Ἀνέκδοτο Φερμάνι γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ Τανζιμάτ στὴν Κύπρο», *Ε.Κ.Ε.Ε.*, XIII-XVI (1984-1987), 1, 447-458.

¹¹⁰ Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικὸς Κώδικας Α'*, σ. 267. Στὸ χρονολογικὸν σημεῖωμα γιὰ τὸ ἔτος 1840 ἀναφέρεται ὅτι «Ἐτοῦτον τὸν χρόνον ἐσηκωθῆκαν Λεμεσῖανοὶ καὶ Λαρνακιῶτες καὶ πῆγαν στὴν Πόλιν καὶ ἐβγάλαν τοὺς κοτζαμπάσηδες καὶ τὸν Πανάρετον καὶ ἔβαλαν ἄλλους», ΚΥΡΙΑΖΗΣ, *Κυπριακὰ Χρονικά*, Η' (1931), 89.

¹¹¹ Σὲ ἐπιστολὴ τοῦ (13. 9.1840) πρὸς τοὺς Δημογέροντες καὶ πρόκριτους τῆς νήσου Κύπρου, ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἀνθίμος Δ' ὁ ἀπὸ Νικομηδείας ὁ Βαμβάκης (1840-1841) Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικὸς Κώδικας Α'*, σ. 267 βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ αφ. ἐγγράφου 3, σ. 485-486.

¹¹² Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικὸς Κώδικας Α'*, σ. 267-268, βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ αφ. ἐγγράφου 3, σ. 485-486. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ, «Ἀνέκδοτο Φερμάνι», ὁ.π., σ. 453.

¹¹³ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ, «Ἀνέκδοτο Φερμάνι», ὁ.π., σ. 449-456.

προ, κατηγορούμενοι ότι προσπάθησαν να διατηρήσουν το παλιότερο φορολογικό σύστημα που τους προσέφερε μεγαλύτερες ευκαιρίες πλουτισμού και πραγματοποίησης εύκολου κέρδους¹¹⁴. Στις 24/11/1840, σε συνέλευση για τη διαχείριση των σχολείων¹¹⁵ η πολιτική αντιπαράθεση στο εσωτερικό της χριστιανικής κοινότητας διαφάνηκε στη σύνθεση των εκλεγμένων εκπροσώπων. Δύο χρόνια αργότερα (15/12/1842) σε Συνέλευση των Αρχιερέων και των Αντιπροσώπων των πόλεων που είχε ως θέμα την εξεύρεση σταθερών πόρων για τα Ελληνικά και αλληλοδιδασκικά Σχολεία, προέκυψε εντελώς διαφορετική σύνθεση των μελών της από την προηγούμενη. Η αλλαγή αυτή διαφάνηκε κατά την εκλογή μελών του κεντρικού Συμβουλίου (26/2/1842 - Φεβρ. 1843) όταν εκλέγηκαν οι φορείς της προηγούμενης πολιτικής «φατρία» δηλαδή οι Χατζηχριστόδουλος Απέγιτος και Ζαχαρίας Αποστολίδης και ως δημογέροντας ο Κυπραίλ Χαλίλ¹¹⁶. Κατά την αποστολή στην Κωνσταντινούπολη (18/3/1842) εκλέγηκαν επίσης ως πληρεξούσιοι οι Χατζηζαχαρίας Αποστολίδης (σύμβουλος) και ο Κυπραίλ Χαλίλ¹¹⁸ (Δημογέροντας της Νήσου).

¹¹⁴ « [...] οἵτινες ἐν ᾧ ἀνέκαθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς κατέτρογαν καὶ κατέπιναν / καθὼς ἤθελον, τὸ μάλι καὶ τὰ δίκαια τῶν πτωχῶν καὶ αὐτοὶ αὐθαιρέτως ἐδιορίστηκαν εἰς τὴν σειρὰν τοῦ ῥηθέντος κοινοβουλίου [...]», ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ, «Ανέκδοτο Φερμάνι», ὁ.π., σ. 452.

¹¹⁵ Α.Ι.Α. Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α'*, σ. 260-261 βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ αρ. εγγράφου σ..

¹¹⁶ Α.Ι.Α. Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α'*, σ. 267 βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ αρ. εγγράφου 3, σ. 485-486.

¹¹⁷ Α.Ι.Α. Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α'*, σ. 265 βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ αρ. εγγράφου σ..

III. ΤΑ ΚΑΤΑΣΤΙΧΑ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥΣ

Η οργάνωση ιδιωτικών επιχειρηματικών αρχείων κατά την εξεταζόμενη περίοδο (1817-1839), εμφανίστηκε ως εκσυγχρονισμένη συμπεριφορά. Μέσα από αυτήν, αποτυπώθηκε η συγκεκριμένη χρονική στιγμή εξέλιξης των οικονομικών δραστηριοτήτων καθώς και η έκταση και η μορφή τους¹. Ένα ιδιωτικό εμπορικό αρχείο μιας επιχείρησης, στην ύστερη περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας (1821-1878) στην Κύπρο, περιείχε οπωσδήποτε την αλληλογραφία και τα κατάστιχα. Κατάστιχα², ήταν τα ποσοτικού ή στατιστικού τύπου τεκμήρια και σε αυτά καταγράφονταν οι δραστηριότητες του εμπόρου στην αριθμητική τους έκφραση, στη μορφή δισέλιδων ατομικών ή εταιρικών λογαριασμών, στον επίσημο τύπο δούναι-λαβείν (*dare-avere*). Σε αυτά τα βιβλία, που σε ένα εμπορικό αρχείο ήταν πολλά, «κωδικοποιούνταν και αποκρυπτογραφούνταν»³ όλες οι οικονομικές δραστηριότητες του φορέα τους. Τα είδη των καταστίχων⁴ που τηρούσε ένας έμπορος-πραγματευτής για τον έλεγχο των εμπορικών του δραστηριοτήτων και την αποφυγή της

¹ Βασίλης ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, *Εμπορικές πρακτικές στο τέλος της Τουρκοκρατίας: Μυκονιάτες έμποροι και πλοιοκτήτες*, Αθήνα (Ναυτικό Μουσείο Αιγαίου) 1993, σ. 19.

² Για τον όρο κατάστιχον, το [μεσν. κατάστιχον < φρ. κατά στίχον (ενν. καταγράφω τους λογαριασμούς)] το λογιστικό βιβλίο, στο οποίο καταγράφονταν λογαριασμοί ή άλλα στοιχεία για το εμπόριο συν. εμπορικό βιβλίο, τερφτέρι βλ. Γεώργιος Δ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα (Κέντρο Λεξικογραφίας) 1998, σ. 866, στήλη 1· *Λεξικό της Κοινής Ελληνικής*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1998, Λ.Κ.Ν. σ. 690 στήλη 1· καταστιχογράφος, ο [λογ. κατάστιχ(ον) - ο + - γράφος] αυτός που κρατούσε τα λογιστικά βιβλία. (Λ.Κ.Ν. σ. 690 (1)· Ε. ΛΥΚΟΥΡΗ-ΛΑΖΑΡΟΥ, *Τα αρχεία στο νεοελληνικό κράτος έως την ίδρυση των Γενικών Αρχείων (1821-1914)*, Αθήνα 1991, σ. 193· Γενικά για το περιεχόμενο και την αξία των καταστίχων ως ιστορικών πηγών βλ. Παναγιώτης ΣΑΒΟΡΙΑΝΑΚΗΣ, *Νησιωτικές κοινωνίες στο Αιγαίο πριν και μετά τις οθωμανικές μεταρρυθμίσεις: Η περίπτωση των Ελλήνων της Ρόδου και της Κω (18ος-19ος αιώνας)*, Αθήνα (Τροχαλία) 2000, σ. 140· Για το αντικείμενο των φορολογικών καταστίχων καθώς και για την πληροφοριακή τους ικανότητα βλ. Σπύρος Ι. ΑΣΔΡΑΧΑΣ, «Φορολογικοί μηχανισμοί και οικονομία στο πλαίσιο των ελληνικών κοινοτήτων (15ος - 18ος αιώνας)», *Ζητήματα Ιστορίας*, Αθήνα (Θεμέλιο) 1983, σ. 241-244· ο ΙΔΙΟΣ, «Νησιωτικές κοινότητες: οι φορολογικές λειτουργίες», *Τα Ιστορικά*, 8/ (1988) 3-10· Δημήτρης ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, «Οικογένεια και φορολογικές καταστίχες στα νησιά του Αιγαίου κατά την οθωμανική περίοδο», *Τα Ιστορικά*, 27/14 (1997) 336· Ειδικά για τα κατάστιχα της Αρχιεπισκοπής Κύπρου βλ. Κυπριανός Δ. ΛΟΥΗΣ, «Τυπολογία και δομή οικονομικών καταστίχων Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1800-1839/40)», *Διεθνές Συνέδριο Αρχειακών: Αρχεία και προοπτικές στη νέα χιλιετία*, Λευκωσία 4-6 Μαΐου 2000, Αθήνα 2001, σ. 255-279.

³ Γεώργιος ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Ο εκσυγχρονισμός του έλληνα πραγματευτή σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα (τέλη 18ου - αρχές 19ου αι.)*. Ένα μαθηματάριο εμπορίου του Αθανασίου Ψαλίδα, Αθήνα 1990, σ. 72.

⁴ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εκσυγχρονισμός*, ό.π., σ. 75-81, 126-127 § 25-30, § 33-36· Χρήσιμες πληροφορίες για την τήρηση βιβλίων και τα είδη των καταστίχων στη σύγχρονη εποχή βλ. Αντωνία ΠΟΥΛΑΚΟΥ-ΕΥΘΥΜΙΑΤΟΥ, *Στοιχεία εμπορικού δικαίου*, Αθήνα-Κομοτηνή (εκδ. Αντ. Σάκκου-λα) 1983, σ. 68-70.

λήθης καταγράφηκαν σε πραγματείες⁵ της εποχής. Η ονομασία τους ήταν ανάλογη με το περιεχόμενο, το σκοπό της σύνταξής τους καθώς και τον τρόπο λειτουργίας τους. Συνήθως διακρίνονται σε δύο ποιότητων βιβλία, στα πρόχειρα ή καθημερινά και στο επίσημο βιβλίο, το λεγόμενο «Μαέστρο» και μεταγενέστερα «Καθολικό». Τα πρόχειρα ή καθημερινά ήταν πολλά και η μορφή, οι διαστάσεις και ο όγκος τους, διέφεραν ανάλογα με το αντικείμενο που πραγματεύονταν και το εύρος των εργασιών που περιλάμβαναν. Σε μερικές περιπτώσεις ο τρόπος εμφάνισης και χρήσης των καταστίχων ήταν πρόχειρος⁶. Αν ένα κατάστιχο περιείχε μικρό αριθμό φύλλων, το δέσιμό του δεν ήταν στερεό και οριστικό, ώστε να παρέχεται δυνατότητα προσθήκης νέων φύλλων. Όταν απαρτιζόταν από εκατοντάδες φύλλα, τότε γινόταν κανονική στάχωση, βιβλιοδέτηση όμοια με εκείνη των κωδίκων (χαρτόδετο, πανόδετο, δερματόδετο)⁷. Κατά κανόνα τα φύλλα του καταστίχου ήταν μεγάλου σχήματος με τη μεγαλύτερη πλευρά στο πλάτος. Το επικρατέστερο δείγμα έφερε διαστάσεις 37 εκ. πλάτος και 23 εκ. ύψος. Ως προς τη χρήση αντιστοιχούσε με τα λογιστικά βιβλία και κάποια μορφή κτηματολογίων, αφού συνήθως στα κατάστιχα καταχωρίζονταν λογαριασμοί, φορολογικές οφειλές ή καταγράφονταν περιουσίες. Δημιουργήθηκαν από τη μονάδα στην οποία ανήκουν και ονοματίζονταν ανάλογα με το περιεχόμενό τους σε κτηματολόγια, σκευοφυλάκια, κατάστιχα δόσοληψιών, κατάστιχο ονομάτων για μνημόνευση και άλλα.

Ένα εμπορικό αρχείο θεωρούνταν συμπληρωμένο, εάν διέσωζε μια ομάδα συμφωνητικών (εταιρικά, ναυλοσύμφωνα, ομολογίες, συναλλαγματικές, φορτωτικές, ασφάλειες), επίσημα τελωνειακά έγγραφα, ποικίλα δικαιопρακτικά έγγραφα, πράγμα το οποίο δεν ήταν αυτονόητο. Τα αρχειακά δεδομένα, δηλαδή ο τρόπος καταγραφής και τήρησης των βιβλίων, ουσιαστικά δεν αλλάζει μέχρι τις αρχές της Αγγλικής Διακυβέρνησης της Κύπρου (1878) γιατί δεν ακυρώνεται η ιστοριογραφική τους αξία (π.χ. ο όγκος και η αξία των λογιστικών τους εργασιών) από οποιαδήποτε επίσημη αρχή. Ανεξάρτητα από τον άξονα διακίνησης και τον τύπο του

⁵ Για τις πραγματείες που τυπώθηκαν για να χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά από εμπόρους, βλ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εκσυγχρονισμός*, ό.π., σ. 8-12, Τριαντάφυλλος ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, Τα εμπορικά έγχειρίδια της Βενετοκρατίας και Τουρκοκρατίας και η εμπορική εγκυκλοπαιδεία του Νικολάου Παπαδοπούλου, Αθήνα (Ε.Μ.Ν.Ε.), 1991. σ. 30-33, Χρήστος ΜΟΥΛΙΑΣ, «Εγκύκλια εμπορικά γράμματα», *Τα Ιστορικά*, 10/18-19 (1993) 42. Ιδιαίτερα για το σκοπό συγγραφής και διδασκαλίας της εμπορικής πραγματείας του Αθανασίου Ψαλίδα βλ. στον ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εκσυγχρονισμός*, ό.π., σ. 19-23.

⁶ ΛΥΚΟΥΡΗ-ΛΑΖΑΡΟΥ, *Τα αρχεία στο νεοελληνικό κράτος*, ό.π., σ. 120.

⁷ Δείγμα εμπορικού βιβλίου Μαέστρου με το σύστημα «δούναι λαβείν» (1801-1802) 37X25,5 φ. 44 (Αρχείο Κοινότητας Ύδρας), βλ. Κωνσταντίνα ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΑΥΛΟΥ, *Ιστορικό Αρχείο-Μουσείο Ύδρας*, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ύδρα (Σωματείο Φίλοι του Ιστορικού Αρχείου Μουσείου Ύδρας) 1997, σ. 49.

έλληνα εμπόρου (ταξιδευτή-εγκατεστημένου), η διαφορά στην τήρηση του αρχείου του δεν έχει να κάνει με το περιεχόμενό του, ούτε με το τι είδους κατάστιχα τηρούσε, αλλά μόνο με τον τρόπο καταγραφής⁸, με την τάξη, αν ήταν πιο τακτικά γραμμένα, πιο τακτοποιημένα. Εξαρτάτο επίσης από τον κύκλο εργασιών της επιχείρησης και την επιλογή του λογιστικού συστήματος που την εξυπηρετούσε καλύτερα.

Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης επηρεάστηκε από την εκκλησιαστική παράδοση⁹ τήρησης καταστίχων φορολογικού τύπου (δούναι-λαβείν) κατά το απλογραφικό σύστημα. Τηρούσε προσωπικούς λογαριασμούς των συναλλασσομένων του, ακόμα και εάν οι τελευταίοι ήταν οι ίδιες οι κοινοτικές αρχές. Φαίνεται ότι κατά το 1835 όταν επεκτάθηκαν οι συνεργασίες του με μεγαλεμπόρους καθώς και οι εταιρικές εμπορικές συμπράξεις του, θέλησε να εγκαταλείψει το απλογραφικό για χάριν του διπλογραφικού συστήματος (*scrittura doppia*). Το «Μαέστρο» ήταν κατά κανόνα μεγάλου σχήματος με πολλά φύλλα· συνήθως ήταν ένα και καλοδεμένο. Στα κατάστιχά του (περιεχόμενο εγγραφών), ο έμπορος κατέγραφε το παραμικρό ποσό και την παραμικρή ποσότητα των αγαθών και των χρημάτων που είχε να λάβει ή να δώσει ή που έπρεπε να λάβει ή να δώσει από όλων των μορφών τις συναλλαγές. Από την αγορά και την πώληση εμπορευμάτων, από ενοικίαση φόρων ή αγοραπωλησία ακινήτων, από δανεισμό δικό του ή προς άλλους μέχρι καλλιεργητικά έξοδα για αγροτικά εισοδήματα, ακόμα και έξοδα ένδυσης, υπόδησης, σίτησης και αγοράς οικιακών σκευών.

Η εξέλιξη της καταστιχογραφίας¹⁰ στον «ευρύτερο ελληνικό χώρο» υπό Βενετική και Οθωμανική κυριαρχία, ακολούθησε ανοδική πορεία και δήλωνε, ιδιαίτε-

⁸ Βασίλης ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, «Τα βιβλία των εμπορικών επιχειρήσεων», *Αρχεία βιομηχανικών επιχειρήσεων-Ζητήματα διαχείρισης, Πρακτικά σεμιναρίου ευρωπαϊκού προγράμματος 'LEONARDO 1995' (Αθήνα, Δεκέμβριος 1996)*, (ΚΝΕ/ΕΙΕ), *Τετράδια εργασίας* 21, Αθήνα 1998, σ. 35.

⁹ Ο πατέρας του Χριστοφής Μαρκαντώνης (; - 1819) καθώς και ο ίδιος, ήταν γραμματικοί επαρχιακών διοικήσεων, υπεύθυνοι για τη φοροείσπραξη και τήρηση καταστίχων βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XIV* (1810-1820), Ν. 53-54, *Κατάστιχον IV*, σ. 47/59), *Κατάστιχο XIV*, Ν. 67, *Κατάστιχο XV* (1817/18), φ. δ'2, κ'γ, 28'γ, 32'γ, τέλος.

¹⁰ Γενικά για την τεχνική και το περιεχόμενο της καταστιχογραφίας βλ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εκσυγχρονισμός*, ό.π., σ. 72-86, § 25-30, § 33-36· Τριαντάφυλλος ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, «Τα εμπορικά εγχειρίδια της Βενετοκρατίας και Τουρκοκρατίας», Παράρτημα ανατύπωσης Ερμή του Κερδίου, Πολιτιστικό και Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1989, σ. 26-30· προηγούμενες μορφές της πιο πάνω εργασίας δημοσιεύτηκαν: *Actes du IIe Colloque International d'Histoire, Economies méditerranéennes: équilibres et intercommunications, XIIIe-XIXe siècle*, t. III, Αθήνα (ΚΝΕ-Ε.Ι.Ε), 1980, σ.173-176· Τριαντάφυλλος ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, «Τα εμπορικά εγχειρίδια της Βενετοκρατίας και Τουρκοκρατίας» Προσεγγίσεις στις νοοτροπίες των βαλκανικών λαών (15^{ος}-20^{ος} αι.): Οικονομικές αντιλήψεις και συμπεριφορές, Αθήνα 1988, σ. 83-86· κατόπιν ο ΙΔΙΟΣ εξέδωσε σε ξεχωριστό βιβλίο την πιο πάνω εργασία με τίτλο: *Τα εμπορικά εγχειρίδια της Βενετοκρατίας και Τουρκοκρατίας και η Εμπορική εγκυκλοπαιδεία του Νικολάου Παπαδοπούλου*, Αθήνα (Ε.Μ.Ν.Ε) 1991, σ. 30-33.

ρα από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, τις κατευθυντήριες επιλογές των εμπόρων κατά την άσκηση του επαγγέλματος τους από την παραδοσιακή εμπορευματική οικονομία στον ευρωπαϊκό οικονομικό ορθολογισμό. Η πύκνωση της έκδοσης ελληνικών εμπορικών εγχειριδίων σε ελληνική γλώσσα στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και

«κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα [...] απέβλεπε στον εξευρωπαϊσμό του ελληνικού εμπορίου, υποδείκνυε την επέκταση και διόγκωσή του, κωδικοποιούσε πρακτικές και ιδιαιτερότητες, θεωρητικοποιούσε αξίες και ηθικές στο πλαίσιο της εμπορικής λειτουργίας, οι οποίες ήταν καθιερωμένες και γενικευμένες μέσω της μακρόχρονης εμπορικής πράξης [...], εντάσσεται στα πλαίσια του Διαφωτισμού και της εθνοποιητικής πορείας»¹¹.

Σε καμιά όμως περίπτωση η έκδοση εμπορικών εγχειριδίων ήταν δυνατό να αντικαταστήσει τη συστηματική εμπορική εκπαίδευση¹². Η απομάκρυνση των ιδιότυπων συσσωματώσεων των Ελλήνων μεγαλεμπόρων από τις παραδοσιακές συντεχνίες και η ανάδειξή τους σε σύγχρονα επιμελητήρια, τους έδωσε τη δυνατότητα να γίνουν φορείς αποδοχής των αναγγενητικών κηρυγμάτων μιας κοσμογονικής εποχής¹³. Διεκδίκησαν μέρος του εξωτερικού εμπορίου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία που κυρίως ανήκε στις δραστηριότητες των ξένων εμπόρων και πέτυχαν μεγαλύτερα προνόμια από εκείνα που δίδονταν στους ξένους με τις διολογήσεις. Σταθμίζοντας το επίπεδο της παιδείας των εμπόρων στον αρχόμενο 19^ο αιώνα και μελετώντας αλληλογραφίες και εμπορικά κατάστιχα μέσα από τα οποία υπάρχουν γνώσεις, πληροφορίες και σύνθετοι τρόποι επεξεργασίας και

¹¹ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, *Εμπορικές πρακτικές*, ό.π., σ. 19-20· ΜΟΥΛΙΑΣ, «Εγκύκλια εμπορικά γράμματα», ό.π., σ. 42· Τριαντάφυλλος Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, «Τα 'συστήματα των εμπόρων' της Σμύρνης και της Κωνσταντινούπολης (1806-1820)», *Ο Εξω-Ελληνισμός Κωνσταντινούπολης και Σμύρνης 1800-1992. Πνευματικός και κοινωνικός βίος (30-31 Οκτωβρίου 1998)*, Επιστημονικό Συμπόσιο Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη), Αθήνα 2000, σ. 74.

¹² Για την ανάγκη ίδρυσης εμπορικών σχολείων, την αριότερη επαγγελματική κατάρτιση των νέων και τα προβλεπόμενα μαθήματα διδασκαλίας σε ένα τέτοιο τύπο σχολείου (Εμπορικό σχολείο στην Οδησό (1817), Καπλάνειος σχολή στα Γιάννενα (αρχές 19^{ου} αι.) βλ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εκσυγχρονισμός*, ό.π., σ. 9-11.

¹³ ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, «Τα 'συστήματα των εμπόρων'», ό.π., σ. 67· Αγγελική ΙΓΓΛΕΣΗ, «Η εμπορική εγκυκλοπαίδεια *Ερμής ο Κερδώς* και η διακίνηση συναλλαγματικών στην Κωνσταντινούπολη», *Ο Εξω-Ελληνισμός Κωνσταντινούπολης και Σμύρνης 1800-1992. Πνευματικός και κοινωνικός βίος (30-31 Οκτωβρίου 1998)*, Επιστημονικό συμπόσιο Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη), Αθήνα 2000, σ. 37.

συσσώρευσής της, ανιχνεύουμε τους δρόμους της εκπαίδευσης¹⁴ στους οικοδιδασκάλους, στην αυτοδίδαχά αλλά και στα εφόδια από μια προφορική παιδεία¹⁵.

Τα κατάστιχα αποτελούν τεκμήρια για τη μελέτη του υλικού βίου της περιόδου που αναφέρονται αλλά και της γλώσσας, της οικονομίας, της κοινωνικής συμπεριφοράς, του κληρονομικού δικαίου κ.ά. και προσφέρονται για πολλαπλές προσεγγίσεις¹⁶. Τα εμπορικά κατάστιχα, ως ιστορικές πηγές, μας επιτρέπουν «να αποδεσμεύσουμε τους μηχανισμούς που διέπουν την κυκλοφορία αγαθών, τη λειτουργία της αγοράς, τη διακίνηση του κόσμου της εμπορίας»¹⁷. Η πολλαπλή αξία των πληροφοριών που παρέχουν τα φορολογικά κατάστιχα της οθωμανικής περιόδου και η σημασία που έχουν αυτά για τη μελέτη της οικονομικής και κοινωνικής δομής των χωρών που βρίσκονταν υπό οθωμανική κυριαρχία, έχει επισημανθεί από τη σύγχρονη ιστορική έρευνα¹⁸. Τέτοιας φύσης αρχειακό υλικό υπάρχει σε όλες τις βαθμίδες της εκκλησιαστικής διοίκησης¹⁹ (μητροπόλεις, επισκοπές, ενοριακούς ναούς, μονές) με κοινό όνομα και όμοιο περιεχόμενο. Στην εξεταζόμενη περίοδο τα κατάστιχα καθίστανται το κατεξοχήν αποδεικτικό μέσο έντιμων συναλλαγών²⁰, κάτι που σημαίνει ότι είχαν γενική αποδοχή.

Αυτά διακρίνονταν ανάλογα με το σκοπό, την ιστορική περίοδο και το φορέα της σύνταξής τους καθώς και το περιεχόμενό τους σε διάφορες κατηγορίες όπως:

¹⁴ Για τη μύηση των γιων και συγγενών άλλων εμπόρων στα μυστικά του επαγγέλματος και την απόκτηση εμπειρίας στις εμπορικές επιχειρήσεις της οικόγειας τους βλ. Δέσποινα ΒΛΑΜΗ, *Το φιορίνι, το σιτάρι και η οδός του κήπου Έλληνες έμποροι στο Λιβόρνο (1750-1868)*, Αθήνα (Θεμέλιο) 2000, σ. 140. Για τα βασικά γνωρίσματα κατάρτισης των μελών της εμπορικής οικογένειας βλ. Μαρία Χριστίνα ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ, *Οικογενειακή Στρατηγική και Εμπορικός Ανταγωνισμός: Ο οίκος Γερούση τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα (Μ.Ι.Ε.Τ.) 2003, σ. 20.

¹⁵ ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, «Τα 'συστήματα των εμπόρων'», ό.π., σ. 70-71.

¹⁶ Ευφροσύνη ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΗΓΟΥΜΕΝΙΔΟΥ, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα*, Λευκωσία (Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου) 1996, σ. 49.

¹⁷ Για τη χρησιμότητα των λογιστικών καταστίχων ως ιστορικών πηγών και ιδιαίτερα για το ρόλο των ενδιαμέσων στο εμπόριο βλ. Σπ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ «Θέματα οικονομικής Ιστορίας των χρόνων της Οθωμανικής κυριαρχίας», *Σχόλια*, [Αθήνα] 1993, σ. 144-145.

¹⁸ Παναγιώτης ΣΑΒΟΡΙΑΝΑΚΗΣ, *Νησιωτικές κοινωνίες στο Αιγαίο*, ό.π., σ. 140. Για το αντικείμενο αυτών των φορολογικών καταστίχων καθώς και για την πληροφοριακή τους ικανότητα βλ. Σπύρος Ι. ΑΣΔΡΑΧΑΣ, «Φορολογικοί μηχανισμοί και οικονομία στο πλαίσιο των ελληνικών κοινοτήτων (15^{ος} - 18^{ος} αιώνα)», *Ζητήματα Ιστορίας*, Αθήνα (Θεμέλιο) 1983, σ. 241-244. ο ΙΔΙΟΣ, «Νησιωτικές κοινότητες: οι φορολογικές λειτουργίες», *Τα Ιστορικά*, 5/8 (1988) 3-10. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, «Οικογένεια και φορολογικές καταστιχώσεις», ό.π., σ. 336.

¹⁹ ΛΥΚΟΥΡΗ-ΛΑΖΑΡΟΥ, *Τα αρχεία στο νεοελληνικό κράτος*, ό.π., σ. 100.

²⁰ Αυτό αποδεικνύεται από το βαθμό εντιμότητας και συνέπειας στην εκπλήρωση των υποχρεώσεων των εμπορικών εταιρών. Οι «θεωρήσεις» των λογαριασμών ήταν το μέσο για τη διεκπεραίωση των εμπορικών πράξεων και το κριτήριο του ξεκαθαρίσματος τους βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 29/39, 33/43β, 47/59, 50/60α, 51/60β, 52/61, 55-57/63, 79/80, 88-89/89α, 95/94, 96-97/95, 133/98, 142/κη', 154/104.

1. ΚΑΤΑΣΤΙΧΑ ΑΠΟΓΡΑΦΗΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΥΣΙΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΑΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Μετά την κατάκτηση ενός τόπου από τους Οθωμανούς, γινόταν απογραφή²¹ (καταμετρήσεις) και συντάσσονταν κατάστιχα περιουσίας και γαιοκτησίας. Από τη διαδικασία αυτή του διαμοιρασμού της γης και των κινητών και ακινήτων σε ανώτερους αξιωματούχους (στρατιωτικούς, θρησκευτικούς, διοικητικούς) της Οθωμανικής Αυτοκρατορικής μηχανής, φαίνεται ο τρόπος εφαρμογής του τιμαριωτικού συστήματος²² και η διασύνδεσή της διαδικασίας αυτής με τη φορολογική λειτουργία. Από την επεξεργασία των ονομαστικών - αναλυτικών τιμαριωτικών καταστιχώσεων²³ (μουφασσάλ ντεφτέρ / mufassal defter) φαίνεται η καταγραφή των φόρων που εισέπρατταν οι τιμαριούχοι, το δημογραφικό δυναμικό και η σύνθεση του αγροτικού εισοδήματος όπως και η σχέση ανάμεσα στην έκταση του καλλιεργούμενου χώρου και του παραγόμενου προϊόντος από αυτόν το χώρο. Επίσης μπορεί κάποιος να σχηματίσει μια ιδέα για τους οικισμούς²⁴ της εποχής εκείνης. Οι περιοδικοί κατάλογοι (ταχρίρ ντεφτερλερί / tahrir defterleri)²⁵, μας προσφέρουν αναλυτικές πληροφορίες για τις φορολογικές κατηγορίες και τους φορολογήσιμους πόρους ως πηγές εισοδήματος²⁶ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά το

²¹ Ιωάννης Π. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ, *Οθωμανικά έγγραφα (1572-1839)*, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου [Αρχείο Ιεράς Μονής Κύκκου, αρ.1, τ. 1 (1572-1719)], Λευκωσία 1993, σ. XXXIV.

²² Χαλίλ ΙΝΑΛΤΖΙΚ, *Η οθωμανική Αυτοκρατορία: η κλασική περίοδος (1300-1600)*, μτφρ. Μιχ. Κοκολάκης, Αθήνα (εκδ. Αλεξάνδρεια) 1995, σ.190-191. Σπ. Ι. ΑΣΔΡΑΧΑΣ, «Οικογενειακά μορφώματα και τιμαριωτικές καταστιχώσεις», *Τα Ιστορικά*, 16/30 (1999) 6-16.

²³ Για τα θέματα αυτά βλ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ, *ό.π.*, σ. 6-16. Του ΙΔΙΟΥ, «Καταστιχώσεις του κεφαλικού φόρου (Λευκάδα, ιζ' αι.) ερμηνευτικές δυνατότητες», *Πρακτικά Δ' συνεδρίου επτανησιακού πολιτισμού (Λευκάδα, 8-12 Σεπτεμβρίου 1993)*. Από την τοπική ιστορία στη συνολική: το παράδειγμα της Λευκάδας (15-19^{ος} αι.), Αθήνα 1996, σ. 49-64. Ευαγγελίας ΜΠΑΛΤΑ, «Από το φορολογικό τεκμήριο στην αγροτική οικονομία: οι καλλιέργειες στη Σαντορίνη τον 18^ο αιώνα», *Τα Ιστορικά*, 3/ 6 (1986) 283-314.

²⁴ Από αναλυτικό κατάστιχο τιμαριών (mufassal defter) του 1461/1463, που αναφέρεται σ' ένα τμήμα της σημερινής Αχαΐας και Ηλείας, ο Βασίλης ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου (13^{ος}-18^{ος} αιώνες)*, Αθήνα (Ι.Α.Ε.Τ.Ε.) 1985, σ. 85-100, σχηματίζει μια ιδέα για τους οικισμούς της εποχής εκείνης.

²⁵ Ήταν λεπτομερή κατάστιχα, τα οποία συντάσσονταν κατόπιν σουλτανικής διαταγής και με το διορισμό ειδικών υπαλλήλων. Τέτοια δεφτέρια έχουν διασωθεί σε χώρες που ήταν υπό οθωμανική κυριαρχία και αποτέλεσαν αντικείμενο μελέτης της τοπικής ιστορίας. Βλ. Metin M. COSGEL, «Ottoman Tax Registers (Tahrir Defterleri)», *Historical Methods*, 37/2 (2004) σ. 87-100. Ο συγγραφέας αναφέρεται σε δύο βασικούς λόγους που περιόρισαν την αξιοποίηση αυτών των αρχείων σε τοπικό επίπεδο (α) στις επιφυλάξεις που εκφράστηκαν από μερίδα ιστορικών σχετικά με τις παγίδες και τους περιορισμούς των πηγών αυτών ως προς τη χρήση τους [H.W. Lowry, *Studies in Defterology*, Istanbul (Isis Press) 1992)] και τα αρχειακά, γλωσσικά και οικονομικά εμπόδια που περιόρισαν την πρόσβαση των ερευνητών σε αυτά, σ. 87. Για ένα αναλυτικό κατάστιχο του 1572 στην Κύπρο βλ. Ronald JENNINGS, «The Population, Taxation and Wealth in the Cities and Villages of Cyprus according to the Detailed Population Survey (Defter-i Mufassal) of 1572», *Journal of Turkish Studies*, 10 (1986) 175-189.

²⁶ Ελισάβετ Α. ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, «Η καταγραφή της γης στην οθωμανική Αυτοκρατορία», *Επισημονικό συμπόσιο στη μνήμη Νίκου Σβορώνου (30-31 Μαρτίου 1990)*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη), Αθήνα 1993, σ. 176-177.

δέκατο πέμπτο και δέκατο έκτο αιώνα. Στην περίπτωση της Κύπρου το 1830 ο διοικητής της διατάχθηκε από την Πύλη, να παραδώσει στον υπεύθυνο απογραφής των πλήρους κυριότητας και των δημοσίων γαιών της Κύπρου Esad Midhat, τα κατάστιχα διανομής και είσπραξης²⁷ που θα του χρειαζόντουσαν στην εργασία του.

2. ΤΥΠΟΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΤΙΧΩΣΕΩΝ

Στον ευρύτερο Μεσογειακό νησιωτικό χώρο, την περίοδο της παρακμής του γραφειοκρατικού μηχανισμού της αυτοκρατορίας, έχουν διασωθεί τύποι φορολογικών καταστιχώσεων (π.χ. «κοινοτικές» φορολογικές καταστιχώσεις των νησιών του Αιγαίου, κατάστιχα φορολογικού τύπου που απόκεινται στην Αρχιεπισκοπή Κύπρου (εισπράξεων φόρων, τοπικών εξόδων)²⁸. Αυτά πολλές φορές διαφέρουν ριζικά από έναν τόπο σε άλλο, ανάλογα με το βαθμό δικαιοδοσίας της εκάστοτε τοπικής χριστιανικής αρχής, του επαρχιακού διοικητικού συστήματος, αλλά και του προγενέστερου φορολογικού καθεστώτος. Η οθωμανική διοίκηση δεν επενέβαινε στη διαδικασία κατανομής και είσπραξης του φόρου στην κοινότητα, αλλά ενδιαφερόταν για την τελική είσπραξη του κατ' αποκοπήν συνολικού ποσού. Γι' αυτόν το λόγο δεν υπήρχε ομοιόμορφος τρόπος τήρησης των βιβλίων, αλλά παρουσιάζουν ιδιαιτερότητες²⁹ ως προς τον τρόπο επιμερισμού, καταγραφής και ονομασίας των φόρων³⁰, ανάλογα με την τοπική αρχή που χειριζόταν το θέμα και το εύρος των δικαιοδοσιών της. Το διαχειριστικό μέρος ήταν καθαρά εσωτερικό θέμα του γραμματειακού μηχανισμού κάθε τοπικής κοινοτικής Αρχής (π.χ. «Κατζελαρία» της κοινότητας), η οποία έβρισκε τον τρόπο τήρησης που την εξυπηρετούσε να κρατάει τα κατάστιχά της. Από την ειδική εξέταση των καταστίχων κατά περίπτωση αναμένεται να προσδιοριστούν οι στρατηγικές επιλογές των εξουσιοδοτημένων για την φοροείσπραξη οργάνων, οι εμπλεκόμενοι φορείς στην καταγραφή, κατανομή και είσπραξη των φόρων και οι σκόπιμες ή τυχαίες παραλείψεις τους³¹.

²⁷ Ιωάννης Π. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-Stefan ANDREEV, *Τραγωδίας 1821 συνέχεια. Οθωμανική πηγή για την Κύπρο (1822-1832)*, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου [Οθωμανικές πηγές για την ιστορία της Κύπρου], Λευκωσία 1996, σ. 151.

²⁸ Γεώργιος Α. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, *Εκκλησία και φορολογία στην Κύπρο τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας (1779-1856)*, δακτ. διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1988, σ. V-VI· ΛΟΥΗΣ, «Τυπολογία και δομή οικονομικών καταστίχων», *ό.π.*, σ. 255-279.

²⁹ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, «Οικογένεια και φορολογικές καταστιχώσεις», *ό.π.*, σ. 335-352· ΛΟΥΗΣ, *ό.π.*, σ. 255-279· Ευτυχίας ΛΙΑΤΑ, *Η Σέριφος κατά την Τουρκοκρατία (17ος-19ος αι.)*, Αθήνα 1987, σ. 22· ΑΣΔΡΑΧΑΣ, «Θέματα οικονομικής ιστορίας», *ό.π.*, σ. 143, 146-152· ΑΣΔΡΑΧΑΣ, «Καταστιχώσεις του κεφαλικού φόρου», *ό.π.*, σ. 49-64.

³⁰ Διαφορές στην ονομασία και τα είδη των φόρων κατά περιοχή αντιπρβλ. ΛΙΑΤΑ, *Η Σέριφος*, *ό.π.*, σ. 102-103· Για την Κύπρο βλ. ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ, κεφ. VIII, σ. 314-320 της παρούσας μελέτης, σ. 263-328· ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, «Οικογένεια και φορολογικές καταστιχώσεις», *ό.π.*, σ. 340.

³¹ Κωνσταντίνος Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, «Αθησαύριστο έγγραφο του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανού», *Πρακτικά του πρώτου Διεθνούς Κυπριολογικού συνεδρίου (Λευκωσία, 14-19 Απριλίου 1969, τ. Γ' (Νεώτερον τμήμα), Μέρος Α'*, Ιστορία - Γεωγραφία, Λευκωσία 1973, σ. 55-61· ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, «Οικογένεια και φορολογικές καταστιχώσεις», *ό.π.*, σ. 336.

Τα είδη φορολογικών καταστίχων κοινότητας: Στο νησιωτικό χώρο έχουν διασωθεί φορολογικοί κατάλογοι, οι οποίοι καταγράφουν είτε τους ποικίλους φόρους που επιβάλλονταν στα παραγόμενα προϊόντα και στην έγγειο ιδιοκτησία είτε τον καταβαλλόμενο κεφαλικό φόρο³².

(α) Βιβλία-κτηματολόγια που τηρούνταν στη γραμματεία της κοινότητας, την «Κατζελαρία» του νησιού (π.χ. της Σερίφου -κατάστιχα 1754, 1781, 1790, της Μυκόνου, Πάτμου) και στα οποία καταγραφόταν αναλυτικά όλη η φορολογική έγγεια ιδιοκτησία με το φόρο του καθενός. Ο κατξηλιέρης αναλάμβανε τη σύνταξη ή ενημέρωση (ανακαίνιση) της «τάνσας»³³, όπως ονομάζονταν τα κατάστιχα αυτά στη σεριφιώτικη διάλεκτο. Γενικός τύπος διάρθρωσης των καταστίχων (τάνσα, ονοματολόι, μεμοριάλε). Αλλού το αναλυτικό κατάστιχο εκτίμησης της φορολογικής δύναμης των κατοίκων της κοινότητας ονομαζόταν «μάννα»³⁴ (αναλυτικό κατάστιχο των αγροτικών ιδιοκτησιών κάθε φορολογουμένου) ή τα επί μέρους κατάστιχα των γραμματέων κάθε ενορίας ή μαχαλά, ονομαζόταν «στίμες»³⁵ (επίσημες εκτιμήσεις φοροδοτικής ικανότητας).

(β) Καταστιχώσεις κεφαλικού φόρου³⁶ (τζίτζιε ντεφτερλερί / *cizye defterleri*). Διατηρούνταν ειδικό αναλυτικό λεπτομερές κατάστιχο (χαρατζοντέφτερο)³⁷ είσπραξης και απόδοσης του κεφαλικού φόρου (*cizye*, χαράτσι) όπου καταγραφόταν, κατ' έτος γέννησης, ο ανδρικός πληθυσμός. Ο φόρος αυτός επιβαλλόταν ανάλογα με τον αριθμό των μη μουσουλμάνων ενήλικων κατοίκων των κοινο-

³² Δημήτρης ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Η Μύκονος τον 17^ο αιώνα: γαιοκτητικές σχέσεις και οικονομικές συναλλαγές*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, αρ. 64, Αθήνα 1997, σ. 44.

³³ ΛΙΑΤΑ, *Η Σερίφος*, ό.π., σ. 102-103.

³⁴ Σωκράτης Δ. ΠΕΤΜΕΤΖΑΣ, «Διαχείριση των κοινοτικών οικονομικών και κοινωνική κυριαρχία. Η στρατηγική των προυχόντων: Ζαγορά 1784-1822», *Μνήμων*, 13 (1991) 81.

³⁵ Γεώργιος ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Οι συντεχνίες στα Γιάννενα κατά τον 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα*, Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών. Ίδρυμα Μελετών Ιονίου και Αδριατικού Χώρου (=Ε.Η.Μ./Ι.Μ.Ι.Α.Χ), Διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα 1988, σ. 84.

³⁶ ΑΣΔΡΑΧΑΣ, «Οικογενειακά μορφώματα και τιμαριωτικές καταστιχώσεις», ό.π., σ. 4-5.

³⁷ Για τα κατάστιχα αυτά βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ, «Για το θεσμό της δραγομανίας», ό.π., σ. 71. Th. PAPADOPOULLOS, *Social and Historical Data on Population (1570-1881)* [Texts and Studies in the History of Cyprus], Cyprus Research Centre, Nicosia 1965, σ. 97-173 (καταχωρημένα ονόματα χριστιανών σχετικά με την πληρωμή του κεφαλικού φόρου 1820, 1825-26). Την ύπαρξη ειδικού καταστίχου καταχώρισης του κεφαλικού φόρου υπαινίσσεται Σουλτανική διαταγή (1786) που απαγόρευε τις καταπίψεις και ταλαιπωρίες που υφίσταντο οι μοχανοί του Μοναστηριού του Κύκκου από τους εισπράκτορες του πιο πάνω φόρου βλ. Παύλου ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ, *Οθωμανικά έγγραφα της εν Κύπρω Μονής Κύκκου*, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών [Πηγαί και Μελέται της Κυπριακής Ιστορίας], Λευκωσία 1973, σ. 125 (αρ. εγγρ. 16). Στην Κρήτη βλ. Γιολάντα ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ-BALADIÉ, *Το εμπόριο και η οικονομία της Κρήτης: από τις αρχές της οθωμανικής κυριαρχίας έως το τέλος του 18^{ου} αιώνα (1669-1795)*, Ηράκλειο 1988 σ. 41.

τήτων. Το ποσό του κεφαλαικού φόρου καταβαλλόταν από κάθε άρρενα σύμφωνα με την προκαθορισμένη από το κράτος τάξη στην οποία ανήκε.

(γ) Κατάστιχο εξόδων της διοίκησης³⁸. Υπεύθυνος για τη σύνταξη του καταστίχου των εξόδων της διοίκησης στην Πελοπόννησο, το οποίο στη συνέχεια επικυρωνόταν από τον καδή, ήταν ο δεφτέρ κεχαγιάς ο οποίος αμειβόταν με είκοσι ή τριάντα χιλιάδες γρόσια το εξάμηνο.

Διαφορετικός ήταν ο τρόπος σύνταξης των τουρκικών καταστίχων, τα οποία κατέγραφαν ευρύτερα φορολογικά σύνολα, χωριά, κοινότητες, μονές, αλλά δεν απεικόνιζαν την εσωτερική κατανομή του φόρου. Κι εδώ βέβαια οι εσωτερικές ιδιαιτερότητες δεν παραβλέφτηκαν, αλλά λήφθηκαν υπόψη κατά την καταγραφή τους από τον απογραφέα.

(δ) Μια άλλη μορφή καταστίχων ήταν αυτά που τηρούσε ο μουκαμπελετζής (mukabeleci). Αυτός τηρούσε τα στατιστικά κατάστιχα³⁹ του πασαλικίου που περιείχαν τις οροθεσίες των επαρχιών, πόλεων, χωριών, των καλλιεργητικών ή χέρσων εκτάσεων καθώς και τον αριθμό των κατοίκων της περιοχής ή της κοινότητας.

Μερικές από τις επισημάνσεις που έγιναν σχετικά με τη σημασία των φορολογικών καταστίχων είναι οι ακόλουθες: «Τα ονομαστικά κατάστιχα περιέχουν πληροφορίες ικανές να συγκροτήσουν το μέγιστο της θεματολογίας και να επιτρέψουν τη διατύπωση και επαλήθευση των βασικών υποθέσεων έρευνας. Επιτρέπουν την ακόλουθη θεματολογική αποδέσμευση (α) δημογραφία των κοινοτήτων (στο επίπεδο του φορολογούμενου πληθυσμού)· εκτός από την κίνηση του πληθυσμού μπορεί κανείς να φτάσει σε έμμεσες διαπιστώσεις για τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στον έγγαμο και άγαμο πληθυσμό, για το όριο ζωής, για τη θέση της γυναικείας χηρείας μέσα στις εξεταζόμενες κοινωνίες, ως ένα βαθμό για τα φαινόμενα εισροής πληθυσμών κι ακόμη για το ρυθμό των γάμων (β) κοινωνική διαστρωμάτωση σύμφωνα με εισοδηματικά ή και κοινωνικά κριτήρια (γ) καταχρέωση στο κοινοτικό και προσωπικό επίπεδο (δ) της στάσης των φορολογουμένων ως συνόλου ή ως ατόμων απέναντι στο φόρο (ε) συλλογική ευθύνη (αλληλεγγυότητα απέναντι στο φόρο και απέναντι στη διατήρηση του εθίμου) (στ) οικογενειακή μορφολογία (ζ) προίκα και διαδοχή και τέλος τα θέματα που σχετίζονται με τις ρυθμιστικές λειτουργίες της κοινότητας (φορολογική πολιτική, τιμές και αγορές, συντεχνιακή λειτουργία)»⁴⁰.

³⁸ Αναστασία ΚΥΡΚΙΝΗ-ΚΟΥΤΟΥΛΑ, *Η Οθωμανική διοίκηση στην Ελλάδα: Η περίπτωση της Πελοποννήσου (1715-1821)*, Αθήνα (εκδ. Αρσενίδη) 1996, σ.130-131· ΛΟΥΗΣ, «Τυπολογία και δομή οικονομικών καταστίχων», ό.π., σ. 272-274.

³⁹ ΚΥΡΚΙΝΗ-ΚΟΥΤΟΥΛΑ, *Η Οθωμανική διοίκηση*, ό.π., σ.132.

⁴⁰ Σπύρος Ι. ΑΣΔΡΑΧΑΣ, «Φορολογικοί μηχανισμοί και οικονομία στο πλαίσιο των ελληνικών κοινοτήτων (15^{ος} - 18^{ος} αιώνας)», *Ζητήματα Ιστορίας*, Αθήνα (Θεμέλιο) 1983, σ. 241-244· Για την αποδεικτική αξία των φορολογικών κοινοτικών καταστίχων βλ. ο ΙΔΙΟΣ, «Νησιωτικές κοινότητες: οι φορολογικές λειτουργίες (I)», *Τα Ιστορικά*, 5/8 (1988) 3-10.

Επίσης, οι κτηματολικές και φορολογικές καταστιχώσεις μας επιτρέπουν να ανασυγκροτήσουμε τους μηχανισμούς της αγροτικής οικονομίας και να διατυπώσουμε τη θεωρία της οικονομίας⁴¹. Με τα κατάστιχα αυτά μπορούμε να μελετήσουμε σημαντικές πλευρές της ζωής των κατοίκων των συγκεκριμένων νησιών από τα οποία προέρχονται και κατ' επέκταση του ευρύτερου τουρκοκρατούμενου χώρου.

3. ΚΑΤΑΣΤΙΧΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΕΞΟΔΩΝ:

Πρόσφατες μελέτες⁴², αξιοποιώντας ολόκληρα κατάστιχα ή τμήματά τους, διέκριναν θεματολογικά το πεδίο της νεοελληνικής ιστοριογραφίας εξετάζοντας αστικά διατροφικά πρότυπα, τρόπους ενδιαίτησης καθώς και καθημερινά έξοδα σπιτιών αστών με εμπορικές και άλλες δραστηριότητες. Από την επεξεργασία τέτοιων πηγών μπορούμε να πετύχουμε την ανασυγκρότηση του διαιτολογίου και την αποδέσμευση και κατανόηση συνθηκών και συμπεριφορών.

4. ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΙΧΑ

Τα εμπορικά κατάστιχα ανευρίσκονται ως τμήματα ατομικών⁴³, εταιρικών⁴⁴, οικογενειακών⁴⁵ ή προξενικών⁴⁶ αρχείων. Για την αξία, τις δυνατότητες

⁴¹ Σπ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ, *Ελληνική κοινωνία και οικονομία (ιθ' - ιθ' αιώνας)*, Αθήνα (Ερμής) 1982, σ. θ'.

⁴² Βασίλης ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, «Στο τέλος του 18^{ου} αιώνα: μια αρχοντική οικογένεια μεταναστεύει και ενδιαίταται», *Τα Ιστορικά*, 10/18-19 (1993) 23-38· Του ΙΔΙΟΥ, «Αστικά διατροφικά πρότυπα: ένα παράδειγμα από την Ερμούπολη του 1837», *Τα Ιστορικά*, 10/27 (1997) 353-378· Στ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ-Ι. ΠΕΠΕΛΑΣΗ ΜΙΝΟΓΛΟΥ, *Τιμές και αγαθά στην Αθήνα (1834)*, Αθήνα (ΜΙΕΤ) 1988, σ. 88-125 (καταναλωτική συμπεριφορά)· Χ. ΛΟΥΚΟΣ - Δ. ΣΑΜΙΟΥ, *Οικονομικές συμπεριφορές, ψυχολογία και βιοτικό επίπεδο ενός συριανού τοκιστή: Στέφανος Δ. Ρήγας*, Αθήνα (ΕΜΝΕ-Μνήμων) 1991, σ. 57-116 (βιοτικό επίπεδο), 117-173 (κατάλογοι τιμών)· Κατάστιχα με λογαριασμούς εξόδων, ατομικών και οικογενειακών βλ. ΛΥΚΟΥΡΗ-ΛΑΖΑΡΟΥ, *Τα αρχεία στο νεοελληνικό κράτος*, ό.π., σ. 120· Ε. ΛΙΑΤΑ, *Τιμές και αγαθά στην Αθήνα (1839-1846)*, Αθήνα (ΜΙΕΤ) 1984, σ. 21 (Μέρος επιστολαρίου του Χριστόδουλου Ευθυμίου, Γιαννιώτη εμπόρου εγκατεστημένου από το 1839 στην Αθήνα· για τις προσεγγιστικές δυνατότητες του αρχειακού υλικού βλ. σ. 11-15).

⁴³ Βασίλης ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, *Αρχείο Χατζηπαναγιώτη, τόμος Α': Χατζηπαναγιώτης Πολίτης*, Αθήνα 1973, σ. 21-23· Αρχείο Καθολικής Επισκοπής Σύρου, Κατάστιχα δοσοληψιών βλ. ΛΥΚΟΥΡΗ-ΛΑΖΑΡΟΥ, *Τα αρχεία στο νεοελληνικό κράτος*, ό.π., σ. 110· ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, *Εμποροι και εμπορικά δίκτυα στα χρόνια του εικοσιένα (1820-1835): Κυκλαδίτες έμποροι και πλοιοκτήτες*, Αθήνα (Ναυτικό Μουσείο Αιγαίου) 1996, σ. 13-18.

⁴⁴ Γεώργιος ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Μια εμπορική συντροφία στα Γιάννινα στις αρχές του 19^{ου} αι. και οι μαρτυρίες από το κατάστιχό της για τη διακίνηση του ελληνικού βιβλίου», *Δωδώνη*, 18/1 (1989) 129-164· Αγγελική ΙΓΓΛΕΣΗ, *Βορειοελλαδίτες έμποροι στο τέλος της Τουρκοκρατίας: Ο Σταύρος Ιωάννου*, Αθήνα (Ιστορικό Αρχείο-Π.Σ.Ε.Τ.Ε.) 2004, σ. 13-15.

⁴⁵ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, *Εμπορικές πρακτικές*, ό.π., σ. 16-22· Για το περιεχόμενο του εμπορικού οίκου Γερούση βλ. Μαρία Χριστίνα ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ, *Οικογενειακή στρατηγική και εμπορικός ανταγωνισμός· ο οίκος Γερούση τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα (ΜΙΕΤ) 2003, σ. 11.

⁴⁶ Θεόδωρος ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΣ, *Προξενικά έγγραφα του ιθ' αιώνας*, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών [Πηγαί και Μελέται της Κυπριακής Ιστορίας, αρ. VIII], Λευκωσία 1980, σ. Ι.

επεξεργασίας αλλά και τις ελλείψεις τους, η ιστοριογραφία έχει ασχοληθεί με ιδιαίτερες μελέτες.

5. ΚΑΤΑΣΤΙΧΑ ΑΠΟΓΡΑΦΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

Στα Αρχεία της Αρχιεπισκοπής Κύπρου και της Μητρόπολης Κιτίου απο-
κινείται κατάστιχα απογραφής περιουσιακών στοιχείων⁴⁷ χριστιανών αξιωματού-
χων της τοπικής οθωμανικής διοίκησης με οικονομικοδιοικητικές αρμοδιότητες,
προξένων ξένων χωρών με εμπορικές δραστηριότητες καθώς και εμπόρων και βιο-
τεχνών των αστικών κέντρων της Κύπρου. Τα κατάστιχα περιέχουν καταλόγους
κινητής και ακίνητης περιουσίας σημαντικών προσωπικοτήτων των κυπριακών
αστικών κέντρων της Λευκωσίας και της Λάρνακας σημαντικών για την κληρονο-
μική κατοχύρωση των απογόνων των τεθνεώτων. Η επεξεργασία τους ως πηγών
ενδυματολογικής έρευνας⁴⁸, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την ανασύσταση της
αστικής ενδυμασίας⁴⁹, τη συγκριτική μελέτη ως προς την ποσότητα και την ποιό-
τητα, τη διάκριση των τύπων ενδυμασιών και τη σύνδεση της κυπριακής αστικής
φορεσιάς με το γενικότερο συρμό της εποχής. Την απαίτηση σύνταξης ιδιαίτερου
καταστίχου⁵⁰ για τις δημόσιες και πλήρους κυριότητας γαίες της Κύπρου (1831)
που βρίσκονταν επ' ονόματι προξένων και άλλων ξένων υπηκόων της Γερμανίας,
Γαλλίας, Ρωσίας, Αγγλίας, Σουηδίας, Ισπανίας, Πρωσίας, Ολλανδίας, Σαρδηνίας,
Δανίας και των Δύο Σικελιών, μας πληροφορεί η απογραφή του 1831. Μια μαρτυ-
ρία για τα αστικής φύσης περιουσιακά στοιχεία του προξένου της Αγγλίας Περι-
στιάνη δημοσιεύτηκε σχετικά πρόσφατα⁵¹. Μας διασώθηκε επίσης, μακρύς κατά-

⁴⁷ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XLV (1782-1833)* [Κώδιξ Περιουσιών], φφ. 122· Α.Ι.Μ.Κ., *Κώδιξ Ζ' ή παλαιός Β' ή χφ 71 (1777-1837)*, φφ. 59 ή σ. 111· Ευφροσύνη ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΗΓΟΥΜΕΝΙΔΟΥ, *Η αστική Ενδυμασία της Κύπρου κατά τον 18^ο και τον 19^ο αιώνα*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου, Λευκωσία 1996, σ. 44-45· Της ΙΔΙΑΣ, *Κινητά και Ακίνητα Πράγματα του Ευαγγέλη Περι-
στιάνη, Λάρνακα 1998*· Για τις προξενικές εκθέσεις βλ. Νάσα ΠΑΤΑΠΙΟΥ, «Προξενική έκθεση περί
Κύπρου του Παναγή Αγγελάτου» *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, XXII (1996) 161-
213· Παρουσίαση σε σεμιναριακό μάθημα του Ε.Ι.Ε./Κ.Ν.Ε. (18.9.1981), του ερευνητικού προγράμ-
ματος των τουρκικών απογραφών της Κρήτης του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα, των μεθοδολογικών προ-
βλημάτων και των στόχων του από τη Γιολάντα ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ-BALADIÉ, «Έρευνες γύρω
από τις απογραφές περιουσιών μετά θάνατον», Τετράδια εργασίας, Σεμιναριακά μαθήματα αρ. 7,
Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 1984, σ. 45-53.

⁴⁸ ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΗΓΟΥΜΕΝΙΔΟΥ, *Η αστική Ενδυμασία*, ό.π., σ. 51

⁴⁹ ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΗΓΟΥΜΕΝΙΔΟΥ, *Η αστική Ενδυμασία*, ό.π., σ. 49. Για την αποσπασματι-
κότητα των καταστίχων ως πηγών ενδυματολογικής έρευνας βλ. στη σ. 48.

⁵⁰ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *Τραγωδίας 1821 συνέχεια*, ό.π., σ. 131.

⁵¹ ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΗΓΟΥΜΕΝΙΔΟΥ, *Κινητά και Ακίνητα Πράγματα*, ό.π., σ. 11-88.

λογος της ακίνητης και κινητής περιουσίας⁵² (1794) του ισχυρότερου κύπριου Δραγομάνου του Σαραγιού Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου (1757;-31/3/1809), όπου καταγράφηκαν «όσπηττα», «μαχαζιά», έργαστήρια, κατάλογος χωραφιών, τσιφλικιών, περιβολιών, έλαιώνων, δικαιώματα στα νερά της Κυθραίας, εκμεταλλεύσεις νερόμυλων, ομολογίες και άλλα. Επίσης και εκτενής απαρίθμηση κοσμημάτων, ασημικών, ενδυμάτων, ειδών ρουχισμού και άλλων πολύτιμων προσωπικών του αντικειμένων, σκευών οικιακής χρήσης, και επίπλωσης.

6. ΚΑΤΑΣΤΙΧΑ ΙΕΡΟΔΙΚΕΙΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

Κατάστιχα των ιεροδικείων⁵³ και δικαστηρίων⁵⁴.

7. ΚΑΤΑΣΤΙΧΑ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ ΜΟΝΩΝ

Μοναστηριακά κατάστιχα εσόδων και εξόδων των Μονών⁵⁵ και των μετοχίων τους.

⁵² Ευφροσύνη ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΗΓΟΥΜΕΝΙΔΟΥ, *Ο Δραγομάνος Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος και η Εποχή του*, Λευκωσία 1995, σ. 10-11· ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΗΓΟΥΜΕΝΙΔΟΥ, *Η αστική Ενδυμασία*, ό.π., σ. 49.

⁵³ ΙΝΑΛΤΖΙΚ, *Η οθωμανική Αυτοκρατορία: η κλασική περίοδος (1300-1600)*, μτφρ. Μιχ. Κοκολάκης, Αθήνα (εκδ. Αλεξάνδρεια) 1995, σ. 409-410.

⁵⁴ Vergi H. BEDEVI, «A Survey of the Cyprus Sher'i Court Registers», *Πρακτικά του Πρώτου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου* (Λευκωσία, 14-19 Απριλίου 1969), τ. Γ' Νεώτερον τμήμα, Μέρος Α' *Ιστορία-Γεωγραφία*, επιμ. Θ. Παπαδόπουλλου και Μεν. Χριστοδούλου, Λευκωσία 1973, σ. 29-36· βλ. επίσης «τευτέρι εις όσους ντζερεμέδες συνάζει ο μονκατάς της σάμου», Αλέξης ΣΕΒΑΣΤΑΚΗΣ, «Ποινική εξουσία των Μεγάλων Προεστών στην προεπαναστατική Σάμο», *Τα Ιστορικά*, 11/21 (1994) 289-310.

⁵⁵ Αρχείο Ιεράς Μονής Κύκκου, κώδικας 56 (1r-126r) βλ. Μιχάλης Ν. ΜΙΧΑΗΛ, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στο οθωμανικό οικονομικό πλαίσιο με βάση τον κώδικα 56 (1844-1890)*, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου [Αρχείο Ιεράς Μονής Κύκκου, VII], Λευκωσία 2003· Αρχείο Ιεράς Μονής Κύκκου, κώδικας 54. Βλ. Μιχάλης Ν. ΜΙΧΑΗΛ, *Ο κώδικας 54 της Ιεράς Μονής Κύκκου και οι οικονομικές δραστηριότητες της (1813-1819)*, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου [Αρχείο Ιεράς Μονής Κύκκου, VI], Λευκωσία 2001· Αρχείο Ιεράς Μονής Κύκκου, κώδικας 56 (1α-40β) βλ. Μιχάλης Ν. ΜΙΧΑΗΛ, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στο οθωμανικό οικονομικό πλαίσιο με βάση τον κώδικα 56 (1844-1890)*, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου [Αρχείο Ιεράς Μονής Κύκκου, VII], Λευκωσία 2003.

1. ΤΟ ΘΕΜΑ ΚΑΙ Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Σκοπός αυτής της έρευνας είναι να διερευνήσει τις «ληψοδοσίες του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη», εμπόρου που ανέλαβε παράλληλα διοικητικές αρμοδιότητες στο σύστημα της κοινοτικής αυτοδιοίκησης και της κεντρικής εξουσίας ως γραμματικός. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ήταν ο κοινωνικός τύπος του κεφαλαιούχου που συνδύαζε τα διοικητικά και οικονομικά πλεονεκτήματα της θέσης του, τις οικογενειακές καταβολές, τις πολιτικές προσβάσεις του καθώς και τις επιχειρηματικές δραστηριότητές του, για να πετύχει τους στόχους του.

Ο άγνωστος έμπορος και γραμματικός Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης, εγκατεστημένος αρχικά στη Λάρνακα, μας άφησε αρχείο, τηρώντας τον κανόνα, όπως όλοι οι έμποροι της εποχής του. Μέσα από τις δραστηριότητές του μας ενημερώνει και για άλλους εμπόρους, καθώς και για ιθύνοντες της χριστιανικής και οθωμανικής επαρχιακής διοίκησης. Το ζήτημα του τρόπου με τον οποίον έφτασε σε μας ένα μικρό μέρος του αρχείου του, αυτό που ονομάζουμε πιο κάτω «κατάστιχο χρεωπιστωτών» και η μεθοδολογία σύνταξης και πληροφόρησής του, θα εξεταστεί στη συνέχεια. Τα γενικότερα θέματα που θα μας απασχολήσουν εδώ, και τα σημεία γύρω από τα οποία θα στραφεί η έρευνα, είναι τα εξής:

1. Το πλαίσιο:

(α) Η Ευρωπαϊκή και Οθωμανική πολιτική συγκυρία στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου καθώς και οι τοπικοί παράγοντες που συνέβαλαν στην επέκταση των οικονομικών δραστηριοτήτων του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη.

(β) Οι σχέσεις του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη με τους φορείς της τοπικής οθωμανικής εξουσίας, τους εκπροσώπους της Εκκλησίας και Δημογεροντίας της Κύπρου και τους ξένους μεγαλεμπόρους.

2. Καταστιχογραφία:

Χρονικό και μεθοδολογία σύνταξης. Τύπος και δομή. Είδη, διαβαθμίσεις και διάταξη των λογαριασμών. Θεματικές κατηγορίες. Καταγραφές (περιεχόμενα, τήρηση, συχνότητα, μορφές).

3. Οι δραστηριότητες του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη:

(α) Εμπορικές (είδος, έκταση, ποσότητες εμπορευμάτων). Τα εμπορεύματα (η συγκέντρωση των εμπορευμάτων - προσωρινή αποθήκευση, η αξία αγοράς του

εμπορεύματος, έξοδα μεταφοράς, εμπορομεσιτική προμήθεια, επιβαρύνσεις / δασμολόγηση, νέα μεταφορικά και αχθοφορικά έξοδα, το είδος των εμπορευμάτων που διαθέτει στην αγορά). Τρόποι πληρωμής και αποπληρωμής.

«Πραγματείες»: Η διαδικασία (Ο σχηματισμός, η μεταφορά / το κόστος, οι τιμές, ο μεσάζων έμπορος, η διάθεση και η πληρωμή, οι επιβαρύνσεις).

«Εργαστήρι»: (είδη προϊόντων εργαστηρίου - ετήσιες αποδόσεις εκφρασμένες σε νομισματική αξία).

(β) Εταιρικές εμπορικές συμπράξεις: Έκταση, ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και ποικίλες μορφές. Αντικείμενο, τόπος και χρόνος αγοραπωλησίας του εμπορεύματος, συμβαλλόμενα πρόσωπα, όροι συμφωνίας: κεφάλαιο, όροι εργασίας, κλείσιμο εταιρικού λογαριασμού: απόδοση αγοράς και εξόδων, κέρδος – ζημιά. Το ζήτημα των εμπορικών αντιπροσώπων και συνεργατών. Το ζήτημα των υπηρετικών σχέσεων, «δούλοι»: ανάγκες, προϋποθέσεις, υπηρεσίες, αμοιβές.

(γ) Εκμισθώσεις δημόσιων προσόδων: Συστήματα εκμετάλλευσης. Εκχώρηση δικαιώματος και μηχανισμός κατανομής και φοροείσπραξης. Εμπλεκόμενοι φορείς. Ο ρόλος των εκμισθωτών και οι φορολογικές λειτουργίες των κοινοτήτων. Μορφές εκμετάλλευσης των κοινοτικών φόρων. Είδη φόρων και κατηγορίες φορολογουμένων. Διαδικασία εκμίσθωσης τσιφλικιών και μονοπωλιακού τύπου προσόδων.

• (δ) Περιουσιακή κατάσταση του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη: Διαχείριση περιουσίας (υποθήκη / ενεχυρίαση, πώληση). Μισθός ως γραμματικός της επαρχιακής και κεντρικής διοίκησης της Δημογεροντίας.

(ε) Δανεισμός: Σκοπός, μορφές, όροι δανειοδότησης και τρόποι χρήσης του χρηματικού ποσού. Χρονικό διάστημα και ποικίλοι τρόποι εξόφλησής του.

(στ) Εκμεταλλεύσεις τσιφλικιών:

Το πρόβλημα της εμφάνισης, λειτουργίας και εξέλιξης των τσιφλικιών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και ειδικότερα στην Κύπρο. Η εξέλιξη των τσιφλικιών ως παραγωγικών μονάδων εκμετάλλευσης. Το καθεστώς των τσιφλικιών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και στην Κύπρο. Οι όροι, η διαδικασία και οι υποχρεώσεις που απορρέουν από την εκμίσθωση των τσιφλικιών Μόρφου και Δερβίς Εφέντη. Η μορφή της εκμίσθωσης (συντροφική, ατομική επιχείρηση). Το πρόβλημα της μονιμότητας-διαχείρισης του τσιφλικιού του Δερβίς Εφέντη από τον ιδιοκτήτη – κληρονόμο του. Ο χώρος: Διάγραμμα με τη σχηματική παράσταση του αγροτικού χώρου στην περιοχή Μόρφου. Το ανθρώπινο περιβάλλον (οικισμοί, γύρω χωριά με τον πληθυσμό τους, οι ανάγκες και οι απασχολήσεις τους, οι δυνατότητες επικοινωνίας και πρόσβασης στα τσιφλίκια για εργασία και διαμόρφωση οικονομικών σχέσεων). Το είδος των τσιφλικιών (περιγραφή των τσιφλικιών Μόρφου και Δερ-

βίς Εφέντη). Η εσωτερική λειτουργία, η διάρθρωση και η παραγωγή των τσιφλικιών. Η έκταση που καλύπτουν τα επιμέρους τεμάχια του. Η γη (καλλιεργήσιμη ή όχι ή υπό κατάσταση αγρανάπαυσης, δυνατότητες άρδευσης, μορφολογία του εδάφους). Οι χρονικοί κύκλοι (διάρκεια εκμίσθωσης, διάρκεια εργασιακών συμφωνιών, διάρκεια καλλιεργειών). Σχέσεις καλλιεργειών: είδος, ποσότητα, εκτάσεις, αποδόσεις. Σύνθεση της παραγωγής: αγροτική, κτηνοτροφική, δενδροκομία. Εισοδήματα σε είδος και σε χρήμα (ύψος της παραγωγής κατά προϊόν, ύψος της τιμής των προϊόντων, κατηγορίες που συνθέτουν το κόστος (μέρος της παραγωγής παραχωρείται σε δούλους, ημερομίσθια εργατών, συντήρηση δούλων). Τα έσοδα και τα έξοδα των τσιφλικιών. Οι κατηγορίες των εσόδων: Αγροτικά προϊόντα, βοοειδή, αμνοειδή, κ.ά. Οι κατηγορίες των εξόδων: Εκμίσθωση του τσιφλικιού, τα έξοδα του προσωπικού (α) τεχνίτες, (β) χρονιαίοι τακτικοί εργάτες «δούλοι» (υπογράφουν συμβόλαιο εργασίας και αμείβονται με «χρονικό»= ετήσιο μισθό), (γ) εποχικοί μισθωτοί εργάτες, (δ) άλλου είδους συνεργασίες κατ' ανάθεση, (ε) έξοδα ένδυσης και υπόδησης, αγροτικά εργαλεία, υλικά-σπόροι και βόδια, έξοδα διατροφής (ανθρώπων και ζώων), έξοδα μεταφοράς, άλλα έξοδα - φορολογικές επιβαρύνσεις, γενικά έξοδα (αντιπροσώπων και μικρά έξοδα). Η παραγωγικότητα της γης. Η σύνθεση του τσιφλικιού του Δερβίς Εφέντη. Η ετήσια αναλογία κέρδους σε σχέση με το επενδυθέν κεφάλαιο.

Το προϊόν με το υψηλότερο ποσοστό συνεισφοράς στα μετρητά. Σε ποιους λόγους οφείλεται το κέρδος ή η ζημιά; Σύγκριση του τσιφλικιού του Δερβίς Εφέντη με άλλα του κυπριακού χώρου (Κοντέας, Λιμνιών, Πύλας, Πραστειού). Οι εργασιακές σχέσεις: οι μορφές προσφοράς εργασίας, η σύνθεση της αμοιβής εργασίας, τα ημερομίσθια, η γεωγραφία εργασιακών σχέσεων. Μορφές προσφοράς της εργασίας: Άμεση ή έμμεση. Εάν συμβαίνουν και τα δύο, πόσο ποσοστό είναι σε άμεση καλλιέργεια και πόσο ποσοστό υπό έμμεση με εργολήπτες. Περιεχόμενο εργασιακής συμφωνίας εκμισθωτή με εργάτες: καθορισμός χρονικού διαστήματος υπηρεσιών και σχέσεων (είδος) εποχικής φύσης ή όσο χρόνο ήταν εκμισθωμένο; Εξέταση εργασιακών συμφωνιών κατά περίπτωση (όνομα, χώρος προέλευσης, οικονομική κατάσταση, είδος προσφερόμενης εργασίας (κατά πόσο αλλάζει η εργασία, σε ποιες περιπτώσεις και γιατί), ο τρόπος πληρωμής (χρήμα, είδος και σε ποια αναλογία), επίπεδο και κίνηση των ημερομισθίων. Βελτίωση ή χειροτέρευση των όρων στις συμφωνίες; Αύξηση ή μείωση των συμφωνιών κατά περίοδο; Προσδιορισμός της οικονομικής και κοινωνική θέσης του εργατικού δυναμικού του τσιφλικιού του Δερβίς Εφέντη.

2. Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ

Η παρούσα έρευνα στηρίζεται σε ποσοτικού κυρίως αλλά και ποιοτικού χαρακτήρα τεκμήρια και επιθυμεί να συμβάλει με τις παρατηρήσεις-απαντήσεις της σε γενικότερα ιστοριογραφικά προβλήματα. Τα στάδια επεξεργασίας του καταστίχου του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη ήταν τα ακόλουθα:

α. ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟΥ (ΦΑΣΗ 0)

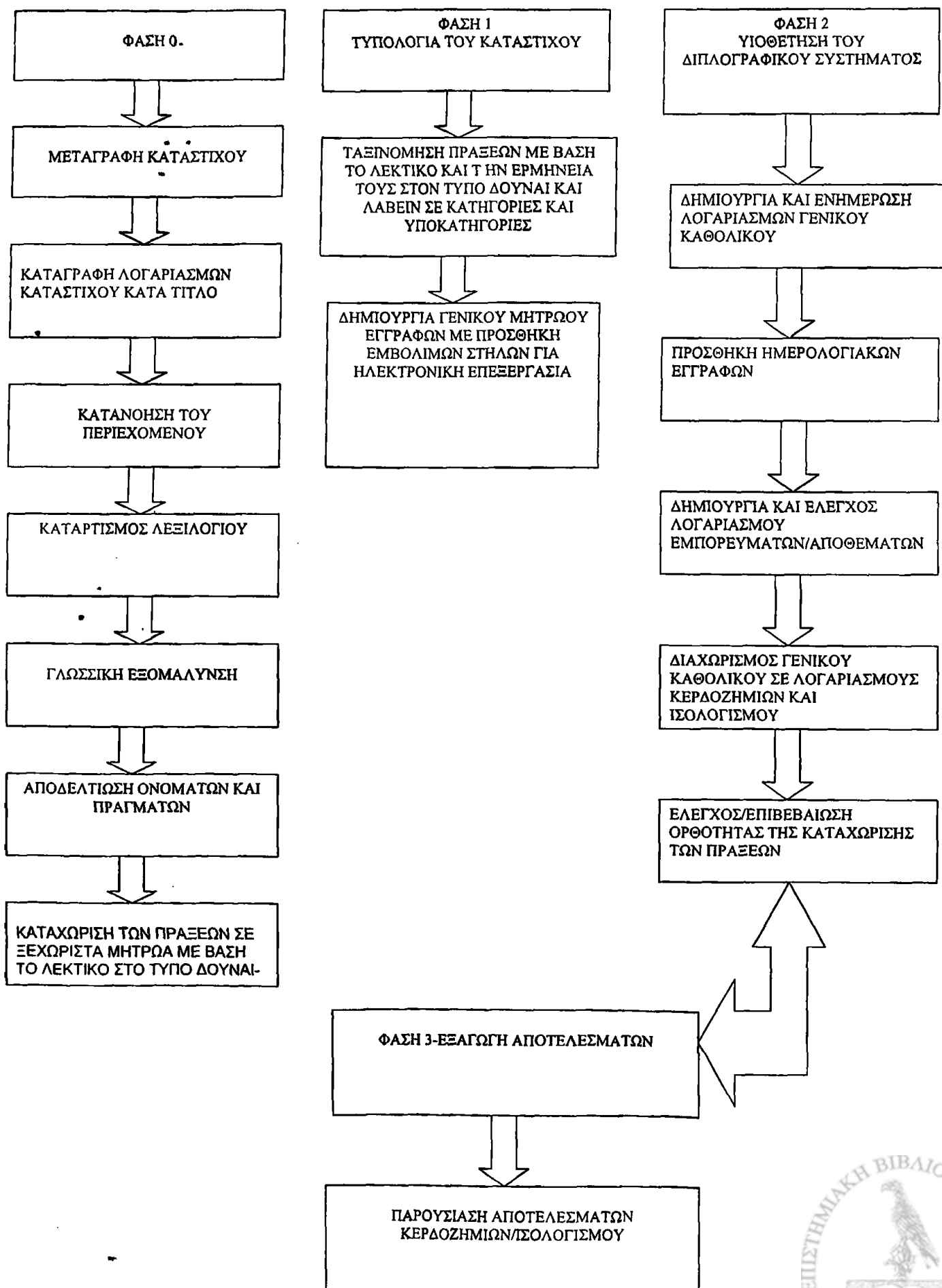
Η συστηματοποίηση και η ταξινόμηση των πληροφοριών που απορρέουν από το κατάστιχο σε επιμέρους κατηγορίες, με βάση ορισμένα κριτήρια κατάταξης και διάρθρωσης, αποτελούν βασικές μεθοδολογικές αρχές της εργασίας αυτής. Στην αρχή έγινε προσπάθεια για κατανόηση, ερμηνεία και τυποποίηση των πληροφοριών του καταστίχου του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Έπειτα έγινε αναγνωστική εξομάλυνση και εντοπισμός των γλωσσικών ιδιομορφιών, συμπλεγμάτων και του λεξιλογίου του. Καταρτίστηκε το λεξιλόγιο και αναλύθηκαν οι έννοιές του. Μετά τη μεταγραφή του καταστίχου, προσδιορίστηκαν οι θεματικές κατηγορίες του αρχειακού υλικού, καταρτίστηκε κατάλογος και ερμηνεύτηκαν οι διάφορες μορφές των σημειώσεων που δήλωναν τις οικονομικές σχέσεις και οι μορφές (ταξινομητικές κατηγορίες του καταστίχου) των λογαριασμών του.

β. Η ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟΥ ΣΕ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ (ΦΑΣΗ 1) (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2, σ. 77)

Το κατάστιχο του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη ήταν γραμμένο στο απλογραφικό σύστημα, δηλαδή η καταχώριση μιας πράξης γινόταν μόνο μία φορά «είτε εις τό νά δώση είτε εις τό νά λάβη», ανάλογα εάν ήταν χρεωστική ή πιστωτική. Δεν τηρήθηκαν επίσης άλλα κατάστιχα παρά μόνο διάφοροι συγκεντρωτικοί λογαριασμοί και συμπληρωματικές καταστάσεις. Οι πράξεις είχαν μόνο αναγνωριστική αξία και δεν τηρούνταν μερίδες στο λογιστικό σύστημα του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Με μια πρώτη ματιά, μπορούσε κάποιος να καταλάβει ότι υπήρχαν στους λογαριασμούς των χρεωπιστωτών πληροφορίες για όλα τα είδη των λογιστικών πράξεων όπως ομολογίες, συναλλαγματικές, νομίσματα, φορολογίες, πωλήσεις, αγορές, έξοδα, κ.ά.) που απαιτούσαν κατάταξη και επεξεργασία: ήταν κυρίως συναλλαγές σε μετρητά, εμπορεύματα, φορολογίες που διεκπεραιώθηκαν με διάφορα μέσα συναλλαγής της τότε εποχής (ομολογίες, συναλλαγματικές, ντόπια και ξένα νομίσματα) και επιτελούσαν συγκεκριμένες λειτουργίες (π.χ. δανειοδοτικές) με ορισμένη διαδικασία. Οι ατομικοί λογαριασμοί διευθετούνταν με διάφορους τρό-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΣΙΦΛΙΚΙΟΥ ΔΕΡΒΙΣ ΕΦΕΝΤΗ

πους όπως με χρεωπιστώσεις, με μεταφορές πράξεων και εξάγονταν κάποια πρωτοβάθμια αποτελέσματα (κέρδη ή ζημιές). Οι κατηγορίες των πληροφοριών του καταστίχου ήταν διάφορες όπως περιουσιακά στοιχεία, εμπόριο (εργαστηριάρες, μικρέμποροι, μεγαλέμποροι, εμπορικές «πραγματείες»), διάφορες μορφές εκμισθώσεων προσόδων (φόρων, τσιφλικιών), μονοπωλιακών εκμεταλλεύσεων, δανειστικών σχέσεων, εκμεταλλεύσεων τσιφλικιών και διαμόρφωσης εργασιακών σχέσεων. Λόγω αυτού του τρόπου τήρησης του καταστίχου ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης δεν μπορούσε να παρατηρήσει τις δραστηριότητες του κάθε λογαριασμού, από πού προέκυπτε η οφειλή ή το ποσό που είχε να λαμβάνει καθώς και του υπολοίπου τους ούτε μπορούσε να προβεί σε εκτενέστερη ανάλυση. Όσον αφορά την κίνηση του λογαριασμού του εφάρμοζε το τμηματικό κλείσιμο των λογαριασμών σαν μηχανισμό ελέγχου και απόδοσης και επικεντρωνόταν μόνο στο εκάστοτε τρέχον υπόλοιπο. Με αυτήν την τακτική δεν μπορούσε να προσδιορίσει ποια δραστηριότητά του ήταν η πιο κερδοφόρα και τι υποχρέωση είχε να πληρώσει. Χρειάστηκε η ομαδοποίηση των ομοειδών πράξεων σε επιμέρους κατηγορίες (πωλήσεις, αγορές) για να προσδιοριστούν η(οι) δραστηριότητα(ες) από την οποία πήγαζε το υπόλοιπο. Χρησιμοποιήθηκαν από το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδα ως αποδεικτικά στοιχεία για τη διεκδίκηση οφειλόμενων ποσών, για την τεκμηρίωση συγκεκριμένων λογαριασμών του καθώς και για προγραμματισμό των εργασιών του. Εντός των λογιστικών πράξεων υπήρχαν αναγνωριστικού τύπου πρόσθετες σημειώσεις ή προσδιορισμοί για σκοπούς ενημέρωσης και ελέγχου από τον ίδιο. Ο τρόπος δήλωσης της χρεωπίστωσης (ΔΟΥΝΑΙ-ΛΑΒΕΙΝ) στους τίτλους των λογαριασμών ποίκιλλε. Αυτό εξυπηρετούσε συγκεκριμένες ανάγκες χρονικής καταχώρισης των λογαριασμών. Έγινε ομαδοποίηση των διαφόρων μορφών της χρεωπίστωσης (ΔΟΥΝΑΙ - ΚΩΔ=1, ΛΑΒΕΙΝ - ΚΩΔ=2) και δόθηκαν ερμηνείες. Για τον προσδιορισμό του χαρακτήρα και της σύνθεσης των λογαριασμών των συναλλασσομένων καθώς και του είδους της σχέσης που είχε ο κάθε συναλλασσόμενος με το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδα, έπρεπε να κατηγοριοποιηθεί το λεκτικό των πράξεων και να δοθεί ερμηνεία. Λάβαμε υπόψη μας τον τρόπο καταχώρισης της πράξης και τη σκέψη του καταστιχογράφου. Η κάθε πράξη με βάση το λεκτικό της τοποθετήθηκε σε κύρια και δευτερεύουσα κατηγορία (π.χ. ο ΟΣΑ ΔΙΑ ΤΟΥ τοποθετήθηκε στο φάκελλο ΟΣΑ και στην υποκατηγορία ΟΣΑ ΔΙΑ ΤΟΥ η οποία δήλωνε ΝΑ ΔΩΣΕΙ. Η υποκατηγορία ΟΣΑ ΔΙΑ ΤΟΥ περιλάμβανε πράξεις με λεκτικό ΧΡΕΩΣΤΕΙ, ΔΙΔΕΙ και ΝΑ ΛΑΒΕΙ. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις όπου το λεκτικό αφορούσε μόνο ένα είδος πράξης π.χ. ΕΙΣ ΕΞΟΦΛΗΣΙΝ ΔΙΑ ΤΟΥ όπου υπήρχε μόνο το χρεωστεί.

Κύριος στόχος της κατηγοριοποίησης του λεκτικού των πράξεων ήταν η κα-

τανόηση της σύνθεσής του και η ιεραρχική κατάταξή του. Στην προσπάθεια κατανόησης των πληροφοριών ομαδοποιήθηκαν οι υποκατηγορίες των λεκτικών και μας έδωσαν τις πρώτες βασικές κατηγορίες δραστηριοτήτων όπως μετρητά (100), εμπορεύματα (200), φορολογία (500), ομολογίες-καμβιάλες (400) και μεταφορές (600), χάριν και ζημία, εμβάσματα, υπόλοιπα. Η κάθε κατηγορία με βάση το ΔΟΥΝΑΙ και ΛΑΒΕΙΝ χωρίστηκε σε επιμέρους υποκατηγορίες που ήταν η ακριβής ερμηνεία του ομαδοποιημένου λεκτικού και ο προσδιορισμός τους σε υποκατηγορίες (π.χ. 101, ή 111). Για σκοπούς δυναμικής ηλεκτρονικής επεξεργασίας υιοθετήθηκε ξεχωριστός κώδικας (1) για τη χρέωση (ΔΟΥΝΑΙ) και (2) για την πίστωση (ΛΑΒΕΙΝ). Με αυτόν τον τρόπο ενοποιήσαμε τις δεκάδες κατηγορίες που βρίσκονταν σε διαφορετικούς φακέλλους και δημιουργήσαμε ένα Ενιαίο Γενικό Μητρώο Εγγραφών που το ονομάσαμε ΔΕΔΟΜΕΝΑ του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Στο Μητρώο αυτό καταχωρίστηκαν όλες οι πληροφορίες που μας παρείχε το κατάστιχο του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη με την κωδικοποίησή τους [(στήλες για τον ΚΩΔ(ΙΚΑ), την ΚΑΤ(ΗΓΟΡΙΑ), την ΥΠΟΚΑΤΗΓΟΡΙΑ και το είδος της οικονομικής σχέσης (= λεκτικό)]. Οι καταγραμμένες εγγραφές του καταστίχου κωδικοποιήθηκαν, με βάση τις ερμηνείες που δόθηκαν, σε 17 επιμέρους κατηγορίες πληροφοριών (π.χ. ΜΕΤΡΗΤΑ, ΠΩΛΗΣΕΙΣ, ΑΓΟΡΕΣ, ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ, ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΞΟΔΑ, ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΞΟΔΑ κλπ) και συγκροτήθηκε ένα Ενιαίο Γενικό Μητρώο Εγγραφών (ΔΕΔΟΜΕΝΑ) με όλη τη λεπτομερή περιγραφή τους (π.χ. Ημερομηνία, σελίδα καταστίχου, συναλλασσόμενος, ΚΔ, ΚΩΔ, ΚΑΤ, ΑΞΙΑ ΣΥΝΑΛΛΑΓΗΣ). Το Ενιαίο Γενικό Μητρώο Εγγραφών ήταν ο αριθμός των πράξεων που είχε ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης στο κατάστίχό του. Με τις συνεχείς επεξεργασίες έγιναν πρόσθετες κατηγορίες και συμπληρώθηκαν οι 17 κατηγορίες.

δ. Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΑΚΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΣΤΟ ΔΙΠΛΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Οι εγγραφές που βρίσκονταν στους προσωπικούς λογαριασμούς χρησιμοποιήθηκαν για την πλήρη αποκατάσταση του πλέγματος των λογιστικών λογαριασμών ολόκληρης της επιχειρηματικής δραστηριότητας του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Από αυτούς τους λογαριασμούς προέκυψαν τα καθολικά των χρεωπιστωτών. Η μετεξέλιξη των 17 κατηγοριών σε 89 λογαριασμούς σε πρώτο στάδιο έγινε για να μπορέσουμε να έχουμε τα κατ' έτος αποτελέσματα και σε δεύτερο για να ομαδοποιηθούν όλες οι πράξεις (θεματικές κατηγορίες π.χ. Δ.Π.) με βάση τα σημερινά ισχύοντα λογιστικά πρότυπα. Οι θεματικές κατηγορίες προσδιόριζαν την κίνηση των λογαριασμών. Στην προσπάθεια μετατροπής του αρχειακού υλικού στο διπλογρα-

φικό σύστημα δημιουργήθηκαν οι ημερολογιακές εγγραφές και προσδιορίστηκε το σύνολο των λογαριασμών του με συγκεκριμένα κριτήρια. Οι 89 λογαριασμοί (Παράμετροι) του Γενικού Καθολικού ήταν η μετατροπή των πράξεων του καταστίχου σε κατηγορίες τέτοιες για να συμφωνούν με τις λογιστικές αρχές του σύγχρονου διπλογραφικού συστήματος και για να καλυφθεί το φάσμα των δραστηριοτήτων του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Με τη συμπλήρωση του Γενικού Μητρώου Εγγραφών (Γ.Μ.Ε) προχωρήσαμε στη δημιουργία ενός παράλληλου Μητρώου Εγγραφών του Γενικού Καθολικού (Μ.Ε.Γ.Κ). Για κάθε πράξη που έκανε ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης (Χρέωση ή Πίστωση) γινόταν η αντίστοιχη Χρέωση ή Πίστωση με βάση το διπλογραφικό σύστημα. Δημιουργήσαμε έτσι 89 λογαριασμούς για αποδώσουμε με ακρίβεια τη λειτουργία των εμπορικών λογαριασμών και για την ασφαλή εξαγωγή αποτελεσμάτων. Η κατάταξη των πράξεων σε 17 κατηγορίες έγινε με βάση το λεκτικό και την πληροφόρηση του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Με την κατασκευή των 89 λογαριασμών δημιουργήσαμε το Γενικό Καθολικό. Μπορεί σ' ένα έτος να υπήρχαν 30 λογαριασμοί και σε άλλο λιγότεροι ή περισσότεροι. Παρατηρώντας το είδος των λογαριασμών που κινήθηκαν κάθε έτος, κατανοείται το είδος των δραστηριοτήτων του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη καθώς και το αποτέλεσμα που έφεραν (κέρδος ή ζημία). Πρώτα ερμηνεύτηκαν οι πράξεις και δημιουργήθηκαν οι λογαριασμοί του Γενικού Καθολικού, και ακολούθως αυτοί εντάχθηκαν σε θεματικές κατηγορίες (πιστωτικές και χρεωστικές). Τα αποτελέσματα των κατηγοριών αυτών επιβεβαιώνονταν, εάν όντως είχαν πιστωτικό ή χρεωστικό υπόλοιπο. Οι επιμέρους κατηγορίες των πληροφοριών ταξινομήθηκαν σε γενικές κατηγορίες. Η ακριβής μετατροπή των πράξεων του καταστίχου του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη (ΔΕΔΟΜΕΝΑ) στο διπλογραφικό σύστημα (ΓΕΝΙΚΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟ) διαφαίνεται από το συγκριτικό πίνακα όπου δηλώνονται οι ετήσιες καταγραφές πράξεων των δύο συστημάτων όπου συμπίπτουν απόλυτα (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3, σ. 81). Οι λόγοι που επιχειρήθηκε η μετατροπή του υλικού στο διπλογραφικό σύστημα είναι γιατί μας προσδιόριζε (α) την κατάσταση του ταμείου του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη σε κρίσιμες περιόδους όπως το 1821, 1824, 1832 (β) το συνολικό ύψος των πωλήσεων του μαγαζιού του καθώς και τη ζημία ή το κέρδος του σε ετήσια βάση (γ) την ταμειακή ροή (ρευστότητα) του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη (δ) την κατάσταση των χρεωστών και πιστωτών πάνω σε καθημερινή βάση, (ε) το κέρδος από τη φορολογία καθώς και (στ) την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων όσον αφορά την επιχειρηματική δραστηριότητα του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη και (ζ) τον τελικό απολογισμό από τις δραστηριότητες του, το 1839 (τελικό αποτέλεσμα).

ε. Η ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ (TRADE) (ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΑΠΟΘΗΚΗΣ).

Ταξινομήθηκαν οι κατηγορίες των εμπορευμάτων και δημιουργήθηκε ο πίνακας των εμπορευμάτων με τα αποθέματα (ΑΠΟΘΗΚΗ). Με τη δημιουργία αυτού του λογαριασμού, μπορέσαμε να παρακολουθήσουμε την εκμετάλλευση των εμπορευμάτων (Trade). Οι πραγματικές πωλήσεις (actual) προήλθαν από το κατάστιχο των χρεωπιστωτών του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Δημιουργήσαμε κατηγορία με καθ' υπολογισμό (estimated) πωλήσεις, επειδή σε πλείστες περιπτώσεις υπήρχαν αγορές σε μεγάλους αριθμούς, χωρίς να υπάρχουν πωλήσεις και τα εμπορεύματα αυτά έπρεπε να διατεθούν. Η στρατηγική που επιλέχτηκε για να καθοριστούν οι καθ' υπολογισμό πωλήσεις ήταν (α) οι υπολογιζόμενες ποσότητες που διατέθηκαν βάσει αγορών και (β) η τιμή πώλησης. Οι παράμετροι που επηρέασαν και καθόρισαν την τιμή πώλησης ήταν ανάλογες (i) με τις πράξεις πώλησης που έγιναν στο ίδιο έτος (ii) με την ποσότητα των πωλήσεων και (iii) το είδος του εμπορίου (λιανικό ή χονδρικό). Εάν δεν είχαμε στο έτος άλλες πραγματικές πωλήσεις, για να βρούμε την τιμή πώλησης, λαμβάναμε υπόψη (i) τις τιμές του προηγούμενου έτους, οι οποίες ήταν οι πιο συγγενικές, και (ii) το χαμηλότερο δυνατό ποσοστό κέρδους των πραγματικών πωλήσεων. Το κόστος πωλήσεων προσδιοριζόταν από τα αποθέματα: στην αρχή του έτους (1 Ιανουαρίου), εάν υπήρχαν πωλήσεις πριν από την πρώτη αγορά του τρέχοντος έτους, τότε θεωρούσαμε ότι υπήρχαν αποθέματα σε ισόποση ποσότητα με τις πραγματικές πωλήσεις. Οι πραγματικές αγορές (actual) βασίζονταν στην πληροφόρηση από το κατάστιχο με βάση την πραγματική ποσότητα και την πραγματική αξία¹. Το σύνολο όλων των αγορών προστέθηκε στα αρχικά αποθέματα και από τον αριθμό αυτόν αφαιρέθηκαν τα τελικά αποθέματα (31 Δεκεμβρίου) του έτους που μας έδωσαν το κόστος των πωλήσεων². Με αυτόν τον τρόπο το κόστος πωλήσεων αφαιρέθηκε από τις ολικές πωλήσεις και μας έδωσαν το μεικτό κέρδος <ζημία>. Το απόθεμα στις 31 Δεκεμβρίου μεταφέρθηκε στον επόμενο χρόνο ως αρχικό απόθεμα. Όσον αφορά την κατηγορία «εμπορεύματα» έγινε λεπτομερής επεξεργασία αυτών των δεδομένων για τη δημιουργία του λογαριασμού εκμετάλλευσης εμπορευμάτων. Σε αυτόν το λογαριασμό κάποιος μπορεί να παρακολουθήσει την πορεία ενός εκάστου των εμπορευμάτων καθ' όλη τη διάρκεια της υπό εξέταση περιόδου.

¹ Ιστορικό κόστος (η αξία όπως είχε στο έτος, ημέρα, κλπ.)

² Όλοι οι αριθμοί [αγορές: πραγματικές (actual), καθ' υπολογισμό (estimated) και τα αποθέματα] ήταν σε τιμή κόστους.

στ. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΥ ΤΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ («ΚΑΣΑΣ»)

Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης λόγω των μεγάλων ποσών που διακινούσε και των πολλών πράξεων που έκανε αλλά και λόγω της φύσης του αξιώματός του, κρατούσε κατάσταση ταμείου (καταμετρήσεις), όπου κάθε είσπραξη ή πληρωμή την καταχωρούσε σε αυτόν το λογαριασμό για επιβεβαίωση της ορθότητας της καταμέτρησής της. Στις περιπτώσεις που κάποιος συναλλασσόμενος με το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδα τηρούσε βιβλία ή σημειώσεις, τότε μπορούσαν να επιβεβαιώσουν την ορθότητα των λογιστικών πράξεων. Σε περίπτωση όμως διαφοράς και όταν ο συναλλασσόμενος δεν τηρούσε λογιστικά βιβλία, δε γνωρίζουμε τον τρόπο επίλυσης της διαφοράς. Η πληροφόρηση για τις κατηγορίες των δραστηριοτήτων του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδα προέκυψε από τους ίδιους τους προσωπικούς λογαριασμούς του καταστίχου του πλήν των πράξεων του Ταμείου. Για τις πράξεις του Ταμείου δόθηκε ερμηνεία ανάλογα με τη συμπεριφορά των άλλων πράξεων και έτσι έγινε κατηγοριοποίηση των ταμειακών πράξεων. Η κατηγοριοποίηση έγινε κατορθωτή εφόσον είχαμε ολοκληρωμένη εικόνα όλων των πράξεων οι οποίες αφορούσαν το ταμείο, ξεχωριστά για κάθε συναλλασσόμενο. Έγινε συσχετισμός και έλεγχος των ταμειακών πράξεων με τις άλλες εγγραφές που δεν αφορούσαν το ταμείο και δόθηκε ερμηνεία σε κάθε κατηγορία που κατατασσόταν (π.χ. ΧΡΕΩΣΤΕΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ-ΧΕ) με βάση το λεκτικό και την κίνηση του λογαριασμού.

ζ. Η ΕΞΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ (ΦΑΣΗ 3)

Με τη συμπλήρωση όλων των εγγραφών στο Μητρώο Εγγραφών Γενικού Καθολικού, έγινε κατορθωτή η δημιουργία της κίνησης ενός εκάστου λογαριασμού, τόσο των χρεωπιστωτών όσο και των λογαριασμών του Γενικού Καθολικού. Ακολούθως κατέστη δυνατή η επιβεβαίωση των εγγραφών στο κατάστιχο του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδα και επαληθεύτηκε η ορθότητα της ερμηνείας που δόθηκε προηγουμένως. Η επαλήθευση αυτή ήταν ο ακρογωνιαίος λίθος για την περαιτέρω εργασία που ήταν η επεξεργασία και η παρουσίαση των οικονομικών αποτελεσμάτων του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδα σε ετήσια ημερολογιακή βάση (π.χ 1/1-31/12/1832). Επίσης έγινε εκτύπωση λεπτομερούς ελέγχου της κίνησης του λογαριασμού του κάθε συναλλασσόμενου με το κατάστιχο του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδα (Χρεώσεις, πιστώσεις, ημερομηνία, ποσό και περιγραφή της συναλλαγής). Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ασχολήθηκε με πολλά πράγματα χωρίς να είχε εξειδικευθεί σε κάτι συγκεκριμένο. Η αδυναμία αυτή λύθηκε από εμάς με τις θεματικές κατηγορίες που προέκυψαν από το Μητρώο Εγγραφών Γενικού Καθολικού που ήταν η δημιουργία

από μέρους μας του διπλογραφικού συστήματος. Δημιουργήσαμε το ισοζύγιο των χρεωπιστωτών, το διευρυμένο ισοζύγιο (μεταφορά υπολοίπων του έτους) για να καταλήξουμε στο λογαριασμό των κερδοζημιών του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Ο λογαριασμός κερδοζημιών είναι ο λεπτομερής λογαριασμός αποτελεσμάτων εκμετάλλευσης των εμπορευμάτων (trade) (τι αγόρασε και τι πούλησε) και άλλα έσοδα και έξοδα.

3. Η ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΣ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΣΙΦΛΙΚΙΟΥ ΤΟΥ ΔΕΡΒΙΣ ΕΦΕΝΤΗ

Με βάση τη συγκεντρωτική κατάσταση που αποτελούσε τμήμα του κεντρικού καταστίχου και στην οποία φαινόταν το είδος της εργολαβικής εκμίσθωσης φόρων του Δημόσιου ταμείου του οθωμανικού κράτους από το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη και συγκρίνοντάς τη με τους αναλυτικούς λογαριασμούς των εγχώριων διάφορων φορολογούμενων κοινοτήτων, δημιουργήσαμε αναλυτικά τα δεδομένα της φορολογίας όπου παρουσιάστηκαν οι οφειλόμενοι φόροι προς το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη και η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για είσπραξή τους.

Στη φάση 0 έγινε η μεταγραφή του περιεχομένου του τσιφλικιού του Δερβίς Εφέντη και η καταγραφή και κατάταξη των πράξεων σε βασικές κατηγορίες. Μετά τη γλωσσική κατανόηση των όρων, πραγμάτων και εννοιών, αποδελτιώθηκαν οι βασικές κατηγορίες πληροφόρησης (έσοδα, έξοδα και συμβόλαια εργασίας, προγραμματισμός των διαθέσιμων καλλιεργητικών εκτάσεων κατά το 1835 και για την επόμενη καλλιεργητική περίοδο) και δημιουργήθηκαν ξεχωριστά μητρώα (έξοδα, έσοδα, εργασιακές σχέσεις). Οι εκτάσεις του τσιφλικιού προσδιορίζονταν ονομαστικά, ταυτοποιήθηκαν με τοπωνύμια της περιοχής και αποτυπώθηκαν σε αναλυτικούς κτηματολογικούς χάρτες. Οι κατηγορίες πληροφόρησης σε κατοπινό στάδιο ενοποιήθηκαν και ταξινομήθηκαν ιεραρχικά με οικονομικά κριτήρια για να μας αποδώσουν τις κερδοζημίες κατ' έτος. Σε αντίθεση με τους λογαριασμούς χρεωπιστωτών στο τσιφλίκι δεν ακολουθήθηκε το διπλογραφικό σύστημα για δύο λόγους: (α) τα δεδομένα του τσιφλικιού με τον τρόπο που ήταν καταγεγραμμένα μάς έδιναν αποτελέσματα κερδοζημιών χωρίς να υπάρχει η ανάγκη δημιουργίας λογαριασμών Καθολικού (β) στο μητρώο των εργασιακών σχέσεων καταγράφηκε η αρχική συμφωνία μεταξύ του εκμισθωτή και των μόνιμων εργατών καθώς και η υλοποίηση των όρων της συμφωνίας αναλυτικά. Το γεγονός αυτό μας έδωσε τη δυνατότητα να επαληθεύσουμε την ορθότητα των πράξεων μας στο μητρώο εξόδων που ταυτιζόταν με το περιεχόμενο των εργασιακών συμφωνιών.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ο ΓΕΩΡΓΙΑΚΗΣ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΙΔΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ

Ι. ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΓΕΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Η φύση του διασωθέντος αρχειακού υλικού ως καταστίχου δοσοληψιών στατιστικού τύπου, δε μας επιτρέπει την ανασυγκρότηση των προσωπογραφιών των εμπόρων που αναφέρονται σε αυτό, τουλάχιστον ως προς τα βιογραφικά τους στοιχεία. Οι συναλλασσόμενοι που παρουσιάζονται στο κατάστιχο του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, ήταν μέχρι τώρα εντελώς άγνωστοι στην ιστοριογραφία. Διερευνήσαμε τα κυριότερα εκκλησιαστικά αρχεία της Κύπρου και εντοπίσαμε περιορισμένες συμπληρωματικές αναφορές μόνο σχετικά με τη δράση του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Αυτές αφορούσαν την ιδιότητά του ως γραμματικού του «Κοινού της Κύπρου» καθώς και τις ενέργειές του για διεκδίκηση των οφειλομένων από την κεντρική οθωμανική εξουσία προς αυτόν ποσών. Δεν εντοπίσαμε στοιχεία για ενδεχόμενη ανάμιξή του στα δημόσια πράγματα της Λάρνακας (εκκλησιαστικές και κοινοτικές επιτροπές, επιτροπές διαχείρισης των σχολείων, φιλανθρωπικές δραστηριότητες ή κάτι άλλο). Για τον προσδιορισμό της μορφής και του περιεχομένου των δραστηριοτήτων του, έγινε εξαντλητική ανάλυση των ποσοτικών δεδομένων.

Η ευρωπαϊκή ιστορική συγκυρία και οι επιπτώσεις της στους στενότερους εθνικούς χώρους, συνέβαλε ασφαλώς στην κατανόηση του ρόλου μιας ομάδας ή και μεμονωμένων ατόμων. Η ιστορική εποχή που περιέβαλε την εμπορική δραστηριότητα του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη χαρακτηρίστηκε από κρίσιμότητα και μεταβατικότητα τόσο στον ευρωπαϊκό όσο και στον οθωμανικό και, κατά συνέπεια, και στον κυπριακό χώρο.

Ως προς την ιδιότητά του, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ήταν ένας έμπορος που ανέλαβε διοικητικές αρμοδιότητες μέσα στο σύστημα της κοινοτικής αυτοδιοίκησης και της κεντρικής εξουσίας. Ξεκίνησε την εμπορική του δραστηριότητα στη Λάρνακα το 1817, λίγο πριν από το θάνατο του πατέρα του. Καταγόταν από οικογένεια με προσβάσεις στην εκκλησιαστική εξουσία. Ο πατέρας του ονομαζόταν Μαρκαντώνης και ήταν «υιός του ποτέ Χριστοφή». Εκτός από τις εμπορικές του δραστηριότητες ο Μαρκαντώνης ήταν και υπάλληλος¹ της Αρχιεπισκοπής επιφορτισμένος με την φοροείσπραξη στον καζά Κυθρέας. Σε κατάστιχο χρεών της Εκκλησίας της Κύπρου (1814-1815), αναγραφόταν ως πρώην κοτζάμπασης² Λάρ-

¹ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο XV, σ. 19, 20, 21.

² «Λογαριασμός Μαρκαντώνη πρώην Κοτζάμπαση λάρνακος (1814-1815)», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο XIV (1810-1820), Ν. 53-54.

νακας, ενώ σε άλλα φορολογικά κατάστιχα, αναφέρθηκε για δύο συνεχόμενα έτη, (1817-1819), ως γραμματικός Κυθρέας³. Από «ενθύμηση» του καταστίχου μάς διασώθηκε η μαρτυρία σχετικά με την ημερομηνία του θανάτου⁴ του.

Ο προσδιορισμός της δομής της οικογένειας και παράλληλα της καταγωγής και της σχέσης των μελών της, αποτελούν σημαντικούς παράγοντες για την κατανόηση του χαρακτήρα του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη και της στήριξης που δέχθηκε στις επιχειρηματικές του δραστηριότητες. Η πυρηνική οικογένεια του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη αποτελούνταν από τον ίδιο, τη γυναίκα⁵ του, που αναγράφηκε στο κατάστιχο αμυδρά και μόνο σε σχέση με το σπίτι⁶ στη Λάρνακα ή το προικώ αρμάρι⁷. Τα παιδιά του, (που δεν γνωρίζουμε τον αριθμό τους), αναφέρθηκαν στο κατάστιχο μόνο δύο φορές. Η πρώτη φορά ήταν όταν βρέθηκαν στην ενορία της Κυθρέας⁸, Συρκανιά και τη δεύτερη όταν ο γιος⁹ του, του προσκόμισε χρήματα από τον Χατζηκυργέη Σαρίπογλου. Η ηλικία των παιδιών του με βάση τα υπάρχοντα δεδομένα δεν μπορεί να προσδιοριστεί αλλά σίγουρα για να τους εμπιστευτεί να διεκπεραιώνουν αυτού του είδους τις πράξεις, υπολογίζουμε ότι το 1833, θα ήταν τουλάχιστον 16 ετών.

Αρχηγός της ευρύτερης οικογένειας του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, ήταν ο

³ «ὁ σιὸρ χ(ατζῆ) χριστοδουλῆς χ(ατζῆ) λογι̇ χρεωστει̇ στίς 30/11/1816 εἰς... πταχβῆλι εἰς Χ(ατζῆ) μαρκαντώνην γραμματικόν κυθραίας γρ. 300:» Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XIV*, Ν. 67, «ὁ τῆς Λάρνακος γραμματικός μαρκαντώνης», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XV (1817/18)*, φ. δ1-2, 32' «Τα μετρητά ὅπου ἔδωσαν οἱ γραμματικοὶ διὰ μιᾶς καταβολῆς 8: ἐκ τοῦ μαρκαντώνη γραμματικὸῦ λάρνακος με τὸν κουμὴν κολζῆ γρ. 10000: Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XV (1817/18)*, τέλος, «Ὁ τῆς Κυθραίας γραμματικὸς Χ(ατζῆ) μαρκαντώνης [συλλογὴ φόρων], Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XV*, φ. κν-ι, 28ν-ι, 32ν Το φορολογικὸ ἔτος 1822/1823 γραμματικὸς Κυθρέας ἦταν ὁ Μιχαὴλ Σαλλοῦμης βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XVI (1822/1823)*, φ. 20ν-ι.

⁴ Στις 8/10/1820; (ημερομηνία post quem) ὁ πατέρας τοῦ Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη εἶχε πεθάνει βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 47/59. Σε ἐπιστολὴ τοῦ Κωνσταντίνου - Αθανασίου Καρύδη, ἐπισκόπου Νικομηδείας (1791-1821) ἡμερομηνίας 28/6/1814, που στάλθηκε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὴν Λάρνακα πρὸς τὸν ἀδελφὸ τοῦ Παῦλο Καρύδη, τοῦ γνωστοποιεῖ ὅτι ἐδιορίσθη ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου ὁ σιὸρ Μαρκαντώνης υἱὸς τοῦ ποτὲ Χριστοφῆ νὰ δώσῃ στὴ χῆρα τοῦ μακαρίτη Χατζηγιωργάκη 1400 γρόσια. Ἦδη τῆς εἶχε δώσῃ 250 γρόσια βλ. Ἀριστείδης Λ. ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗΣ, *Μερικαὶ παλαιαὶ οικογένειαι τῆς Κύπρου*, Λευκωσία 1972, σ. 44-47.

⁵ «χρεωστει̇ ὁ Κύριος φέλλῆς Μαλαγάμβας 23/3/1832: μετρητὰ τῇ διαταγῇ τοῦ τῇ κυρίᾳ Μαρικοῦ Ἀπεγίτου 500:00», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 80/81.

⁶ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 28-29/39, 139/96.

⁷ «Νά λάβῃ ὁ κύριος Χ(ατζῆ)Χριστόδουλος Ἀλέγιτος: 22/12/1836- τιμὴ ἑνὸς ἀρμαρίου δοθέντος παρ' ἐμοῦ εἰς τὴν σύζυγόν μου 300:00, ἔλαβον αὐτὰ εἰς μετρητὰ», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 133/98.

⁸ «δίδουν οἱ ἐγχώριοι Συρκανιάς διὰ τὰ δοσίματά των: 20/8/1832- καὶ δι' ἔξοδον τῶν παιδιῶν μου 168:00», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 167/120.

⁹ «Νά Λάβῃ ὁ Κύριος Χ(ατζῆ) Κυργῆς Σαρίπογλους ὁ Σεβαστὸς μου : 17/12/1836: εἰς μετρητὰ διὰ τοῦ εἰοῦ μου τὴν παραμονὴν τῆς ἁγίας ἀναστάσεως γρόσια 500:00, διὰ τοῦ εἰοῦ μου μετρητὰ 200», βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 79/80.

πεθερός του Χατζηχριστόδουλος Απέγιτος¹⁰ που διετέλεσε Αρχιδημόγεροντας του «Κοινού» της Κύπρου. Αυτός λειτούργησε υποστηρικτικά σε κρίσιμες φάσεις της πορείας των δραστηριοτήτων του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Παρακολούθησε διακριτικά τις κινήσεις του γαμπρού του και του άσκησε έλεγχο όσον αφορά τη διεύθυνση των οικονομικών του υποχρεώσεων. Είχε συνάψει μέσω του δούλου του Χριστοφή¹¹ «Απεγίτου» συνεταιρική εκμετάλλευση φόρων συγκεκριμένων κοινοτήτων, αλλά ο ίδιος δεν αναγραφόταν πουθενά λόγω της περιοριστικής ρήτηρας¹² του «Κοινού», για μη εμπλοκή αξιωματούχων του στις εκμισθώσεις προσόδων. Η συνεργασία αυτή, ήταν μια εταιρική¹³ εκμετάλλευση προσόδων, συγγενικού τύπου. Ο Χριστοφής κατονομάστηκε στο κατάστιχο με το προσωνύμιο «Απεγίτου», κυρίως για σκοπούς ταυτοποίησης. Ο Λογαριασμός του Χατζηχριστόδουλου Απέγιτου (ΠΙΝΑΚΑΣ 2, σ. 88), ουσιαστικά¹⁴ ξεκίνησε το 1824 και τερματίστηκε το 1839. Ήταν ο μακροβιότερος σε χρονική διάρκεια και ο πολυπληθέστερος ως προς τον αριθμό των πράξεων λογαριασμός του καταστίχου. Κατά το εναρκτήριο έτος του υπό εξέταση λογαριασμού (1824), ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης χρηματοδοτήθηκε με τέσσερις πληρωτές¹⁵ ομολογίες, συνολικού ύψους 13.000 γροσίων από τον πεθερό του και του παραχωρήθηκε έκπτωση 2.400 γροσίων. Η χρηματοδότηση αυτή, που ήταν και η μόνη το 1824, βοήθησε το Μαρκαντωνίδη να εγκατασταθεί στην πρωτεύουσα και να διασυνδεθεί με το χώρο, τους μηχανισμούς διοίκησης και διαμοιρασμού των πλουτοπαραγωγικών πόρων και πηγών πλουτισμού της επαρχιακής διοίκησης της Κύπρου. Με την υποστήριξη που έτυχε, μπόρεσε να ξεδιπλώσει τις επιχειρηματικές του δραστηριότητες. Ανέλαβε ως γραμματικός στο Σαράγιο, δηλαδή

¹⁰ Χατζηχριστόδουλος Απέγιτος: (1/9/1824-4/1/1834) (σ. 26-27/38, 27/38α), (1835-11/1/1839) (σ. 132-133/98).

¹¹ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 41/50 (13/9/1832), 82/83 (18/7/1832), 161/114 921/7/1832).

¹² Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α'*, Πρακτικά Γενικής Συνέλευσης (4/11/1830), άρθρον ΙΑ^{ον}, σ. 200 και Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικός Κώδικας Α'*, Πρακτικά Γενικής Συνέλευσης (24/7-1/8/1838), κεφ. Γ': Περί Κεντρικής Δημογεροντίας, άρθρον 7^{ον}, σ. 245. HILL, *A History of Cyprus*, IV, ό.π., σ. 154.

¹³ Δεν είχε να κάνει με τις οικογενειακού τύπου εκμεταλλεύσεις ως προς τη δομή οργάνωσης και λειτουργίας τους που ήταν χαρακτηριστικό γνώρισμα των τελών του 18^{ου} αιώνα και των αρχών του 19^{ου} αιώνα. Για τις εκμεταλλεύσεις αυτές και τα χαρακτηριστικά τους βλ. Βασίλης ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, «Οικογένεια και εμπορική επιχείρηση στις αρχές του 19^{ου} αιώνα: το παράδειγμα της οικογένειας Χατζηπαναγιώτη», *Πρακτικά Συμποσίου στη μνήμη Ν. Σβορώνου*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1993, σ. 243-250.

¹⁴ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 26-27/38, 27/38α (1/9/1824-4/1/1834), σ.132-133/98)(1835-11/1/1839). Ο λογαριασμός θεωρήσαμε ότι ξεκίνησε το 1817, όταν για σκοπούς στατιστικής επεξεργασίας αυθαίρετα υποθέσαμε ότι η αξία της κατοικίας του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη ήταν προικία.

¹⁵ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 27/38. Για το συγκεκριμένο λογαριασμό έλαβαν χώρα πράξεις που είχαν να κάνουν με στενούς συγγενείς του Χατζη-Χριστόδουλου Απέγιτου όπως η γυναίκα του και οι γιοί του. Οι συγκεκριμένες πράξεις καταγράφηκαν μαζί για στενότερη παρακολούθηση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΩΝ
ΣΕ ΓΡΟΣΙΑ

ΧΡΕΩΣΤΗΣ/ΠΙΣΤΩΤΗΣ			Απέντιος Χατζηχριστόδουλος, ο			
ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΜΕΡΑ	ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ	ΧΡΕΩΣΗ	ΠΙΣΤΩΣΗ	ΟΛΙΚΟ
1818	1	1	Δ.Π. / 1071 - ΟΙΚΙΑ Γ.Μ.		-1	-1
1818 Σύνολα					-1	-1
1824	9	1	Π.Ο.Π. / 1023 - ΟΜΟΛΟΓΙΕΣ - ΠΛΗΡΩΤΕΕΣ		-13000	-13000
			Π.Ο.Π. / 1018 - ΕΚΠΤΩΣΕΙΣ ΕΙΣΠΡΑΚΤΕΕΣ - ΟΜΟΛΟΓΙΕΣ	2400		2400
1824 Σύνολα				2400	-13000	-10600
1828	1	10	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	1000		1000
	4	2	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	1000		1000
1828 Σύνολα				2000		2000
1829	5	10	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	1200		1200
			Χ.Δ. / Λεόντιος Αγίου Κιτίου, ο	800		800
1829 Σύνολα				2000		2000
1831	5	30	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	15		15
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	435		435
	9	10	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	148		148
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	78		78
	10	3	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	100		100
1831 Σύνολα				783		783
1832	1	10	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	1135		1135
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	82		82
	3	20	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	550		550
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	104		104
	4	9	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	827		827
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	142		142
	5	16	Χ.Δ. / Κραμβής Δημήτριος, ο	428		428
			Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	369		369
			Χ.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-428	-428
			Χ.Ε. / 1011 - ΕΠΙΣΤΡΟΦΕΣ ΠΩΛΗΣΕΩΝ		-35	-35
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	94		94
			Χ.Δ. / Κραμβής Δημήτριος, ο		-428	-428
	24		Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	300		300
			Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	410		410
	6	1	Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	555		555
			Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	525		525
			11	10	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	160
1832 Σύνολα				5681	-891	4790
1833	12	29	Π.Ε. / 1072 - ΑΓΟΡΕΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ		-645	-645
			Χ.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-1500	-1500
1833 Σύνολα					-2145	-2145
1834	1	4	Π.Ε. / 1072 - ΑΓΟΡΕΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ		-44	-44
			Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	2582		2582
			Π.Ο.Π. / 1020 - ΤΑΜΕΙΟ - ΞΕΝΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ	1115		1115
			Χ.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	21382	-21236	146
			Χ.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-2685	-2685
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	215		215
1834 Σύνολα				1155		1155
1835	6	30	Χ.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	26449	-23965	2484
1835 Σύνολα					-300	-300
1836	1	7	Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	1000		1000
			Χ.Δ. / Μικελλίδης Σάββας, ο	6000		6000
	3	1	Χ.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-5750	-5750
			Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	62		62
	5	7	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	41		41
			Χ.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	3750		3750
			Χ.Δ. / 1020 - ΤΑΜΕΙΟ - ΞΕΝΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ		-1207	-1207
			Χ.Δ. / 1038 - ΔΙΑΦΟΡΑ ΣΥΝΑΛΛΑΓΗΣ ΞΕΝΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ		-108	-108
	6	10	Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	378		378
			Χ.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-4273	-4273
			Χ.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-391	-391
	7	3	Π.Δ. / 1008 - ΤΟΚΟΙ ΠΛΗΡΩΤΕΩΙ - ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ		-360	-360
			Δ.Π. / 1053 - ΕΞΟΔΑ ΣΠΙΤΙΟΥ Γ.Μ.		-51	-51
			Χ.Δ. / 1038 - ΔΙΑΦΟΡΑ ΣΥΝΑΛΛΑΓΗΣ ΞΕΝΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ		-60	-60
			Χ.Ε. / 1038 - ΔΙΑΦΟΡΑ ΣΥΝΑΛΛΑΓΗΣ ΞΕΝΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ		-90	-90
	12	22	Π.Ο.Π. / 1023 - ΟΜΟΛΟΓΙΕΣ - ΠΛΗΡΩΤΕΕΣ		-5000	-5000
			Χ.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	1120		1120
1836 Σύνολα				12351	-17290	-4939
1838	1	20	Π.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	333		333
			Χ.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	4000	-3000	1000
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	2401		2401
1838 Σύνολα				6734	-3000	3734
1839	1	11	Π.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	267		267
			Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	2000		2000
			Χ.Ε. / 1034 - ΕΚΠΤΩΣΕΙΣ ΧΟΡΗΓΟΥΜΕΝΕΣ		-73	-73
1839 Σύνολα				2267	-73	2194
Σύνολα Περιόδου				60665	-60665	

βοηθός του Αρχιδημόγεροντα πεθερού του. Τα έτη 1828-1829, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ξεκίνησε την αποπληρωμή με διάφορους τρόπους των πληρωτέων ομολογιών. Έγιναν πληρωμές ύψους 2.000 γροσίων, ενώ το 1831 πραγματοποιήθηκαν πωλήσεις διαφόρων ειδών από το εργαστήρι του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη προς την οικία του Απέγιτου ύψους 520 γροσίων. Στις συναλλαγές του 1829, η πληρωμή έναντι της χρηματοδότησης ανήλθε στα 783 γρόσια. Το 1832, υπήρχαν πληρωμές έναντι ομολογιών ύψους 4.276 γροσίων. Ο Δημήτριος Κραμβής ο οποίος ήταν χρεώστης δανεισμού ενεπλάκη στο λογαριασμό του Απέγιτου. Οι τρεις τους, όπως φαίνεται, συμφώνησαν στην εξίσωση των χρεών τους¹⁶ μέσω του λογαριασμού του Απέγιτου. Το 1832 υπήρχαν πωλήσεις επί πιστώσει ύψους 977 γροσίων και επιστροφές πωλήσεων ύψους 35 γροσίων. Το 1833 υπήρχαν χρεώστες εμπορίου και πιστωτές εμπορίου, δηλαδή ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης προέβηκε σε αγορές επί πιστώσει ύψους 645 γροσίων ενώ εισέπραξε τις πωλήσεις του. Οι θεματικές κατηγορίες του 1834 ήταν οι πιστωτές εμπορίου, οι αγορές επί πιστώσει αξίας 44 γροσίων, οι πληρωμές πληρωτέων ομολογιών ύψους 4.850 γροσίων και οι χρεώστες δανεισμού οι οποίοι ανήλθαν στο ποσό των 21.382 γροσίων ενώ οι πιστώσεις ήταν 2.122 γρόσια. Τέλος, στους χρεώστες εμπορίου, υπήρχαν πωλήσεις επί πιστώσει 215 γρόσια ενώ οι πιστώσεις στους χρεώστες εμπορίου ήταν ύψους 2.685 γρόσια. Το 1835, υπήρχαν μόνο χρεώστες εμπορίου, με πιστώσεις ύψους 300 γροσίων. Το 1836, οι κατηγορίες που προέκυψαν κατά την ανάλυση ήταν οι διάφοροι πιστωτές για «έξοδα οσπητίου» του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη ύψους 51 γροσίων. Για τους πιστωτές δανεισμού (τόκοι πληρωτέοι) ο Απέγιτος χρέωσε το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη με 360 γρόσια. Το ποσό αυτό καταβλήθηκε λόγω του πιστωτικού υπολοίπου που διατηρούσε ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης έναντι του πεθερού του.

Μια άλλη κατηγορία ήταν οι πληρωτέες ομολογίες ύψους 5.000 γροσίων, χρηματοδότηση δηλαδή του Απέγιτου προς το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Επίσης η χρηματοδότηση αυτή οφειλόταν στην κατακύρωση της ανάθεσης του τσιφλικιού του Δερβίς Εφέντη. Πέραν τούτου υπήρχε κατηγορία χρεώστες δανεισμού, σύμφωνα με την οποία ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης δανείστηκε 10.000 γρόσια ενώ αποπλήρωσε 4.870 γρόσια. Επίσης ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης δανείστηκε ξένα νομίσματα ύψους 1.207 γροσίων και με «επικαταλλαγή» ύψους 168 γροσίων. Τέλος ο

¹⁶ «δσα ξμβασα τῷ Κ(υρίῳ) Δ(ημητρίῳ) Κραμβῇ 428», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 26. Τα 428 γρόσια που αναφέρθηκαν ήταν οφειλόμενο έξοδο. Το τελευταίο ήταν διορθωτική πράξη του πιο πάνω ποσού. Δηλαδή Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης δεν ξεχρέωσε το Δημήτριο Κραμβή για λογαριασμό της πεθεράς του Αννέττας, διότι ο λογαριασμός μεταξύ του αυτού και της πεθεράς του ήταν χρεωστικός.

ίδιος αποπλήρωσε το Μικελλίδη Σάββα για λογαριασμό του πεθερού του με ποσό ύψους 6.000 γροσίων. Η συναλλαγή που είχε με το Μικελλίδη αφορούσε την πώληση του σπιτιού του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Η τελευταία κατηγορία στους χρεώστες εμπορίου ήταν οι πωλήσεις επί πιστώσει ύψους 1.378 γροσίων. Το 1838 υπήρχαν πιστωτές εμπορίου ύψους 333 γροσίων. Στους χρεώστες δανεισμού το ίδιο έτος, υπήρχε διαφορά στη χρέωση ύψους 1.000 γροσίων ενώ οι πωλήσεις επί πιστώσει ήταν ύψους 2.401 γροσίων. Το 1839, υπήρχαν συνολικά πράξεις σε τρεις κατηγορίες, στους πιστωτές εμπορίου ύψους 267 γροσίων στη χρέωση προς εξόφληση προηγούμενων αγορών, πληρωμή για εξόφληση πληρωτέων ομολογιών ύψους 2.000 γροσίων και η τελευταία πράξη ήταν μια έκπτωση η οποία χορηγήθηκε ύψους 73 γροσίων και αφορούσε το εμπόριο. Τέλος το 1839 παρατηρούμε ότι ο λογαριασμός του Χατζηχριστόδουλου Απέγιτου έκλεισε με μηδενικό υπόλοιπο. Ο λογαριασμός χαρακτηρίστηκε σαν ένας από τους μεγαλύτερους που ήταν στο κατάστιχο και ο Χατζηχριστόδουλος Απέγιτος ήταν ο κύριος χρηματοδότης των εργασιών του στην πρώτη περίοδο (1824-1830). Η δεύτερη θεματική κατηγορία ήταν οι πωλήσεις που ήταν ύψους μόνο 5.502 γροσίων. Ο συνδυασμός και η διαφορετικότητα αυτού του λογαριασμού με τους άλλους λογαριασμούς των μεγαλεμπόρων, ήταν ότι ο Απέγιτος Χατζηχριστόδουλος έδιδε χρήματα στο Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη αλλά επειδή είχαν λογαριασμούς με τα ίδια πρόσωπα, γινόντουσαν διευθετήσεις ορισμένων υπολοίπων μεταξύ των συναλλασσομένων (π.χ. ο Κραμβής Δημήτριος, ο Κιτίου Λεόντιος και ο Μικελλίδης Σάββας είχαν συναλλαγές και με τον Απέγίτο και με το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη). Ο Απέγιτος επικοινωνούσε με τους συναλλασσομένους και ενημέρωνε το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη σε ποιον όφειλε¹⁷ με σκοπό να τους εμβάσει χρήματα. Οι άλλες θεματικές κατηγορίες ήταν μικρές από την άποψη του ύψους των χρηματικών ποσών (πιστωτής εμπορίου, έξοδα του σπιτιού του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη που του τα κάλυπτε ο πεθερός του). Βασικά στο λογαριασμό του ο Απέγιτος ήταν πιστωτής ομολογιών πληρωτέων, ενώ δέχθηκε πωλήσεις επί πιστώσει (ΧΕ= Χρεώστης εμπορίου¹⁸). Υπήρχαν επίσης διάφορες ταμειακές πρά-

¹⁷ Υπαινίσσεται ένα ολόκληρο σύστημα επικοινωνίας και διευθετήσεων των λογαριασμών που είναι πολύ δύσκολο να αποκατασταθεί από την ανάλυση της κίνησής τους. Η ταυτοποίηση των πράξεων είναι εξαιρετικά δύσκολη. Αυτό φαίνεται ευκρινέστερα όταν εκδιδόταν προεξοφλητική εντολή με τη μορφή εμβάσματος στις συναλλαγματικές. Ο διακανονισμός των χρεωπιστώσεων μέσω της παρεμβολής άλλων συναλλασσομένων γινόταν κατόπιν συνεννόησης των δύο κύριων συναλλασσομένων.

¹⁸ Ο Απέγιτος αγόραζε από το εργαστήριο του γαμβρού του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη «πράγματα» (αποικιακά είδη) που καταγράφηκαν σε συγκεκριμένη σελίδα του καταστίχου αναλυτικότερα βλ. «1832: Ίαννουαρίου 5: δσα Λαμβάνω από τό ἀργαστήρι», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 158/λη(1).

ξεις της θεματικής κατηγορίας ΧΔ= Χρεώστες δανεισμού, που ήταν οι κοινοί συναλλασσόμενοι που είχαν οι δύο, Απέγιτος-Μαρκαντωνίδης. Για το λογαριασμό του Χατζηχριστόδουλου Απέγιτου μπορούν να γίνουν οι πιο κάτω παρατηρήσεις:

- Ο Χατζηχριστόδουλος Απέγιτος χρηματοδότησε το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη με ομολογίες πληρωτέες. Ο τελευταίος αποπλήρωσε τον πεθερό του με την πώληση εμπορευμάτων τα οποία ο Απέγιτος είτε τα διέθεσε μέσω του δικού του εργαστηρίου είτε τα χρησιμοποίησε για τις ανάγκες του σπιτιού του.
- Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης προέβηκε σε αγορές, συμπληρωματικές των αποθεμάτων του, για τις ανάγκες του εργαστηρίου του, από το εργαστήρι του πεθερού του.
- Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης πλήρωσε την οφειλή που είχε σε ομολογίες πληρωτέες προς τον Απέγιτο κυρίως με μετρητά, κατά χρονικά διαστήματα αλλά ο πενθερός του, του έδωσε την ευκαιρία να μειώσει το χρεωστούμενο υπόλοιπο με την πώληση στον ίδιο ορισμένων αντικειμένων και εμπορευμάτων, τα οποία χρησιμοποιούσε είτε για το σπίτι του είτε για το εργαστήρι του. Αυτή η κίνηση ήταν πολύ επωφελής για το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη γιατί ήταν μέσο προώθησης για να καταστεί ουσιαστικά υπολογίσιμος με τους άλλους συναλλασσόμενους εμπόρου.

Οι συγγενικές σχέσεις¹⁹ του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη λειτούργησαν ενισχυτικά όσον αφορά τις δραστηριότητές του. Δεν αναπτύχθηκε όμως καμιά οικογενειακού τύπου επιχείρηση μεταξύ τους. Άλλωστε δεν ήταν αυτές οι συγγενικές σχέσεις που καθόρισαν την πορεία του. Οι συγγενικές σχέσεις που ανέπτυξε ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης διαφάνηκαν μέσα από το κατάστιχο στους πιο κάτω λογαριασμούς: σιόρ Δημήτριος Κραμβής²⁰, σύγγαμπρος (βιτζέν σαράφης), Χατζησπύρος Απέγιτος²¹ αδελφός του Χατζηχριστόδουλου, κοτζάμπασης Λάρνακος, θεία Χρυσταλλού²², η πεθερά του Αννέττα²³ που του χορήγησε συναλλαγματικές

¹⁹ «Χρεωστεί ὁ χριστοφής Ἀπεγίτου διὰ τὸν συντροφικὸν δερουχτὲ», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 168/122· «13/9/1832: ὅσα ἐδέχθη δι' ἐμὲ τῷ χοτζᾶ μελκῶν Σαράφη διὰ τοὺς δερουχ(τέδες) χριστοφῇ Ἀπεγίτου»: ὁ μεγάλεμπορος Φέλης Μαλαγάμβας, ἀποδέχθηκε νὰ καταβάλλει τὸ ποσὸ τῶν 5.500 γροσίων στὸν Χοτζᾶ Μελκῶν Σαράφη γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη γιὰ τὶς ἐκμισθώσεις φόρων βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 41/50.

²⁰ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 36-37/47, 38-39/47α.

²¹ Ο Χατζησπύρος Απέγιτος ἦταν ἀδελφὸς τοῦ Χατζηχριστόδουλου Απέγιτου.

²² Η Χρυσταλλοῦ Χατζηπαναγή ἦταν θεία τοῦ Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 58-59/64.

²³ Η συμβία τοῦ Χατζηχριστόδουλου Απέγιτου ποὺ δανεῖζει τὸ Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη τὴν 1/9/1824 [περίοδο ἐγκατάστασης τοῦ Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη στὴ Λευκωσία;] ὀνομαζόταν Ἀννέττα. Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 27/38). Ὅταν ἀναφέρεται στὴν κυρά ὁ Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ἐννοεῖ τὴ πεθερά τοῦ, σύζυγο τοῦ Χατζηχριστόδουλου Απέγιτου.

για οικονομική ενίσχυση χρηματοδοτώντας σε σχέση με τον Άγιο Πάφου. Οι Γεωργάκης²⁴ και Αντωνάκης ήταν παιδιά του Χατζηχριστόδουλου Απέγιτου και συναλλάσσόμενοι με το Μαρκαντωνίδη. Ο Δημήτρης²⁵ ήταν γαμπρός του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη και χρησιμοποιήθηκε από τον τελευταίο για τις συναλλαγές του.

Ο λογαριασμός του Δημήτριου Κραμβή²⁶ (ΠΙΝΑΚΑΣ 3, σ. 93) ήταν ένας από τους μεγαλύτερους λογαριασμούς που παρουσίασε αρκετές κατηγορίες εμπορικών πράξεων, φορολογίας και άλλων συναλλαγών και ολοκληρώθηκε σχετικά σύντομα (17/2/1832-23/10/1832). Οι αγορές από το Δημήτριο Κραμβή ήταν για κτηνοτροφικά είδη (αρνιά) ύψους 5.078 γροσίων και εμπορεύματα εργαστηρίου (τζόχα, χαρτί, κ.ά.) άλλες αγορές (βαμβάκι, άλογο). Ο Δημήτρης Κραμβής κατείχε μεγάλη θέση στην κοινωνία της Κύπρου. Από τα λεγόμενά του, έφθασε το 1828 μέχρι το αξίωμα του σαράφη. Ήταν σύγγαμβρος του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη (παντρεύτηκε κόρη του Απέγιτου). Οι πωλήσεις του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη στο Δημήτριο Κραμβή ανήλθαν στο ύψος των 13.840 γροσίων. Ο πρώτος κατόπιν συμφωνίας με το δεύτερο κατέβαλε στην οθωμανική διοίκηση το χρηματικό ποσό που αντιστοιχούσε στην εκμίσθωση του Ριζοκαρπάσου και με αυτόν τον τρόπο απέκτησε δικαιώματα είσπραξης φορολογίας. Η σχέση τους αναπτύχθηκε κατά το 1832-1833 τόσο στη φορολογία όσο και στις αγοραπωλησίες αγαθών. Ο Δημήτριος Κραμβής εξουσιοδοτούσε το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη να χρηματοδοτείται από τους γραμματικούς που ήταν στην δικαιοδοσία του πρώτου. Οι θεματικές κατηγορίες του λογαριασμού ήταν τέσσερις. Οι ΧΦ (= Χρεώστες Φορολογίας) ήταν πληρωμές φόρων τρίτων συναλλασσομένων ή εξαρτημένων προσώπων από το Δημήτρη Κραμβή που τους αποπλήρωνε ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης. Ήταν μόνο για 330 γρόσια και περιλάμβανε το φόρο «γαλιουτζιού πεδελιγεσί» γρόσια 43, το «δερουχτέ παρασί» γρόσια 32, το «μιρί» γρόσια 64 και τα σαλκίγια γρόσια 191. Η δεύτερη θεματική

α) «Δίδει ο Κύριος φέλιξ Μαλαγάμβας: 23/3/1832: δσα από τὸ πρᾶγμα τῆς πόλεως ὅπου ἐδώθη εἰς τὴν κυρὰν γρ(όσια) 347:1», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 81/81. β) «Νά δώση ὁ κύριος Χατζηχριστόδουλος Απέγιτος: 9/4/1832: μετρητά τῆς κυρᾶς ἀμέσως 297:18», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, 26/38) γ) «Νά δώση ὁ κύριος Χατζηχριστόδουλος Απέγιτος: τῆς κυρᾶς ἓνα φέσι γρ. 16: τοῦ σιόρ Γεωργάκη 1: φέσι γρ. 35:00», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, 26/38). δ) «Νά δώση ὁ κύριος Χατζηχριστόδουλος Απέγιτος: διὰ 22: ὁκάδες ἐλάδιον εἰς τὸ ὁσπῆτι τῆς κυρᾶς 90:20», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 26/38.

²⁴ Ο Χατζηχριστόδουλος Απέγιτος είχε γιούς τους Αντωνάκη, Δημήτρη, και Γεωργάκη που δανείζουν το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, 27/38, συν. 36/47, συν. 36/49μ, σ.38/49). Ειδικά ο Αντωνάκης έγινε συνέταιρος του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη στη φοροείσπραξη.

²⁵ Την 17/10/1831 ο Δημήτρης πραγματοποίησε έξοδα για λογαριασμό του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη βλ. «αφαιρῶ ἔτι διὰ χάριν τοῦ Ἰδίου (= Γεωργῆ Τζοῦλλος Λαπύθιος) εἰς ἔξοδα τοῦ Δημήτρη γαμβροῦ μου καὶ χαρουπιοῦ γρ. 400:00», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 60/61. Επίσης «δσα νά μετρήσῃ τῷ Δημητρίῳ γαμβρῷ μου γρ. 470:00», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 53/61.

²⁶ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 36-37/47, 38-39/47α.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3
ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΩΝ
ΣΕ ΓΡΟΣΙΑ

ΧΡΕΩΣΤΗΣ/ΠΙΣΤΩΤΗΣ			Κραμβής Δημήτριος, ο				
ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΜΕΡΑ	ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ	ΧΡΕΩΣΗ	ΠΙΣΤΩΣΗ	ΟΛΙΚΟ	
1831	4	17	Π.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	596		596	
1831 Σύνολα				596		596	
1832	2	1	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	266	-750	-484	
			Π.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	750		750	
		2	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-2300	-2300	
			Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	1754		1754	
		17	Π.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	2838		2838	
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	255		255	
			Χ.Φ. / 1026 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΓΑΛΙΟΥΝΤΖΙΟΥ ΠΕΔΕΛΙΓΕΣΙ	22		22	
			Χ.Φ. / 1027 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΔΕΡΟΥΧΤΕ ΠΑΡΑΣΙ	16		16	
			Χ.Φ. / 1028 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΜΙΡΙ	33		33	
			Χ.Φ. / 1029 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΣΑΛΚΙΝΙΑ	97		97	
		4	9	Π.Δ. / Απέγιτος Χατζηχριστόδουλος, ο		-428	-428
		5	1	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-2500	-2500
	2			Π.Ε. / 1072 - ΑΓΟΡΕΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ		-450	-450
	14		Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	470		470	
			Π.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	128		128	
	15		Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	23		23	
			Χ.Φ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-27	-27	
	16		Π.Δ. / Απέγιτος Χατζηχριστόδουλος, ο	428		428	
			Χ.Φ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-200	-200	
	17		Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-4773	-4773	
			Π.Ε. / 1072 - ΑΓΟΡΕΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ		-4628	-4628	
			Χ.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-405	-405	
			Χ.Φ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-100	-100	
	31	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	5244	-3031	2213		
		6	29	Π.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	100		100
	30	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	2000		2000		
		7	28	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	232		232
	8	26	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	4094		4094	
			Π.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	300		300	
			Χ.Φ. / 1026 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΓΑΛΙΟΥΝΤΖΙΟΥ ΠΕΔΕΛΙΓΕΣΙ	21		21	
			Χ.Φ. / 1027 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΔΕΡΟΥΧΤΕ ΠΑΡΑΣΙ	16		16	
			Χ.Φ. / 1028 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΜΙΡΙ	31		31	
			Χ.Φ. / 1029 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΣΑΛΚΙΝΙΑ	94		94	
	10	23	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	15		15	
			Π.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	300		300	
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	68		68	
	832 Σύνολα				19595	-19592	3
	1833	3	1	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	2000	-2001	-1
		4	1	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-4000	-4000
			2	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	1000		1000
3			Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-4379	-4379	
17			Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	654		654	
20			Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	1300		1300	
5		20	Π.Δ. / 1020 - ΤΑΜΕΙΟ - ΞΕΝΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ	1050		1050	
			1	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	1571		1571
		15	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	540		540	
			18	Π.Δ. / 1020 - ΤΑΜΕΙΟ - ΞΕΝΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ	802		802
		29	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	800		800	
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	65		65	
			Π.Δ. / 1034 - ΕΚΠΤΩΣΕΙΣ ΧΟΡΗΓΟΥΜΕΝΕΣ		-1	-1	
833 Σύνολα				9782	-10381	-599	
ύνολα Περιόδου				29973	-29973	0	

ήταν οι ΠΕ (= Πιστωτές εμπορίου) δηλαδή ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης αγόραζε από τον Κραμβή 300 αιγοπρόβατα («χρονιά») μεγάλης αξίας, τζόχα, χαρτί και διάφορα άλλα. Όλες οι αγορές ήταν κατά το 1832. Οι συνολικές αγορές του 1832 ήταν ύψους 5.078 γροσίων. Σε αντιστοιχία με τις αγορές, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης πούλησε στον Κραμβή εμπορεύματα ύψους 411 γροσίων. Στις πωλήσεις αυτές περιλαμβάνονταν είδη αποικιακών («ποτίλιες», βότυρο αλεύρι, «ταμβάκος», κουτάλια κ.ά) μικρής αξίας από το εργαστήρι του. Η μεγαλύτερη θεματική κατηγορία, όπως την ονομάσαμε εμείς, ήταν το ΠΔ (= Πιστωτές δανεισμού). Παρατηρούμε ότι ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης πλήρωσε υποχρεώσεις του Κραμβή το 1832 ύψους 13.354 γροσίων και το 1833 10.437 γροσίων. Η αποπληρωμή έγινε σε γρόσια και σε ξένα νομίσματα, δηλαδή ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης πλήρωσε πρώτος τις υποχρεώσεις του και ήλθε κατόπιν ο Κραμβής να τον αποπληρώσει. Η χρονική διάρκεια του Λογαριασμού του Δημήτριου Κραμβή ήταν μόνο για το 1832-1833 και το υπόλοιπό του τελικά ήταν μηδέν.

Στο λογαριασμό της πεθεράς του Αννέττας Απεγίτου²⁷, παρατηρούμε ότι ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ανέλαβε την υποχρέωση αποπληρωμής χρέους του Μητροπολίτη Πάφου²⁸ προς την πεθερά του ύψους 1.963 γροσίων καθώς επίσης και ποσό το οποίο έδωσε ο «Άγιος Κιτίου» προς τον ίδιο. Ο λογαριασμός ήταν καθαρά πιστωτής δανεισμού. Παρατηρούμε ότι το 1832, υπάρχει ένα συνολικό ποσό το οποίο ανήλθε στα 1.963 γρόσια που ήταν το ποσό που ανέλαβε να αποπληρώσει ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης προς την πεθερά του και κατέβαλε 1.748 γρόσια. Υπήρχε δηλαδή υπόλοιπο ύψους 215 γροσίων. Το 1833 ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ανέλαβε την αποπλήρωση²⁹ οφειλής από τον «Άγιο Κιτίου» ύψους 1.500 γροσίων και η πληρωμή αυτή έγινε με δύο τρόπους. Με καταβολή μετρητών ύψους 1.285 γροσίων καθώς επίσης και με πωλήσεις επί πιστώσει ύψους 430 γροσίων. Στο τέλος ο λογαριασμός αυτός παρουσίασε μηδενικό υπόλοιπο. Σ' αυτό το λογαριασμό, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης, ανέλαβε να αποπληρώσει χρέη έναντι κάποιας δέσμευσης η οποία δυνατόν να του απέδωσε μελλοντικά κέρδος, με βάση τη συνεργασία και την προαγορά εμπορευμάτων.

²⁷ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 28/40 (5/12/1832), 28/40α (9/4/1833).

²⁸ Το οφειλόμενο ποσό που είχε να παίρνει η πεθερά του από τον «Άγιο Πάφου» μεταφέρθηκε στη χρέωση του λογαριασμού του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Η πράξη αυτή έγινε ημερολογιακά (J/E). Σε απλή σημείωσή του ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης δήλωσε ότι τα χρήματα αυτά θα τα χρησιμοποιήσει για εξόφληση του «Αγίου Πάφου».

²⁹ ΠΙΣΤΩΣΗ: Μπορεί να κρατούσε πρόχειρο λογαριασμό για τα ποσά ή εμπορεύματα που έδιδε στην πεθερά του και στο διακανονισμό του λογαριασμού δεν ανέφερε ημερομηνίες των πράξεων αυτών γιατί δεν τις θεωρούσε αναγκαίες. Οι πράξεις αυτές ήταν ημερολογιακώς κοντά η μια στην άλλη. Η αποδοχή από το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη χρημάτων που είχε να εισπράξει η πεθερά του από εξέχουσες προσωπικότητες, έδειχνε ότι ο ίδιος επεδίωκε να έχει δοσοληψίες μαζί τους.

Ο σιός Γεωργάκης³⁰ Αννέττας δάνεισε το 1824 στο Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη 100³¹ γρόσια ο οποίος τα απέδωσε³² το 1827 χωρίς τόκους. Το 1825, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης αγόρασε επί πιστώσει πράγματα από το εργαστήρι³³ του Δημήτρη Αννέττας³⁴ αξίας 125 γροσίων και τα πλήρωσε το 1827 χωρίς την καταβολή επιπρόσθετου τόκου.

Οι πράξεις μεταξύ του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη και της θείας του Χρυσταλλούς Χατζηπαναγή³⁵ (ΠΙΝΑΚΑΣ 4, σ. 96) άρχισαν από το 1825 και τελείωσαν το 1829. Το 1825-26 ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης τη χρηματοδότησε και ταυτόχρονα της πούλησε διάφορα εμπορεύματα (υφάσματα, ττόπια παννιά, μαξιλάρες, οικιακό εξοπλισμό: καριόλα, «τζαέρες», «πότζες», πηρουνομάχαιρα) από το εργαστήρι / μαγαζί του. Το ίδιο συνεχίζεται και το 1827 και 1828, όπου της πούλησε πράγματα («χαρτζί», «λαβάζι», φέσι, μανδήλι, πηρουνομάχαιρα, «καριόλα», «πασμά», μαξιλάρες). Το 1828 επωμίστηκε μια πληρωτέα ομολογία ύψους 5.000 γροσίων. Είναι αξιοσημείωτο ότι η ομολογία έγραφε ότι δεν θα αποπληρωνόταν βάσει των άλλων πράξεων που είχαν μεταξύ τους αλλά ότι θα πληρωνόταν κανονικά βάσει των όρων της πληρωτέας ομολογίας, («1/4/1828: δι' ομολογίας μου εις διωρία χρόνου ενός χωρίς ν' αφαιρεθώσι τά άντικρυς γρ. 5.000»), δηλαδή δε λάμβανε υπόψη τις πωλήσεις ή τα χρήματα που έδωσε ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης στη θεία του. Επίσης το 1828 η θεία του Χρυσταλλού του χρωστούσε την καταβολή των φόρων της. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης της παραχώρησε εκπτώσεις για τα εμπορεύματά της. Φαίνεται ότι η Χρυσταλλού δεν είχε τη δυνατότητα άμεσης πρόσβασης στους ξένους μεγαλεμπόρους και στους τεχνίτες («καζαντζής», «παπλωματάς») και απευθύνθηκε στο Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη για να την προμηθεύσει με αυτά τα εμπορεύματα. Από αυτό αποδεικνύεται ότι ανάλογα με την πρόσβαση στην αγορά των εμπορευομένων υπήρχαν κεντρικά και περιφερειακά εργαστήρια. Ο λογαριασμός της Χρυσταλλούς παρέμεινε ως το 1829, οπότε ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης είχε πιστωτικό υπόλοιπο 2.337 γρόσια. Επειδή το υπό εξέταση κατάστιχο περιλάμ-

³⁰ Γεωργάκης Αννέττας (24/11/1824-20/1/1827), Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 20-21/30.

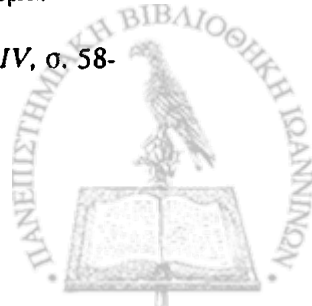
³¹ «20/1/1827: Να δώση: δσα εις μετρητά δια του σ(ιός) γεωργάκη κραμβή γρ. 100:00», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ.20/30.

³² ΝΑ ΛΑΒΕΙ «24/11/1824: δσα έδέχθη από σ(ιός) νικολάκην έλευθερίου γρ. 100:00» = Ο Νικολάκης Έλευθερίου χρωστεί στον Γεωργάκη Αννέττας και ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης τα εισπράττει από το Νικολάκη Έλευθερίου.

³³ «25/1/1825: δσα από τιμήν Πράγματος εργαστηρίου του γρ. 140:00», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 21/32. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης αγοράζει από τον Δημήτρη Αννέττας εμπόρευμα.

³⁴ Δημήτριος Αννέττας (25/1/1825-1/6/1827), Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 20-21/32.

³⁵ Χατζηπαναγή Χρυσταλλού θεία μου (25/9/1825-5/7/1829), Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 58-59/64.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4:

ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΩΝ ΣΕ ΓΡΟΣΙΑ

ΧΡΕΩΣΤΗΣ/ΠΙΣΤΩΤΗΣ			Χατζηπαναγή Χρυσταλλού, η			
ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΜΕΡΑ	ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ	ΧΡΕΩΣΗ	ΠΙΣΤΩΣΗ	ΟΛΙΚΟ
1825	9	25	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	57		57
1825 Σύνολα				57		57
1826	1	26	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	39		39
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	286		286
	12	21	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	55		55
		26	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	15		15
1826 Σύνολα				395		395
1827	6	23	Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	100		100
		1	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	120		120
	7	28	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	12		12
				Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	48	
1827 Σύνολα				280		280
1828	2	12	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	87		87
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	55		55
	4	1	Π.Ο.Π. / 1023 - ΟΜΟΛΟΓΙΕΣ - ΠΛΗΡΩΤΕΕΣ		-5000	-5000
		17	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	44		44
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	92		92
		25	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	30		30
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	51		51
			Χ.Φ. / 1026 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΓΑΛΙΟΥΝΤΖΙΟΥ ΠΕΔΕΛ	20		20
			Χ.Φ. / 1027 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΔΕΡΟΥΧΤΕ ΠΑΡΑΣΙ	14		14
			Χ.Φ. / 1028 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΜΙΡΙ	29		29
			Χ.Φ. / 1029 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΣΑΛΚΙΝΙΑ	87		87
	7	5	Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	20		20
		14	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	161		161
		15	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	25		25
	11	27	Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	304		304
			Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	200		200
	12	12	Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	55		55
			Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	410		410
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	169		169
1828 Σύνολα				1853	-5000	-3147
1829	2	12	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	30		30
			Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	155		155
	7	5	Χ.Ε. / 1034 - ΕΚΠΤΩΣΕΙΣ ΧΟΡΗΓΟΥΜΕΝΕΣ		-130	-130
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	23		23
1829 Σύνολα				208	-130	78
Σύνολα Περιόδου				2793	-5130	-2337

βανε πράξεις μέχρι το 1839, το πιστωτικό υπόλοιπο μεταφέρθηκε μέχρι το έτος αυτό. Η Χρυσταλλού Χατζηπαναγή διατηρούσε εργαστήριο, αγόραζε διάφορες ποσότητες εμπορευμάτων και εκχώρησε πληρωτέα ομολογία στο Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Τη χρονική περίοδο κίνησης του λογαριασμού της Χρυσταλλούς Χατζηπαναγή, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης διατηρούσε εργαστήριο στη Λάρνακα με το οποίο την προμήθευε με τα διάφορα εμπορεύματα δηλαδή υφάσματα, ασημικά, παραχωρούσε υπηρεσίες και πουλούσε αποικιακά προϊόντα. Το εργαστήριο του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, παρόλο που ο ίδιος ήταν εγκατεστημένος στη Λευκωσία, δούλευε στη Λάρνακα και θα ήταν υπό την εποπτεία κάποιου υπαλλήλου του, πιθανότατα κάποιου «δούλου» του, ο οποίος ήταν σε θέση να φέρει σε πέρας αυτές τις πράξεις, δηλαδή να πουλήσει τα διάφορα αντικείμενα στη Χρυσταλλού Χατζηπαναγή και σε άλλους. Μέσα από το λογαριασμό της Χρυσταλλούς Χατζηπαναγή φάνηκαν οι λειτουργίες που επιτελούσε το εργαστήριο του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη δηλαδή: (α) πουλούσε ένδυση και αποικιακά είδη και (β) παρείχε υπηρεσίες (διόρθωμα δακτυλιδιού, μεσολαβούσε στην κατασκευή παπλωμάτων). Επομένως ένα καλό εργαστήριο την εποχή εκείνη έπρεπε να επιτελεί αυτές τις λειτουργίες.

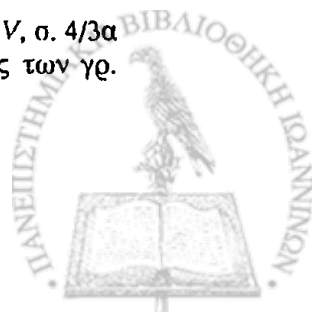
Ένας άλλος λογαριασμός ήταν αυτός της «φαιμελίας» του Απεγίτου³⁶, που το 1832 έλαβε συνολικό ποσό ύψους 4.000 γροσίων (χρεώστης δανεισμού). Το υπόλοιπο παρέμεινε μέχρι το τέλος του 1839 και παρουσίασε χρεωστικό υπόλοιπο.

Η Αικατερίνη³⁷, νούννα του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, προπλήρωσε 15 γρόσια, αγορά ραπτικών, τα οποία παρέλαβε το 1836. Το 1835, η νούννα του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, του δάνεισε 330 γρόσια και ακολούθως του παραχώρησε ομολογία³⁸ ύψους 213 γροσίων η οποία εξοφλήθηκε τον ίδιο χρόνο. Το 1836, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης, της αποπλήρωσε τα 215 γρόσια και ακολούθως της πώλησε διάφορα πράγματα αξίας 115 γροσίων. Τα πράγματα αυτά περιλάμβαναν μαντήλια, φουστάνι και διάφορα άλλα είδη ένδυσης. Το ίδιο έτος ο λογαριασμός αυτός παρουσίασε μηδενικό υπόλοιπο και χαρακτηρίστηκε σαν δανειστικός προς το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Ένα άλλο στοιχείο που παρατηρούμε σε σχέση με τη διάταξη των λογαριασμών στο κατάστιχο ήταν ότι αυτός ο λογαριασμός της νούννας του, ήταν

³⁶ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 172.

³⁷ Λογαριασμός Αικατερίνης νούννας μου (1/3/1835-21/1/1836), Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 4-5/3α, «1/3/1835: τής νούννας μου αϊκατερίνης από Γιακουμή Μάλακκα»: Ο Γιακουμής Μάλακας έδωσε στον Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη γρ. 320: κατόπιν διαταγής της νούννας του. Μετά η νούννα του του έδωσε σε μετρητά διάφορα ποσά.

³⁸ «έδώθη εις αυτήν όμολογίαν από την άνωτέρω έποχήν =», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 4/3α ΠΙΣΤΩΣΗ: « διάφορον αυτών προς γρ(όσια) 15: τά έκατόν εις 6 μήνας 37:20» (Τόκος των γρ. 520:00), δηλαδή το ύψος του επιτοκίου ήταν προς 15%.

εμβόλιμος στο κατάστιχο και παρουσιάστηκε αντίστροφα (εκεί που έπρεπε να ήταν η χρέωση παρουσιάστηκε η πίστωση και εκεί που έπρεπε να ήταν η πίστωση παρουσιάστηκε η χρέωση). Ο λόγος που ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης προέβηκε σε αυτή τη μορφή χρεωπίστωσης δυνατόν να οφείλεται στην απλότητα του λογαριασμού, καθώς επίσης και στο χώρο που είχε στη διάθεσή του να τοποθετήσει τις εγγραφές.

II. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ

Οι γραμματικοί, είχαν ορισμένες αρμοδιότητες και υποχρεώσεις έναντι της τοπικής οθωμανικής αρχής. Ειδικότερα οι γραμματικοί³⁹ της Αρχιεπισκοπής Κύπρου αποτελούσαν ολόκληρο επιτελείο με ιεραρχική οργάνωση και κατανομή εργασιών. Οι τελευταίες ήταν συνυφασμένες με τις αρμοδιότητες της χριστιανικής «πολιτείας» ενταγμένες μέσα στο οθωμανικό πλαίσιο διακυβέρνησης. Οι γραμματικοί δρούσαν ως εντεταλμένοι αξιωματούχοι για την είσπραξη των φόρων. Προέρχονταν από τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις και είχαν ανώτερη μόρφωση. Επιλέγονταν⁴⁰ από τον Αρχιεπίσκοπο και την κεντρική Δημογεροντία, φορείς οι οποίοι καθόριζαν το μισθό⁴¹ τους και αποτιμούσαν την εργασίας του. Προσδιοριστικοί παράγοντες της αμοιβής τους ήταν ο αριθμός των φορολογουμένων κατά καζά, τα ενδεχόμενα προβλήματα που προέκυπταν κατά τη φοροείσπραξη αλλά και η αποτελεσματικότητά τους. Απαγορευόταν στους γραμματικούς να υπενοικιάζουν από μόνοι τους τους φόρους⁴². Ενεργούσαν με βάση τους φορολογικούς καταλόγους που τους παρέδιδε

³⁹ Για το καθεστώς και τις αρμοδιότητες των γραμματικών των επαρχιακών ιεροδικαστικών διοικητικών περιφερειών (καζάδων) βλ. Γεώργιος Α. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, *Εκκλησία και Φορολογία στην Κύπρο τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας (1779-1856)*, δακτ. διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1988, σ. 83-86· Κυπριανός Δ. ΛΟΥΗΣ, «Τυπολογία και Δομή οικονομικών καταστίχων Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1800-1839/40)», *Διεθνές Συνέδριο Αρχιεπισκόπων: Αρχεία και προοπτικές στη νέα χιλιετία*, Κύπρος, 4-6 Μαΐου 2000, Αθήνα 2001, σ. 263-264, 268, 271.

⁴⁰ «Οί Γραμματικοί τῶν Καζάδων νά ἐκλέγονται ἀπὸ τὴν Κεντρικὴν Δημογεροντίαν καὶ ἀπὸ τὸν Μακαριώτατον Ἀρχιεπίσκοπον», Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικὸς Κώδικας Α΄*, Πρακτικά Γενικῆς Συνέλευσης (4/11/1830), σ. 200.

⁴¹ Οι μισθοί των γραμματικών και των κοτζαμπάσηδων: Για το έργο της είσπραξης των φόρων οι γραμματικοί είχαν καθορισμένο μισθό. Στα κατάστιχα βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XIII* (1811/12) και Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XV* (1817/18) ο μισθός τους αυξάνεται ανάλογα με τον αριθμό των φορολογουμένων κατά καζά. Το 1825/26 (Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XVIII*), μετά το Ν. 72 και (Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XIX*) 1827/28, φ. 71^β ο μισθός ήταν 1500 γρόσια και το 1820 (Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο V*) 2000: γρόσια βλ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, *Εκκλησία και Φορολογία*, ό.π., σ. 113, 271 υπ. 619. Για τους κοτζαμπάσηδες βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XIII* (1811/12), Ν. 2, 18 δίδει, XV (1817/18), Ν. 8 δίδει, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XVI* (1822/23), Ν. 2 δίδει. Το 1827/28, ο κάθε φορολογούμενος κατέβαλλε 1 γρόσι για τους μισθούς των κοτζαμπάσηδων βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XX*, φ. 23^α, ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, *Εκκλησία και Φορολογία*, ό.π., σ. 113, 271 υπ. 620.

⁴² Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικὸς Κώδικας Α΄*, Πρακτικά Γενικῆς Συνέλευσης (4/11/1830), κεφ. Γ΄: Περί Κεντρικῆς Δημογεροντίας, άρθρον 11, σ. 246.

η Αρχιεπισκοπή⁴³ και κατέθεταν τους φόρους στο επαρχιακό θησαυροφυλάκιο του Σουλτάνου (*hazine*) μέχρι τη μεταφορά τους στην Κωνσταντινούπολη. Οι αναλυτικοί λογαριασμοί των γραμματικών⁴⁴ των επαρχιακών ιεροδικαστικών διοικητικών περιφερειών (καζάδων) παρουσιάστηκαν ως ευδιάκριτο τμήμα του σώματος των καταστίχων⁴⁵, στον επίσημο τύπο του δούναι – λαβείν (*dare-avere*). Κάθε λογαριασμός αποτελούνταν από την ονομαστική αναφορά του γραμματικού της ιεροδικαστικής περιφέρειας (καζά), από την οποία όφειλε να εισπράξει. Ο γραμματικός χρεωνόταν στο λογαριασμό του, το σύνολο των φόρων που έπρεπε να εισπραχθούν από τον καζά, ανεξάρτητα εάν θα εισέπραττε ο ίδιος το σύνολο των φόρων ή κάποιος άλλος υπενουκιστής. Οι φόροι που εισέπραττε ο ενοικιαστής με τους ανθρώπους του, κατατίθονταν από τον ίδιο στο κεντρικό ταμείο στη Λευκωσία και ενημερωνόταν γι' αυτό ο γραμματικός, που θεωρούσε εισπραχθέντα τα ποσά. Ο γραμματικός εισέπραττε τους φόρους, από την περιφέρειά που ήταν εξουσιοδοτημένος, μαζί με το επιτελείο⁴⁶ του και ενημέρωνε το λογαριασμό του. Μια από τις αρμοδιότητες των γραμματικών ήταν ο έλεγχος της γνησιότητας του νομίσματος της φορολογίας. Η κύρια πηγή ροής πολύτιμων μετάλλων με τη μορφή νομισμάτων στα ταμεία της Πύλης ήταν αναμφισβήτητα από τη φορολογία των πληθυσμών⁴⁷.

• Το 1817 ήταν η πρώτη χρονιά που ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης άρχισε να τηρεί το δικό του αρχείο. Αυτό φαίνεται από κάποιες ενθυμήσεις πράξεων του πατέρα του με άλλους συναλλασσόμενους⁴⁸ που παρουσιάστηκαν στο κατάστιχό του. Την ίδια περίοδο (11/11/1817-30/10/1818), ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ήταν

⁴³ βλ. ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ, κεφ. VIII, σ. 303-378.

⁴⁴ Για το περιεχόμενο και τη διάταξη αυτών των λογαριασμών βλ. ΛΟΥΗΣ, «Τυπολογία και Δομή οικονομικών καταστίχων, ό.π., σ. 268-271.

⁴⁵ Λογαριασμοί Γραμματικών επαρχιακών διοικήσεων: βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XIII*, φ. 3-26, XV, φ. δ' - κθ', XVI, φ. 4-29, XVIII, φ. 3-26, XIX, φ. 4-28, XX (1827-1829), αρ. XXII φ. 3-27, XXIII, φ. 3-26, XXIV, σ. 15-40.

⁴⁶ Το επιτελείο του επαρχιακού γραμματικού αποτελείτο από τον παραγραμματικό, τον ταχσιλντάρ (*tahsilidar* = φοροσυλλέκτης), τον κολτζή (*kol-cu* = φρουρός, φύλακας του φόρου της δεκάτης), τον ιστιζάλι (*istihsal*). Ερμηνεία του όρου: «Πρόσωπο διορισμένο από τη τουρκική διοίκηση με αποστολή την άσκηση πιέσεων στους κατοίκους για την καταβολή των φόρων τους, τόσο των προσδιορισμένων για κάθε έτος όσο και των καθυστερημένων», βλ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, *Εκκλησία και Φορολογία*, ό.π., σ. 238-239.

⁴⁷ ΛΙΑΤΑ, *Φλωρία δεκατέσσερα*, ό.π., σ. 4, 41, 45.

⁴⁸ «δίδει: ό Άνωτέρω [= ό Κύριος Γιάγκος Γαμβρός Στεφανή από χρυσοπολίτισσαν] (08/10/1818): Από έρετος πράγματος τοῦ μακαρίτου Πατρός μου», «(01/05/1820): δσα όμοίως διά τιμήν ενός σταυροῦ διαμαντένιου τοῦ μακαρίτου Πατρός μου γρόσια 554:30», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 47/59.

Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης διετέλεσε καθ' όλην την περίοδο που εξετάζουμε γραμματικός.

11/11/1817 - 30/10/1818	Γραμματικός καζά Λάρνακας ^(α)
28/ 09/1821 - 06/ 09/1823	Γραμματικός καζά Λάρνακας ^(β)
02/ 02/1824	Εγκαθίσταται ^(γ) στη Λευκωσία (από τη Λάρνακα)
26/ 08/1824 - 15/08/1831;	Γραμματικός Σαραγίου ^(δ)
22/ 06/1830 - 11/06/1831	Γραμματικός ^(ε)
10/ 05/1834 - 28/04/1835	Γραμματικός ^(στ)
29/ 04/1835 - 17/07/1836	Δεν αναφέρεται ακριβώς η ιδιότητά του ^(ζ) .
18/ 04/1836 - 06/04/1837	Γραμματικός Σαραγίου ^(η)
07/ 04/1837 - 26/03/1838	Γραμματικός καζά Λάρνακας ^(θ)
27/ 03/1838 - 16/03/1839	Γραμματικός ^(ι)

(α) «ό Πίναξ: ό γεωργάκης μαρκαντωνίδης λάρνακος Ν(ούμερο) 9, Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο XV (1233 = 11/11/1817-30/10/1818), φ. δ'»

(β) «τά δοθέντα εις τόν εχπαγέ τοῦ ενδόξου ήγεμόνος Κιουτζούκ Μεχμέδαγα κατά τό 1237 [=28/9/1821-17/9/1822] και 38: [= 18/9/1822-6/9/1823] γραμματικός ὦν εις καζάν Λάρνακος», βλ. Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 63/67, «ό τής λάρνακος γραμματικός γεωργάκης ό μαρκαντωνίδης» Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο XVI (1822/3), 4^{ντ}.

(γ) «Σύννομις τῶν δσων ἐπλήρωσα εις τό ἔν και ἄλλο μέρος ὡς ὀπισθεν φαίνονται εις Λογαριασμόν Αφ' ἧς ἐποχῆς ἦλθον εις Λευκωσίαν ἀπό 1824: φευρ(ουαρίου) 2:», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 67/68.

(δ) «Ενωρίαι Λάρνακος: ή τοῦ Σωτήρος, γεωργάκης μαρκαντώνη, γραμματικός Σαραγίου γρ. 70:20 (χαρ(άτζιν) 10 ἔξω», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχον VI (1240 = 26/8/1824 -15/8/1825).

(ε) «Τῷ Μαρκαντωνίδη Γραμματικῷ ὁμοίως [= ἐτήσιον μισθόν] γρ. 2000:00», Α.Ι.Α.Κ., Συνοδικός Κώδικας Α' (1246 = 22/6/1830 - 11/6/1831), σ. 202-203.

(στ) «(1250 = 10/5/1834-28/4/1835): ή δόσις ἐκ τῶν Αντικρύ: τῷ Γεωργάκη γραμματικῷ γρ. 2000:00», Α.Ι.Α.Κ., Συνοδικός Κώδικας Α', σ. 219.

(ζ) «(1251 = 29/4/1835-17/7/1836): ό ἐτήσιος μισθός μου γρ. 3000:00», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 131. «Δόσις Κοτζάμπασι παρασί: τῷ Μαρκαντωνίδη γρ. 3000:00», Α.Ι.Α.Κ., Συνοδικός κώδικας Α', σ. 226. πρβ. Κατάστιχο IV, σ. 131/97.

(η) «(1252 = 18/4/1836-6/4/1837) : οί μισθοί Κοτσαπάσιδων και Γραμματικῶν Σαραγίου: τῷ Γ. Μαρκαντωνίδη γραμματικῷ γρ. 6000:00», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο VIII, σ. 14, «(1252 = 18/4/1836-6/4/1837): ό ἐτήσιος μισθός μου γρ. 6000:00», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 131/97.

(θ) «(1253 = 7/4/1837-26/3/1838): Γραμματικός ὦν εις τόν καζάν Λάρνακος ἔμεινα νά λαμβάνω ὡς φαίνεται και ό λογαριασμός Σαραγίου και ιδιαίτερος ὑπογεγραμμένος τοῦ κυρίου Ἰωακείμ εις χείρας μου γρ. 75868:00», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, 96-97, (1253 = 7/4/1837-26/3/1838): ό ἐτήσιος μισθός μου γρ. 6000:00», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 78/80, σ. 131/97.

(ι) «(1254 = 27/3/1838-16/3/1839): διά τῆς Δημογεροντίας: Μισθός τοῦ Μαρκαντωνίδη γρ. 6000:00», Α.Ι.Α.Κ., Συνοδικός Κώδικας Α', σ. 250, 257), «ἔξοδα τοῦ Τόπου τοῦ Τουρκικοῦ ἔτους τῶν 1254: (= 27/3/1838-16/3/1839) διά τῆς Δημογεροντίας: Μισθός τοῦ Μαρκαντωνίδη γρ. 6000:00», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο VIII, σ. 19, «συνοψίζονται οί μισθοί των Δημογερόντων και τῶν ὑπαλλήλων αὐτῶν», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο XXIV (1839/1840), σ. 302, «Μισθοί υπαλλήλων: τῷ κυρίῳ Μαρκαντωνίδη [διά 3: μηνιαία] γρ. 2000:», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο XXIV (1839/1840), σ. 271.

γραμματικός του καζά Λάρνακας γιατί το όνομά του αναγραφόταν σε πίνακα⁴⁹ περιεχομένων καταστίχου εισπράξεως φόρου της Αρχιεπισκοπής, προφανώς για να φοροεισπράξει.

Από την πληροφόρηση που έχουμε από το κατάστιχό του, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης, άρχισε δειλά-δειλά εμπορικές πράξεις το 1817. Φαίνεται ότι δεν είχε το οικονομικό υπόβαθρο, γι' αυτό και οι πρώτες εμπορικές του πράξεις (πωλήσεις-αποπληρωμές)⁵⁰ ήταν λιγοστές και έκλεισαν σε σύντομο χρονικό διάστημα. Τα διακινούμενα χρηματικά ποσά ήταν περιορισμένα και τα συναλλασσόμενα με αυτόν πρόσωπα επιλεγμένα ως προς τη φερεγγυότητά τους. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης κατέλαβε το αξίωμα του γραμματικού λόγω οικογενειακής παράδοσης, αλλά και της πολιτικής αλλαγής μετά την παραίτηση του Αρχιεπισκόπου Ιωακείμ⁵¹ (21/5/1824).

Παράλληλα μέσω του «εργαστηρίου» που διέθετε στη Λάρνακα, άσκησε το εμπόριο λιανικής πώλησης (1818-1832). Με την πάροδο του χρόνου, εξοικειώθηκε με τους μηχανισμούς της κυπριακής αγοράς και έμαθε εμπειρικά τη λειτουργία του εμπορικού συστήματος. Ενδεχομένως να έμαθε την εμπορική εργασία στο εργαστήρι του πατέρα του (εμπορικό κατάστημα). Δε γνωρίζουμε εάν ήταν συνδρομητής σε κάποιο εμπορικό εγχειρίδιο της εποχής. Του δόθηκε η δυνατότητα να αναπτύξει εμπορικές σχέσεις με άλλους εμπορευομένους και να εμπλουτίσει τις οικονομικές του γνώσεις. Ένα πλεονέκτημα που είχε ήταν το δίκτυο των γνωριμιών καθώς και η προώθηση που δέχτηκε, όσον αφορά τις διοικητικές και εμπορικές του δραστηριότητες, από τη σύναψη γάμου με την κόρη του μεγαλεμπόρου και Αρχιδημογέροντα της Κύπρου Χατζηχριστόδουλου Απέγιτου. Η συνήθης πρακτική του γάμου στις εμπορικές οικογένειες φανέρωνε ότι αυτός αντιμετωπιζόταν ως δυνητική πλεονεκτική συμμαχία, από την οποία τα συμβαλλόμενα μέλη προσδοκούσαν άμεσα οφέλη, όπως προίκα (κινητά και ακίνητα περιουσιακά στοιχεία), ενώ το νέο μέλος με τις διασυνδέσεις και τη δραστηριότητά του μπορούσε να φέρει στην ευρύτερη οικογένεια, εκτός από κεφάλαιο και νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες ή δυνατότητες πίστωσης. Η κοινωνική-οικονομική κάλυψη που εξασφάλιζε και οι δυνατότητες που προσέφερε στον επιχειρηματικό χώρο υπολογίζονταν μέσα από κάποιους παρεμφερείς κοινωνικούς κύκλους. Οι κύριες παράμετροι που προσδιό-

⁴⁹ «ό Πίναξ: ό γεωργάκης μαρκαντωνίδης λάρνακος Ν(ούμερο) 9, Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο XV (1233 = 11/11/1817-30/10/1818), φ. δ'.

⁵⁰ Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης έδωσε μετρητά, πράγμα εργαστηρίου, σιτάρι, και πλήρωσε φόρους συναλλασσομένου με αυτόν. Αποπληρώθηκε με εμπορεύματα (λάδι, κρασί κουμανδαρίας).

⁵¹ Α.Ι.Α.Κ, Συνοδικός Κώδικας Α', σ. 193.

ρίζαν το γάμο ήταν το οικονομικό άνοιγμα και ταυτόχρονα η κάλυψη συναισθηματικών αναγκών σ' ένα πατριαρχικό πλαίσιο κοινωνικής συμπεριφοράς⁵². Ο πεθερός του ήταν ο κρίκος και το εφαλτήριο για να εισχωρήσει στο εμπορικό κύκλωμα και στην εκμίσθωση των προσόδων. Για δύο συνεχόμενες χρονιές διέτέλεσε επαρχιακός γραμματικός καζά Λάρνακας⁵³ (28/9/1821-6/9/1823) και αμειβόταν με μισθό⁵⁴. Κατά την πιο πάνω περίοδο που συμπίπτει ιστορικά με την έναρξη της ελληνικής επανάστασης και κυρίως με την καταστολή και τις βιαιοπραγίες⁵⁵ που επακολούθησαν στην Κύπρο, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ως γραμματικός Λάρνακας, προσέφερε υποχρεωτικά στον «εχπαγέ⁵⁶ του οθωμανού ηγεμόνα Κιουτσιούκ Μεχμέδ αγά, είδη ενδυμάτων και τρόφιμα. Το ύψος του καταχωρημένου στο κατάστιχο χρεωστικού λογαριασμού ανήλθε στα 7.501 γρόσια. Όσοι από τους αξιωματούχους είχαν σχέση με το σύστημα της φορολογίας («ιστιζάληδες», «ταχσιλδάρηδες») κατά τη διάρκεια της «σύναξις άσπρων» ιδιοποιήθηκαν⁵⁷ κάποια χρηματικά ποσά και είδη. Τα ποσά αυτά δεν γνωρίζουμε εάν ήταν για λογαριασμό τους ή εντάσσονταν στα πλαίσια των αρπακτικών διαθέσεων και εκφοβιστικών μέτρων του ηγεμόνα Κιουτσιούκ Μεχμέτ, διοικητή της Κύπρου. Από το αρχειακό υλικό, όπως καταγράφηκε στο κατάστιχο του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη με σκοπό

⁵² Μαρία Χριστίνα ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ, *Οικογενειακή Στρατηγική και Εμπορικός Ανταγωνισμός: Ο οίκος Γερούση τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα (Μ.Ι.Ε.Τ.) 2003, σ. 47. Για το θεσμό της προίκας και τις σχέσεις που αναπτύσσονται γύρω από αυτόν στην παραδοσιακή κυπριακή κοινωνία βλ. Paul Santi CASSIA, «Στρατηγικές χρήσεις της προίκας σ' ένα κυπριώτικο χωριό», (Επιστ. επιμ. Μαρίνα Μαροπούλου) *Οικογένεια και περιουσία στην Ελλάδα και την Κύπρο*, Αθήνα (Βιβλιοπωλείον Εστίας) 1994, σ. 131-168 και Μαρία ΡΟΥΣΣΟΥ, «Το προικοδοτικό σύστημα και η γυναικεία ταυτότητα στην κυπριακή ύπαιθρο», (Επιστ. επιμ. Μαρίνα Μαροπούλου) *Οικογένεια και περιουσία στην Ελλάδα και την Κύπρο*, Αθήνα (Βιβλιοπωλείον Εστίας) 1994, σ. 286-309.

⁵³ «τά δοθέντα εις τόν εχπαγέ τοῦ ενδόξου ἡγεμόνος Κιουτζούκ Μεχμέδαγα κατά τό 1237 [=28/9/1821-17/9/1822] και 38: [= 18/9/1822-6/9/1823] γραμματικός ὦν εις καζάν Λάρνακος», βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 63/67, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XVII*, 1238 (18/9/1822-6/9/1823), φ. 3-4. Ιωάννης Π. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ, «Οι Κύπριοι Προγραφέντες το 1821 σύμφωνα με άγνωστη οθωμανική πηγή», *Διαδώνη*, 24 (1995) 67-109. Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 63/67, «ὁ τῆς λάρνακος γραμματικός γεωργάκης ὁ μαρκαντωνίδης» Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XVI* (1822/3), 4^νε.

⁵⁴ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 96-97/95.

⁵⁵ Περιγραφή των γεγονότων: Βενέδικτος ΕΓΓΛΕΖΑΚΗΣ, «Το τελευταίον γνωστόν έγγραφον του εθνομάρτυρος Αρχιεπισκόπου Κυπριανού (1821, Μαΐου 16)», *Είκοσι μελέται δια την Εκκλησίαν Κύπρου* (4^{ος} έως 20^{ος} αιών), Αθήνα 1996, σ. 395-414. Για την κατάσταση που διαμορφώθηκε μετά το 1821 βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ-ANDREEV, *Τραγωδία 1821 συνέχεια*, ό.π., σ. 9-11, όπου και η πρόσφατη βιβλιογραφία του ΙΔΙΟΥ, «Όψεις της Ιστορίας του Ελληνισμού της Κύπρου (1821-1833), *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, XXIX (2003) 145-174. Κυπριανός Δ. ΛΟΥΗΣ, «Η Διαχείριση των φορολογικών λογαριασμών του Κοινού της Κύπρου από την Κεντρική Δημογεροντία (1830-1839/40)», *Ε.Κ.Ε.Ε.*, XXVIII (2002) 177-179.

⁵⁶ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 63/67.

⁵⁷ «μετρητά εις τό χωρίον Βαῦλαν Δυναστικῶς γρ(όσια) 125:», «ἀπό τήν σύναξιν του ἤρπασεν Δυναστικῶς γρ(όσια) 220:», «καί ἕνα καποῦτι τξόχενον Ἰδικόν μου τό ἤρπασεν δυναστικῶς ἀπό τήν κάμαρά μου γρ. 230:00 [= 220:]», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 63/67.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΩΝ ΣΕ ΓΡΟΣΙΑ

ΧΡΕΩΣΤΗΣ/ΠΙΣΤΩΤΗΣ			Εχπαγές Ηγεμόνα Κιουτσιούκ Μεχμέδαγα, ο		
ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΜΕΡΑ	ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ	ΧΡΕΩΣΗ	ΟΛΙΚΟ
1821	9	28	Χ.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	1554	1554
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	5887	5887
			Δ.Χ. / 1046 - ΕΣΟΔΑ - ΡΑΠΤΙΚΑ	60	60
1821 Σύνολα				7501	7501
Σύνολα Περιόδου				7501	7501

- τη δήλωση των διεκδικήσεών του έναντι της οθωμανικής αρχής φαίνεται ότι είχε σχηματιστεί μια «κλίκα» γύρω από τον ηγεμόνα Κιουτσούκ, η οποία εξανάγκαζε μέσω των γραμματικών, τους εμπόρους της Λάρνακας, να καταβάλουν⁵⁸ διάφορες ποσότητες σε «ροσόλια», ζάχαρι και κουμανδαρία και παράλληλα απαιτούσε να της αποδοθούν ποσά και αγαθά. Οι επώνυμοι έμποροι της Λάρνακας «κρατούσαν» κατάστιχα⁵⁹ όπου ανέγραφαν την καταβληθείσα αξία των εμπορευμάτων τους και τις υποχρεώσεις του «Κοινού» των ραγιάδων προς την τοπική Οθωμανική κυβέρνηση και τους αξιωματούχους. Παρατηρούμε ότι στο κατάστιχο του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη καταγράφηκαν διάφορα ποσά και καταδείχτηκαν ως πωλήσεις επί πιστώσει ύψους 5.887 γρόσια. Επίσης υπήρξαν και «ραπτικά» τα οποία ανήλθαν στα 60 γρόσια καθώς και ένα σεβαστό ποσό μετρητών ύψους 1.554 γροσίων. Το συνολικό ποσό ανήλθε στις 7.501 γρόσια και αποτέλεσε το ολικό ποσό το οποίο ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης απαίτησε να του αποδοθεί από την τοπική οθωμανική κυβέρνηση. Στο κατάστιχο παρατηρούμε ότι διάφοροι άλλοι συνεργάτες του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, απέδιδαν μέσω του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη στον «εχπαγέ του Ηγεμόνα», διάφορα χρηματικά ποσά και σε είδος, υπολογίζοντας την αξία τους, και κατέγραφαν στα κατάστιχά τους ότι τους τα χρωστούσε ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης. Ο τελευταίος ακολούθως τα κατέγραφε στο λογαριασμό του Κιουτσιούκ Μεχμέδαγα για να τα απαιτήσει από την οθωμανική διοίκηση της Κύπρου. Στο κατάστιχο παρατηρούμε ότι δύο σημαντικά πρόσωπα της εποχής, οι Χατζη-Ιμπραχείμαγας Ζαπίτης Λάρνακος και Ιωακείμ, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, ανήκαν στην «κλίκα» του Ηγεμόνα και έλαβαν αμφότεροι «εις διάφορα πράγματα»⁶⁰

⁵⁸ «εις ροσόλια ζάχαρην και κομανδαρίαν: Από σιὸρ Γιακουμέττον ὡς φαίνεται εἰς τὸ κατάστιχόν του γρόσια 1048:00», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 63/67.

⁵⁹ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 63/67.

αξίας 850 γροσίων και 864:20⁶¹ γροσίων αντίστοιχα, χωρίς να καταβάλουν οποιοδήποτε αντίτιμο / τίμημα γι' αυτήν την πράξη τους. Ένα άλλο σημείο που παρατηρούμε από την κατάσταση αυτού του λογαριασμού, ήταν ότι τα πρόσωπα που είχαν δώσει διάφορα εμπορεύματα ήταν οι ίδιοι εμπορευόμενοι, τηρούσαν κατάστιχα και ορισμένοι από αυτούς (Παρτέλλας και Βάλδος Ματαίης) ήταν εμπορικοί συνεργάτες του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Στις 2 Φεβρουαρίου 1824 ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ενεχυρίασε το σπίτι και τα 4 μαγαζιά του στη Λάρνακα και αποφάσισε να εγκατασταθεί στη Λευκωσία⁶². Κατά το 1821⁶³ (τέλη Απριλίου-αρχές Μαΐου) αποστάληκαν στην Κύπρο συριακά στρατεύματα⁶⁴ με σκοπό την τήρηση της τάξης, ενίσχυση των φρουρών του νησιού αλλά και για εκφοβισμό. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ως γραμματικός Σαραγιού⁶⁵ επιδόθηκε σε συγκεκριμένα έξοδα το 1824-1825⁶⁶ για τη συντήρηση των Αιγυπτιακών στρατευμάτων που στρατοπέδευαν στο νησί. Τα έξοδα ήταν μια οικονομική επιχείρηση του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη με απώτερο σκοπό την περαιτέρω εδραίωση της θέσης του αλλά και την

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΩΝ ΣΕ ΓΡΟΣΙΑ

ΧΡΕΩΣΤΗΣ/ΠΙΣΤΩΤΗΣ			Έξοδα στα κονάκια των Αιγυπτιακών στρατευμάτων (1824-1825), τα					
ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΜΕΡΑ	ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ	ΧΡΕΩΣΗ	ΠΙΣΤΩΣΗ	ΟΛΙΚΟ		
1824	8	26	Χ.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-9448	-9448		
			Χ.Ε. / 1039 - ΖΗΜΙΑ ΣΙΤΑΡΙΟΥ		-1195	-1195		
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	14052		14052		
1824 Σύνολα				14052	-10643	3409		
Σύνολα Περιόδου				14052	-10643	3409		

⁶⁰ «τῷ χ(ατῆ) Ἰμπραχείμαγα ζαπίτη Λάρνακος εἰς διάφορα πράγματα γρόσια 850:», «τῷ Ἰωακείμ ἀρχιεπισκόπῳ ὁμοίως [= εἰς διάφορα πράγματα] γρόσια 864:20», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 63/67.

⁶¹ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 63/67.

⁶² 2/2/1824: Εγκατάσταση στη Λευκωσία «ἀφ ἥς ἐποχῆς ἦλθον εἰς Λευκωσίαν ἀπὸ 1824: Φεβρ(ουαρί)ου 2:», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 67/68.

⁶³ Αρχηγός ο Salih Bey βλ. *Κυπριακά Χρονικά*, ΙΓ' (1937) 106-107· *Κυπριακά Χρονικά*, Ζ' (1930) 43-44· HILL, *A History of Cyprus*, IV, ὁ.π., σ. 125, 132.

⁶⁴ Βενέδικτος ΕΓΓΛΕΖΑΚΗΣ, «Το τελευταίο γνωστόν έγγραφον του εθνομάρτυρος Αρχιεπισκόπου Κυπριανού (1821 Μαΐου 16)», *Εἰκοσι μελέται δια την Εκκλησίαν Κύπρου (4^{ος} ἕως 20^{ος} αἰών)*, Αθήνα (Ίδρυμα Α.Γ. Λεβέντη-Μ.Ι.Ε.Τ.) 1996, σ. 402-404.

⁶⁵ Για το θεσμό του γραμματικού του Σαραγιού και ιδιαίτερα για ένα χαρακτηριστικό εκπρόσωπό του βλ. ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗ, *Η Κύπρος εἰς τον Αγώνα του 1821*, ὁ.π., σ. 100-104· ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, *Εκκλησία και Φορολογία*, ὁ.π., σ. 48, 196-197, 209.

⁶⁶ «ἔξοδα ὁποῦ ἔγιναν εἰς τὰ κονάκια τῶν Αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων = κατὰ τὸ 1240: [=26/8/1824-15/8/1825]», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 64/68· Για το θεσμό των κονακίων βλ. Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Οι συντεχνίες στα Γιάννενα*, σ. 101-103· Για τα αξιώματα των αξιωματούχων βλ. ΚΥΡΚΙΝΗ, *Οθωμανική Διοίκηση*, σ. 193-208.

κατοπινή αποζημίωση από την επαρχιακή οθωμανική εξουσία που τα αναγνώρισε ως έξοδα του «Κοινού». Φαίνεται ότι είχε υπέρμετρη εμπιστοσύνη στην ισχύ του λόγω της θέσης που κατείχε. Κατά την περίοδο αυτή ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ήταν γραμματικός στο Σαραγίο⁶⁷ (26/8/1824-17/7/1825) και βασικός συνεργάτης του Αρχιδημογέροντα πεθερού του στην οικονομική διαχείριση για τη φοροδιανομή, φοροείσπραξη και απόδοση στην επαρχιακή οθωμανική εξουσία του ποσού που επιμεριζόταν στους χριστιανούς. Την ίδια περίοδο διατηρούσε το εργαστήριο στη Λάρνακα μέσω τρίτου αλλά δεν είχε στη διάθεσή του, τους αποθηκευτικούς χώρους τους οποίους είχε ήδη υποθηκεύσει στον Παρτέλλα. Αφοσιώθηκε περισσότερο σε θέματα οικονομικοδιοικητικής πρακτικής για τη φορολογία. Έτσι με την εγκαθίδρυση ενός νέου πλαισίου διακυβέρνησης⁶⁸ στους κόλπους της χριστιανικής κοινότητας από το 1824, ο Χατζηχριστόδουλος Απέγιτος κάλεσε το γαμβρό του ως έμπιστό του για να αναλάβει ως γραμματικός (μέλος του επιτελείου της Κεντρικής Γραμματείας / Σαραγιού). Έτσι ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης απέκτησε αξιοπιστία και δανείστηκε χρήματα από κύριους πραγματευτές μέσω ομολογιών⁶⁹, αλλά και από ξένους⁷⁰ δανειστές χρήματος. Φαίνεται ότι παρέμεινε γραμματικός Σαραγίου από το 1825-1831, διότι έχουμε συνεχείς αναφορές για την παραμονή και παρουσία του στη Λευκωσία. Εξάλλου δεν έχουμε πολλές εμπορικές δραστηριότητες του αυτό το χρονικό διάστημα.

Ο λογαριασμός σίτου προς τον Εκμετζήπασα (1824-1825) ήταν βοηθητικός⁷¹ (συμπληρωματικός) και πληροφορούσε για συγκεκριμένο γεγονός. Αναφερόταν σε ποσότητες σίτου που εκχωρήθηκαν στα στρατεύματα⁷². Εντάχθηκε στις υποχρεώσεις που ανέλαβε ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης πιθανόν για τα Αιγυπτιακά στρατεύματα την περίοδο (1239-1246 =) 7/9/1823-11/6/1831. Στο λογαριασμό σίτου του Μουσταφάγα⁷³ (1824-1825) το κράτος παρείχε τη δυνατότητα για επένδυση κεφαλαίου και για κερδοσκοπία όχι μόνο μέσω του συστήματος εκμίσθωσης των φόρων αλλά και με την παροχή εμπορικών εκχωρήσεων⁷⁴.

⁶⁷ «Ενωρίαι Λάρνακος: ή τοῦ Σωτήρος, γεωργάκης μαρκαντώνη, γραμματικός Σαραγίου γρ. 70:20 (χαρ(άτις; -ιν;) 10 ἔξω», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχον VI* (1240 = 26/8/1824 - 15/8/1825).

⁶⁸ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, «Φορολογικός ρόλος», *ό.π.*, σ. 92-93. Αρχιδημογέροντας ο Χριστόδουλος Απέγιτος.

⁶⁹ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 4α1/8, 8-9/7, 8-9/8, 14-15/17, 18-19/22.

⁷⁰ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 24-25/37, 30-31/41, 32-33/43.

⁷¹ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 65/69.

⁷² Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 65/69.

⁷³ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 65/70.

⁷⁴ «ὅσον ἐξάλδισε καὶ τὸ ἐπλήρωσα τοῦ ἐνδόξου: πρὸς γρ(όσια) 5: τὸ κοιλὸν 239:» Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης επιβαρύνθηκε με το κόστος του σίτου (εξόδου) που έλαβε για προσωπική του χρήση ο ένδοξος. Φαίνεται ότι ο λογαριασμός αυτός εντάσσεται στις υποχρεώσεις του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη ως γραμματικού για να προμηθεύσει με σίτο τα Αιγυπτιακά στρατεύματα.

Στις 13 Μαρτίου 1831, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης, με αίτησή⁷⁵ (ARDUHAL) του απευθύνθηκε στο διοικητή της Κύπρου και ζήτησε την εκκαθάριση του λογαριασμού του με το κρατικό ταμείο διότι το τελευταίο, κατ' ισχυρισμό του ιδίου, εισέπραξε 25.000 γρόσια περισσότερα από όσα έπρεπε. Οι σελίδες του καταστίχου που ελλείπουν (σ. 98-99), προφανώς χρησιμοποιήθηκαν για τη διεκδίκηση από το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη του επιπλέον ποσού που εισπράχθηκε από το κρατικό ταμείο⁷⁶. Μελετώντας το κατάστιχο, ενοποιήσαμε το λογαριασμό του «κοινού της πατρίδος»⁷⁷ κατασκευάζοντας και έναν επιπλέον λογαριασμό, αυτόν της κεντρικής κυβέρνησης (Χρεώστης) ο οποίος ταυτιζόταν με το λογαριασμό του «Κοινού». Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης κάποια στιγμή λογαριάστηκε με την επαρχιακή Οθωμανική Κυβέρνηση. Στη χρέωση είχε 75.868 γρόσια, έξοδα τα οποία πλήρωσε όταν ήταν γραμματικός στον καζά της Λάρνακας και τα ποσά αυτά παρουσιάστηκαν στο λογαριασμό του Σαραγιού, ο οποίος ήταν υπογραμμένος από τον Αρχιεπίσκοπο Ιωακείμ. Ο τελευταίος επιβεβαίωσε, μαζί με άλλους αξιωματούχους, ότι αυτά τα χρήματα οφείλονταν στο Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Στη χρέωση ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης μας πληροφορούσε ότι σε άλλο κατάστιχο έγιναν πληρωμές (έξοδα) για την κυβέρνηση ύψους 90.460 γροσίων. Από αυτά τα χρήματα, τις 50.542 γρόσια τα αποδέχτηκε η κυβέρνηση ότι όντως έγιναν αυτά τα έξοδα από την πλευρά του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Το υπόλοιπο των 39.918 γροσίων, σε πρώτη φάση, δεν επικυρώθηκε από την κυβέρνηση ως χρέος προς το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Η κυβέρνηση ενημέρωσε το Γιακουμέττο Ματαΐη ότι τα 22.000 γρόσια που της χρωστούσε, τα αποδέχθηκε ως μετάθεση για την αποπληρωμή του χρέους του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη προς αυτόν. Άρα πιστώθηκε ο λογαριασμός του «Κοινού» και χρεώθηκε ο Γιακουμέττος με γνώση της κυβέρνησης και του Γιακουμέττου. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης πλήρωσε 10.316 γρόσια και είχε να τα παίρνει από το «κοτζαμπασηλίκι» της Λάρνακας. Αυτές ήταν χρεώσεις οι οποίες υπήρχαν στο λογαριασμό του «Κοινού» σε συνδυασμό μαζί με το λογαριασμό που κατασκευάσαμε ως λογαριασμό της κεντρικής κυβέρνησης. Στην πίστωση υπήρχε μια εγγραφή που αφορούσε το τσιφλίκι και εμείς τη μεταφέραμε στο λογα-

⁷⁵ Περίληψη της αίτησης καταγράφεται από τον Παύλο ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ, «Κατάλογος των εν τω αρχείω του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών εναποκειμένων οθωμανικών χειρογράφων», Ε.Κ.Ε.Ε., V (1971-1972) 329 (αφ. εγγράφου 243).

⁷⁶ ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ, ό.π., σ. 329· πρβλ. Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 96-97.

⁷⁷ Ενοποίηση των λογαριασμών «Λογαριασμός του Κοινού της πατρίδος μου 1821-1833)», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 96-97/95, με τους αντίστοιχους «Όσα ετράβισα από το Κοινόν ένεκα των όσων έχω λαμβάνειν», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 172/123 και «Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης δανείζει το κοινό (8/7/1834-2/3/1836)», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 172/125.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΩΝ ΣΕ ΓΡΟΣΙΑ

ΧΡΕΩΣΤΗΣ/ΠΙΣΤΩΤΗΣ			Λογαριασμός του κοινού της πατρίδος μου, ο			
ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΜΕΡΑ	ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ	ΧΡΕΩΣΗ	ΠΙΣΤΩΣΗ	ΟΛΙΚΟ
1830	6	22	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-5605	-5605
1830 Σύνολα					-5605	-5605
1831	6	12	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	9701	-31612	-21911
1831 Σύνολα				9701	-31612	-21911
1834	-7	8	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	9690		9690
	10	1	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	109		109
1834 Σύνολα				9799		9799
1836	3	2	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-5000	-5000
1836 Σύνολα					-5000	-5000
Σύνολα Περιόδου				19500	-42217	-22717

ΧΡΕΩΣΤΗΣ/ΠΙΣΤΩΤΗΣ			ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΣ ΣΑΡΑΓΙΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ (ΧΡΕΩΣΤΗΣ)			
ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΜΕΡΑ	ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ	ΧΡΕΩΣΗ	ΟΛΙΚΟ	
1823	9	6	Δ.Χ. / 1079 - ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΣ ΓΕΩΡΓΑΚΗ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΙΔΗ	75868	75868	
1823 Σύνολα				75868	75868	
1825	8	15	Δ.Χ. / 1079 - ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΣ ΓΕΩΡΓΑΚΗ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΙΔΗ	10317	10317	
1825 Σύνολα				10317	10317	
Σύνολα Περιόδου				86185	86185	

ριασμό του τσιφλικιού. Στην περίπτωση αυτή, κατά την ημέρα που πραγματοποιήσε το λογαριασμό αυτόν ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης, έλαβε υπόψη ότι εισέπραξε 9.965:20 γρόσια από το τσιφλίκι του Μόρφου. Όλες οι εγγραφές που αφορούσαν στο λογαριασμό του «Κοινού» (σελίδες καταστίχου 96-97/95) επιβεβαιώθηκαν από σκόρπιες εγγραφές της σελίδας 172 του καταστίχου. Συμπληρωματικές παρατηρήσεις για το λογαριασμό του «Κοινού της Πατρίδος» καταγράφηκαν στο κατάστιχο του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη (σελίδες 96-97/95) που ήταν από τις πιο σημαντικές γιατί σε αυτήν τεκμηριώθηκαν τουλάχιστο τρεις Αρχιεπίσκοποι οι Ιωακείμ, Δαμασκηνός και ο Πανάρετος καθώς επίσης και η τοπική εξουσία μαζί με τους Δημογέροντες, το Χατζηχριστόδουλο Αλέγιο και το Ζαχαρία Αποστολίδη. Σε αυτόν το λογαριασμό παρατηρούμε ότι ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης συνόψισε τα χρήματα που διεκδικούσε και κατάφερε να επιβεβαιώσει το ποσό των 75.868 γροσίων με τη βοήθεια του πεθερού του. Προσπάθησε επίσης να εξαργυρώσει την εξυπηρέτηση την οποία είχε υπέρ του. Παρατηρούμε ότι δεν ήταν τυχαίο ότι αυτά τα γεγονότα αναφέρθηκαν σε αυτήν τη σελίδα του καταστίχου και αφορούσαν έτη που ξε-

κίνησαν από το 1821 και μετά και διεκπεραιώθηκαν κατά το 1830/1831 και 1832 οπότε ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ήταν στο απόγειο της δραστηριότητάς του. Στο λογαριασμό αυτό δημιουργήθηκε επίσης σχέση μεταξύ ενός πολύ σημαντικού μεγαλεμπόρου του Γιακουμέττου, που του καταβλήθηκαν 22.000 γρόσια για εξόφληση οφειλών του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Εδώ τονίζουμε ότι από τους λογαριασμούς που βρίσκονται στο κατάστιχο, αυτός ήταν ίσως ο κυριότερος λογαριασμός που μέσω του δίδονταν πολύ σημαντικές πληροφορίες για τον τρόπο λειτουργίας και δημιουργίας οικονομικών σχέσεων, μεταξύ μεγαλεμπόρων ή ατόμων που διέθεταν κεφάλαιο και μπορούσαν να κινηθούν κατά την περίοδο εκείνη (διασύνδεση κεφαλαίου και πολιτικής δύναμης). Στη χρέωση του λογαριασμού του «Κοινού της Πατρίδος», το 1822-1833, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης πραγματοποίησε ως γραμματικός έξοδα ύψους 75.868 γροσίων τα οποία έγιναν αποδεκτά από τον Αρχιεπίσκοπο Ιωακείμ και φάνηκαν στο λογαριασμό του Σαραγιού. Επίσης ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ισχυρίστηκε ότι έγιναν επιπλέον έξοδα ύψους 90.460 γροσίων και καταχωρήθηκαν σε ένα κατάστιχο. Από αυτά τα χρήματα, η κυβέρνηση αποδέκτηκε τις 50.542 γρόσια ως έξοδα πραγματοποιηθέντα από υπάλληλό της για τις ανάγκες της. (Δεν τα κατέβαλε, απλώς τα αποδέκτηκε: $90460 - 50542 = 39.918$ γρόσια⁷⁸). Ύστερα από το συμψηφισμό των δύο λογαριασμών δηλαδή του λογαριασμού Κοινού της Πατρίδος και του λογαριασμού της Κεντρικής Κυβέρνησης (χρεώστη), το μόνο ποσό το οποίο δεν υπήρχε στη χρέωση ήταν τα 17.918 γρόσια. Υπήρχε όμως το ποσό των 22.000 γρόσια της μεταφοράς του υπολοίπου προς το Γιακουμέττο⁷⁹. Επίσης δε λογαριάστηκε η πληρωμή ύψους 9.865:20 γροσίων για το τσιφλίκι του Μόρφου η οποία καταγράφηκε στο λογαριασμό της σελίδας 156/112 του καταστίχου.

Ο λογαριασμός Σαραγιού (Κεντρικής Κυβέρνησης) δημιουργήθηκε από εμάς· δηλαδή την πληροφόρηση τη βρήκαμε στις σελίδες 96-97 του καταστίχου του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη που εξιστορεί ότι έδωσε υπηρεσίες από το Σεπτέμβριο του 1821 μέχρι τον Αύγουστο του 1825. Ήταν υπηρεσίες που έδωσε προς την Κυβέρνηση και συμποσούνταν σε 86.185 γρόσια. Τα ποσά αυτά διεκδικήθηκαν από τον Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη για τα προαναφερόμενα έτη, χωρίς να τελεσφορήσει η διεκδίκηση τους μέχρι το 1839, όπου παρέμειναν χρεωστικά, δηλαδή δεν έχουμε καμιά πληροφόρηση ως προς τη διευθέτησή τους. Τις υπηρεσίες αυτές προς την Κυβέρνηση ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης τις προσέφερε ως γραμματικός στον καζά Λάρινακας (1821-1823) και γραμματικός Σαραγιού (1824-1825).

⁷⁸ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 96-97/95.

⁷⁹ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 77/79, 96-97/95.

Στη δεκαετία 1830-1840 η πολιτική και οικονομική συγκυρία στην Κύπρο ήταν κατάλληλη για επενδύσεις και κερδοσκοπία. Οι λόγοι που διαμόρφωναν ένα τέτοιο οικονομικό περιβάλλον ήταν οι ακόλουθοι: Οι διαφαινόμενες μεταρρυθμιστικές αλλαγές στα πλαίσια της πολιτικής του Σουλτάνου Μαχμούτ Β΄. Η αποστολή αντιπροσωπείας (1830) Κυπρίων λαϊκών εκπροσώπων της ανερχόμενης μεγαλοαστικής τάξης που ήταν επιφορτισμένοι με σημαντικές διοικητικές αρμοδιότητες στα πλαίσια της ελληνορθόδοξης κοινότητας ή και διεξήγαγαν με επιτυχία μεγάλο κύκλο-εμπορικών εργασιών. Αποκορύφωμα της αυτονομίας που τύγχαναν οι Κύπριοι στα πλαίσια των μεταρρυθμίσεων ήταν και η εκχώρηση της ευθύνης για συνολική είσπραξη και των φόρων των μουσουλμάνων από την κεντρική Δημογεροντία 1839-1840. Ο περιορισμός του απόλυτου και κυρίαρχου ρόλου των ιεραρχών στη διαχείριση των πολιτικών και οικονομικών πραγμάτων του τόπου. Το σημαντικό αξίωμα του Αρχιδημογέροντα (1832) που κατείχε ο πεθερός του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη Χατζηχριστόδουλος Απέγιτος και οι ενισχυτικές παρεμβάσεις του προς όφελος του γαμπρού του. Η κατάληψη της Συρίας από τα Αιγυπτιακά στρατεύματα και οι πόλεμοι μεταξύ Αιγύπτου και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προκάλεσαν την περίοδο αυτή αναστάτωση σε αυτό το σημαντικό εξαγωγικό κέντρο της Ανατολικής Μεσογείου, με άμεση συνέπεια να αποκτήσει μεγαλύτερη σημασία το λιμάνι της Λάρνακας.

Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης είχε επαγγελματικές γνώσεις για τα είδη των εμπορευμάτων που διακινούσε, τις φυσικές ιδιότητες τους, τον τρόπο παραγωγής τους, τη λειτουργία των μέσων συναλλαγής, την ορθή τήρηση των καταστάσεων⁸⁰. Η αναφορά των προϊόντων με τους τρόπους παραγωγής τους και η σύνδεση με τον τρόπο συγκέντρωσης και εξαγωγής που ενδιέφερε το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, αναδείκνυε τα είδη και τις ποσότητες των εξαγόμενων προϊόντων ως προσδιοριστικό στοιχείο της τυπολογίας του εμπόρου. Τα αγροτικά προϊόντα, που είχαν προορισμό την κλωστοϋφαντουργία, εντυπωσιάζουν με την ποικιλία τους και φανερώνουν το υψηλό επίπεδο γνώσης στο πεδίο του φυσικού πλούτου και την ικανότητα των παραγωγών και των εμπόρων στην αξιοποίησή τους. Μέσα από τα είδη των εξαγόμενων προϊόντων μπορούμε να αναγνωρίσουμε τη δυναμική των κύριων εμπορευματικών καλλιεργειών της Κύπρου, του βαμβακιού και του μεταξιού. Η οργάνωση του δικτύου του, στηριζόταν εν μέρει στην οικογένειά του, περισσότερο όμως στους «δούλους» του, τους αντιπροσώπους του που βρίσκο-

⁸⁰ Μαρία Χριστίνα ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ, *Οικογενειακή Στρατηγική και Εμπορικός Ανταγωνισμός: Ο οίκος Γερούση τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα (Μ.Ι.Ε.Τ.) 2003, σ. 133.

νταν σε διαφορετικά μέρη της Κύπρου, καθώς και σε επιλεγμένους κατά την περίσταση συνεργάτες. Η τυπολογία και η ιδιαιτερότητα της επιχείρησης του Γεωργάκη Μαρκαντώνιδη, έγκειται στην επινοητικότητα και επιχειρηματική στρατηγική που υιοθέτησε για εξασφάλιση χρηματοδότησης τόσο για τη διακίνηση προϊόντων όσο και για την ανάπτυξη άλλων δραστηριοτήτων, όπως την εκμίσθωση φορολογικών προσόδων και τοιφλικιών. Παράλληλα λειτούργησε μικρές εταιρικές συμπράξεις και μόνοπωλιακού τύπου εκμεταλλεύσεις. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης καθόλη τη διάρκεια της επιχειρηματικής του δράσης, φρόντιζε για την εξασφάλιση ρευστού χρήματος για την αντιμετώπιση του απροόπτου αλλά και των παρουσιάζομενων ευκαιριών. Τα χαρακτηριστικά του οικονομικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο δρούσαν οι έμποροι της εποχής στην Κύπρο, ήταν ιδιαίτερα ασταθή και οι φορείς κατέφευγαν στην αυστηρή επιλογή των συναλλασσομένων τους (προσωπική πίστη) και στους δεσμούς συγγενείας για υποστήριξη των δραστηριοτήτων τους. Εφάρμοζαν μηχανισμούς ελέγχου των εμπορικών πράξεων τους και της κίνησης των λογαριασμών τους, για τη διασφάλιση του εμπορικού τους κεφαλαίου και των κερδών τους. Την ίδια περίοδο είχε βαθιά ριζώσει στη συνείδηση των εμπόρων ότι «η κερδοφόρα επιχειρηματική οργάνωση του εμπορίου εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από την έγκαιρη και σωστή αξιοποίηση της εμπορικής πληροφορίας, καθώς η εμπορική πρακτική είχε βαθιά εμπεδώσει ότι κάθε συναλλαγή έπρεπε να εναρμονίζεται με τη δεδομένη προσφορά και ζήτηση της αγοράς. Η οικονομική πρόβλεψη συνοψιζόταν στην προσεκτική στάθμιση της αγοράς, στην παρατήρηση των ανταγωνιστικών κινήσεων, στην αξιολόγηση των οικονομικών και πολιτικών παραγόντων, καθώς και στην εκτίμηση των ατομικών δυνατοτήτων μέσα στο γενικό επιχειρηματικό σχεδιασμό»⁸¹. Στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα η οθωμανική αγορά κατακλύστηκε από μεγαλύτερες ποσότητες και καλύτερης ποιότητας ευρωπαϊκά βιομηχανικά προϊόντα. Συγχρόνως η συνεχής υποτίμηση του τουρκικού νομίσματος δημιουργούσε οικονομική αστάθεια στην αγορά. Παράλληλα με την υποτίμηση και η ποσότητα των νομισμάτων που βρίσκονταν σε κυκλοφορία ήταν καθοριστικός παράγοντας στη διαμόρφωση των τιμών των προϊόντων⁸².

Η επιχειρηματικότητα⁸³ του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη προσδιορίστηκε από την ικανότητα του να διαχειριστεί την πληροφορία και εξετάστηκε ως συστατικό

⁸¹ ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ, «Εμπορικά δίκτυα στη Σμύρνη», *Ιστορικά* (εφ. Ελευθεροτυπία 18.9.2003) 21 (203), σ. 42.

⁸² Ch. ISSAW, *The Economic history of Turkey (1800-1914)*, University of Chicago Press 1980, σ. 2.

⁸³ ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ, *Οικογενειακή Στρατηγική και Εμπορικός Ανταγωνισμός*: ό.π., σ. 10.

στοιχείο του ανθρώπινου κεφαλαίου, όπως η τεχνική εξειδίκευση και η ικανότητα οργανωτικής διαχείρισης. Η στρατηγική που ακολούθησε ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης επιδιώκοντας το κέρδος μέσα από τις προσωπικές επιχειρηματικές δραστηριότητές του θα μας απασχολήσουν στην εργασία αυτή. Οι σχέσεις που όριζαν την παραγωγή, την αγορά, τον ανταγωνισμό και το κέρδος μεταβάλλονταν συνεχώς από εποχή σε εποχή και από διαφορετικούς οικονομικούς χώρους. Τα δεδομένα που έχουμε από το κατάστιχο δε μας επιτρέπουν να μελετήσουμε την κοινωνική συμπεριφορά του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Πρόκειται για ποσοτικά δεδομένα με συγκεκριμένου τύπου πληροφόρηση που μπορούν να μας αποκαλύψουν όψεις των οικονομικών σχέσεων και συναλλαγών της εποχής που αναφέρονται. Η συγκριτική μελέτη των τιμών στην κυπριακή αγορά είναι εφικτή μετά την ορθολογική ταξινόμηση των στοιχείων, ιδιαίτερα αν ο στόχος είναι ο καθορισμός συγκεκριμένου ύψους εμπορικού κέρδους για κάθε προϊόν, ακόμη και για ένα είδος, σ' ένα ορισμένο έτος. Οι τιμές των αγροτικών πρώτων υλών συγκροτούν ένα σύνολο. Αυτά τα χαρακτηριστικά της αγοράς έδιναν τη δυνατότητα υψηλών κερδών στις εμπορικές συναλλαγές που γίνονταν στον οθωμανικό χώρο μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα. Η εποχική διαπραγμάτευση στον τόπο παραγωγής, όπου το φορτίο εξαγωγής μπορούσε να πουληθεί σε τιμές σχεδόν ευκαιριακές, ήταν ο κύριος άξονας της εμπορικής δραστηριότητας, η συναλλαγή που άφηνε τα μεγαλύτερα κέρδη, καθώς το ζητούμενο ήταν το περιθώριο κέρδους από την τιμή αγοράς στην τιμή πώλησης, η ευνοϊκότερη αναντιστοιχία στη συναλλαγή, απαραίτητος όρος ύπαρξης του εμπορικού κεφαλαίου. Η ανάλυση στο επίπεδο των τιμών με εντοπισμό του όγκου των συναλλαγών, καθώς και των περιθωρίων μεικτού κέρδους, στοχεύει εδώ στην ερμηνεία της επιχειρηματικής συμπεριφοράς του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης εντάσσεται σε μια ομάδα ενδιαμεσων (=μεσαίων) εμπόρων (μέγεθος διακινούμενων κεφαλαίων), που δραστηριοποιήθηκε στην τρίτη και τέταρτη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα στη Κύπρο για τις ανάγκες του εσωτερικού και εξωτερικού εμπορίου. Η εμπορική δραστηριότητα του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη σχηματίζει τέσσερις χρονικούς κύκλους δράσης. Μέσα από την καταγραφή των καταστίχου σκιαγραφείται επίσης το δίκτυο των εμπόρων συναλλασσόμενων εμπόρων.

Την 1 Ιουλίου 1832 ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης σαν κίνηση τακτικής και επειδή εξασφάλισε την είσπραξη φορολογίας για το 1832-1833, εξόφλησε το χρέος του, «έγινεν Ιπρά Ισκά» (= αποσβεστική άφεση χρέους) στον ενεχυροδανειστή του Παρτέλλα και του επιστράφηκαν τα μαγαζιά και το σπίτι του. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης προέβλεψε ότι θα του ήταν πάρα πολύ χρήσιμοι οι αποθηκευτικοί

χώροι για τις μελλοντικές του εμπορικές δραστηριότητες (με μεγαλεμπόρους όπως το Γιακουμέττο Ματαίη, Φέληξ Μαλαγάμπα, Σάγεχ Φεττάλλαχ κ.ά) πράγμα το οποίο και έγινε το 1832. Στο τέλος, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης μονόγραψε και υπέγραψε⁸⁴ αυτήν την πράξη με ιδιαίτερη ανακούφιση και την καταχώρισε στο κατάστιχό του. Με αυτόν τον τρόπο διεκπεραιώθηκε η πράξη και έκλεισε ο λογαριασμός. Η υποθήκευση του σπιτιού και των τεσσάρων «μαγαζιών» του σχετίστηκε με την απαίτηση της οθωμανικής εξουσίας: υποψήφιος για την κατάληψη σημαντικής θέσης στην οθωμανική διοίκηση όφειλε να υποθηκεύσει για λογαριασμό του Οθωμανικού Δημοσίου ακίνητη περιουσία για λόγους αξιοπιστίας, φερεγγυότητας, ελέγχου αλλά και δυνατοτήτων δήμευσης, εάν προέκυπτε ανάγκη. Βεβαίως επισημαίνεται ότι τούτο γίνεται στην παρουσία των άμεσα εμπλεκόμενων στην τοπική διοίκηση δηλαδή του Ηγεμόνα, ως εκπροσώπου της τοπικής Οθωμανικής Διοίκησης και του Αρχιδημογέροντα, ως εκπροσώπου της χριστιανικής κοινότητας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση το 1832 που ήταν στο απόγειο των δραστηριοτήτων του [φορολογία: ανάληψη κατά μόνας ή συντροφικά της είσπραξης συγκεκριμένων κοινοτήτων στην περιοχή Λευκωσίας (Συρκανιά Κυθραίας, Στρόβολος, Αγία Βαρβάρα, Τσέρι), καζά Ορεινής (Παλαιχώρι, Αγρός, Άγιος Ιωάννης Αγρού) αλλά και στον καζά Λάρνακος (Αραδίππου, Άνω και Κάτω Λεύκαρα)]. Την περίοδο 1835-1836 δραστηριοποιήθηκε σε τρεις περιοχές: στη Λάρνακα ως γραμματικός, στου Μόρφου ως εκμισθωτής τσιφλικιού⁸⁵, στη Λευκωσία όπου χειρίζεται διοικητικά θέματα⁸⁶. Σε αυτήν την περίοδο παρατηρούμε ότι είχε στην κατοχή το σπίτι του με τα τέσσερα «μαγαζιά» του (από το 1832 που κατάφερε να εξοφλήσει τον Παρτέλλα) και έτσι ανάκτησε τους αποθηκευτικούς του χώρους. Το γεγονός αυτό του έδωσε τη δυνατότητα να συνεργαστεί με μεγαλεμπόρους για τη συγκέντρωση και τη διάθεση μεγάλων ποσοτήτων σε προϊόντα.

Το εύρος της επιχειρηματικής δραστηριότητας του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη ακολούθησε ανοδική πορεία και διεύρυνση δραστηριοτήτων: Αυτό διαφάνηκε από το ύψος των ετήσιων διακινούμενων ποσών που ολοένα και αυξάνονται, από την αύξηση του αριθμού των πιστωτικών και χρεωστικών πράξεων, από την επέκταση των δραστηριοτήτων του ως προς τις κατηγορίες συναλλαγής, ιδιαίτερα

⁸⁴ Η μονογραφία και η υπογραφή του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη ήταν η ίδια με αυτήν της προμετωπίδας του καταστίχου, της συγκεντρωτικής σελίδας παρουσίασης των ζημιών (Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 142) και της υπογραφής στο λογαριασμό του «ταμβάκου» (Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 52-53/61) και έτσι γίνεται η ταυτοποίηση της υπογραφής του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη.

⁸⁵ Φαίνεται καθαρά ότι μεταβαίνει στο τσιφλίκι κατά τακτά χρονικά διαστήματα, όχι για μόνιμη εγκατάσταση, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 136.

⁸⁶ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 136.

από το 1831 και εξής. Από την διεύρυνση και εφαρμογή ενός δικτύου αντιπροσώπων και συνεταίρων για τις δραστηριότητές του (φορολογία, τσιφλίκι, εμπορικές συμπράξεις), υπομισθωτών (εκμετάλλευση φόρων κοινοτήτων/ενοριών γ) διαχειριστών (διαχείριση τσιφλικιού Δερβίς Εφέντη), «δούλων», μεσιτών αλλά και συμβεβλημένων παραγωγών.

Όσον αφορά τις δραστηριότητες του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη το 1832, η φορολογία ήταν η κύρια του δραστηριότητα. Όμως το 1832 οι δραστηριότητες του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη είχαν τόσο μεγάλη ανάπτυξη, που αναγκάστηκε να συνεργαστεί (συντροφικά). Αυτή ήταν μια στρατηγική του κίνηση, διότι αντιλήφθηκε ότι μόνος του δεν ήταν ικανός να φέρει εις πέρας τον όγκο των οικονομικών δραστηριοτήτων τις οποίες είχε αναλάβει. Έτσι είχε κάνει στρατηγικές συμπράξεις τόσο με μεγαλεμπόρους όσο και με συνεργάτες στους οποίους έδωσε την αρμοδιότητα να εισπράξουν συνεταιρικά φόρους (Αργύρης Χατζηνικόλας⁸⁷, Χριστοφής Απεγίτου⁸⁸) ή να εκμεταλλευτούν τσιφλίκια (Μόρφου, Δερβίς Εφέντη). Οι κύριες δραστηριότητες ήταν η συγκέντρωση καπνού, χαρουπιών, βαμβακιού, μεταξιού, μαλλιών.

Στη φορολογία (1832) είχαμε τις πιο κάτω μορφές: (α) Άμεση εκμετάλλευση (κατευθείαν ο ίδιος) κοινοτήτων από τον ίδιο, (β) Εταιρική σύμπραξη, (γ) Υπομίσθωση. Εταιρικές συμπράξεις είχαμε στη φορολογία, στην εμπορεύση ξυλείας, στο τσιφλίκι Μόρφου, στην εκμετάλλευση του κριθαριού (1833). Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ανέπτυξε δίκτυο συγκέντρωσης και διάθεσης προϊόντων (μετάξι, βαμβάκι, χαρούπια) από διάφορα μέρη της Κύπρου και αποτελούσε μια στρατηγική επιλογή του και μια πάγια τακτικής της περιόδου εκείνης. Πράγματι ήταν ένας πολύ καλός τρόπος με τον οποίο ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης μεσολαβούσε μεταξύ των τοπικών αντιπροσώπων και των μεγαλεμπόρων ως συντονιστής ενός δικτύου. Παρατηρούμε ότι το 1833 ανέλαβε πλήρως την εκμετάλλευση του τσιφλικιού του Δερβίς Εφέντη στην περιοχή Μόρφου και ο λόγος της ανάληψης αυτού του τσιφλικιού ήταν το έντονο ενδιαφέρον του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη για να αποκτήσει τέτοια μορφή οικονομίας (γη) στα πλαίσια των πολιτικών και γαιοκτητικών ανακατατάξεων. Δεν τα κατάφερε να εκμισθώσει τσιφλίκι κοντά στη Λάρνακα, όπου ήταν το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων του ένεκα του ότι η Μητρόπολη Κιτίου, ως πιο ισχυρός πολιτικός φορέας, εκμίσθωσε και τα τέσσερα τσιφλίκια που ήταν διαθέσιμα (Πύλας, Κοντέας, Λιμίων, Πραστειού) στην περιο-

⁸⁷ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 168-169/121.

⁸⁸ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 168-169/122.

χή. Η Αρχιεπισκοπή είχε άλλα τσιφλίκια, όπως ήταν της Τύμπου και της Αυγασίδας. Σίγουρα η επιλογή του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη να εκμεταλλευτεί το τσιφλίκι του Δερβίς Εφέντη (που είχε ήδη πεθάνει), προσδοκούσε στα πλαίσια των μεταρρυθμίσεων και εκμισθώνοντας το τσιφλίκι, σε μονιμοποίηση της κατάστασης. Αυτό όμως συνεπαγόταν επιπρόσθετο μεταφορικό κόστος (οι συνθήκες της εποχής καθιστούσαν ιδιαίτερα δύσκολες τις συνθήκες μεταφοράς των εμπορευμάτων στη Λάρνακα) αλλά και έξοδα εγκατάστασης / συντήρησης του τσιφλικιού. Παρατηρούμε ότι ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης κατάφερε να μεταφέρει πραγματεία μέσω του δούλου του Χατζηδημήτρη στη Λευκωσία (1833) και το 1835 μετέφερε άλλη πραγματεία για εξαγωγικούς σκοπούς στον καπετάνιο Συμιακό στη Λάρνακα. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης γνωρίζοντας ότι ήταν δύσκολη η μεταφορά εμπορευμάτων διέθεσε μέσω των ντόπιων εμπόρων μέρος της παραγωγής στα περίχωρα του τσιφλικιού. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του μεταφορικού κόστους από πλευράς του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη.

Η διοικητική θέση του αλλά κυρίως η εμπορική παρουσία του και η αξιοπιστία που απέκτησε του προσέφερε τη δυνατότητα να γνωρίσει πράγματα και καταστάσεις. Επεκτείνει τις οικονομικές του δραστηριότητες σε διάφορους τομείς. Εμπορεύεται μεγάλο αριθμό ειδών εμπορευμάτων, γίνεται φοροσυλλέκτης και δανειστής χρήματος. Ένα άλλο πλεονέκτημα που είχε ήταν οι συμπράξεις με άλλους επιφανείς παράγοντες της εποχής π.χ. συντροφικοί φόροι. Μετά τις οικονομικές του δυνατότητες και το εμπορικό όνομα που απέκτησε, προσπάθησε να είναι ευέλικτος και να ανέλθει οικονομικά περισσότερο. Δανείστηκε από σημαντικούς οικονομικούς παράγοντες με σκοπό τη διείσδυσή του στο «μεγάλο εμπόριο», παράλληλα με τη μισθοδοσία⁸⁹ του ως κρατικός αξιωματούχος.

Βάσει της πληροφόρησης που έχουμε από το κατάστιχο, ορισμένες από τις εμπορικές κινήσεις του απέφεραν ζημιές. Οι λόγοι που παρουσιάστηκαν ζημιές είναι οι ακόλουθοι: (α) Λάθος οικονομικής εκτίμησης για εμπόριο συγκεκριμένων αγαθών (β) Λάθος επιλογής συνεργατών (γ) Λάθος επιλογής πελατών, (δ) Η πολιτική αστάθεια συμπίεσε την οικονομία με αρνητικές συνέπειες. Όταν υπάρχει πολιτική αστάθεια, η κάθε κίνηση πρέπει να είναι διπλά προσεγμένη διότι αλλάζουν τα δεδομένα της οικονομίας γρήγορα με πάντα αρνητικές τάσεις και αποτελέσματα.

Μια σημαντική εμπορικοπολιτική σχέση αναπτύχθηκε ανάμεσα στον

⁸⁹ «(1250 = 10/5/1834-28/4/1835): ή δόσις ἐκ τῶν Αντικρῦ: τῷ Γεωργάκῃ γραμματικῷ γρ. 2000:00», Α.Ι.Α.Κ., *Συνοδικὸς Κώδικας Α'*, σ. 219· «Νά δώσει ο κύριος Χατζηκυργῆς Σαρίπογλους: 23/12/1835: ὅσα ἀπὸ τὸν ἐτήσιον μισθόν μου γρ. 1000:00», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 78/80, πρβ. *Κατάστιχο IV*, σ. 131/97: μισθοὶ ἄλλων ἐτῶν).

Χατζηκυργέη Σαρίπογλου⁹⁰, Αρχιδημογέροντα⁹¹ (1835) (ΠΙΝΑΚΑΣ 8, σ. 116) του «Κοινού της Κύπρου» και το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Ήταν μια σχέση εξάρτησης και αυστηρού ελέγχου για τήρηση των συμφωνηθέντων από το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Ο Σαρίπογλου δάνειζε το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη σε ξένο νόμισμα, χρηματοδοτούσε τη συγκέντρωση εμπορευμάτων και αποπλήρωνε τα χρεωστούμενα του υφισταμένου του. Η κίνηση και το είδος του κοινού τους λογαριασμού, απέπνεε ένα αίσθημα αυτοπεποίθησης του Σαρίπογλου ως πολιτικού προϊσταμένου που δεν είχε άμεση εμπιστοσύνη στον υφιστάμενό του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, τον οποίο εξανάγκαζε σε υπογραφή χρεωστικής απόδειξης⁹². Ο Σαρίπογλου επέβαλε επίσης στο Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη τη δική του «θεώρηση»⁹³ του λογαριασμού. Ως σημείο πρακτικής στις μεταξύ τους συναλλαγές, όταν ο Σαρίπογλου αντιλαμβάνονταν μετά από έλεγχο των μεταξύ τους λογαριασμών ότι ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης δεν τον αποπλήρωνε κανονικά, του απέκοπτε τα χρεωστούμενα από το μισθό του⁹⁴. Ο δανεισμός του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη και ο τρόπος εξόφλησης του φαίνεται από τα πιο κάτω: Στις 12/11/1835, ο Χατζηκυργέης δάνεισε μετρητά⁹⁵ ύψους 2.000 γροσίων στο Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Ο Χατζηκυργέης κατακράτησε (23/12/1835) από το μισθό του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη 1.000 γρόσια και του καταβλήθηκαν από τον ίδιο «μετρητά προς εξώφλησιν γρ. 1000» (12/1/1836). Ταυτόχρονα όμως συμπεριφέρθηκε και μεγαλόψυχα (φιλανθρωπία) χαρίζοντας στον υφιστάμενό του ένα σεβαστό ποσό χρημάτων χάριν της εμπορικής σχέσης τους⁹⁶. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης χρηματοδοτήθηκε⁹⁷ από το Σαρίπογλου σε μετρητά (3000: γρόσια) για τη συγκέντρωση μεταξιού για λογαριασμό του τελευταίου. Η σύναξη του μεταξιού επιτεύχθηκε σε μεγάλο βαθμό. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης

⁹⁰ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 78-79/80 (12/1/1835-26/3/1838) (Χατζηκυργέης Σαρίπογλου).

⁹¹ Οθωμανικό έτος 1251 [= 29/4/1835-17/4/1836], Α.Ι.Α.Κ., Συνοδικός κώδικας Α', σ. 226

⁹² «Νά Λάβη: ό Κύριος Χ(ατζή) Κυργέης Σαρίπογλους ό Σεβαστός μου (17/9/1836): τό άντικρυς ρέστος νά λαμβάνη ως ή απόδειξις μου γρόσια 2009:20», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 79/80.

⁹³ «Νά Λάβη: ό Κύριος Χ(ατζή) Κυργέης Σαρίπογλους ό Σεβαστός μου (7/4/1837): ρέστος νά λαμβάνη ως άντικρυς φαίνεται και τοῦ έδόθη παρ' έμου απόδειξις έως τό έρχόμενον μουχαρρέμ. γρόσια 1218:20 - έθεωρήθη», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 79/80.

⁹⁴ «Νά Δώση: ό Κύριος Χ(ατζή) Κυργέης Σαρίπογλους ό Σεβαστός μου (23/12/1835): δσα από τόν έτήσιον μισθόν μου γρόσια 1000:», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ.78/80, «(7/4/1837-26/3/1838): δσα ό έτήσιος μισθός μου γρόσια 6000:», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ.78/80, 131/97.

⁹⁵ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ.79/80 (12/11/1835).

⁹⁶ «Νά Δώση: ό Κύριος Χ(ατζή) Κυργέης Σαρίπογλους ό Σεβαστός μου (26/3/1838): δσα από φιλανθρωπίαν του έκαμε καθ' έαυτό χάριν εις έμέ από λόγω ίνδερέσου κομερκίου γρόσια 3000:», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ.78/80.

⁹⁷ «Νά Λάβη: ό Κύριος Χ(ατζή) Κυργέης Σαρίπογλους ό Σεβαστός μου (20/5/1836): εις μετρητά διά μετάξι γρόσια 3000:», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 79/80.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΩΝ ΣΕ ΓΡΟΣΙΑ

ΧΡΕΩΣΤΗΣ/ΠΙΣΤΩΤΗΣ			Σαρίπογλους Χατζηκυργής, ο			
ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΜΕΡΑ	ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ	ΧΡΕΩΣΗ	ΠΙΣΤΩΣΗ	ΟΛΙΚΟ
1835	11	12	Χ.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-2000	-2000
	12	23	Χ.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	1000		1000
1835 Σύνολα				1000	-2000	-1000
1836	1	12	Χ.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	1000		1000
	5	20	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-3000	-3000
	7	20	Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	1758		1758
	8	25	Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	734		734
	3		Π.Δ. / 1020 - ΤΑΜΕΙΟ - ΞΕΝΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ	508		508
			Π.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	411		411
	10		Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-2272	-2272
			Π.Δ. / 1020 - ΤΑΜΕΙΟ - ΞΕΝΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ		-410	-410
			Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-5470	-5470
			Π.Δ. / 1020 - ΤΑΜΕΙΟ - ΞΕΝΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ		-821	-821
	9	17	Χ.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-2150	-2150
	11	6	Π.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	263		263
1836	12	17	Π.Ε. / 1072 - ΑΓΟΡΕΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ		-769	-769
1836 Σύνολα				4674	-14892	-10218
1837	4	7	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	7000		7000
			Π.Δ. / 1019 - ΕΚΠΤΩΣΕΙΣ ΕΙΣΠΡΑΚΤΕΕΣ	3000		3000
1837 Σύνολα				10000		10000
Σύνολα Περιόδου				15674	-16892	-1218

συγκέντρωσε για λογαριασμό του Χατζηκυργή μεγάλη ποσότητα μεταξιού⁹⁸ που δεν κάλυψε όμως το σύνολο των μετρητών που του εκχωρήθηκαν. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης αναγκάστηκε να δώσει το υπόλοιπο των χρημάτων σε σκληρό νόμισμα⁹⁹ και σε μικρό χρονικό διάστημα, ενώ ο ίδιος τα είχε λάβει σε γρόσια.

Ένα σημαντικό πρόσωπο της χριστιανικής εκκλησιαστικής διοίκησης που είχε συναλλαγές με το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη ήταν ο Μητροπολίτης Κιτίου Λεόντιος (28/9/1821-22/7/1827)¹⁰⁰ (ΠΙΝΑΚΑΣ 9, Σ. 117). Μέσα από ορισμένες πράξεις του λογαριασμού διαφάνηκε η μεταβίβαση στο Μητροπολίτη Κιτίου της φορολογικής ευθύνης¹⁰¹, αλλά και επίβλεψης της όλης διαδικασίας της φοροείσπραξης, ιδιαίτερα για την πόλη της Λάρνακας. Επίσης φαίνονται και τα εκκλησιαστικά δικαιώματα και η

⁹⁸ «Νὰ Δώση: ὁ Κύριος Χ(ατζῆ) Κυργῆς Σαρίπογλους ὁ Σεβαστός μου (20/7/1836, 25/8/1836): μεταξύ παφίτικον ὀκ(άδες) 15:75 Χ 145 γρόσια = 2492 γρόσια», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 78/80.

⁹⁹ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 78/80 (μαχμουτιέδες και βενέτικο) (3/9/1836).

¹⁰⁰ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 54-55/62.

¹⁰¹ «Δίδει: ὁ Ἅγιος Κιτίου κύριος Λεόντιος (1822): ὅσα διανέμισαν εἰς 4: ἐνορίας τοῦ κασαπᾶ Λάρνακος καὶ σκάλας γρόσια 1500:», «ὅσα ἀπὸ Κύριον Βαρνάβαν τὰ τῶν μαχαλλετζήδων γρόσια 753:05», «ἀπὸ τὴν συνάθροισιν τῶν γρ(οσίων) 2: τοῦνομα κατὰ τὸ 1237: (28/9/1821-17/9/1822) γρόσια 1640», «ὁμοίως [12]38: (18/9/1822-6/9/1823) γρόσια 1878:», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 54-55/62.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΩΝ ΣΕ ΓΡΟΣΙΑ

ΧΡΕΩΣΤΗΣ/ΠΙΣΤΩΤΗΣ			Λεόντιος Αγίος Κιτίου, ο			
ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΜΕΡΑ	ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ	ΧΡΕΩΣΗ	ΠΙΣΤΩΣΗ	ΟΛΙΚΟ
1821	9	28	Π.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	150		150
			Π.Ε. / 1072 - ΑΓΟΡΕΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ		-1130	-1130
			Χ.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	4000	-3140	860
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	600		600
	12	18	Π.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	88		88
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	120		120
Δ.Χ. / 1050 - ΕΣΟΔΑ ΑΠΟ ΠΑΙΔΑΡΑΜΛΙΚΙΑ			52		52	
1821 Σύνολα				5010	-4270	740
1822	5	17	Π.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	200		200
			Χ.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	841		841
			Χ.Δ. / 1020 - ΤΑΜΕΙΟ - ΞΕΝΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ	140		140
			Χ.Φ. / 1026 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΓΑΛΙΟΥΝΤΖΙΟΥ ΠΕΔΕΛΙΓΕΣΙ	39		39
			Χ.Φ. / 1027 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΔΕΡΟΥΧΤΕ ΠΑΡΑΣΙ	29		29
			Χ.Φ. / 1028 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΜΙΡΙ	58		58
			Χ.Φ. / 1029 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΣΑΛΚΙΝΙΑ	175		175
	6	15	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-29	-29
			Χ.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-220	-220
			Χ.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-753	-753
	9	17	Π.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-50	-50
			Π.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	300		300
			Χ.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-3000	-3000
		18	Π.Ε. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	385		385
			Χ.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	4578	-1878	2700
			Χ.Ε. / 1060 - ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙ	40		40
			Χ.Φ. / 1026 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΓΑΛΙΟΥΝΤΖΙΟΥ ΠΕΔΕΛΙΓΕΣΙ	34		34
			Χ.Φ. / 1027 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΔΕΡΟΥΧΤΕ ΠΑΡΑΣΙ	26		26
			Χ.Φ. / 1028 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΜΙΡΙ	51		51
			Χ.Φ. / 1029 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΣΑΛΚΙΝΙΑ	153		153
	12	18	Χ.Φ. / 1026 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΓΑΛΙΟΥΝΤΖΙΟΥ ΠΕΔΕΛΙΓΕΣΙ	44		44
			Χ.Φ. / 1027 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΔΕΡΟΥΧΤΕ ΠΑΡΑΣΙ	32		32
			Χ.Φ. / 1028 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΜΙΡΙ	65		65
			Χ.Φ. / 1029 - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ - ΣΑΛΚΙΝΙΑ	194		194
1822 Σύνολα			7384	-5930	1454	
1823	9	6	Χ.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ	233		233
1823 Σύνολα			233		233	
1826	8	20	Δ.Χ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-27	-27
1826 Σύνολα				-27	-27	
1827	7	22	Π.Ο.Π. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-3900	-3900
			Π.Ο.Π. / 1023 - ΟΜΟΛΟΓΙΕΣ - ΠΛΗΡΩΤΕΕΣ	4000		4000
			Χ.Δ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-800	-800
			Χ.Φ. / 1003 - ΤΑΜΕΙΟ		-901	-901
1827 Σύνολα			4000	-5601	-1601	
1829	5	10	Χ.Δ. / Απέντιος Χατζηχριστόδουλος, ο		-800	-800
			Χ.Δ. / 1019 - ΕΚΠΤΩΣΕΙΣ ΕΙΣΠΡΑΚΤΕΕΣ	1		1
1829 Σύνολα			1	-800	-799	
Σύνολα Περιόδου			16628	-16628	0	

εκκλησιαστική φορολογία που επιβαρύνει τους φορολογούμενους. Την ευθύνη της φοροείσπραξης για αμφοτέρους τους φόρους είχαν οι γραμματικοί. Οι επιμέρους φορολογικές¹⁰² αποπληρωμές των δοσιμάτων «δούλων» της Μητρόπολης και άλλων προσώπων κατόπιν εντολής του Μητροπολίτη καθώς και αναλήψεις¹⁰³ χρημάτων από τους μαχαλλετζήδες, ήταν ορισμένες άλλες πράξεις. Επίσης φαίνονται οι υποχρεώσεις¹⁰⁴ των Μητροπολιτών έναντι της τοπικής οθωμανικής διοίκησης καθώς και το είδος των εμπορικών δοσοληψιών¹⁰⁵ μεταξύ του Γεωργάκη Μαρκαντωννίδη με του Λεοντίου. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωννίδης είχε προκαταβάλει σε μετρητά¹⁰⁶ την προβλεπόμενη παραγωγή λαδιού που δικαιούταν ο Μητροπολίτης Κιτίου Λεόντιος ως προϊόν ζητείας, εν είδει εκκλησιαστικού φόρου, από την εκκλησιαστική του περιφέρεια, αξίας 1.130 γροσίων. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωννίδης εκχώρησε ποσά ύψους 3900: γροσίων και διάφορες πωλήσεις («διά τιμήν ενός μουλαριού το όποιον έπρόσφερε εις τον σατίκαγαν», «κεφαλαριά κυκκότηκη») και υπηρεσίες (έξοδα εορταστικών εκδηλώσεων («παίραμλίκια») του Λεοντίου) 1821.

Επειδή προέκυψε διαφορά στο λογαριασμό τους ο Γεωργάκης Μαρκαντωννίδης ζήτησε την παρέμβαση της ανώτατης θρησκευτικής και πολιτικής ηγεσίας των ελληνορθοδόξων για διευθέτηση¹⁰⁷ της. Ο ίδιος ο Γεωργάκης Μαρκαντωννίδης ζήτησε την παρέμβαση¹⁰⁸ του πεθερού του προς το Λεόντιο για να εισπράξει το τελικό ποσό. Υπάρχει και μια εγγραφή του 1827 που για να κλείσει ο λογαριασμός, στέλνει ο Γεωργάκης Μαρκαντωννίδης το πεθερό του τον Απέγιτο Χατζηχριστό-δουλο και εισπράσσει για λογαριασμό του Γεωργάκη Μαρκαντωννίδη 800 γρόσια.

¹⁰² «τά όλικά δοσίματα του Άντωνη παυλήνας από έγκλησίδες γρόσια 70:06», «τῇ ὁμοίως τοῦ πατῆ μάρκου ἀπὸ τὸ αὐτὸ γρόσια 109:18», «τά όλικά δοσίματα τοῦ Άντωνη παυλίνας έγκλησίδα γρόσια 103:23», «Απὸ Άνδρέαν Βοντιτσιάνον τὰ δοσίματα τοῦ γιαννῆ παυλῆ ὁρᾶ γρόσια 214:28» και πολλά άλλα «δοσίματα», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 54/62.

¹⁰³ «Χρεωστεῖ: ὁ Άγιος Κιτίου κύριος Λεόντιος (18/9/1822-6/9/1823): ὅσα ἐτράβισεν ἀπὸ τὸν μαχαλλετζῆν ἁγίου Ἰωάννου γρόσια 302:», «ὅσα διὰ τοῦ χ(ατζῆ) μουσταφᾶ γιασακτζῆ ἀπὸ Λεύκα-ρα γρόσια 200:», «ὅσα αὐθις διὰ τοῦ ἐλευθέρη κολζῆ μου γρόσια 662:», «ὅσα ἐμέτρησα τῷ χριστο-δουλῇ κοτζάπαση Λάρνακος γρόσια 1000:», «ὅσα ἐτράβισεν ἀπὸ τὸν Λοῖζῆν μαχαλλετζῆν γρόσια 334:», «ὅσα ὁμοίως ἀπὸ τὸν Γιαννάκην μαχαλλετζῆν γρόσια 264:07», «ὅσα αὐθις ἀπὸ τὸν κρόκον μαχαλλετζῆν γρόσια 397:20», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 54/62.

¹⁰⁴ «Χρεωστεῖ: ὁ Άγιος Κιτίου κύριος Λεόντιος (18/9/1822-6/9/1823): ὅσα ὁμοίως τῷ ἄσκερλῇ ἄκριου», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 54/62.

¹⁰⁵ «Δίδει: ὁ Άγιος Κιτίου κύριος Λεόντιος: διὰ 400: Λύτραις ἐλάδιον ζητεία ἀπὸ τὸ χωρίον Άνω Λεύκα-ρα γρόσια 800:», «διὰ 165: αὐθις εἰς τὸν Κύριον Γιακουμέττον Ματαίην γρόσια 330:», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 55/62.

¹⁰⁶ «Χρεωστεῖ: ὁ Άγιος Κιτίου κύριος Λεόντιος: ὅσα εἰς μετρητὰ διὰ τιμήν χιλίων Λύτρων ἐλαδίου γρόσια 2000:», «ὅσα ἐμέτρησα τῷ σιὸρ Γιακουμέττω ματαίῃ γρόσια 1000:», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 54/62.

¹⁰⁷ «ὅσα ἀφῆρεσεν τῇ προσταγῇ τοῦ Κυρίου Δαμασκηνοῦ Αρχιεπισκόπου, καὶ ἁγίου Πάφου Κ(υρί)ου παναρέτου, καὶ ἐνδόξου χουρσίδαγα, καὶ σιὸρ χατζῆ) Χριστόδ(ου)λου Άπεγίτου πρὸς ἐξώφλησιν γρόσια 901:05», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 55/62.

¹⁰⁸ «[ὅσα ἐδέχθη] τῷ σιὸρ Άπεγίτῳ 800:», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 55/62.

III. Η ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης υποθήκευσε το σπίτι του στον Μικελλή Παρτέλλα¹⁰⁹ με σκοπό την κατάληψη του αξιώματος του γραμματικού του Σαραγιού. Παράλληλα ενισχύθηκε οικονομικά, πράγμα το οποίο τον βοήθησε στην εξαγορά του αξιώματος.

«ὁ Κύριος Μικελλῆς Παρτέλλας νὰ Λάβῃ 2/2/1824: μετρητὰ εἰς ἐμὲ γρ(όσια) 6300: καὶ διάφορον γρ(όσια) 756: ὅλα 7056:00 δι' αὐτὰ τοῦ ἔδωσα ὁμολογίαν χρονικὴν, καθὼς καὶ τὸ ὀσπῆτιον μου μὲ 4: μαγαζιά διὰ Συγυροῦτητα τῶν Ἀσπρῶν του μὲ συμφωνίαν οἶον καιρὸν τοῦ δώσω τὰ Γρόσια του νὰ μοὶ ἐπιστρέψῃ αὐτὰ, ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ χ(ατζῆ) Ἰμπρ(αχείμ) ἀγᾶ εντέσ ἀγᾶ καὶ Ἀπέγ(ιτου). 1/7/1832: ἐπληρώθη καὶ ἔγινεν Ἰπρᾶ Ἰσκᾶ καὶ τὸ ὀσπῆτιον καὶ μαγαζιά ἔμειναν εἰς ἐμὲ»

[υπογραφή ὅμοια με την προμετωπίδα καταστίχου]

ὁ Γεώργιος Μαρκαντωνίδης

Η υποθήκευση υπογράφηκε σε συμφωνητικό και πραγματοποιήθηκε ενώπιον μαρτύρων. Στο συμφωνητικό έγγραφο υπήρχαν οι ενυπόγραφες εγγυητικές μαρτυρίες για την εγκυρότητά του και υπογράφηκε μεταξύ του Παρτέλλα και του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Μάρτυρες παρευρέθηκαν ο Χατζημπραχείμ αγάς και ο Χατζηχριστόδουλος Απέγιτος, πεθερός του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Στις 2/2/1824 ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης εγκαταστάθηκε στη Λευκωσία και μετά από ἑξι μήνες ανέλαβε ως γραμματικός στο Σαράγιο. Η πράξη αυτή της ενεχυρίασης ήταν μια διαδικασία με χρονικό ορίζοντα. Ὅποτε μπορούσε ο Μαρκαντωνίδης θα ἔπαιρνε πίσω τα περιουσιακά του στοιχεία. Ο Παρτέλλας υπολόγισε ότι θα εκμεταλλευόταν την περιουσία του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, ιδιαίτερα τους αποθηκευτικούς χώρους. Στο συγκεκριμένο συμφωνητικό, εάν δεν επιστρέφονταν τα χρήματα, ο Παρτέλλας θα οικειοποιούνταν τα αναγραφόμενα ακίνητα¹¹⁰. Σε αυτόν το λογαριασμό¹¹¹ ο Μικελλῆς Παρτέλλας¹¹² συμφώνησε¹¹³ στις 2/2/1824 και χορήγησε στο Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη δάνειο σε μετρητά ὕψους 6.300 γροσίων καθώς

¹⁰⁹ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 28-29/30 (Μικελλῆς Παρτέλλας).

¹¹⁰ Πληροφορία: Βλέπε ὅμως θεία Χρυσταλλοῦ (ΣIII, σ. 58-59/64) να διακινεῖ τη χρονικὴ αὐτὴ περίοδο ἐμπορεύματα ἐργαστηρίου.

¹¹¹ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 28-29/30 (Λογαριασμός Μικελλῆ Παρτέλλα, 2/2/1824-1/7/1832)

¹¹² Ο Μικελλῆς Παρτέλλας ἦταν δραγομάνος (διερμηνέας-μεταφραστής) του Ἀγγλικοῦ Προξενείου στη Λάρνακα, Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 28-29/39.

¹¹³ Υποθήκη ακινήτων (ὀσπῆτιον καὶ μαγαζιά) βλ. Για τὸ δίκαιο των υποθηκῶν βλ. Gustav Geib, Παρουσίαση τῆς κατάστασης του δικαίου στην Ελλάδα στη διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας ὡς τον ἐρχομὸ του Βασιλιά Ὁθωνα του Α΄, Χαϊδελβέργη (εκδ. C.I. Winter) 1835. Ἀνατύπωση εκδ. Γκοβόστη, [Ἀθήνα], χ.χρ., πρόλογος Ν.Ι. Πανταζόπουλος σ. 7-24, (μτφρ.-εισ.-επιμ. Ἴρις Αὐδῆ-Καλκάνη, σ. 25-45), σ. 88-91.

επίσης και τόκο 756 γρόσια, δηλαδή σύνολο 7.056. Με το κεφάλαιο αυτό ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης εξαγόρασε μέχρι το Σεπτέμβριο του 1824 το αξίωμα του γραμματικού του Σαραγιού. Το ποσό το οποίο όφειλε να καταβάλει στο Μικελλά Παρτέλλα ήταν ύψους 7.056 γρόσια. Ο Παρτέλλας σε αντάλλαγμα έλαβε από το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη ομολογία ύψους 7.056 γρόσια καθώς επίσης και δικαίωμα χρήσης του «όσπητίου» του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη στη Λάρνακα και των τέσσρων μαγαζιών του τα οποία πριν χρησιμοποιούσε ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης για τους εμπορικούς του σκοπούς. Η συμφωνία (1824) διαλάμβανε «οἶον καιρὸν τοῦ δώσω τὰ Γρόσια του»¹¹⁴ (εννοείται ο Μαρκαντωνίδης προς τον Παρτέλλα) «νὰ μοὶ ἐπιστρέψῃ αὐτὰ». Εδώ μας παρέχεται μια σημαντική πληροφορία όσον αφορά τον καταρτισμό της διαπραγματεύσεως και τους όρους της συμφωνίας που μπορούσε να κάνει ένας μεγαλοχρηματοδότης προς έναν άλλο που είχε τη βοήθεια της δημογεροντίας. Δηλαδή, ο Παρτέλλας θα χρησιμοποιούσε το σπίτι και τα μαγαζιά ενόσω ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης δεν αποπλήρωνε το χρέος του. Σίγουρα ο Παρτέλλας θα χρησιμοποιούσε το σπίτι και θα εκμεταλλευόταν τα τέσσερα «μαγαζιά» πέραν του ποσού που έπρεπε να καταβάλει ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης. Το 1824 επίσης δηλώθηκε ότι αυτή η επιστροφή θα γίνει «επί τη παρουσία Χατζημπραχείμ αγά Μεντέσαγα και Απεγίτου» δηλαδή αξιωματούχου της διοίκησης και του πεθερού του που ήταν Αρχιδημογέροντας. Η ομολογία, καθώς επίσης και το σπίτι με τα τέσσερα «μαγαζιά» δόθηκαν στον Παρτέλλα για τη διασφάλιση των χρημάτων (λειτουργούσαν ως υποθηκευμένο αντίκρυσμα) «του έδωσα ομολογίαν χρονικήν, καθώς και το οσπήτιον μου με 4: μαγαζιά διά σιγουρότητα των ασπρών του», δηλαδή ότι ο Παρτέλλας ήταν σίγουρα εξασφαλισμένος τόσο με την ακίνητη περιουσία όσο και με την ομολογία. Όσον αφορά τα «μαγαζιά»¹¹⁵ επρόκειτο για αποθηκευτικούς χώρους τους οποίους εκείνη την περίοδο χρησιμοποιούσαν οι μεγαλύτεμοροι για τη φορτοεκφόρτωση εμπορευμάτων και τη διακίνησή τους σε ολόκληρη την Κύπρο.

Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης την 1 Μαρτίου 1835, κατέλειπε «πράγματα»¹¹⁶ στην οικία του. Η φυσική καταγραφή έγινε από το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη

¹¹⁴ Συμφωνία με την παρουσία σημαινόντων προσώπων: «νὰ μοὶ ἐπιστρέψῃ αὐτὰ, ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ χ(ατζῆ) Ἰμπρ(αχείμ) ἀγᾶ Μεντέ σ' ἀγᾶ καὶ Ἀπὲγ(ιτου)». Από τα πρόσωπα ο ένας ήταν Τούρκος αξιωματούχος και ο άλλος ήταν ο Αρχιδημογέροντας πεθερός του.

¹¹⁵ Για τη διάκριση του μαγαζιού από το εργαστήρι βλ. ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, *Πρακτικές*, ό.π., σ. 138-141.

¹¹⁶ «1835: Μαρτίου α': σημείωση τοῦ ὅσου πράγματος ἀφήνω εἰς τὴν οἰκίαν μου =, εἰς τὸν ὄντᾱ μου μέσα ἔτι τὸ ταῦλενον ἀρμάρι =, 1835: ἀπριλλίου = 7: ὅσον πρᾶγμα Ἰδικόν μου ἔβαλον εἰς τὸ ζυπῆτι μου καὶ τὸ πέρνω εἰς Μόρφου» [σύμβολο - μονογραφία:], Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 136/κξ1.

επειδή ήθελε να παρακολουθεί εκ του μακρόθεν την κίνηση των εμπορευμάτων του για έλεγχο των αποθεμάτων του ανά πάσα στιγμή. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης είχε εγκατασταθεί στου Μόρφου και κατέγραψε όλα τα πράγματα που έφερε μαζί του για προσωπική του χρήση.

Το 1836 ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης επανεγκαταστάθηκε στη Λάρνακα. Οι πληροφορίες τις οποίες έχουμε είναι οι εξής: το 1839 ο Χατζηχριστόδουλος Απέγιτος έχασε το αξίωμα της Δημογεροντίας ένεκα ατασθαλιών που είχαν συμβεί κατά τη διάρκεια της θητείας του στο αξίωμα, αλλά και λόγω εσωτερικών αντιδράσεων. Η αντιπολίτευση βρήκε πρόσφορο έδαφος και τον κατάγγειλε στο Σουλτάνο και έτσι έπεσε σε δυσμένεια. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης το 1837-1838 ήταν γραμματικός του καζά Λάρνακας, αλλά το 1838 όταν ο πεθερός του έχασε το αξίωμά του έχασε και ο ίδιος το δικό του. Μετά από αυτό το γεγονός ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης προσπάθησε να κλείσει τους λογαριασμούς του και να εξοφλήσει τους πιστωτές του. Το 1838 δεν υπήρξαν σοβαρές εμπορικές συναλλαγές παρά μόνο μερικές πράξεις για εξόφληση λογαριασμών. Με βάση την υπόθεση ότι ήταν το μόνο κατάστιχο, οι εμπορικές δραστηριότητες¹¹⁷ του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη το 1837-1838 περιορίστηκαν κατά πολύ και ήταν σε καθοδική πορεία.

Οι συγγενικού τύπου οικονομικές σχέσεις ήταν σχέσεις που διαμορφώθηκαν την προηγούμενη δεκαετία, λειτούργησαν ως προωθητήρας αλλά δεν ήταν το κύριο αντικείμενο της οικονομικής δραστηριότητας του. Η βοήθεια των συγγενών του ήταν το προζύμι για την καθιέρωσή του ως επιχειρηματία και στη μετέπειτα οικονομική επέκτασή του. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ήταν αξιόπιστος ως προς την αποπληρωμή: εξοφλούσε τις υποχρεώσεις του και εισέπραττε τις οφειλές (αυτά που του χρωστούσαν). Η αξιοπιστία στη δράση του, έδινε διάρκεια στην επιχείρησή του. Δεν είχε τα χρήματα αλλά βασίστηκε στην αξιοπιστία του επειδή αποπλήρωνε. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης είχε αναπτύξει υποτυπώδη υποδομή δικτύου ή πιθανό να αποτελούσε μέρος δικτύου των δυτικών μεγαλεμπόρων. Φαίνεται ότι ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ήταν πρώτιστα έμπορος (αυτό αποδεικνύεται από τον αριθμό των λογαριασμών (149) στο σύνολο των 180) και φορολόγος. Παράλληλα άσκησε και διοικητικά καθήκοντα στα πλαίσια της τοπικής Οθωμανικής Διοίκησης. Τα μετρητά, οι ομολογίες και οι συναλλαγματικές (καμβιάλες) καθώς και τα νομίσματα ήταν τα ανταλλακτικά μέσα για την πραγματοποίηση των πράξεών του. Οι μεταφορές και τα υπόλοιπα καθώς και οι εκπτώσεις και τα τραβήγ-

¹¹⁷ «Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ιλιτζάμι Πάτσι Παζαρίου Λάρνακος γρ. 25000», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο XXIV (1839), σ.167.

ματα ήταν τρόποι που γίνονταν οι πράξεις και επηρέαζαν τις συναλλαγές. Αναλύοντας τις κατηγορίες των δραστηριοτήτων του (εμπόριο, φορολογία, τσιφλίκια) από το 1831 μέχρι το 1837 παρατηρούμε ότι οργάνωσε δίκτυο ανθρώπινου δυναμικού (αντιπρόσωποι, επιστάτες τσιφλικιών, εργατικό δυναμικό στα τσιφλίκια) που εργαζόταν για λογαριασμό του. Μια άλλη πράξη αφορούσε την «πώληση του μοναδικού σπιτιού του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη μετά του παχσέ» όπως δηλώθηκε στο κατάστιχο. Το ύψος της πώλησης ήταν 12.000 γρόσια και αγοραστής ήταν ο Μικελίδης Σάββας¹¹⁸. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης συμφώνησε όπως του αποδοθούν στις 7 Ιανουαρίου 1836 σε μετρητά 5.000 γρόσια στη Λευκωσία. Του αποδόθηκαν τελικά άλλα 1.000 γρόσια στη Λάρνακα και τα υπόλοιπα 6.000 γρόσια δόθηκαν σε «ομολογία χρονική» στο όνομα του πεθερού του Χατζηχριστόδουλου Απέγιτου¹¹⁹ για μείωση του χρέους του Μαρκαντωνίδη προς τον πεθερό του. Όπως αναφέρεται στο κατάστιχο «τήν ἐπληρώθην ἀπὸ τὸν σεβαστὸν κύριον πενθερόν μου ὡς ἔμπροσθεν φαίνεται»¹²⁰. Το σπίτι που πούλησε ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης στο Σάββα Μικελλίδη βρισκόταν στη Λάρνακα και ήταν το μοναδικό σπίτι που είχε στην πόλη αυτή, σύμφωνα με τη δική του καταγραφή¹²¹. Πρόκειται προφανώς για το ίδιο σπίτι που είχε πριν ενεχυριάσει στο Μικελλή Παρτέλλα. Εάν η πώληση του σπιτιού της Λάρνακας έγινε για την αποταμίευση χρημάτων που θα αποτελούσαν υπόθηκευμένο αντίκρισμα για την συνέχιση της εκμίσθωσης του τσιφλικιού του Δερβίς Εφέντη (1836), είναι μια εύλογη υπόθεση. Το ποσό των 5.000 γροσίων ήταν κοντά στο ύψος του τιμήματος για μια τέτοια πράξη και ο ίδιος ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης είχε εγκατασταθεί προσωρινά στου Μόρφου ήδη από το 1835. Μετά την αποτυχία της προσπάθειας για εκμίσθωση του τσιφλικιού του Δερβίς Εφέντη για το έτος 1836, ανέλαβε ως γραμματικός του καζά Λάρνακας τον ίδιο χρόνο.

1. Η ΤΑΜΕΙΑΚΗ ΡΟΗ ΩΣ ΔΕΙΚΤΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΗΣ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Η ταμειακή ροή (Cash Flow) (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 7, Σ. 502-504), ως μεθοδολογικό εργαλείο ανάλυσης της στρατηγικής που ακολουθήθηκε από το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη,

¹¹⁸ Σάββας Μικελλίδης (πώληση σπιτιού Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, 7/1/1836), Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 130/96.

¹¹⁹ «Νά Λάβη ὁ κύριος Σάββας Μικελλίδης (7/1/1836): καὶ διὰ ὁμολογίας χρονικῆς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου πενθεροῦ μου γρ. 6000:00», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 130/96.

¹²⁰ «Νά Δώση ὁ σεβαστός Πενθερός μου [Κύριος Χ(ατζ)ῆΧριστόδουλος Ἀπέγιτος] (7/1/1836): ὅσα δι' ὁμολογίας μοὶ ἔχρεώσται ὁ σάββας μικελλίδης γρ. 6000:00», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 132/98.

¹²¹ «Νά Δώση ὁ κύριος Σάββας Μικελλίδης (7/1/1836): διὰ τιμὴν τοῦ εἰς Λάρνακα μόνου ὁσπιτίου μου μετὰ τοῦ παχσέ γρ. 12000:00», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 130/96.

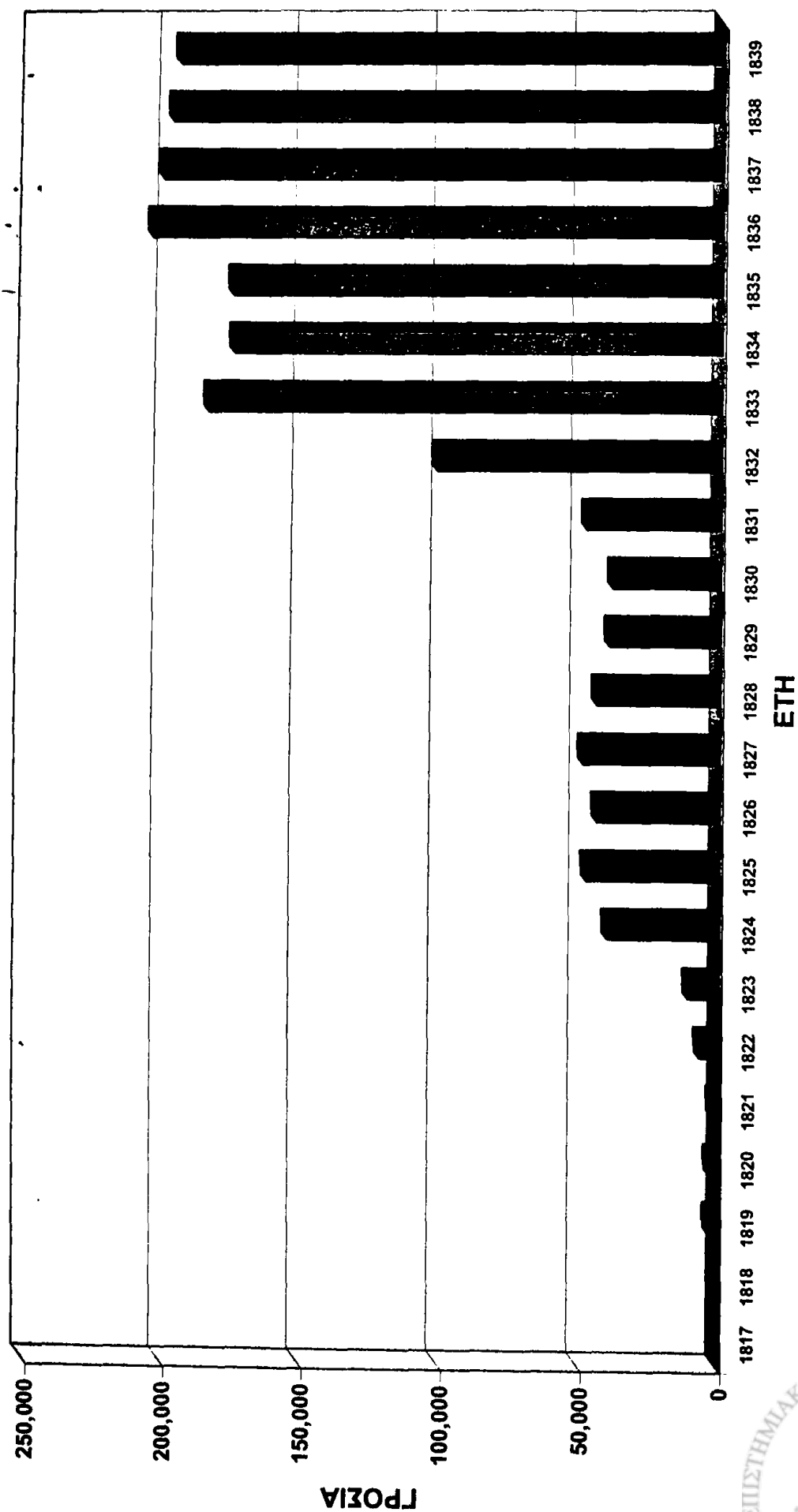
καντωνίδη για τη διαχείριση των κεφαλαίων της επιχείρησής του καθώς και της κίνησης των λογαριασμών του, μπορεί να χωριστεί σε τρεις περιόδους: 1817-1823, 1824-1831, 1832-1839:

Η πρώτη περίοδος από το 1817 μέχρι το 1823: Η κατάσταση ταμειακής ροής (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4, σ. 124) είναι ένα πολύ σημαντικό εργαλείο για να δει κάποιος, κατόπιν των οικονομικών αποτελεσμάτων σε συγκεκριμένη στιγμή και ιδιαίτερα στο τέλος του χρόνου, πώς διατέθηκαν, πόσα είναι τα μετρητά και οι ταυτόσημες αξίες δηλαδή τα μετρητά σε γρόσια και τα μετρητά σε ξένο νόμισμα. Στη δική μας περίπτωση, πώς κατάληξαν σε αυτούς τους αριθμούς και γιατί. Με λίγα λόγια η ταμειακή ροή αποτελείται από το αποτέλεσμα των λογαριασμών, δηλαδή το κέρδος ή τη ζημιά που είχε στο συγκεκριμένο έτος και τις αυξομειώσεις όλων των λογαριασμών οι οποίοι είχαν υπόλοιπο στο τέλος του χρόνου, δηλαδή όλοι οι λογαριασμοί που είναι στον ισολογισμό και έτσι γίνεται η σύγκριση των σημερινών δεδομένων με τον προηγούμενο χρόνο δηλαδή οι αυξομειώσεις των λογαριασμών αυτών. Στην περίπτωση του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη βασικότατοι λογαριασμοί που αποτελούσαν το 60-80% της κατάστασης της ταμειακής ροής ήταν οι χρεώστες και οι πιστωτές. Σε δεύτερο στάδιο ερχόντουσαν τα αποθέματα και ακολουθούσαν οι υπόλοιποι λογαριασμοί. Είναι οι λογαριασμοί που έχουν τη μεγαλύτερη διαμόρφωση αποτελεσμάτων. Με την αυξομείωση αυτή επέρχονταν διάφορα αποτελέσματα στο τέλος του χρόνου για σχολιασμό. Δηλαδή μπορεί ένας έμπορος να κέρδιζε λιγότερα και τα ταμειακά του αποθέματα (το ταμείο, τα μετρητά και οι ταυτόσημες αξίες) να ήταν περισσότερα από τον προηγούμενο χρόνο. Πώς συμβαίνει αυτό; Μπορούσαν να μειωθούν τα αποθέματά του, να μειωθούν οι χρεώστες του και να αυξηθούν οι πιστωτές του. Ή ακόμη και το αντίθετο: να μειωθούν ακόμη και οι πιστωτές του. Αυτό επιφέρει μεγαλύτερα αποτελέσματα (πόσο ήταν το υπόλοιπο των μετρητών και των ταυτόσημων αξιών στο τέλος του έτους συγκριτικά με τον προηγούμενο ή τα προηγούμενα χρόνια). Ήταν πολύ σημαντικό αυτό γιατί μπορούσε ο έμπορος να κέρδιζε περισσότερα αλλά τα μετρητά του και οι ταυτόσημες του αξίες να μην είναι ψηλά λόγω του τρόπου χειρισμού διαφόρων πραγμάτων στην επιχείρησή του. Η πώληση ήταν ένα πράγμα και το κέρδος σε αριθμούς άλλο, ιδιαίτερα εάν αυτό δεν ήταν εισπρακτέο, τα ταμεία του και τα άλλα συναφή θα ήταν μειωμένα. Επιπρόσθετα στην περίπτωση αυτή ο έμπορος θα αντιμετώπιζε πρόβλημα γιατί δεν θα μπορούσε να αποπληρώσει τους πιστωτές του. Γι' αυτό η ταμειακή ροή δείχνει το εύρος μιας επιχείρησης σε ρευστότητα.

Κατά τη δεύτερη περίοδο, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης δανείστηκε το έτος 1824 αρκετά χρήματα, από 10.000 γρόσια που ήταν το 1823 η ρευστότητα στο ταμείο του, έφτασε στις 39.788 γρόσια. Το γεγονός αυτό τον καθιέρωσε ως επιχει-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4
ΕΤΗΣΙΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΕΤΡΗΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ 31η ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ

ρηματία και του προσέφερε τη δυνατότητα χά ραξης μακροπρόθεσμης στρατηγι-
κής. Κατά την περίοδο 1824-1831, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης δεν είχε σοβαρή
αύξηση των αποθεμάτων σε ρευστό, το 1824: 39.788 γρόσια, το 1831: 47.650 γρό-
σια, εάν υπολογίσει κανείς ότι ο ετήσιος μισθός του ως γραμματικός του Σαραγι-
ού ήταν 6.000 γρόσια. Αυτό δηλώνει ότι ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ήθελε να
διατηρήσει το ρευστό το οποίο είχε αποκομίσει αυτά τα χρόνια με σκοπό να το
επενδύσει στην κατάλληλη ευκαιρία (1832) με τη βοήθεια του πεθερού του. Με βά-
ση τα αποτελέσματα της ταμειακής ροής, με την επιτυχία που είχε το 1832, όταν
του εκχωρήθηκαν οι φορολογικές πρόσοδοι και το τσιφλίκι του Μόρφου, κατάφε-
ρε μέσω των επιχειρηματικών του δραστηριοτήτων να αυξήσει τα μετρητά στο τα-
μείο του από 47.650 γρόσια σε 101.000 γρόσια το 1832 και 183.000 γρόσια το 1833.
Από εδώ συμπεραίνεται ότι οι κινήσεις του με τη χρηματοδότηση του 1824 (δανεί-
στηκε τα χρήματα το 1824) του απέδωσαν σε διάρκεια δέκα χρόνων. Καθιερώθηκε
στη Λευκωσία και ύστερα του παρουσιάστηκε η μεγάλη ευκαιρία, μπαίνοντας στο
κύκλωμα του εξαγωγικού εμπορίου και διαδραματίζοντας ενεργό ρόλο με τη συμ-
βολή και ώθηση του πεθερού κατάφερε σημαντικά αποτελέσματα. Καταλήγοντας,
τα μετρητά στο ταμείο του αυξήθηκαν και ανήλθαν στις 204.000 γρόσια το 1836
ενώ το 1839 το ταμείο του παρουσίαζε 195.000 γρόσια. Σχολιάζουμε συγκεκριμένα
έτη που θεωρούμε ότι ήταν πολύ σημαντικά για την πορεία του Γεωργάκη Μαρκαν-
τωνίδη, ο οποίος ξεκίνησε να είναι κάποιος λόγω του ότι ανέλαβε το εργαστήριο
και το κατάστιχο από τον πατέρα του το 1817, λαμβάνουμε τα έτη 1823-1824 και
1831-1834 σαν χρονιές σταθμούς για να καθιερωθεί ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης
σαν ένας μεγάλος υπολογίσιμος φορέας του εμπορίου και των φορολογικών προ-
σόδων. Το 1824 παρατηρούμε ότι υπάρχει σοβαρή αύξησή του στους πιστωτές
δηλαδή κατά 27.768 γρόσια. Αυτό εξηγείται από το ότι ο Γεωργάκης Μαρκαντωνί-
δης δανείστηκε χρήματα για να μπορέσει να καθιερωθεί στη Λευκωσία. Αυτό θα
του δώσει τη βάση (υποδομή) για να πραγματοποιήσει μακροπρόθεσμους σχεδια-
σμούς με προσωπικό όφελος για τις επιχειρήσεις του τη δεδομένη στιγμή.

Στην περίπτωση του του 1831-1832, παρατηρούμε ότι οι εισπρακτέες
συναλλαγματικές είχαν αυξηθεί το 1831 κατά 45.000 γρόσια και το 1832 μειώθηκαν
κατά 45.000 γρόσια. Ο άλλος μεγάλος αριθμός, ήταν ο αριθμός των χρεωστών οι
οποίοι το 1832 αυξήθηκαν κατά 98.154 γρόσια. Αυτό οφειλόταν στη φορολογία και
στις εμπορικές δραστηριότητες του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη καθώς επίσης και σε
μία αύξηση των αποθεμάτων κατά 21.418 γρόσια. Τα τελευταία ήταν αγορές τις
οποίες ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης δε διέθεσε. Επωφελούμενος από τη φορολο-
γία, είχε διαθέσιμα προς πώληση εμπορεύματα, τα οποία διέθεσε το 1833. Κατά τον

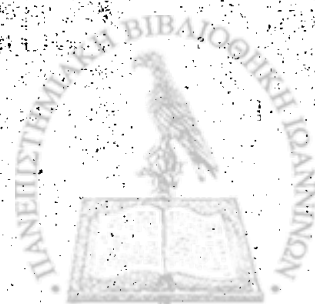
ίδιο χρόνο ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης είχε μείωση των αποθεμάτων του κατά 19.882 γρόσια. Αυτός ήταν ο κύριος παράγοντας που, μαζί με τη σοβαρότατη μείωση των 45.380 γροσίων που είχε στους χρεώστες, είχε σαν αποτέλεσμα, παρόλον που το καθαρό κέρδος του το 1833 ήταν 5.600 γρόσια, παρατηρούμε ότι τα μετρητά από 101.000 το 1832, εκτοξεύονται στις 183.842 γρόσια. Αυτό δηλώνει την αποτελεσματικότητα του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη που είχε να εισπράξει τα οφειλόμενα, διότι εάν δεν ήταν αποτελεσματικός τότε θα είχε σοβαρότατες επιπτώσεις στο ταμείο του, στο τέλος του χρόνου. Στη συνέχεια παρατηρούμε ότι το 1834-1839, υπάρχει μείωση των χρεωστών, υπάρχει μείωση στα αποθέματα, και υπάρχει μια μικρή αύξηση στους πιστωτές το 1834 και 1835. Όμως το 1836 κατόρθωσε να μειώσει τους πιστωτές κατά 6.000 γρόσια και είχε από πλευράς αποτελεσμάτων το μεγαλύτερο ποσό στο ταμείο του που ισούται με 204.000 γρόσια. Ακολούθως, από το 1836 μέχρι το 1839, υπήρχε μια πτωτική τάση και κατέληξε το 1839 να έχει 195.000 γρόσια στο ταμείο. Η πτωτική τάση που μόλις προαναφέρθηκε ήταν της τάξης των 9.000 γροσίων και οφειλόταν στην ελαχιστοποίηση των εμπορικών του συναλλαγών με άμεσο αποτέλεσμα τη μείωση του ταμείου. Σημαντικό ρόλο στην αύξηση των αποθεμάτων του το 1836 διεδραμάτισε η πώληση πάγιου ενεργητικού (12.000 γρόσια οικία Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη). Από το έτος 1826 μέχρι το έτος 1830, οι εμπορικές και οι υπόλοιπες εγγραφές που βρήκαμε στο κατάστιχο ήταν λίγες, συγκριτικά με το 1831-1839. Το περίεργο είναι ότι ο εμπορευόμενος Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ξεκίνησε δειλά-δειλά διενεργώντας ορισμένες πράξεις μέχρι το 1824 και ακολούθως μέχρι το τέλος του 1830, μετέπεσε σε «εμπορική αδράνεια». Το γεγονός αυτό υποδηλοί κάτι: ή σταμάτησε τις εμπορικές του δραστηριότητες και ασχολήθηκε με κάτι άλλο ή από την πληροφόρηση που έχουμε από το κατάστιχο, διατηρούσε το εργαστήρι του και συνδεόταν με διάφορα ονόματα κατά την περίοδο αυτή. Οι εμπορευόμενοι με το εργαστήρι του διενεργούσαν πράξεις, άρα μπορεί να μη μας κατέγραψε και να μη μας παρουσίασε τις πράξεις του εργαστηρίου του ή να είχε πράξεις που να έχουν χαθεί. Η μη ύπαρξη μεγάλης δραστηριότητας την περίοδο 1826-1830 οφειλόταν και στην προσπάθεια του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη να επιβεβαιώσει τα υπόλοιπα για τα έξοδα στα «κονάκια» το 1830-1831 (σελίδα καταστίχου 95/96-97). Η επιβεβαίωση αυτή δεν ήταν άσχετη με τους κατοπινούς στόχους του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη ως κίνηση στρατηγικής, λαμβάνοντας συμβουλές από τον πεθερό του. Δηλαδή το 1825 παραχώρησε τρόφιμα στα Αιγυπτιακά στρατεύματα αξίας χιλιάδων γροσίων χωρίς να έχει εισπράξει το συγκεκριμένο ποσό. Συσκεπτόμενος με τον πεθερό του έπρεπε να διεκδικήσουν την αναγνώριση και επιστροφή των χρημάτων που ξοδεύτηκαν για τα «κονάκια»

των αιγυπτιακών στρατευμάτων και να δώσουν το μήνυμα στην επαρχιακή διοίκηση, Οθωμανική και Χριστιανική ότι από την επένδυση αυτή είχαν σοβαρές ζημιές και για τα επόμενα έτη και έπρεπε να αποζημιωθεί. Για την εξασφάλιση από μέρους του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη το 1832-1833 της εκχώρησης φορολογικών εκμεταλλεύσεων και άλλων προσόδων (τσιφλικιών), ο Αρχιδημογέροντας Χατζη-χριστόδουλος Απέγιτος χρησιμοποίησε το ιστορικό αυτό ως εργαλείο για την έγκριση από τον Ηγεμόνα και άρση της αδικίας.

Υπήρχε μια μεγάλη σταθερότητα ως προς τη ρευστότητα των μετρητών και ταυτόσημων αξιών, σε γρόσια και ξένα νομίσματα στο τέλος του κάθε χρόνου. Αυτό ήταν μεγάλο κατόρθωμα για το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη διότι μπορούσε ανά πάσα στιγμή, εάν παρουσιαζόταν μια επενδυτική ευκαιρία, λόγω της μεγάλης ρευστότητας, να κινηθεί άμεσα. Είναι ενδεικτικό ότι από το 1832 μέχρι το 1839 η αύξηση ήταν από 101.000 σε 195.000 γρόσια και στα ενδιάμεσα υπάρχει και πιο μεγάλη αύξηση που αγγίζει τα όρια των 205.000 γροσίων σε μετρητά. Τις χρονιές πριν το 1834, βασικό ρόλο έπαιζε η αυξομείωση των χρεωπιστωτών που ήταν ο κύριος όγκος των εγγραφών του καταστίχου του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Μετά το 1834 παρουσιάστηκαν αγοραπωλησίες ακινήτων ή άλλες χρηματοοικονομικές πράξεις που να επηρέασαν την ταμειακή ροή. Για ολόκληρη την περίοδο (1817-1839, ο βασικότερος δείκτης επηρεασμού της ρευστότητας ανά έτος ήταν οι χρεώστες και οι πιστωτές, παράγοντες που επηρεάζουν την ταμειακή ροή. Διαμορφώθηκε έτσι μια κεφαλαιακή σταθερότητα κυρίως κατά την περίοδο 1832-1839, και οι πιστωτές. Δεν υπάρχει κάποιος άλλος μεγάλος δείκτης επηρεασμού της ρευστότητας ανά έτος από το σταθερό που ήταν το έτος 1832-1839.

II. ΤΟ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΑΚΗ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΙΔΗ

Η παρούσα μελέτη έχει βασιστεί αποκλειστικά στο «κατάστιχο δοσοληψιών» του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη¹ που ήταν άγνωστο στην επιστημονική κοινότητα ως αρχειακό υλικό. Ολόκληρο το ιδιωτικό εμπορικό αρχείο του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη λανθάνει. Διατίθεται στην έρευνα μόνο το κατάστιχο των χρεωπρωτων. Το κατάστιχο αυτό δεν εντάσσεται οργανικά στον αρχειακό ιστό του Αρχείου Αρχιεπισκοπής Κύπρου. Κατατέθηκε εκεί για σκοπούς τεκμηρίωσης των διεκδικήσεων κατακρατηθέντων από την επαρχιακή οθωμανική διοίκηση της Κύπρου, χρηματικών ποσών² του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, όταν αυτός ανέλαβε εργολαβικά τη φοροείσπραξη συγκεκριμένων κοινοτήτων. Γνωρίζουμε ότι ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης προσπαθούσε συνεχώς³ να του αποδοθούν από την επαρχ-

¹ Το εμπορικό κατάστιχο του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη απόκειται στο Πολιτιστικό Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' ως τμήμα του Αρχείου της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου (Λευκωσία). Είναι καταγραμμένο ως κατάστιχο αρ. IV και κατατέθηκε σε μικροφίλμ στο Ιστορικό και Παλαιογραφικό Αρχείο του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος με αριθμό IV και χρονολογία καταγραφής Φεβρουάριος 1983. Το περιεχόμενό του περιλαμβάνει δραστηριότητες από το 1817-1839. Έχει διαστάσεις 305 X 220 και αριθμό σελίδων 172. Από αυτές λανθάνουν οι 6γ, 7ν, 6-7α-β, 49, 102, 121, 133, 134, 135, 137, 143 ενώ οι 98, 99, 116, 117, 138, 139, 140, 141 υπάρχουν στο κατάστιχο αλλά είναι άγραφες. Η μελέτη του καταστίχου έγινε από φωτοαντίγραφο του πρωτοτύπου και από μικροφίλμ.

² Το κατακρατηθέν από την κεντρική διοίκηση ποσό ανερχόταν στις 169.800 γρόσια.

³ Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης προσπαθούσε συνεχώς με διάφορες ενέργειες να του αποδοθούν τα κατακρατηθέντα βλ. σχετικά: «Λογαριασμός του κοινού της Πατρίδος μου δι' όσα έχω να λαμβάνω ως φαίνονται και εις Ίδιαίτερα χαρτία υπογεγραμμένα από τον Μακαριώτατον Κύριον Ίωακείμ, και άγιον κιτίου Κύριον Λεόντιον, και έκτός τούτων μετέπειτα θεωρημένα και Παρατηρημένα από τον Κριτήν Λευκωσίας Μουσταφά έφένδην όστις τα έβεβαίωσε και τα έσφράγισε και τα έκαμε Ίλάμι τη μαρτυρία Αρχιεπισκόπου Κυρίου Παναρέτου και Δημογερόντων Κυρίου χ(ατζη)χριστοδούλου Άπεγίτου και χ(ατζη) ζαχαρία Άποστολίδη, και μετά τούτων τα επικύρωσε και ό ένδοξος ήγεμών χαλίλ έφένδης κατά τό 1246: σενεσί [= 22/6/1830-11/6/1831] [μονογραφή σημείωση/ ένδειξη ότι ελέγχθηκε ο λογαριασμός]», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 96-97/95' «Αίτηση (13/3/1831) του φόρου υποτελούς κοτζάμπαση Λάρνακος Γεωργάκη Μαρκαντώνη απευθυνόμενη προς το διοικητή της Κύπρου. Θέμα: Η εκκαθάριση του λογαριασμού του ειρημένου κοτζάμπαση εκ του οποίου απεδείχθη, ότι το κρατικόν ταμείον εισέπραξεν 25.000 γρόσια περισσότερα του πρόποντος...».

«Γράμμα (17/3/1850): Απευθύνεται προς τον Αρχιεπίσκοπον Κύπρου και φέρει σφραγίδα του Behi Mehmed εκ του εγιαλετίου των νήσων του Αρχιπελάγους. Αναφέρεται εις την εκ μέρους του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη λήψιν δανείου εκ 200 γροσίων, καθ' όν χρόνον ούτος ευρίσκετο εις τον τόπον του γράφοντος και πληροφορεί περί της μέχρι τούδε μη εξοφλήσεως αυτού», βλ. Παύλος ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ, «Κατάλογος...», *EKEEK*, V (1971-1972), σ. 293, αρ. εγγρ. 91.

βλ. Παύλος ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ, «Κατάλογος», *EKEEK*, V (1971-1972), σ.328, αρ. εγγρ. 243' «Γράμμα (3/2/1856): Είναι άνευ σφραγίδος και υπογραφής. Έκ της ειδικής προσαγορευσεως φαίνεται ότι απευθύνεται στο διοικητή της Κύπρου. Αναφέρεται στον εισπράκτορα (των κυβερνητικών φόρων) Μαρκαντώ(νην) και εις την θεώρησιν του λογαριασμού εισπράξεων αυτού, εκ του οποίου προέκυψεν ότι πρέπει να επιστραφή εις αυτόν ποσόν 169.800 γροσίων και ζητείται η επί του θέματος τούτου συμπαραστάσις», βλ. Παύλος ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ, «Κατάλογος», *EKEEK*, V (1971-1972), σ.305, αρ. εγγρ. 146' Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης, «εισπράκτωρ τών δημοσίων τελών», μετά το

χιακή οθωμανική διοίκηση, τα κατακρατηθέντα ποσά. Ένας άλλος λόγος που ανευρέθηκε το κατάστιχο του Γεωργάκη στην Αρχιεπισκοπή, ήταν η διεκδίκηση των περιουσιακών του στοιχείων που κατασχέθηκαν⁴.

Από την πρώτη κιόλας μελέτη του καταστίχου καταλαβαίνει κανείς ότι έχουμε να κάνουμε με ένα ελλιπές αρχειακό σώμα (βλ. ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5, σ. 131).

Ο συνολικός όγκος του καταστίχου του είναι 164 γραμμένες σελίδες, κατανεμημένες σε διάφορες κατηγορίες πληροφοριών που εξέφραζαν μορφές οικονομικών δραστηριοτήτων του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη (εμπόριο, δανεισμός, υπηρεσίες, φορολογίες, επαρχιακή οθωμανική διοίκηση, εκμισθώσεις, χρηματιστηριακές συναλλαγές, εκμεταλλεύσεις τοιφλικιών, αποτύπωση περιουσιακών στοιχείων, αντιπρόσωποι). Η παλαιότερη καταγραφή του καταστίχου χρονολογείται την 1^η Ιουνίου 1817 και η τελευταία την 11^η Ιανουαρίου 1839. Οι περίοδοι της δραστηριότητας του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη με βάση το σωζόμενο αρχειακό υλικό⁵, την αναλογία εγγραφών, τον κύκλο και το είδος των εργασιών, ήταν τέσσερις. Οι απαρχές από το 1817-1820 (3%), η σταθεροποίηση από το 1821-1830 (29%), η ακμή 1831-1836 (67%) και η αποδυνάμωση από το 1837-1839 (1%). Οι εγγραφές από το 1817 μέχρι το 1820 δήλωναν την απαρχή της αυτόνομης δράσης του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη ως εμπόρου από τον πατέρα του που ήταν φοροεισπράκτορας⁶ της ιερο-

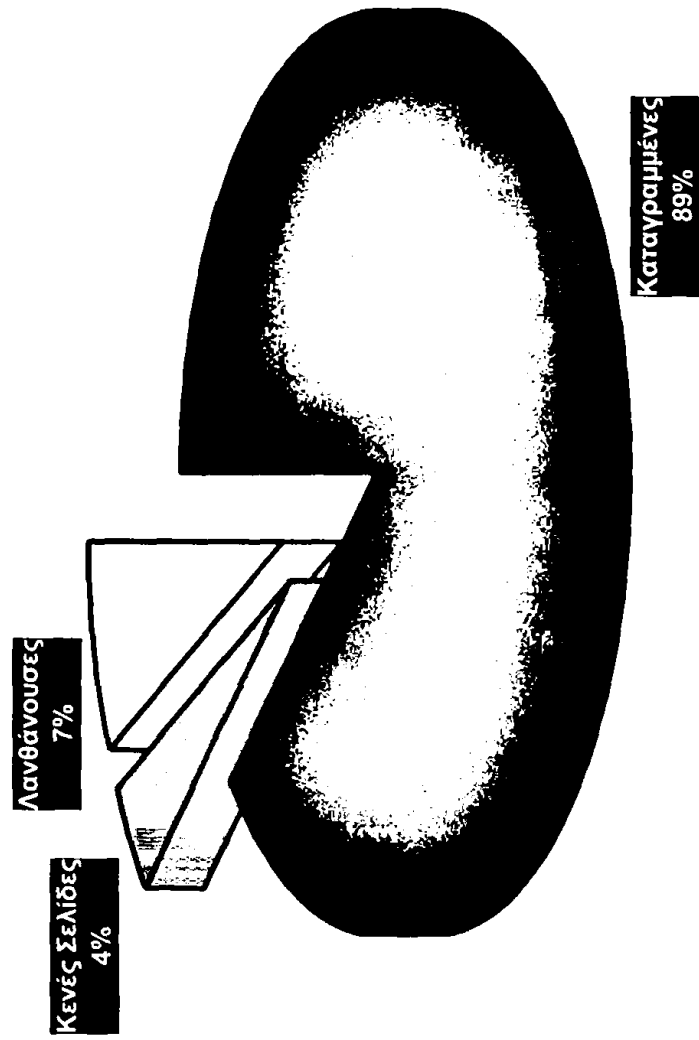
γράμμα που απηύχθηκε στο διοικητή της Κύπρου (3/2/1856), προσέφυγε στο Μεγάλο Βεζύρη στην Κωνσταντινούπολη όπου εξασφάλισε γράμμα/διαταγή (*vezir mektubu*) για την είσπραξη παλαιών οφειλών που ανέρχονταν στις 169.800 γρόσια. Ο Πατριάρχης Κύριλλος Ζ΄ με συστατική επιστολή του (6.9.1856) που παραχώρησε προς το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, ζήτησε από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Α΄ «ὅπως ἀγαθυνθῇ συντελέσῃ εἰς τὴν διευθέτησιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης, διατάττουσα ὅπου ἀνήκει τὰ δέοντα δυνάμει τοῦ κυριαρχικοῦ αὐτῆς δικαιώματος». Φαίνεται ότι η μεσολαβήσασα βίαιη πώληση των περιουσιακών στοιχείων του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη (13/10/1856) τον βρήκε στην Κωνσταντινούπολη όπου παρέμεινε τουλάχιστο μέχρι τις 20 Φεβρουαρίου 1857 όπου του επιδόθηκε ξανά η συστατική επιστολή του Πατριάρχη Κύριλλου Ζ΄ προς τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Α΄ βλ. Θεοχάρης ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ, *Οικουμενικό Πατριαρχείο και Κύπρος: Τα Πατριαρχικά έγγραφα των ετών 1600-1878*, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονῆς Κύκκου, Λευκωσία 2001, σ. 228-229, 475-476 (έγγρ. 126-127).

⁴ «Γράμμα (13/10/1856): Είναι ἄνευ σφραγίδος καὶ ὑπογραφῆς. Ἐκ τῆς εἰδικῆς προσαγορεύσεως φαίνεται ὅτι ἀπευθύνεται πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς Κύπρου. Ἀναφέρεται εἰς τὴν διὰ βίας γενομένην πώλησιν τοῦ ξενῶνος, τῶν καταστημάτων, κοσμημάτων καὶ ἐργαλείων τοῦ κυρίου γραφέως Μαρκαντώνη καὶ ἐφιστᾶται ἢ προσοχῇ, ὅτι ταῦτα ἀνήκουν στὴν σύζυγόν αὐτοῦ καὶ ὅτι ἡ ἀξία τῶν ἀνωτέρω θὰ διεκδικηθῇ ἐπὶ τῇ βάσει ὑπάρχοντος βιβλίου καὶ κατόπιν κοινοποιήσεως δικαστικῆς ἀποφάσεως», Παῦλος ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ, «Κατάλογος», *EKEEK*, V (1971-1972), σ. 306, αρ. εγγρ. 150. «Γράμμα (11/2/1857): Δεν φέρει σφραγίδα τινα, εἶναι κατὰ μέγα μέρος κατεστραμμένον, ὡς προκύπτει δε ἐκ τῆς προσαγορεύσεως ἀπευθύνεται πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς Κύπρου. Ἀναφέρεται εἰς τὰ βιαίως κατασχέθεντα καταστήματα καὶ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κυρίου (Μαρ)καντώνη ὡς καὶ εἰς τὰ πρὸς αὐτὸν χρεῖ ὠρισμένων ἀτόμων. Ταῦτα, ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν σύζυγόν του αὐτοῦ, πρέπει νὰ επιστραφούν», βλ. Παῦλος ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ, «Κατάλογος», *EKEEK*, V (1971-1972), σ. 307, αρ. εγγρ. 152. πρβλ. ἔγγραφα ἀρ. 146, 152, 243).

⁵ Με βάση των αριθμό των πράξεων.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5
ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΣΕΛΙΔΩΝ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟΥ

δικαστικής περιφέρειας (καζά) Κυθραίας(1817-1818). Άλλωστε το έτος 1820 (post quem) ο πατέρας του, είχε πεθάνει⁷ και ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ανέλαβε τη διευθέτηση⁸ ενός λογαριασμού του.

Ο συγκεντρωτικός κατάλογος των συναλλασσομένων⁹, που υπάρχει στο κατάστιχο, μας επιτρέπει να αποκαταστήσουμε¹⁰ τα απωλεσθέντα ονόματα των συναλλασσομένων και το συνολικό ποσό της συναλλαγής. Από την εμπορική πρακτική της εποχής, φαίνεται ότι για την επιτυχή διεκπεραίωση των συναλλαγών και κάλυψη των αναγκών του, τηρούσε αρχείο το οποίο περιλάμβανε, επιπρόσθετα από το ανευρεθέν υλικό, «επίσημα» βιβλία, δηλαδή διάφορα είδη καταστίχων¹¹ (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 8, σ. 505-507) και άλλων εγγράφων. Από εσωτερικές ενδείξεις του καταστίχου, πιστοποιείται η ύπαρξη στο αρχείο λυτών εγγράφων, όπως επίσημα κρατικά έγγραφα¹²,

⁶ «Κατάστιχον τῶν λογαριασμῶν τῆς κάσας του κοινοῦ τῶν ρεαγιάδων τῆς νήσου κύπρου κατά το ἔτος τουρκῶν 1233: καὶ σωτήριον 1818= - ο τῆς κυθραίας γραμματικὸς Χ(ατζη) μαρκαντώνης (6/11/1817-8/11/1818)», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XV*, σ. 19, 20, 21.

⁷ Το κατάστιχο του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη μας πληροφορεῖ για το χρονικὸ διάστημα (1/5/1819-5/1/1820) ανάμεσα στο οποίο θα πρέπει να εἶχε πεθάνει ο πατέρας του σιὸρ Μαρκαντώνης του ποτέ Χριστοφῆ βλ. «[5/1/1820].» ὅσα ὁμοίως διὰ τιμῆν ἑνὸς σταυροῦ διαμαντένιου τοῦ μακαρίτου Πατρός μου γρόσια 554:30», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 47/ 59). Σὲ ἐπιστολὴ του Κωνσταντίνου - Αθανασίου Καρύδη, Ἐπισκόπου Νικομηδείας (1791-1821), ἡμερομηνίας 28/6/1814, που στάλθηκε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὴ Λάρνακα πρὸς τὸν ἀδελφὸ του Παῦλον Καρύδη, του γνωστοποιεῖ ὅτι ἐδιορίσθη ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου, ο σιὸρ Μαρκαντώνης υἱὸς του ποτέ Χριστοφῆ νὰ δώσει στὴν χήρα του μακαρίτη Χατζηγιωργάκη 1.400 γρόσια. Ἢδη τῆς εἶχε καταβάλει 250 γρόσια βλ. Ἀριστείδης Λ. ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗΣ, *Μερικαὶ παλαιαὶ οἰκογένειαι τῆς Κύπρου*, Λευκωσία 1972, σ. 46.

⁸ «Λογαριασμός Γιάγκου γαμβροῦ στεφανή ἀπὸ Χρυσοπολίτισσα», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 47/59.

⁹ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 67-68.

¹⁰ Λογαριασμοὶ τῶν ὁποίων ἀπωλέσθηκε τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο μέρη τοῦ φύλλου (χρέωση ἢ πίστωση). Τα ονόματα τῶν συναλλασσομένων ἀποκαταστάθηκαν ἀπὸ τὸν πίνακα τῶν συναλλασσομένων βλ. Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σελίδας 67. α) 6-7/4: ο Χρήστος Κατζής, 6-7/5: ἡ Χατζημαρινοῦ Ἀντωνή Μπαγκάλη, 6-7/6: ο κύριος Μιχαὴλ Σαλλοῦμης β) 7α-8α/ 4α: [Ο τεκνὲ σχέης] ἐφένδης, 7α-8α/ 4α1: Ο Χατζηνικόλαος Καρύδης, 7α-8α/ 5α: ο Τουραπῆς σχέης μεδ ἐφένδης, 7α-8α/ 6α: ο Καραπίττης Ἰσμιρλής. Λογαριασμοὶ που λανθάνουν πλήρως: Σύμφωνα με τὸ συγκεντρωτικὸ κατάλογο (σ. 67), υπήρχε ἐνδιάμεσο φύλλο ἢ σελίδα ἀνάμεσα στὶς σελίδες 6-7 (κολοβὲς σελίδες) καὶ 7α-8α με τὰ ονόματα που ἀναφέρονται ἐκεῖ (σ. 67) δηλαδὴ .» τῷ ἀρναουτζίκῃ 117:00, .» τῷ χ(ατζῆ) ὁσμᾶν ἀγᾶ κκελλατζόγλου 1000:00,» τῷ Ἰδίῳ διὰ τοῦ εἰοῦ τοῦ 1700:00.

¹¹ «Ἀπέρασαν εἰς ἕτερον κατάστιχον», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 45/56, «Τὸ χαρέμι τοῦ Ἐνδόξου τταχὺρ ἀγᾶ: Ἀπέρασμένα εἰς ἕτερον κατάσ(τι)χον) με διάφορον γρ. 1050:00», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 90/90. Τα εἶδη τῶν καταστίχων σύμφωνα με τὴ διπλογραφικὴ μέθοδο που πρέπει νὰ τηρεῖ ἓνα ἔμπορος - πραγματευτῆς γιὰ τὸν ἐλέγχο τῶν ἐμπορικῶν του δραστηριοτήτων καὶ τὴν ἀποφυγὴ τῆς λήθης βλ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Ἐκσυγχρονισμός*, ὁ.π., σ. 75-81, 126-127, § 26.

¹² Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, μουρασαλλές (57/63), Πουγιουρδί (8/8, 36/47, 40/50, 66/71, 94/92, 101/β, 145/λ), ττεσλίμι (162/116) χαβαλές (16, 19/20, 27/38α, 37/47, 38/49, 58/64, 71/72, 87/87, 96-97/95), χάτζι πάπι (52/61), χιζμέττι μουπασιριγέ (42/51), χουτζέττι (57/63)· Για τοὺς ὁρους αὐτοὺς βλ. ΚΟΝΟΡΤΑΣ, *Οθωμανικὲς θεωρήσεις*, ὁ.π., σ. 46.

αποδείξεις¹³, σημειώματα¹⁴, ιδιωτικά συμφωνητικά έγγραφα απλών εμπορικών συμπράξεων¹⁵ και συνεργασιών¹⁶, συντροφικών φοροεισπράξεων¹⁷ και υπενοικιάσεων¹⁸, συμβολαιογραφικά έγγραφα για την υποθήκευση¹⁹ ή πώληση²⁰ ακινήτου του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, εμπορικές επιστολές²¹, συγκεντρωτική κατάσταση με ομολογίες²² και συναλλαγματικές²³. Τα έγγραφα αυτά αποδεικνύουν την ελλειπτικότητα του αρχείου από την οποία συνάγεται η μερική πληροφόρηση της εμπορικής δραστηριότητας του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Το μέρος του Αρχείου που είναι σήμερα στη διάθεσή της έρευνας, μας επιτρέπει να αποκτήσουμε μερική εικόνα της εμπορικής δραστηριότητας και των διοικητικών καθηκόντων του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Δε διατίθεται στην έρευνα το επιστολογραφικό υλικό για τη μελέτη της προσωπικότητας και της δράσης του εμπόρου, ούτε μπορούμε να σκιαγραφήσουμε τη σκέψη, τις νοοτροπίες, τις συμπεριφορές, τους χαρακτήρες και τους τύπους των εμπόρων παρά μόνο αμυδρά. Μπορούμε όμως να υπολογίσουμε

¹³ «όστος νά λαμβάνη καί τοῦ ἐδόθη ἀπόδειξις μου γρ. 2009:20», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 78/80, «καί όστος νά λαμβάνη καί τοῦ ἐδόθη ἀπόδειξις μου 1836:7βρίου 21: γρ. 1218:20», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 78/80, «1836:7βρίου 21: όστος νά λαμβάνη ὡς ἀντικρυς φαίνεται καί τοῦ ἐδόθη παρ' ἐμοῦ ἀπόδειξις ἕως τὸ ἐρχόμενον μουχαρρέμ γρ. 1218:20», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 132-133, «ἀπόδειξη παραλαβῆς χρημάτων», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 7/4α.

¹⁴ «κατά το σημείωμα του», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 3/III, IV.

¹⁵ Εμπορικές συμπράξεις: Λογαριασμός νευγών - Χατζημενών αγάς Δεύκελης, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 72/73, Λογαριασμός κριθαριού - Φιλιππάκις Ιερεμίου Βάρδας, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 92/91.

¹⁶ «1248: [31/05/1832-20/05/1833] λογαριασμός χαρουπιού κυρήνειας τόν ὅποιον ἐμφανίζει ὁ ἐνδοξος χιουσεήν ἀγᾶς», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 66/71-71α.

¹⁷ Συντροφική φοροεισπράξης: Απερίτου Χριστοφῆς διά τον συντροφικόν δερουχτέ, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 169/122, Αργύρης Χατζηνικόλας διά τον συντροφικόν δερουχτέ, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 169/121.

¹⁸ Υπενοικιάσεις φορολογίας: Δημήτριος Θεμιστοκλῆς διδάσκαλος, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 86-87/87, Ανδρίας δούλος Ριτζίνη, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 86-87/88.

¹⁹ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 28-29/39 (Μικελῆς Παρτέλλας).

²⁰ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 139/96 (Σάββας Μικελῆς).

²¹ Για το περιεχόμενο και το χαρακτήρα μιας τυπικής εμπορικής επιστολής στα τέλη της Τουρκοκρατίας βλ. Βασίλης ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, «Τα βιβλία των εμπορικών επιχειρήσεων», *Αρχαία βιομηχανικών επιχειρήσεων-Ζητήματα διαχείρισης. Πρακτικά σεμιναρίου ευρωπαϊκού προγράμματος 'LEONARDO 1995' (Αθήνα, Δεκέμβριος 1996)*, (ΚΝΕ/ΕΙΕ), Τετράδια εργασίας 21, Αθήνα 1998, σ. 36. Για τις πρακτικές αλληλογραφίας και την επιστολογραφία του Μάρκου Καλογερά (1823-1834), αντιπροσώπου του εμπορικού δικτύου Ν. Δεμάθα, βλ. Βασίλης ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, *Έμποροι και εμπορικά δίκτυα στα χρόνια του εικοσιένα (1820-1835): Κυκλαδίτες έμποροι και πλοιοκτήτες*, Αθήνα (Ναυτικό Μουσείο Αιγαίου) 1996, σ. 13-43.

²² Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 74/76, 44/52, 44/53, 45/56, 23/35, 75/78, 32/43, 47/59, 54/62, 60/66, 23/34, 161/114, 5/1, 59/64, 133/98, 13/13, 8α/6α, 21/31, 8α/4α1, 19/22, 5/3, 13/14, 31/41, 25/37, 17/20, 95/94, 33/42, 11/10, 15/17, 5/2, 9/9, 154/104, 155/108, 155/109, 155/111, 81/81, 169/121, 27/38, 9/7, 25/36, 152/99, 74/75.

²³ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 82/82, 82/83, 34/44, 40/50, 76/79, 70/72, 38/48, 84/85, 84/86, 84/84, 41/50, 85/86, 85/84, 71/72, 41/50, 73/74, 39/48, 85/85, 83/83, 38/48, 83/82, 83/83.

τον όγκο, την αξία και τις διακυμάνσεις της εμπορικής δραστηριότητας του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, όπως επίσης και τις εμπορικές πρακτικές και νοοτροπίες που αποδεδειγμένα.

1. Ο ΤΥΠΟΣ, Η ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟΥ

Από τα εμπορικά κατάστιχα του 18^{ου} αιώνα που έχουν μελετηθεί, δεν προκύπτει ότι οι Έλληνες έμποροι χρησιμοποιούσαν συστηματικά το διπλογραφικό σύστημα. Η γενίκευση της χρήσης του, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, ήταν εξαρτημένη από τη δεκτικότητα των εμπόρων και τις ανάγκες του εμπορίου τους (εύρος εργασιών, συνεργασίες και ανταποκρίσεις). Παρά το γεγονός ότι βαδίζοντας προς το Εικοσιένα, ο μεμονωμένος έμπορος ήταν σπάνιο φαινόμενο και η εμπορική εταιρεία ήταν ο κανόνας και παρά το ότι οι δραστηριότητες των εμπόρων διευρύνθηκαν, άρα αυξήθηκαν και οι καταγραφικές κατηγορίες τους, εντούτοις όλα αυτά δεν ήταν ασφαλής ένδειξη ότι χρησιμοποιήθηκε σε όλες τις περιπτώσεις το διπλογραφικό σύστημα. Οι διαφορές στην τήρηση του αρχείου, δεν έχουν να κάνουν με το περιεχόμενο του ή με το τι είδους κατάστιχα τηρούσε, αλλά μόνον με τον τρόπο καταγραφής²⁴, με την τάξη, αν ήταν δηλαδή τακτικά γραμμένα. Εάν τα «πράγματα» του καταστίχου ήταν καταγραμμένα άτακτα και όχι κατά κεφάλαιο²⁵ δραστηριοτήτων, τότε ο έμπορος δεν είχε τη δυνατότητα να παρατηρήσει από πού προερχόταν η οφειλή του ή από πού είχε να εισπράξει και σε ποιο χρονικό διάστημα διενεργούνταν όλα αυτά.

Το εξεταζόμενο κατάστιχο ήταν ένα τυπικό κατάστιχο του ευρύτερου νεοελληνικού χώρου του τέλους της Τουρκοκρατίας. Ο τρόπος της καταστίχωσης εντάσσεται σε μια ευρύτερη παράδοση τήρησης καταστίχων²⁶ με συγγενικές μορφές ορ-

²⁴ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, «Τα βιβλία των εμπορικών επιχειρήσεων», ό.π., σ. 36.

²⁵ Η τάξη αυτή και ο διπλογραφικός τρόπος τήρησης των εγγράφων παρατηρείτο κυρίως στα τακτικά κατάστιχα.

²⁶ Φαίνεται ότι τέτοια παράδοση υπήρχε από πολύ παλιά. Η πρώτη μαρτυρία που έχουμε στην Κύπρο ήταν του 1343 μ.χ βλ. Josep Plana i BORRAS, «The accounts of Joan Benet's trading venture from Barcelona to Famagusta: 1343», *E.K.E.E.*, XIX (1992) 105-168. Το 18^ο αι. τηρούνταν κατάστιχα από φορείς διαφόρων επαγγελματικών κατηγοριών (έμποροι, εργαστηριαρχοί, εκκλησιαστικοί φορείς, δραγομάνος κ.ά). Ανευρέθησαν χειρόγραφα κατάστιχα καταγραφής περιουσιακών στοιχείων επιφανών Κυπρίων: Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο XLV (1780-1833)*: «Κώδιξ Περιουσιών» (42Χ29 εκ.), Α.Ι.Μ.Κ., «Κώδιξ Κληρονομιών» (1777-1837) αρ. Ζ', παλαιό Β', ή ως κατάστιχο αρ. 71 (42,5Χ30,6 εκ.), *Κατάστιχο περιουσίας δραγομάνου Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου (1/1/1794)* (12,8Χ19,8) βλ. Ευφροσύνη ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΗΓΟΥΜΕΝΙΔΟΥ, *Η Αστική ενδυμασία της Κύπρου κατά τον 18^ο και τον 19^ο αιώνα*, Λευκωσία (Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου) 1996, σ. 44-51.

γάνωσης και δομής όπως τα κατάστιχα της Αρχιεπισκοπής Κύπρου²⁷ που εξυπηρετούσαν συγκεκριμένες ανάγκες (τρόπος πληροφόρησης - οργανική σύνδεση πληροφοριών/ αλληλεξάρτηση, φορολογικά, εκκλησιαστική περιουσία). Στο οικείο αρχείο, βρίσκουμε σε πλήρη συστηματική ανάπτυξη στον τύπο δούναι-λαβείν, το κυριότερο στοιχείο του απλογραφικού συστήματος, δηλαδή τους λογαριασμούς των συναλλασσόμενων με το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη που είχαν κάποια διάρκεια και κάποιο μέγεθος.

Τα κριτήρια τυπολογικής κατάταξης και συσχετισμού²⁸ του οικονομικού καταστίχου του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη είναι τα πιο κάτω: α) Οι ομοιότητες που παρουσιάζει με άλλα του ελλαδικού χώρου και η ιδιαίτερη θέση που κατέχει ως προς τη συγκρότηση ευρύτερου συνόλου τεκμηρίων, ως προς το σχήμα και την πληροφόρησή του β) Εάν προέκυψε από συγκεκριμένο πρόσωπο ή ομάδα ατόμων γ) Εάν έχει δημιουργηθεί για να συντελεστεί μια ορισμένη δραστηριότητα δ) Το περιεχόμενό του όσο αφορά στον τόπο, το χρόνο, τα πρόσωπα, τα γεγονότα, το θέμα στο οποίο αφορούν οι εμπεριεχόμενες πληροφορίες.

Η δομή του οικονομικού καταστίχου δηλώνει τις σχέσεις μεταξύ των συστατικών μερών του με την ολότητά του. Το κάθε μέρος αποτελείται από πληθώρα αλληλοσυνδεόμενων στοιχείων που εκφράζουν τη δική τους λογική και πληροφοριακή αποδέσμευση και αλληλοεξάρτηση. Λόγω του τρόπου στάχωσης των καταστίχων και για σκοπούς εύκολης αντιπαραβολής των λογαριασμών κατά την διαδικασία του ελέγχου τους, τα φύλλα τους ήταν πολλές φορές λυτά. Ως εκ τούτου προέκυψε η ανάγκη ταξινόμησης και αποκατάστασης της σειράς²⁹ των φύλλων του καταστίχου του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 9, σ. 508-520).

²⁷ Μια πρώτη προσπάθεια ταξινόμησης των καταστίχων έγινε από τους Costas P. KYRRIS, «Aspects of the secretearial system at work, I, The secretearial material surviving at the Archbishopric», E.K.E.E., XI (1981-1982) 483-486 και Γεώργιος Α. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, *Εκκλησία και Φορολογία στην Κύπρο τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας (1779-1856)*, δακτ. διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1988, σ. 39-40, 81-82, 208-209, 229-230. Σε πρόσφατο άρθρο μας, ταξινομήσαμε τα οικονομικά κατάστιχα της Αρχιεπισκοπής κατά κατηγορίες και προτείναμε τρόπους επεξεργασίας τους βλ. Κυπριανός Δ. ΛΟΥΗΣ, «Τυπολογία και δομή οικονομικών καταστίχων», *ό.π.*, σ. 255-279.

²⁸ Ανδρέας Φ. ΜΠΑΓΙΑΣ, *Αρχειονομία-Βασικές έννοιες και αρχές: Η οργάνωση των αρχείων για τη διοίκηση και την έρευνα*, Αθήνα (εκδ. Κριτική) 1998, σ. 60.

²⁹ Το κατάστιχο ανευρέθη στο Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' σταχωμένο. Η ταξινόμηση του περιεχομένου του κρίνεται λογική. Οι τοιφλικιακές σελίδες, ιδιαίτερα τα έξοδα: σ. 101, 103, 104, 105, έγιναν με βάση τις αναφορές «έμπροσθεν»- «όπισθεν», τα χρονικά διαστήματα αναφοράς καθώς και τα ποσά (π.χ. σ. 118-119. «Αφαιρείται το άντικρυς ποσόν γρ. 9520:30»). Οι εργασιακές συμφωνίες τοποθετήθηκαν με βάση τα χρόνια σύναψης για να συμβαδίζουν με τις άλλες σελίδες (π.χ. έσοδα- έξοδα τοιφλικιού). Ειδικά για τα έσοδα του 1836 πρέπει να καταγράφηκαν στη σ.102 που λανθάνει. Η υπόθεση αυτή στηρίζεται στη λογική της μεταφοράς των ετήσιων συγκεντρωτικών

Ως προς τη διάρθρωσή του το κατάστιχο περιλάμβανε:

1. Προμετωπίδα

«1835: έτος σωτήριον Μαρτίου 29: κατάστιχον Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη εις το όποϊον σημειοί όλας του τάς ληψοδοσίας. καλήν εύλογίαν καί εύτυχίαν άμην»³⁰.

Σε αύτήν αναγραφόταν³¹ η χρονική σήμανση, ο φορέας, το αντικείμενο και η ευχετική επίκληση.

2. Συγκεντρωτικός πίνακας ονομάτων συναλλασσομένων

Παρουσιάζεται ανακεφαλαιωτικός μονόστηλος πίνακας (κατάλογος-συγκεντρωτική κατάσταση) (1824-1834) συναλλασσομένων με το αντίστοιχο ποσό της συνολικής συναλλαγής. Με αυτόν τον τρόπο μπορούσε να πετύχει τον έλεγχο των λογαριασμών αυτών για πιθανή εξομάλυνση. Δεν υπήρχε παραπεμπτικός αριθμός για την ανεύρεση του λογαριασμού όπως συμβαίνει στα φορολογικού τύπου κατάστιχα³² της Αρχιεπισκοπής Κύπρου.

3. Η διάταξη των λογαριασμών.

Παρακολουθώντας τη σειρά των σελίδων του καταστίχου, όπως ανευρέθη-
καν (που ήταν προϊόν αναταξινόμησης το 1835 όπως θα δούμε πιο κάτω), προέκυ-
ψε η ακόλουθη διάταξη και ομαδοποίηση. Ο συγκεντρωτικός ονομαστικός κατά-

και αναλυτικών ποσών του έτους 1835 στην προηγούμενη σελίδα 105. Θα ακολούθησε την ίδια τακτική και για ένα άλλο λόγο. Οι εργασιακές σχέσεις του 1836-1837 τελειώνουν στη σελίδα 129. Έπονται οι λογαριασμοί συναλλαγών. ΦΟΡΟΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ: Η σελίδα που αναφέρεται στα [δοσί-
ματα] προς το χαζινέ του ενδόξου σ. 160/114, 115, 115α, ήταν οι συνολικές οφειλές φόρων του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη προς το κράτος. Θα έπρεπε ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης να είχε κατα-
γράψει συγκεντρωτικά στη δεξιά σελίδα 161 (recto) τα ποσά των φόρων που απέδωσε στο κράτος. Αυτή η σελίδα λανθάνει. Φαίνεται ότι η σελίδα 161/114 είναι κολοβή. Είναι αναλυτικός φορολογι-
κός λογαριασμός της κοινότητας Αραδίππου. Λανθάνει η αριστερή σελίδα που θα είχε τις οφειλές (ολικά δοσίματα) της κοινότητας Αραδίππου προς το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Υπάρχει μόνο η δεξιά σελίδα που καταγράφει τι απέδωσαν οι φορολογούμενοι της Αραδίππου προς το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Η σελίδα αυτή μπορεί να αποκατασταθεί με βάση τη συγκεντρωτική κατάσταση οφειλόμενων από το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη στο κράτος φόρων. Ενδέχεται η σ.102 που λανθά-
νει να ήταν τα συγκεντρωτικά και αναλυτικά έσοδα και έξοδα του τσιφλικιού του Δερβίς Εφέντη κατά το έτος 1836. Σύμφωνα με την τωρινή ροή του καταστίχου, η σ.121 (λανθάνει) θα ήταν ή έσοδα τσιφλικιού ή κάτι άλλο που αφορά το τσιφλίκι ή εργασιακή συμφωνία. Οι σελίδες 134-135 (λανθά-
νουν): λογικά πρέπει να ήταν συναλλαγή (δούναι-λαβείν).

³⁰ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχον IV, σ.1 (29/3/1835).

³¹ Πρβλ. τις διάφορες ονομασίες των φορολογικών καταστίχων της Αρχιεπισκοπής Κύπρου στο ΛΟΥΗΣ, «Τυπολογία και δομή οικονομικών καταστίχων», ό.π., σ. 266-261, π.χ. «Κατάστιχον των λογαριασμών της κάσας του κοινού της νήσου Κύπρου κατά το τρέχον έτος τουρκών 1238 [18/9/1822-6/9/1823] και σωτήριον 1823» Επίσης ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, Εμπορικές πρακτικές, ό.π., σ. 20.

³² ΛΟΥΗΣ, «Τυπολογία και δομή οικονομικών καταστίχων», ό.π., σ. 267-268.

λογος³³ συναλλασσομένων (κατάσταση πληρωμής) (1824-1834) ταυτίζεται απόλυτα³⁴ με τους συναλλασσομένους των σελίδων 4-33. Οι σελίδες 62-66 αναφέρονται σε υποχρεώσεις που ανέλαβε ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης έναντι της επαρχιακής Οθωμανικής Διοίκησης λόγω του αξιώματος του γραμματικού Λάρνακας που είχε. Στις υπόλοιπες σελίδες του καταστίχου (π.χ. οι λογαριασμοί των μεγαλεμπόρων - τραπεζίτών που κυμαίνονται από τις σελίδες 66-80, του τσιφλικιού, σ. 100-131, της φορολογίας, σ. 160 -169, κ.ά.), δηλώνεται ένα άνοιγμα και διαφοροποίηση του είδους των λογαριασμών. Διαφοροποιήθηκε το ονοματολόγιο των συναλλασσομένων και διευρύνθηκε το είδος των συναλλαγών. Φαίνεται ότι ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ταξινομούσε θεματικά³⁵ τους λογαριασμούς του καταστίχου, ως ενδεικτικό σημείο ανεύρεσής τους και όχι με την αρίθμηση σε φύλλα ή σε σελίδες.

Συνοπτικά οι κυριότερες περιοχές ταξινόμησης που καταγράφονται στο κατάστιχο ήταν οι ακόλουθες:

Α) ΔΑΝΕΙΣΤΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΙΚΡΕΜΠΟΡΟΙ (σ. 4-61).

Παρατηρούμε ότι στις σελίδες 4-61, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης αναταξινόμησε τις κατηγορίες του καταστίχου. Η πρώτη του ενέργεια ήταν, όπως λέει ο ίδιος στη σελίδα 67, «Σύνοψις των όσων επλήρωσα εις το έν και άλλο μέρος ως όπισθεν φαίνονται εις Λογαριασμόν των Αφ' ής εποχής ήλθον εις Λευκωσίαν από 1824: φεβρουαρίου 2:». Εδώ μας παρουσιάζει έναν κατάλογο λογαριασμών (σ. 67-69) τους οποίους είχε ξοφλήσει και βρίσκονταν πίσω από τη σελίδα 67, δηλαδή από την αρχή του καταστίχου έως και τη σελίδα 33. Αυτοί οι λογαριασμοί ήταν πλήρως τεκμηριωμένοι και ήταν κλειστοί. Από τη σελίδα μετά την 33 και μέχρι τη σελίδα 61 οι λογαριασμοί δυνατόν να ήταν ανοικτοί. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης προέβηκε σε αυτήν την ενέργεια γιατί ήθελε να γνωρίζει ότι οι λογαριασμοί μέχρι το 1834 (που βρίσκονται πίσω από τη σελίδα 67) είχαν αποπληρωθεί και ορισμένοι μόνο έμειναν ανοικτοί.

Β) ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ (σ. 63-66).

Το σύστημα αυτό του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη βλέπουμε ότι κρατά με βάση τις σελίδες 60-67 (1821-1824) (π.χ. οι οφειλές / οικονομικές απαιτήσεις που

³³ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχον IV*, σ. 67-68.

³⁴ Προκύπτει από τη σύγκριση του συγκεντρωτικού καταλόγου με τη σειρά των λογαριασμών μέχρι τη σελίδα 33.

³⁵ Ο Ψαλίδας στην πραγματεία ακολουθεί το σύστημα των παραγράφων αντί της αρίθμησης σε φύλλα ή σελίδες. Βλ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εκσυγχρονισμός*, ό.π., σ.15.

έγιναν για τα Αιγυπτιακά στρατεύματα). Αυτές οι οικονομικές απαιτήσεις, παρόλο που υπήρχε επιβεβαίωση το 1824 για την εγκυρότητα της απαίτησης του, έρχεται ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης στις σελίδες 96-97, υπό τον τίτλο «λογαριασμός του κοινού» και επικυρώνει πάλι την απαίτησή του από την εξουσία, ούτως ώστε να διεκδικήσει το λαβείν του.

Γ) ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ (σ. 67-69)

Δ) ΑΝΟΙΚΤΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΩΝ:

- i. ΜΕΓΑΛΕΜΠΟΡΩΝ (σ. 70-83),
- ii. ΔΑΝΕΙΣΜΟΙ, ΥΠΕΝΟΙΚΙΑΣΕΙΣ, ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ (σ. 84-91),
- iii. ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ, ΚΟΙΝΟ (σ. 92-100)

Μετά τη σελίδα 67 (δηλαδή από την σελίδα 70 μέχρι την 99), υπάρχουν οι ανοικτοί λογαριασμοί χρεωστών και πιστωτών που βασικά ήταν οι ενεργοί λογαριασμοί του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη για τις εμπορικές του και άλλες δραστηριότητες.

Ε) ΚΥΚΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΣΙΦΛΙΚΙΟΥ ΔΕΡΒΙΣ ΕΦΕΝΤΗ (σ.100-132, 140-145)

ΓΕΝΙΚΑ ΕΣΟΔΑ ΚΑΙ ΕΞΟΔΑ

ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΕΣΟΔΑ ΚΑΙ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ

ΕΡΓΑΣΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

ΚΕΝΑ

ΕΡΓΑΣΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ (σ.140-145)

Στις σελίδες 100-101 υπάρχουν συγκεντρωτικά έσοδα και έξοδα για το «τσιφλίκι του Δερβίς Εφέντη» και από την σελίδα 103 μέχρι τη σελίδα 140, γίνεται αναλυτική παρουσίαση των εσόδων και εξόδων του τσιφλικιού του Δερβίς Εφέντη (1833-1836). Υπάρχουν εργασιακές σχέσεις, εργαλειακός εξοπλισμός, η καταγραφή των συμβολαίων κλπ.

Ζ) ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ (σ. 146-157)

Η) ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ (σ.158-159)

Στις σελίδες 158-159 αναφέρονται τα εμπορεύματα στα οποία έγινε τεκμηρίωση των πράξεων με λογαριασμούς του καταστίχου μόνο. Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης στο κατάστιχο αυτό δε δήλωνε όλες τις πωλήσεις τις οποίες είχε πραγ-

ματοποιήσει στο εργαστήρι του και εμείς κατά τη διάρκεια επεξεργασίας των δεδομένων θεωρήσαμε ότι υπάρχουν ανεπίσημες πωλήσεις και αγορές και έχουμε υπολογίσει στους λογαριασμούς μας, διότι φαινόταν καθαρά ότι τα μαγαζιά του είχαν εμπορεύματα τα οποία με τον ένα ή τον άλλο τρόπο είχε στην κατοχή του είτε με συνεργασίες μέσω των μεγαλεμπόρων³⁶ είτε με ανταλλαγή της φορολογίας³⁷. Το εργαστήρι του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη πρέπει να λειτουργούσε τουλάχιστο μέχρι το 1832 και υπήρχε διαχειριστής³⁸.

Θ) ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑΣ (σ.160-169).

Στην αρχή παρουσιάζεται η συγκεντρωτική κατάσταση φορολογίας των ετών 1832-1833. Αναγράφονταν τα είδη των υπό είσπραξη κρατικών φόρων, οι κοινότητες με το φορολογήσιμο συγκεντρωτικό πληθυσμό και το συνολικό οφειλόμενο ποσό είσπραξης. Ακολουθώντας παρουσιάζονται αναλυτικά οι χρεωστικές κατανομές των φόρων κατά κοινότητα από το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη και οι αποδόσεις των φόρων προς τον ίδιο.

Είναι ενδιαφέρον να απαντηθεί το ερώτημα γιατί ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης αισθάνθηκε την ανάγκη να καταγράψει τα περιουσιακά του στοιχεία³⁹ αποτιμώντας το σύνολο των δραστηριοτήτων του, καταρτίζοντας συγκεντρωτικούς λογαριασμούς, δεκαοκτώ⁴⁰ ολόκληρα χρόνια (1835) μετά την έναρξη της δραστηριότητάς του. Προσπαθήσαμε να διερευνήσουμε γιατί αναγράφεται στην προμετωπίδα του καταστίχου ως εναρκτήριο έτος καταγραφής των δοσοληψιών του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη το 1835 και καταλήξαμε στις πιο κάτω παρατηρήσεις: Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης προσπάθησε να καταστήσει το κατάστιχό του πιο εύχρηστο ως προς την άντληση των απαραίτητων πληροφοριών που χρειαζόταν ανά πάσα στιγμή για την πορεία των οικονομικών του δραστηριοτήτων. Αποφάσισε λοιπόν να προβεί σε αναταξινόμηση των σκόρπιων σελίδων των επί σειρά ετών λογαριασμών, λόγω της αύξησης των δραστηριοτήτων του, να συρράψει τα σκόρ-

³⁶ Α.Ι.Α.Κ, *Κατάστιχον IV*, σ. 26-27/38,38α, 34-35/44, 38-39/49, 40-41/50, 72-73/72, 74,78-76-77/79, 79/80, 80-81/81, 132-133/98.

³⁷ Α.Ι.Α.Κ, *Κατάστιχον IV*, σ. 160-168.

³⁸ Α.Ι.Α.Κ, *Κατάστιχον IV*, σ. 158-159/λη'.

³⁹ «1835: Μαρτίου α': σημείωση του δσου πράγματος αφήνω εις την οικίαν μου =», Α.Ι.Α.Κ, *Κατάστιχον IV*, σ.136/κξ₁, «.» 1835: απριλλίου = 7: δσον πράγμα Ίδικόν μου έβαλον εις τό ζιμπέ-τι μου καί τό πέρνω εις Μόρφου», Α.Ι.Α.Κ, *Κατάστιχον IV*, σ.136/κξ₂.

⁴⁰ Ο Χ.-Α. Μπατής, άνκαι ξεκινά τις εμπορικές του δραστηριότητες το 1754, καταγράφει την ακίνητη περιουσία του μόλις το 1775, δηλαδή εικοσιένα χρόνια μετά βλ. ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, *Εμπορικές πρακτικές*, ό.π., σ. 25, 40.

πια φύλλα του, και να δημιουργήσει ένα κατάστιχο, ομαδοποιώντας τους λογαριασμούς σε σειρά κατά κατηγορίες με συγκεκριμένα κριτήρια. Με αυτόν τον τρόπο, το κατάστιχο του παρείχε πληρέστερη και έγκαιρη ενημέρωση. Βρισκόμαστε στο χρονικό σημείο ακμής του ελληνικού εμπορίου όπου διαφαίνονται όψεις της έκτασης και της μορφής του, ιδιαίτερα του εσωτερικού εμπορίου και η τήρηση εμπορικών βιβλίων και η οργάνωση εμπορικών αρχείων, εκφράζεται ως ανάγκη και εκσυγχρονισμένη εμπορική συμπεριφορά⁴¹.

Εξετάζοντας το κατάστιχο ως καταγραφικό σύνολο, παρατηρούμε ότι ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης προέβηκε στις 29 Μαρτίου 1835 σε μια συνολική αποτίμηση των δραστηριοτήτων του, έκλεισε τους λογαριασμούς του, ήθελε να έχει μια καθαρή θέση. Κατάφερε να βάλει σε πλήρη τάξη (τακτοποίηση) και σύστημα πληροφόρησης το καθημερινό κατάστιχό του για καλύτερο οικονομικό έλεγχο των εμπορικών του δραστηριοτήτων. Ανέπτυξε ένα σύστημα πληροφόρησης χωρίζοντας το κατάστιχό του σε συγκεκριμένους λογαριασμούς και κατηγορίες. Με αυτόν τον τρόπο μπορούσε να έχει γρήγορη πρόσβαση σε αυτό και έγκυρες πληροφορίες όσον αφορά τις οικονομικές του δραστηριότητες. Ο σκοπός της αποτίμησης ήταν διπλός. Από τη μια να ξεκαθαρίσει τους λογαριασμούς του και από την άλλη να παρουσιάσει για σκοπούς διεκδίκησης χρηματικών ποσών που του χρωστούσε η επαρχιακή οθωμανική διοίκηση από κατακρατήσεις που απέρρεαν από τις δραστηριότητές του ως γραμματικού / εκμισθωτή φόρων. Για το σκοπό αυτό μετέβηκε το 1838 στην οθωμανική πρωτεύουσα⁴² με στοιχεία που προέκυψαν από τον έλεγχο αυτό για να διεκδικήσει την επιστροφή των κατακρατηθέντων χρηματικών ποσών. Η ίδια ημερομηνία με αυτήν της προμετωπίδας παρουσιάζεται και στο συγκεντρωτικό λογαριασμό των ζημιών⁴³ όπου καταγράφονται οι θεωρούμενες από τον ίδιο ως ζημιές των επιμέρους δραστηριοτήτων του. Η αρίθμηση, η μονογράφηση και η θεώρηση των λογαριασμών ήταν απαραίτητες ενέργειες για την αξιοπιστία τους και την ενδεχόμενη παρουσίασή τους σε «δικαστήριο» για αιρετοκρισία.

Το σύστημα πληροφόρησης του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδα αναλύεται στις εξής κατηγορίες: Ζημιές, φορολογία, μισθός γραμματικού, αποθεματικό σπιτιού Λάρνακος και τσιφλίκι Μόρφου, πληρωμές χρεών, οικονομικές απαιτήσεις της διοίκησης, έξοδα λογαριασμού Κοινού (που θα ήταν η απαίτηση από τις οικονομικές απαιτήσεις της διοίκησης που θα έγιναν σε προηγούμενα έτη) και τα εμπορεύματα του εργαστηρίου των οποίων έχουμε τεκμηρίωση των πράξεων στις σελίδες 158-

⁴¹ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, *Εμπορικές πρακτικές*, ό.π., σ. 19.

⁴² ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ, «Κατάλογος», *ΕΚΕΕΚ*, V (1971-1972), σ. 307, αρ. εγγρ. 152. πρβλ. έγγραφα αρ. 146, 152, 243).

⁴³ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχον IV*, σ.142.

159 και διαφαίνονται σε ορισμένους από τους λογαριασμούς του καταστίχου.

Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος τήρησης του καταστίχου. Προσδιορίζουν τη μορφή των δραστηριοτήτων του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, αντανακλούν τη δομή και τη λειτουργία της εμπορικής του επιχείρησης.

Ως προς τη σύνταξη των πράξεων ακολουθούνταν κάποιοι κανόνες με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Όταν ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης κατέγραφε ένα αριθμητικό στοιχείο ή μια εμπορική πράξη, κατέγραφε και το λόγο⁴⁴ που την προκάλεσε, δηλαδή κατέγραφε τη σκέψη που τη συνόδευε. Συμπλήρωνε επίσης την καταγραφή της εμπορικής πράξης με συνοδευτικές πληροφορίες⁴⁵ που τον παρέπεμπαν, εν ευθέτω χρόνω, στον έλεγχο ή την υπενθύμιση του γεγονότος. Οι εγγραφές χαρακτηρίζονταν από σαφήνεια, ειλικρίνεια και ακρίβεια και συντάσσονταν με χρονολογική τάξη, χωρίς άγραφα χάσματα ή παραπομπές στο περιθώριο. Επίσης δε φαίνονταν ξύσματα, σβησίματα και σε κάθε διόρθωση ήταν απαραίτητη πρόσθετη εγγραφή ή αναφορά. Ως προς το περιεχόμενο των εμπορικών πράξεων, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης κατέγραφε με συντομία και περιεκτικότητα τα είδη, τις ποιότητες, τις ποσότητες, την προέλευση, τις τιμές κατά μονάδα, τη συνολική αξία κάθε πράξης (μέχρι και το παραμικρό ποσό⁴⁶ και την παραμικρή ποσότητα⁴⁷ που έδιδε ή έπαιρνε από όλα τα είδη των συναλλαγών του. Από την αγορά και την πώληση των εμπορευμάτων, από την ενοικίαση των φόρων, των τσιφλικιών και των άλλων προσόδων (καπνού, χαρουπιών, οινοπνευματωδών ποτών), την αγοραπωλησία ακινήτων, μέχρι τα καλλιεργητικά έξοδα για αγροτικά εισοδήματα, ακόμα και τα έξοδα ένδυσης, υπόδησης, σίτισης και αγοράς οικιακών σκευών. Στο κατάστιχό του, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης, κατέγραφε την ποσότητα των αγαθών και των χρημάτων που είχε να λάβει ή να δώσει ή που έπρεπε να λάβει ή να δώσει.

Τρόπος διεκπεραίωσης διεκπεραίωση της συναλλαγής: Γινόταν τόσο στη

⁴⁴ «Νά Λάβη: ό Κύριος Χ(ατζή) Κυργής Σαρίπογλους ό Σεβαστός μου (17/09/1836:) δσα διά τόν γραμματικόν Κυθραίας Ένεκα τοῦ ἐνδόξου τταχύρ ἁγᾶ γρόσια 2000:», Α.Ι.Α.Κ, *Κατάστιχον IV*,

⁴⁵ «Νά Λάβη: ό Κύριος Χ(ατζή) Κυργής Σαρίπογλους ό Σεβαστός μου (17/09/1836:) εἰς μετρητά διά τοῦ εἰοῦ μου τήν παραμονήν τῆς ἁγίας ἀναστάσεως γρόσια 500:», Α.Ι.Α.Κ, *Κατάστιχον IV*, σ. 79/80.

⁴⁶ «νά Δώση: ό Κυριάκος Σιβρίσης λάρνακα (1826): μετρητά τῷ ἰδίῳ γρ(όσια) 15: τῷ νίῳ του αὔθις 25: αὔθις γρ(όσια) 8: αὔθις γρ(όσια) 6: ὅλα γρόσια 54:», «αὔθις γρ(όσια) 12: αὔθις γρ(όσια) 3: ἔτι 5:/. ἔτι 5: ἔτι 15: ἔτι 12: ὅλα γρόσια 52:20», «αὔθις γρ(όσια) 5: ἔτι γρ(όσια) 1:30: ἔτι 5:/. ἔτι 6: μα(ιδιά) 15. ἔτι 15: ὅλα γρόσια 33:25», «(12/9/1826):μετρητά τῷ ἰδίῳ γρ(όσια) 150: ἔτι γρ(όσια) 6: καί διά τὰ δοσίματά του γρ(όσια) 100: ὅλα γρόσια 256:», Α.Ι.Α.Κ, *Κατάστιχον IV*, σ. 22/33.

⁴⁷ Παραδείγματα: «Δίδει: ό Γιακούπης χ(ατζή) Σάββα κουμπάρος μου ἀπό Συργαννιανᾶ
40: ὁκ(άδες) ἔλαις κολυμβάταις γρόσια 30:
1: κοῦξαν Μέλι ὁκ(άδες) 12: πρὸς 100:[Μαῖδιά:] γρόσια 30:
1: κοῦξαν ἑλάδιον λύτραις 2: γρόσια 13:», Α.Ι.Α.Κ, *Κατάστιχον IV*,
σ.76/77, Α.Ι.Α.Κ, *Κατάστιχον IV*, σ. 76/79.

χρέωση όσο και στην πίστωση, είτε κατευθείαν είτε μέσω τρίτου, είτε η εξόφληση ή απόδοση του χρηματικού ποσού ή είδους από τρίτο ή τέταρτο πρόσωπο για λογαριασμό του κύριου συναλλασσόμενου (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 10, σ. 521-526).

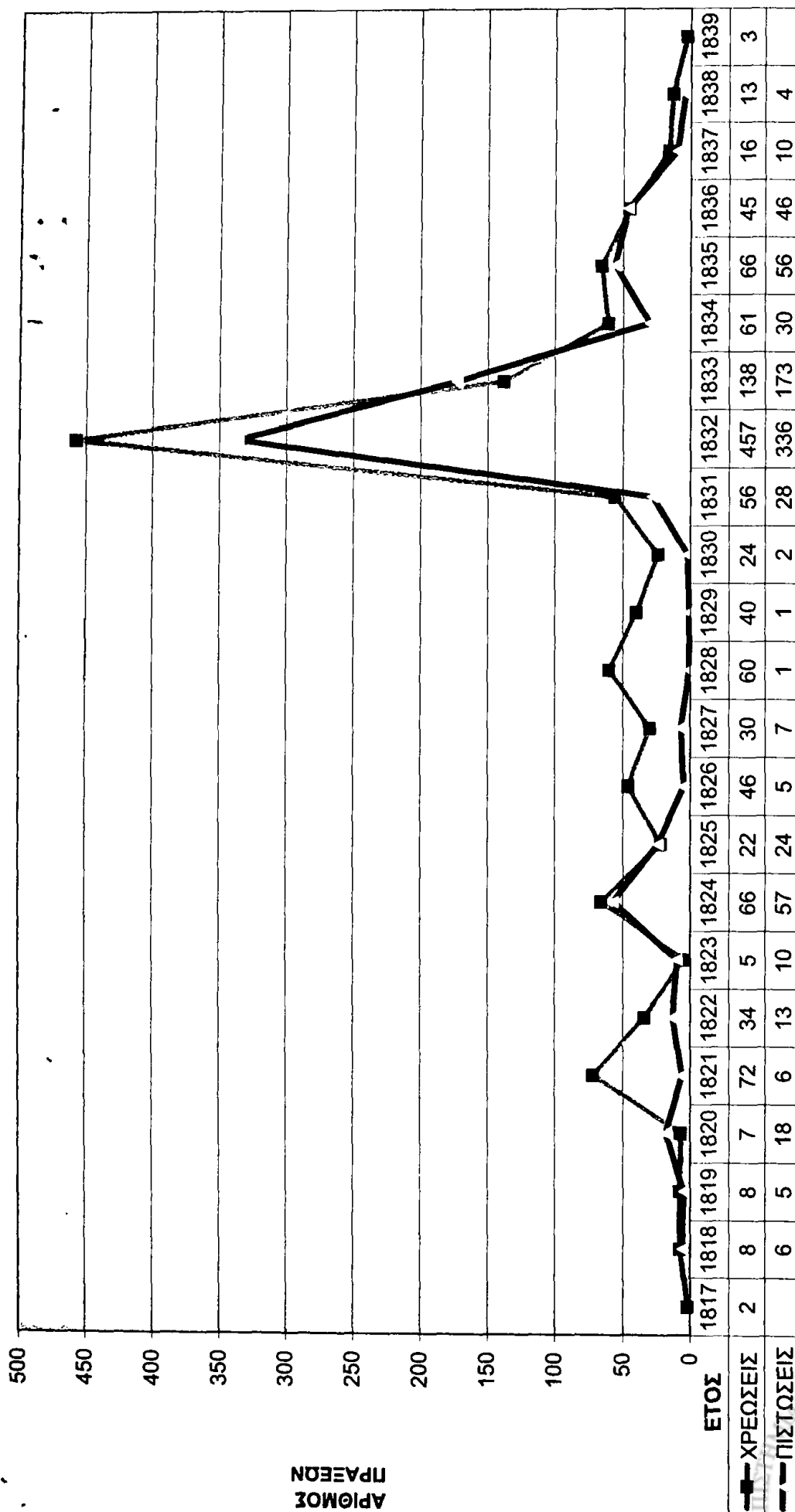
Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης τηρούσε τις πράξεις με την καθιερωμένη τυπολογία που προαναφέρθηκε. Η ετήσια αριθμητική ταξινόμηση των χρεωστικών και πιστωτικών εγγραφών (1817-1839) παρουσιάζεται στο ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6, σ. 143.

Οι στατιστικού τύπου καταγραφές του, αποδίδουν την κίνηση των δραστηριοτήτων του. Η μεγάλη αριθμητική διαφορά που παρατηρείται ανάμεσα στα έτη 1832-1833 και 1817-1831, 1834-1839, συνδέεται με τις πολιτικές αλλαγές που συντελούνται στους κόλπους της υπόδουλης κυπριακής κοινωνίας και ιδιαίτερα από την εμπορική πίστη που εξασφαλίζει ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης από την ανάληψη της Αρχιδημογεροντίας από τον πεθερό του. Τα κατώτατα σημεία της καμπύλης 1817-1820 και 1837-1839, δηλώνουν τις απαρχές και την παρακμή της δραστηριότητας του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Ιδιαίτερα για τη διαφορά που παρατηρείται ανάμεσα στις χρεωστικές και πιστωτικές πράξεις των ετών 1820-1823 και 1826-1830 οι λόγοι πρέπει να αναζητηθούν στην πολιτική συγκυρία για την πρώτη περίπτωση και στο μονοπώλιο των προϊόντων που επιβλήθηκε από την κλίκα του Ηγεμόνα στη δεύτερη περίπτωση. Κατά τα έτη 1824 και 1832 συμβαδίζουν οι χρεωστικές και οι πιστωτικές πράξεις και πραγματοποιήθηκαν οι μεγαλύτερες αγοραπωλησίες και τα περισσότερα κέρδη. Βεβαίως τα δύο αυτά χρονικά ορόσημα συνδέονται άμεσα με τις διοικητικές αλλαγές που επηρέασαν την οικονομική και κοινωνική θέση του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Ο όγκος των πιστωτικών πράξεων υπερεστερούσε σε όλες τις χρονικές περιόδους αυτών των χρεωστικών, εκτός από το έτος 1833.

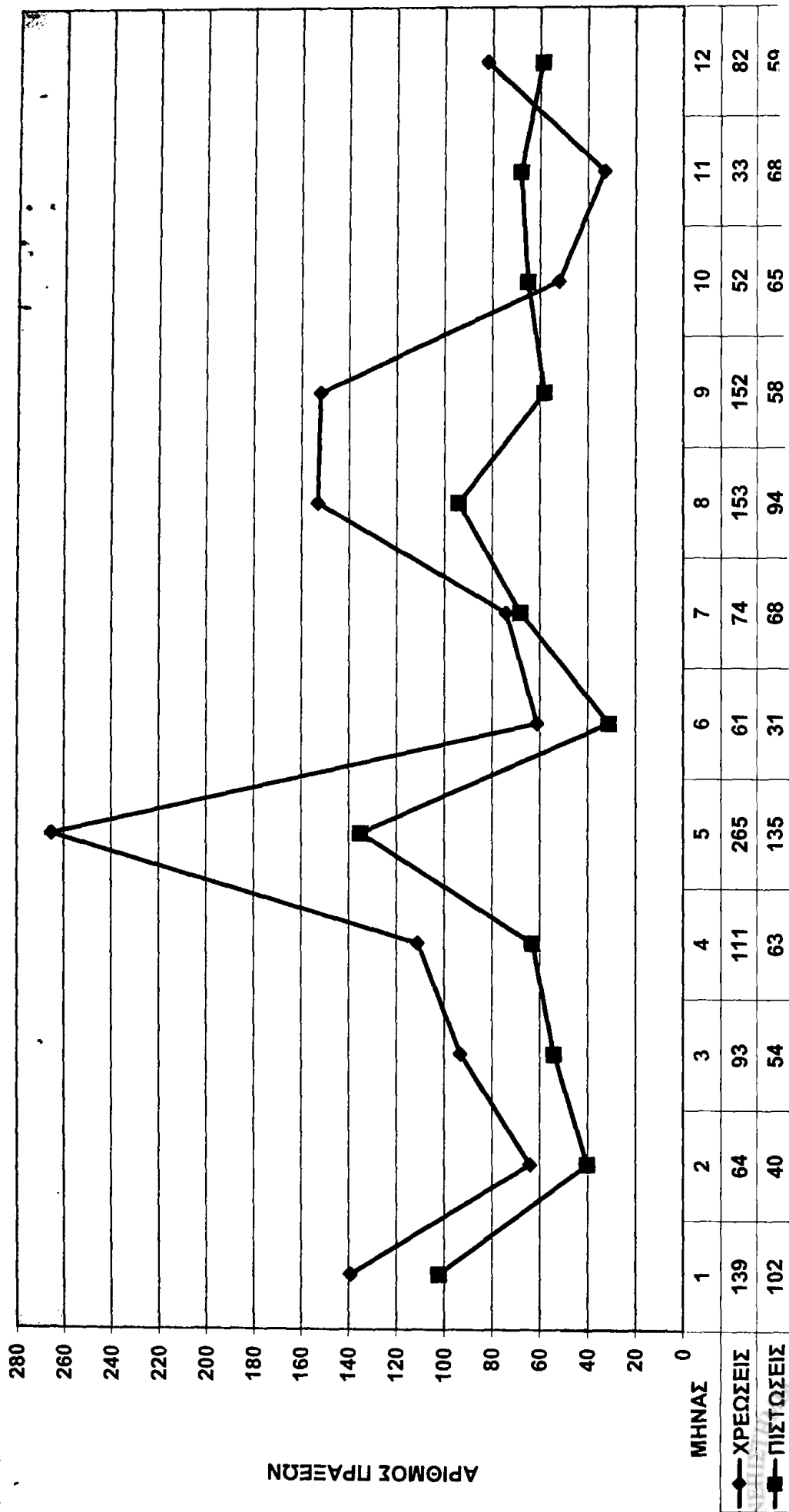
Βλέποντας τον ετήσιο μέσο όρο της μηνιαίας κατανομής των χρεωστικών και πιστωτικών πράξεων για ολόκληρη την περίοδο 1817-1839 (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7, σ. 144), ως ισχνότεροι εμφανίζονται οι Φεβρουάριος, Ιούνιος και Νοέμβριος και ως ισχυρότεροι οι Ιανουάριος, Μάιος και Αύγουστος. Η πυκνότητα των εγγραφών υπακούει στο βαθμό έντασης που παρουσιάζει η σχέση των δραστηριοτήτων με τις εποχές του έτους και αυτή πάλιν παρουσιάζει δύο όψεις, αυτήν των κανόνων της συγκομιδής και διάθεσης των εμπορευμάτων αλλά και της κεφαλαιοποίησης των αποτελεσμάτων αυτής της δραστηριοποίησης.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6
ΕΤΗΣΙΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ ΧΡΕΩΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΙΣΤΩΤΙΚΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ (1817-1839)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7
ΜΗΝΙΑΙΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΡΑΞΕΩΝ (1817-1839)

Ο μεγαλύτερος όγκος των πράξεων απευθυνόταν στους πιο στενούς συνεργάτες του (ΠΙΝΑΚΕΣ 10, 11, σ. 146-147).

Από πλευράς αριθμού πράξεων δύο συγγενικά του πρόσωπα είχαν τις περισσότερες. Το ένα (αρ. 1) μάλιστα έχει μια διαχρονική, σταθερή υποστήριξη προς το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη ενώ ο άλλος (αρ. 2) μόνο κατά τα χρόνια της ακμής. Το μεγαλύτερο μέρος των δοσοληψιών πραγματοποιήθηκε το 1832 (37,45%) με διαφορετικά άτομα που πραγματοποίησαν διαφορετικές μορφές συναλλαγών: εξαγωγικά εμπόριο (αρ. 6, 10, 21), φορολογία (αρ. 8, 9, 12, 13, 20, 22, 23), τσιφλίκια (αρ. 15, 24), άλλη εκμετάλλευση (αρ. 11). Τα τρία πρόσωπα που είχαν το μεγαλύτερο μέρος των δοσοληψιών του, εκπροσωπούσαν μια «νέα τυπολογία σχέσεων ανάμεσα στους εμπόρους που σχημάτιζαν επάλληλους κύκλους και πολλαπλά δίκτυα, με το στενότερο σημείο τους να αποτελείται από όσους διαμόρφωναν εμπορική πολιτική μεγάλης εμβέλειας»⁴⁸. Κατά τα χρόνια της παραμονής του στη Λευκωσία, ως γραμματικός στο Σαράγιο (1824-1830), λειτουργούσε το εργαστήριο με εμπορικούς αντιπροσώπους (αρ. 3, 14) και ικανοποιούσε ανάγκες αξιωματούχων της τοπικής διοίκησης με προμήθειες από τρίτο πρόσωπο (αρ. 18). Αντιπρόσωπο είχε και κατά τα πρώτα χρόνια της δραστηριότητάς του για διοχέτευση των αποικιακών προϊόντων αλλά και για προμήθεια άλλων εμπορευμάτων (αρ. 16). Ιδιαίτερα στα 1831-1836 ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης χρησιμοποίησε τις υπηρεσίες τρίτου προσώπου (αρ. 7) λόγω των πολλαπλών δραστηριοτήτων του. Στηριζόμενοι στη συγκεντρωτική κατάσταση συναλλασσομένων του 1824-1834, παρατηρούμε ότι οι νέοι λογαριασμοί που αναπτύσσονται κατά την περίοδο 1831-1836 ήταν, και ως προς το περιεχόμενο και ως προς τους φορείς, διαφορετικοί.

Τα τεκμήρια αυτά, είναι μοναδικά για το περιεχόμενο και τα εξωτερικά χαρακτηριστικά τους, τη θέση τους ως δομικές μονάδες ενός ευρύτερου συνόλου καθώς και τη λειτουργία τους, ως παρεπόμενο συγκεκριμένων πράξεων⁴⁹. Τα συστήματα πληροφόρησης στα οποία αναφέρονται ήταν ο τρόπος καταστίχωσης, η διεξαγωγή οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, η διοικητική οργάνωση, η άσκηση εξουσίας και η διαμόρφωση σχέσεων.

Το κατάστιχο ως αποδεικτικό μέσο έντιμων συναλλαγών:

Στην εξεταζόμενη περίοδο το κατάστιχο καθίσταται το κατεξοχήν αποδεικτικό στοιχείο, κάτι που σημαίνει ότι είχε γενική αποδοχή. Η αρίθμηση, η μονο-

⁴⁸ Βασίλης ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, *Έμποροι και εμπορικά δίκτυα στα χρόνια του εικοσιένα (1820-1835): Κυκλαδίτες έμποροι και πλοιοκτήτες*, Αθήνα (Ναυτικό Μουσείο Αιγαίου) 1996, σ. 40.

⁴⁹ ΜΠΑΓΙΑΣ, *Αρχαιονομία*, ό.π., σ. 61.

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΧΡΕΩΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΙΣΤΩΤΙΚΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΚΑΤ' ΕΤΟΣ ΚΑΙ ΜΗΝΑ

ΧΡΕΩΣΤΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

ΜΗΝΑΣ	1817	1818	1819	1820	1821	1822	1823	1824	1825	1826	1827	1828	1829	1830	1831	1832	1833	1834	1835	1836	1837	1838	1839	ΣΥΝΟΛΟ
1							2		5	16	2	2	3	2	3	14	22	26	9	18		12	3	139
2				1	1				1	1		3	2	1	1	26	19	1	6			1		64
3				3	4			1		3			1	11		22	20	7	17	2	2			93
4		3						3			1	15		1	4	35	36	1	6	1	5			111
5				3		6	1	4	1	7	1		11		2	192	23	3	1	5	5			265
6	2							3	4	3	7			1	3	31	1		1	5				61
7									2	1	13	12	4	4	5	17	13	1		2				74
8						1		39	1	3	1	7	2	2	13	45	2	14	19	4				153
9		2			63	24	2	6	4	5	1	2	8	1	16	10		2		6				152
10		3	4					1		1	3	2	3		6	25	1	1	1		1			52
11						2		2		2	1	2			3	17			1	1	2			33
12			4		4	1		7	4	4		15	6	1		23	1	5	5	1	1			82
ΣΥΝΟΛΟ	2	8	8	7	72	34	5	66	22	46	30	60	40	24	56	457	138	61	66	45	16	13	3	1279

ΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

ΜΗΝΑΣ	1817	1818	1819	1820	1821	1822	1823	1824	1825	1826	1827	1828	1829	1830	1831	1832	1833	1834	1835	1836	1837	1838	1839	ΣΥΝΟΛΟ
1							3		15							1	58	10	9	3		3		102
2								3	1							14	5	2	9	3	2	1		40
3		2	2	2	1			5	1	1						1	23	1	11	4				54
4								4		1	1	1				12	32	3	4	2	3			63
5			1	16			6	6		1			1			83	3	7	2	4	5			135
6						3		4	1					2	2	10	3		1	5				31
7							1				6				2	33	21		1	4				68
8								14	5	1					14	39	8	2	11					94
9			2		4	4		5								20	1		2	20				58
10		4						2							6	49	3	1						65
11						1		3	1	1					3	47	8	1	3					68
12						5		11							1	27	8	3	3	1				59
ΣΥΝΟΛΟ		6	5	18	5	13	10	57	24	5	7	1	1	2	28	336	173	30	56	46	10	4		837

		ΕΤΟΣ																									
	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΥΝΑΛ.	1817	1818	1819	1820	1821	1822	1823	1824	1825	1826	1827	1828	1829	1830	1831	1832	1833	1834	1835	1836	1837	1838	1839	ΣΥΝΟΛΟ		
1	Απέγνιος Χατζηχριστόδουλος, ο								9				2	3		8	59	4	30	1	27		15	3	161		
2	Κραμβής Δημήτριος, ο															1	84	26							111		
3	Χατζηπαναγή Χρυσταλλού, η									1	18	7	36	5											67		
4	Λεόντιος Άγιος Κιτίου, ο					14	36	2			1	7		1											61		
5	Εχπαγές Ηγεμόνα Κιουτσιούκ Μεχμέδα, ο					57																			57		
6	Μαλαγαμβας Φέλης, ο																38	15			3				56		
7	Χατζηδημήτρης δούλος μου από Άγιον Κασσιανόν, ο															4	3	19	12	14	2				54		
8	Εγχώριοι ρεαγιάδες Αραδίππου δια τα ολικά χρονικά των δοσίματα, ο																34	20							54		
9	Μελκών νέος σαράφης, ο																32	19							51		
10	Σάνεχ Φεττάλαχ, ο															24	23		1	1	1				50		
11	Εμφιετζής Γιαννάκης, ο																21	22	6						49		
12	Θεμιστοκλής Δημήτριος Διδάσκαλος, ο																45								45		
13	Εγχώριοι ρεαγιάδες των Άνω Λευκάρων διά τα Βασιλικά των δοσίματα, οι																34	7							41		
14	Σβρίσης Κυριάκος Λάρνακα, ο									6	14	6	9	1	4										40		
15	Χατζηπαντωνίου Χατζηπέτρος σύντροφος τζιφλικίου Μόρφου, ο																39								39		
16	Λοΐζου Σάββας Μελίνην, ο	2	8	12	6	7			3												1				39		
17	Έξοδα στα κονάκια των Αιγυπτιακών στρατευμάτων (1824-1825), τα								38																38		
18	Κρίστη Μαρικκού Μιχαήλ, η						2					4	7	18	5										36		
19	Σαρίπογλους Χατζηκυργής, ο																			2	29	4			35		
20	Απεγνίτου Χριστοφής δια τον συντροφικόν δερουχτέ, ο																31	4							35		
21	Ματαίης Γιακουμέπος, ο																26	7							33		
22	Εγχώριοι ρεαγιάδες του Στροβόλου, οι																20	12							32		
23	Ανδρίας δούλος Ριτζίνη, ο																30	1							31		
24	Δούλοι τζιφλικίου Μόρφου, οι																31								31		
	ΣΥΝΟΛΟ	2	8	12	6	78	38	2	50	7	33	24	54	28	9	37	550	156	49	18	63	4	15	3	1246		

γράφηση και η θεώρηση των λογαριασμών ήταν απαραίτητες ενέργειες για την αξιοπιστία τους και την ενδεχόμενη παρουσίασή τους σε «δικαστήριο» για αιρετοκρασία. Σε δύσκολες όμως περιόδους και όταν οι διάδικοι⁵⁰ ήταν το ίδιο το Οθωμανικό Κράτος και διοικητικός του λειτουργός για θέματα φοροείσπραξης (όπως στην περίπτωση μας ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης), παρά την υποστήριξη ανώτατων επαρχιακών αξιωματούχων (οθωμανών και ελλήνων) η διαδικασία καθίσταται χρονοβόρα και αναποτελεσματική. Σε άλλη περίπτωση διαφοράς του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδα με οθωμανό τοπικό αξιωματούχο για τον τρόπο θεώρησης⁵¹ έντοκου λογαριασμού δανειοδότησης, παρενέβηκε κατευναστικά η προυχοντική ηγεσία και ο Αρχιεπίσκοπος και σύστησαν στο Γεωργάκη Μαρκαντωνίδα, να υποχωρήσει παρά το γεγονός ότι ο ίδιος μάς κατέγραψε τη δική του εκδοχή για τον τρόπο θεώρησης του προαναφερθέντος λογαριασμού. Εκεί που χρησιμοποιήθηκε αποτελεσματικά το κατάστιχο ως αποδεικτικό στοιχείο ήταν η διαφορά που είχε ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης με τους κληρονόμους (Φέληξ Μαλαγάμβα⁵², ξένο μεγαλέμπορο, όπου παρουσιάζεται ο τρόπος επίλυσης της διαφοράς. Επίσης φαίνεται καθαρά η καταγραφή των απαιτήσεων⁵³ του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδα στους λογαριασμούς «εχπαγές του ενδόξου» (αυθαιρεσίες τούρκων διοικητικών αξιωματούχων), ή ο συγκεντρωτικός λογαριασμός πληρωμών⁵⁴ που εξυπηρετεί πολλούς σκοπούς μεταξύ αυτών και την αποδεικτική αξία του καταστίχου για έντιμες συναλλαγές. Σε ορισμένες περιπτώσεις, (βλ. περίπτωση Λεοντίου, Αγίου Κιτίου)⁵⁵, «ταμβάκος», ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης καταφεύγει στην αιρετοκρασία⁵⁶. Εδώ παρενέβηκε δραστικά η εκκλησιαστική ιεραρχία και έδωσε λύση στη διαφορά ή σε άλλη περίπτωση άσκησε συμβουλευτικό ρόλο.

2. ΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΤΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΩΝ

Το κατάστιχο δοσοληψιών του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδα περιλαμβάνει μορφές συνάλλαγών που ανάλογα με το είδος, το μέγεθος και το περιεχόμενό τους,

⁵⁰ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 96-97/95 (28/9/1821-20/5/1833) (Λογαριασμός Κοινού Κύπρου)

⁵¹ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 56-57/63 (30/3/1824-23/11/1833) (Λογαριασμός Ιμπραχίμ αγά ζαπίτη Λάρνακας)

⁵² Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 80-81/81 (18/11/1832-20/2/1836) (Λογαριασμός Φέληξ Μαλαγάμβα)

⁵³ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 63/67 (28/9/1821-6/9/1823) (Εχπαγές του ενδόξου Κιουτσιούκ Μεχμέδαγα).

⁵⁴ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 67-68 (1824-1834) (Συγκεντρωτικός λογαριασμός πληρωμών Γεωργάκη Μαρκαντωνίδα).

⁵⁵ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 54-55/62 (Κιτίου Λεόντιος).

⁵⁶ Για την εφαρμογή του θεσμού της αιρετοκρασίας στην «καθ' ήμās Ἀνατολή» (Οθωμανική Αυτοκρατορία) βλ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εκσυγχρονισμός*, σ. 53-54.

μπορούν να χωριστούν σε τρεις κατηγορίες: τους λογαριασμούς των συναλλασσομένων (γενικό εμπόριο), της εκμετάλλευσης του τσιφλικιού του Δερβίς Εφέντη και τις φορολογικές εκμεταλλεύσεις.

α. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ, Η ΓΡΑΜΜΙΚΗ ΔΙΑΤΑΞΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ

Καταλάμβαναν το μεγαλύτερο τμήμα του σώματος του καταστίχου και καταγράφθηκαν στον επίσημο τύπο του δούναι – λαβείν (*dare-avere*). Σε τέτοιες δοσοληψίες⁵⁷ μεταξύ προσώπων όταν κάποιος (Α) δίδει αξία κάποιου πράγματος κάποιος (Β) τη λαμβάνει. Με αυτόν τον τρόπο ο (Β) λαβών κατέστη Χρεώστης και συνεπώς οφείλει Δούναι το αντίτιμον, ενώ εκείνος που έδωσε ο (Α) δώσας κατέστη Πιστωτής και συνεπώς δικαιούται Λαβείν το ισόποσον. Η χρέωση (οφειλή) του κάθε λογαριασμού Δούναι (*dare* αγγλ. *debit*, γαλλ. *doit*, γερμ. *soil*), βρισκόταν κάτω από διάφορους όρους όπως «Χρεωστεί (ούν)», «Να δώση» και αποτυπωνόταν στην αριστερή πλευρά (φύλλο *verso*), ενώ αντίθετα, στη δεξιά πλευρά (φύλλο *recto*) αντιστοιχούσε η πιστωτική εγγραφή (απαίτηση) Λαβείν⁵⁸ (*avere*, αγγλικό *credit*, γαλλικό *avoir*, γερμανικό *haben*) που παρουσιαζόταν με τους όρους «Χρεωστώ», «Δίδω», «Έλαβον», «Λαμβάνω», «Νά λάβη», «Να δίδω». «Κατά τη συστηματική καταγραφή των δοσοληψιών των συναλλασσομένων σε κάθε οφειλή έγραφαν στην αριστερή πλευρά τη λέξη δούναι και σε κάθε απαίτηση στη δεξιά πλευρά τη λέξη λαβείν»⁵⁹.

Ως προς τη σύνθεσή του, ένας πλήρης αναλυτικός ονομαστικός λογαριασμός, αποτελούνταν από δύο αντικρυστές σελίδες μεγέθους (21Χ30 εκ.) η καθεμιά. Στο αριστερό και δεξιό άκρο της κεφαλίδας των σελίδων, καταγράφονταν οι όροι της χρεωπίστωσης και στο ενδιαμέσο, η ονομαστική αναφορά του συναλλασσομένου, ο τίτλος (όνομα χρεωπιστωτή, επαγγελματική ιδιότητα, τόπος καταγωγής) και τα επιμέρους στοιχεία που δήλωναν τη μεταβολή του, δηλαδή η ημερομηνία (έτος, μήνας, μέρα), η αιτιολογία συναλλαγής (περιγραφή επεξήγηση της πράξης), οι στήλες των ποσών και το συνολικό ποσό.

⁵⁷ Μάριος ΤΣΙΜΑΡΑΣ, *Αρχαί Γενικής Λογιστικής*, Αθήνα (εκδ. Παπαζήση) 1987, σ. 137 (ανατύπωση).

⁵⁸ *Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμος Γ', Αθήνα (εκδοτικός οίκος Ιωάννη Σιδέρη) (1956-1960), σ. 335.

⁵⁹ «1833 -[29/3/1835]: σημειώσεις των δσων εξημώθη», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ.142. Στο συγκεντρωτικό αυτό λογαριασμό αντιστοιχούν οι αναλυτικοί λογαριασμοί των σσ. 95/92, 43/51α, 52/61, 92/91, 77, 101/β και 147/λβ'.

i. Ο τίτλος (Η προσφώνηση) του λογαριασμού: Αναγράφεται ως προμετωπίδα ανάμεσα στο ονοματεπώνυμο του συναλλασσομένου με άλλες προσδιοριστικές σημάνσεις όπως ιδιότητα ή επαγγελματική θέση ή τόπος καταγωγής, καλύπτοντας και τις δύο σελίδες του λογαριασμού.

ii. Το περιεχόμενο του λογαριασμού: Οι λογαριασμοί ήταν μονοσέλιδοι ή δισέλιδοι. Η κατεύθυνση και ο τρόπος παρουσίασης του πίνακα των λογαριασμών, ποίκιλλε ανάλογα με το μέγεθος του (αριθμός πράξεων, εύρος δραστηριοτήτων, τα διακινούμενα ποσά). Στους μονοσέλιδους⁶⁰ ονομαστικούς λογαριασμούς των συναλλασσομένων, με λίγες σχετικά πράξεις και ποσά, εφάρμοζε άλλοτε την οριζόντια⁶¹ μέθοδο καταγραφής (στην αριστερή πλευρά η χρέωση και στη δεξιά πλευρά η πίστωση) και άλλοτε την κάθετη⁶² (στο πάνω μέρος τη χρέωση και στο κάτω μέρος την πίστωση). Στην κεφαλίδα, παρουσιαζόταν ο πίνακας του λογαριασμού. Αυτός περιλάμβανε το όνομα του συναλλασσομένου, που συμπληρωνόταν με πολλά συνοδευτικά στοιχεία όπως (α) τη συγγενική σχέση⁶³ του συναλλασσομένου με τρίτο πρόσωπο που ήταν γνωστό του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη ως αναγνωριστικό σημείο, (β) την επαγγελματική⁶⁴ ιδιότητα του συναλλασσομένου, (γ) το αξίωμα⁶⁵ που κατείχε ο συναλλασσόμενος, (δ) τον τόπο καταγωγής⁶⁶ ή επαγγελματικής δράσης του συναλλασσομένου (ε) το σκοπό⁶⁷ της συναλλαγής (στ) το είδος⁶⁸ της σχέσης που είχε με τον Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη λόγω της φύσης του λογαριασμού, (ζ) τη συγγενική⁶⁹ ή (η) υπηρετική⁷⁰ σχέση που είχε προς το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Περιλάμβανε επίσης, (θ) την προσφώνηση ή την επαγγελματική ιδιότητα ή (και) τον τόπο καταγωγής και το ονοματεπώνυμό του συναλλασσομένου, καλύπτοντας και τις δύο σελίδες. Η κάθε πλευρά των δισέλιδων λογαριασμών, ήταν χωρισμένη σε πέντε μέρη με κάθετες ευθείες γραμμές. Ο καταστιχογράφος

⁶⁰ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 23/34, 23/35, 28/40, 28/40α, 32/43α, 33/43β, 34/45, 35/45α, 35/46, 44/52, 44/53, 44/54, 45/55, 45/56, 46/57, 46/58,

⁶¹ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 23/34, 23/35, 45/56 (Παραδείγματα οριζόντιας μεθόδου καταγραφής)

⁶² Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 154/105 (Αγάπιος αδελφός του Διάκου), (Παράδειγμα κάθετης μεθόδου καταγραφής).

⁶³ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 86-87/88 (Ανδρίας δούλος Ριτζίνη).

⁶⁴ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 21/28 (Αθανάσιος Ιεροδιάκων).

⁶⁵ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 24-25/36, 74/75, 56-57/63 (Αξιωμα).

⁶⁶ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 60-61/66, 74/76, 75/77 (Τόπος καταγωγής) ή 6-7/5, 82-83/83, (επαγγελματικής δράσης του συναλλασσομένου)

⁶⁷ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 65//69, 66/71, 72-73/73, (σκοπός της συναλλαγής).

⁶⁸ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 50/60α, 52/60γ, 63/67, 64/68, 88-89/89α (είδος της σχέσης)

⁶⁹ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 4-5/3α (Αικατερίνη νούννα μου), 20-21/30 (Αννέττας Γεωργάκης), 20-21/32 (Αννέττας Δημήτριος).

⁷⁰ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 14-15/16, 94-95/92, 170/λθ' (Ανδρίας)(υπηρετική σχέση).

χάρασσε τις δύο άκρες αριστερά των σελίδων, για να αποδώσει τη χρονολογία, το μήνα και την ημέρα της καταγραφής του γεγονότος, ενώ χρησιμοποιούσε το δεξιό άκρο των σελίδων, για να αποδώσει τα ποσά της συναλλαγής. Στο κεντρικό τμήμα των σελίδων, κατέγραφε τα λογιστικά γεγονότα⁷¹.

iii. *Η χρονολογία μεταβολής του λογαριασμού*: Παρουσιάζονται δύο κατηγοριών ημερομηνίες, ανάλογα με την εθνικότητα του συναλλασσομένου και τη σχέση που είχε ο λογαριασμός με την οθωμανική επαρχιακή διοίκηση. Οι λογαριασμοί με συναλλασσόμενους ελληνικής ή ευρωπαϊκής καταγωγής, ακολουθούν την πιο κάτω διάταξη: Έτος (αριθμητικά), μήνας (ολογράφως ή συντομογραφικά προτάσσοντας τον αριθμό στο πρώτο μισό και στο δεύτερο μισό με λόγια), ημέρα (αριθμητικά).

Οι λογαριασμοί που έγιναν με αξιωματούχους της οθωμανικής επαρχιακής διοίκησης ως ιδιώτες⁷², με την κρατική Οθωμανική Αρχή ή για την κάλυψη αναγκών της⁷³ όπως ήταν οι λογαριασμοί φοροεισπράξης στους οποίους εμπλέκεται ως εντεταλμένος φοροεισπράκτορας⁷⁴ (επαρχιακός γραμματικός Λάρνακας εξουσιοδοτημένος από την Αρχιεπισκοπή (1821-1823), ως διαμεσολαβητής πληρωμής ατομικών φορολογικών υποχρεώσεων⁷⁵ ή ως συναλλασσόμενος με τον εκάστοτε σαράφη⁷⁶, ως κατ' εργολαβία φοροεισπράκτορας⁷⁷ (1832-1833) ή ως υπομισθωτής προς τον Νικόλαο Κεφαλά⁷⁸, ακολουθούν οθωμανική χρονολόγηση με βάση το έτος Εγίρας. Η χρονολογική ένδειξη με βάση το έτος Εγίρας δεν αφορά μόνο τον τίτλο⁷⁹ αλλά και το ίδιο το περιεχόμενο των λογαριασμών (τις πράξεις).

⁷¹ Σε όλους τους λογαριασμούς των συναλλασσομένων βλ. και ΛΥΚΟΥΡΗ-ΛΑΖΑΡΟΥ, *Τα αρχεία στο νεοελληνικό κράτος*, ό.π., σ. 120-121 (Παράδειγμα-δείγμα).

⁷² Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 64/68 (έξοδα αιγυπτιακών στρατευμάτων 26/8/1824-15/8/1825), σ. 65/69-70 (σίτος δοθέντος εις τον Εκμετζήπασην, 28/6/1824-18/2/1825), 56-57/63.

⁷³ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 54-55/62, σ. 63/67.

⁷⁴ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 58/64.

⁷⁵ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 82/83, 83/83

⁷⁶ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 82-83/82, 82-83/83 (Σαράφης).

⁷⁷ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 34-35/44.

⁷⁸ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 34-35/44 (Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης υπομισθωτής του Ν. Κεφαλά.).

⁷⁹ «31/5/1832-29/6/1832: .» .δσα έμβασα εις τόν χαζινέ της ένδοξότητός του ένεκα τών χωρίων του όποι έχει εις τόν δερουχτέ του διά τό μουχαρέμ αίλιγι (31/5/1832-29/6/1832) γρ. 1622:00

31/5/1832-29/6/1832: .» .δσα έμβασα εις τόν χαζινέ της ένδοξότητός του ένεκα τών χωρίων όποι έδέχθησαν ό Άντωνάκης Γεώργιος καί νικολάκης διά τό μουχαρέμ αίλιγι (31/5/1832-29/6/1832) γρ. 2000:00», «30/6/1832-28/7/1832: .» .δσα έμέτρησα εις Σαράγιον ένεκα τών δερουχτέδων του διά τό σαφέρ αίλιγι (30/6/1832-28/7/1832) γρ. 1622:00».

30/6/1832-28/7/1832: .» .δσα όμοίως [= έμέτρησα εις Σαράγιον] ένεκα τών δερουχτέδων Άντωνάκη καί Γεωργάκη γρ. 2000:00», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 36-37/47,

«[01/04/1832:]» .δσα έμέτρησα κατά τό 1247: σενεσί [=12/6/1831-30/5/1832] διά τά δασίματα τών δούλων τζιφτιλικίου γρ. 4300:00», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 38/48.

iv. Οι τρόποι παρουσίασης του πίνακα των λογαριασμών:

Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης προσπάθησε να τοποθετήσει σε κατηγορίες τους χρεώστες/πιστωτές ανάλογα με τον αριθμό των λογιστικών πράξεων και με τα ποσά που διακινήθηκαν. Οι «μεγάλοι» (Χρεώστες / πιστωτές) έχουν ο καθένας τη σελίδα του.

Η περιγραφή του λογαριασμού: Στους λογαριασμούς των μεγαλεμπόρων⁸⁰ παρουσίαζε πλήρη αιτιολόγηση των πράξεων. Το προϊόν, την προέλευσή του, την αιτιολογία, την ποσότητα, την τιμή, τα μεταφορικά, το συνολικό κόστος. Αυτό γινόταν όχι μόνο για αποδεικτικούς λόγους αλλά και για σκοπούς πληροφόρησης. Λόγους έγκαιρης και έγκυρης πληροφόρησης⁸¹, όσον αφορά στις ποσότητες, στις τιμές αγοράς ή πώλησης, τον έλεγχο των αποθεμάτων, τον προγραμματισμό, για σκοπούς σύγκρισης και ελέγχου κατά τη «θεώρηση» των λογαριασμών.

v. Εξισωτικές γραμμές⁸²: Όταν ο λογαριασμός (Χρεώστη / Πιστωτή) κλείσει στο τελευταίο ποσό και των δύο σελίδων χρησιμοποιούσε εξισωτικές γραμμές.

vi. Οι εσωτερικές στήλες του λογαριασμού:

Χρησιμοποιούσε επίσης εσωτερικές στήλες⁸³ με τις οποίες δήλωνε τις διαφορετικές ποικιλίες των εμπορευμάτων που πούλησε στον ίδιο άνθρωπο, την τιμή πώλησής της και το ποσό που αντιστοιχούσε στην καθεμιά.

Λογαριασμός με μία εσωτερική στήλη⁸⁴: Σε τέτοιες περιπτώσεις αθροίζονταν τα ποσά των πράξεων της δεύτερης εσωτερικής στήλης (των οποίων το περιεχόμενο ήταν ομοειδές) και μεταφερόντουσαν στη στήλη των ολικών ποσών,

⁸⁰ «1831

17/07/1831: είς 250: ρούπ(ια) ἀτλιάδες πρὸς γρ(όσια) 13: γρ. 3250:00

20/07/1831: είς 25: φιντικλιά 28: γρ. 700:00

21/07/1831: είς 10: Λύραις στερλ.ήναις 85: γρ. 850:00

30/07/1831: είς 80: τάλ.ληρα 17:./: γρ. 1400:00 είς 20: τάλ.ληρα κολονάτα 18: γρ. 360:00»

Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ.70/72.

⁸¹ Λογαριασμός Χατζηχριστόδουλου Αλέγιτου (Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ.26/38 συνεχίζεται στη σελίδα 27/38 (εκ. μεταφοράς)

⁸² Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 90-91/90 (Το χαρέμι του ενδόξου τταχύρ αγά).

⁸³ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 32/42, 37/47, σ.48/60, σ.53/61, σ.55/62, 66/71, 66/71α, 68,

[17/02/1832:] ὅσα ἀνεβάξουν τὰ δοσίματα τῆς εὐγενείας του γρ. 126:31

[17/02/1832:] ὅσα ὁμοίως τὰ τοῦ χριστοδουλή δουλου του γρ. 40:10 . 165:01

».ὅσα ἐδέχθη διὰ τὸν ἀπὸ Λιννάρισον Ἀνθρωπὸν του γρ(όσια) γρ. 65:20

».ὅσα ὁμοίως[=ἐδέχθη] διὰ τοὺς ἐγγωρίους τρυπημένης γρ. 165:00. 231:00

⁸⁴ «ή δπισθεν σοῦμα του χρέους Κυρίου Δ(ημητρί)ου Κραμβῆ», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ.38/47· «ή δπισθεν ἀντικρυ σοῦμα της δόσεως του Κυρίου Δ(ημητρί)ου Κραμβῆ», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ.39/47.

αφού τραβούσε δύο οριζόντιες γραμμές κάτω από το ολικό ποσό της δεύτερης στήλης. Το ποσό του αθροίσματος παρουσιάζεται στην τελευταία στήλη των ολικών ποσών. Οι πράξεις των ποσών που συμποσούνταν σε εσωτερική στήλη είχαν ομοειδές περιεχόμενο. Η στήλη των ολικών ποσών χωριζόταν αθροιστικά ανά τέσσερις, σε υποσύνολα αριθμητικών ποσών, για λόγους εύκολης ανάγνωσης αλλά και ελέγχου.

β. ΟΙ ΤΕΧΝΙΚΟΙ ΟΡΟΙ ΤΗΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ

Με τους λογαριασμούς παρακολουθούμε τις αυξομειώσεις των περιουσιακών στοιχείων. Όταν ένα ποσό καταχωριζόταν στη χρέωση ενός λογαριασμού τότε ο λογαριασμός χρεωνόταν, ενώ όταν καταχωριζόταν στην πίστωση, λέγεται ότι ο λογαριασμός πιστωνόταν.

i. Άνοιγμα λογαριασμών: Ονομαζόταν η δημιουργία ενός νέου λογαριασμού, οπότε καθοριζόταν ο τίτλος του και καταχωριζόταν στη χρέωση ή στην πίστωση η πρώτη εγγραφή (λογιστικό γεγονός). Ως προς τον τρόπο τήρησης των διάφορων λογαριασμών (χρεωστών ή πιστωτών) ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης ακολούθησε τον κανόνα της χρεωπίστωσης (χρεώσεις: για χρήματα που έδωσε ή για εμπορεύματα που πούλησε), (πίστωση: χρήματα που έλαβε ή για εμπορεύματα που αγόρασε).

ii. Μεταφορά λογαριασμών:

Μεταφορά⁸⁵ λογαριασμού ήταν η συνέχιση του ίδιου λογαριασμού σε άλλη σελίδα⁸⁶ είτε επειδή αυτή που χρησιμοποιόταν συμπληρώθηκε είτε για μετάθεση του βάρους σε άλλο πρόσωπο ή για μεταφορά σε συγκεντρωτικό λογαριασμό⁸⁷.

iii. Υπόλοιπα λογαριασμών:

Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης για να καθορίσει την επόμενη κίνησή του σε σχέση με το συναλλιασμένο, αφαιρούσε⁸⁸ κατά τακτά χρονικά διαστήματα (ή τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή), το χρεωστικό από το πιστωτικό υπόλοιπο ή το αντίθετο. Πολλές φορές τα υπόλοιπα παρουσιάζονται⁸⁹ σε άλλο λογαριασμό. Εάν

⁸⁵ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 26-27, 38, 38α, 132-133/98, 40-41/50, 80-81/81, 76-76/79.

⁸⁶ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 77/79 (Γιακουμέττος Ματαλής).

⁸⁷ Μεταφέρεται σε λογαριασμό ζημιών (1.10.1834), Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 142.

⁸⁸ «Αφαιρώ τά άντικρυς», (Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 60/65), «αφαιρώ χάριν του ιδίου», (Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 60/66), «άφαιρυσμένων τών άντικρυς», (Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 52/61, 60/65), 168/122.

⁸⁹ «ὡς ἐν ἑτέρῳ φαίνεται», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. , «τὴν ἐπληρώθην ἀπὸ τόν σεβαστόν κύριον πενθερόν μου ὡς ἔμπροσθεν φαίνεται» [= σ. 132], Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 130/96.

ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης είχε λαμβάνειν⁹⁰ από το χρεώστη θα διεκδικούσε τα χρήματα ή θα διευθετούσε με συγκεκριμένο τρόπο την απόδοσή τους. Εάν πάλι είχε δούναι⁹¹ όφειλε να πληρώσει ή να κάνει κάποια άλλη διευθέτηση⁹². Με αυτόν τον τρόπο έλεγχε την κίνηση του κεφαλαίου του και την ποιότητα των συνεργατών και διασφάλιζε τη συνέχεια των συναλλαγών του.

iv. Τα ανωτέρω⁹³: Δίδει με λεπτομέρεια σε κάθετη κατάσταση λογαριασμών πληροφοριακά πόσα εισέπραξε μείον πόσα έδωσε (= πόσα μένουν).

v. Τα κατωτέρω⁹⁴: Η λέξη κατωτέρω είναι γιατί έκανε το λογαριασμό κάθετα (δηλ. χρέωση από πάνω, πίστωση από κάτω στην ίδια σελίδα). Ο λογαριασμός συνεχιζόταν στην αμέσως επόμενη σελίδα.

vi. Ακολουθεί⁹⁵: Συνεχίζονται οι δοσοληψίες με το συγκεκριμένο συναλλασσόμενο κάπου αλλού στο κατάστιχο (όχι κοντά σε αυτόν το λογαριασμό).

vii. Το κλείσιμο του λογαριασμού: Ήταν η κατάργηση⁹⁶ του λογαριασμού. Λογιστικά αυτό γινόταν με την εξίσωση των ποσών της χρεώσεως και της πιστώσεως. Κάτω από τα ποσά αυτά σύρονταν δύο παράλληλες γραμμές που λέγονταν εξισωτικές γραμμές. Διαδικασία κλεισίματος λογαριασμού (πότε, γιατί, μέσω ποιών). Εξίσωση λογαριασμού, είναι ο προσδιορισμός του υπολοίπου του λογαριασμού⁹⁷ και η καταχώρισή του στη στήλη με το μικρότερο άθροισμα. Μετά από αυτό, τα αθροίσματα των δύο στηλών εξισώνονται, οπότε σύρονται οι εξισωτικές γραμμές.

⁹⁰ «12/09/1832: «Σάλδος νά Λαμβάνω καί άπεροϋνται εις βάρη τοϋ κυρίου Μελκών σαράφου γρ. 24000:00», (Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 83/82).

⁹¹ «Σάλδος μένω νά διδω. 1832: Ίουνίου Πρώτη 4856:00», (Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 77/79, 90/90)· «17/12/1836: τó άντικρυς ρέστος νά λαμβάνη ώς ή απόδειξις μου γρ. 2009:20», (Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 79/80)· «[17/09/1836]: ρέστος νά λαμβάνη καί τοϋ έδόθη απόδειξις μου γρ. 2009:20», (Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 78/80)· «21/09/ 1836: ρέστος νά λαμβάνη ώς άντικρυς φαίνεται καί τοϋ έδόθη παρ' έμου απόδειξις έως τó έρχόμενον μουχαρρέμ [=7/4/1837] γρ. 1218:20», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 79/80.

⁹² «Απέγιτος Πενθερός Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη γρ. 428:», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 26/38

⁹³ «Αφαιρῶ ὅσα ἔκαμε χάριν ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦ βιτζέν Σαράφου Κ(υρ)ίου Δ(ημ)ητρίου Κραμβῆ καί Ἀκούπη πρέντζη τῇ 25/ 08/1828 γρόσια 200:», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 7α-8α/6α.

⁹⁴ Λογαριασμός Χατζηχριστόδουλου Απέγιτου (Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 26/38, 27/38α, συνεχίζεται στις σελίδες 132-133.

⁹⁵ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 60/65, 71/72, 77/79, 95/92

⁹⁶ Βλ. τα παραδείγματα Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ.2/II, 2/III, 4-5/1, 4-5/2, 4-5/3. Οι περισσότεροι λογαριασμοί συναλλασσομένων του καταστίχου είχαν εξισωθεί. Αναλυτικές καταστάσεις βλ. στα παραρτήματα 12 και 13, σ.

⁹⁷ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 41/50: Λογαριασμός Φέληξ Μαλαγάμπα, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 71/72 (Φεττάλλαχ Σάγεχ), Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 77/79 (Γιακουμέττος Ματαίης), Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 82/82 (Λογαριασμός Λαμπήκη σαράφη), Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 87/87 (Διδάσκαλος Θεμιστοκλής), Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 87/87 (Ανδρίας «δούλος» Ριτζίνη), Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 95/92 (Πραγματεία Χατζηδημήτρη «δούλου» του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη).

Άλλος τρόπος κλεισίματος του λογαριασμού ήταν το σύρσιμο μιας διαγωνίου γραμμής⁹⁸ για να μη γραφτεί οτιδήποτε άλλο στο κενό. Όταν δεν έκλεινε ο λογαριασμός έμενε το υπόλοιπό του. Εξηγούσε το τι γίνεται με εκείνο το υπόλοιπο (π.χ. χαϊμένα). Αν ωστόσο χρειαζόταν να ξαναλειτουργήσει ο λογαριασμός, μεταφερόταν το υπόλοιπο στη στήλη από την οποία προερχόταν με την ένδειξη «Υπόλοιπο εις νέον λογαριασμόν (άλλη σελίδα)». Στην περίπτωση που το άθροισμα της χρεώσεως ενός λογαριασμού ήταν ίσο με το άθροισμα της πιστώσεως, ο λογαριασμός λεγόταν «εξισωμένος». Η διαφορά ανάμεσα στα αθροίσματα της χρεώσεως και της πιστώσεως ενός λογαριασμού λεγόταν «υπόλοιπο». Το υπόλοιπο λεγόταν χρεωστικό όταν το άθροισμα της χρεώσεως ήταν μεγαλύτερο από εκείνο της πιστώσεως. Σε αντίθετη περίπτωση πιστωτικό. Όταν ένας λογαριασμός παρουσίαζε χρεωστικό υπόλοιπο λεγόταν «χρεωστικός λογαριασμός», ενώ όταν παρουσίαζε πιστωτικό υπόλοιπο λεγόταν «πιστωτικός λογαριασμός».

Ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης εγκαθίδρυσε μηχανισμό για να βλέπει το υπόλοιπο (πόσα μένει να δίδει ή να παίρνει) και πιθανότατα για να καθορίζει την επόμενη του κίνηση. Χρησιμοποιούσε τη συνηθισμένη παρουσίαση των λογαριασμών δηλαδή δισέλιδα (δεξιά Χρέωση, αριστερά Πίστωση) αλλά θέλοντας να ελέγξει το υπόλοιπο⁹⁹ του λογαριασμού, μετέφερε¹⁰⁰ το πιστωτικό υπόλοιπο στη χρέωση και έβλεπε το υπόλοιπο τη συγκεκριμένη μέρα. Διαδικασία κλεισίματος λογαριασμού: (πότε, γιατί, μέσω ποιών). Ο τρόπος με τον οποίο έκλεινε ένας λογαριασμός, όπου χορηγούνταν εκπτώσεις για να κλείσει. Στο τέλος λογαριαζόντουσαν ο συναλλασσόμενος και ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης στην παρουσία μάρτυρα. Προσδιοριζόταν το οφειλόμενο υπόλοιπο, γινόταν η ανάλογη χάρη και οριστικοποιείτο το οφειλόμενο ποσό.

viii. Εξίσωση λογαριασμού: Εξισώνεται ο λογαριασμός με την εκχώρηση ομολογίας¹⁰¹ διάρκειας ενός έτους και με τη λήξη της ομολογίας και αφού καταβαλλόταν το αναλογούν ποσό, ο λογαριασμός «θεωρείτο» ή με τη χάρη¹⁰² που προσφέρεται.

⁹⁸ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 71/72.

⁹⁹ «Νά Λάβη: ό Κύριος Χ(ατζή) Κυργής Σαρίπογλους ό Σεβαστός μου (17/09/1836:) τὸ ἄντικρυς ῥέστος νά λαμβάνη ὡς ἡ ἀπόδειξις μου γρόσια 2009:», Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 79/80.

¹⁰⁰ Μεταφορά πιστωτικού υπολοίπου στη χρέωση, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 47/59.

¹⁰¹ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 45/56, 60/65, 60/66.

¹⁰² Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 45/56, Λογαριασμός Χατζηραφαήλ ταβερνάρη (17/5/1832-22/3/1833), σ. 47/59, Λογαριασμός Γιαγκου γαμβρού στεφανή από Χρυσοπολίτισσα, σ. 95/94, Ο Χατζημεχμέδ εφένδης Μουφτού κιαττιπής, σ. 50/60α, 95/94.

ix. Πληρωμένα¹⁰³: Εννοεί αποπληρώθηκαν στο Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη αλλά από ποιόν και πώς (σε χρήμα, σε είδος ή κάτι άλλο;). Για να κλείσει ο λογαριασμός του «Χατζηραφαήλ ταβερνάρη», του έκανε χάρη και με αυτόν τον τρόπο εξίσωσε το λογαριασμό.

3. Η ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8, σ. 157)

Λογαριασμός ήταν ο πίνακας παρακολούθησης των μεταβολών μιας κατηγορίας ομοειδών περιουσιακών στοιχείων. Διακρίθηκαν σε τρία είδη: σε αναλυτικούς ονομαστικούς λογαριασμούς χρεωπιστωτών, σε συγκεντρωτικούς και σε βοηθητικούς, ανάλογα με τις διαβαθμίσεις, τις ανάγκες που εξυπηρετούσαν και το ολικό ποσό συναλλαγής.

(i) ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΙ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΩΝ

Στο κατάστιχο τηρούνταν κατεξοχήν λογαριασμοί προσώπων που καταλάμβαναν το μεγαλύτερο μέρος της έκτασης του καταστίχου. Οι λογαριασμοί των δανεισμών περιλάμβαναν χρηματοδοτήσεις (νόμισμα, ντόπιο και ξένο, χορήγηση ομολογιών και συναλλαγματικών) εμπορικών δραστηριοτήτων. Οι λογαριασμοί, εκμισθώσεις, σχετίζονταν με τις προσόδους (φόρων, καπνού, οινοπνευματωδών ποτών, τσιφλικιών κ.α) της επαρχιακής διοίκησης. Οι εκμισθώσεις αυτές είτε ειπράττονταν κατευθείαν από το μηχανισμό του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη είτε μέσω συντροφικής εκμετάλλευσης. Οι εμπορικές του συναλλαγές διαχωρίζονταν σε διάφορες κατηγορίες, (οι σχέσεις με εργαστηριάρηδες, με μικρεμπόρους και μεγαλεμπόρους-τραπεζίτες, με τους εμπορικούς του αντιπροσώπους, με απλές εμπορικές συμπράξεις - συντροφικοί λογαριασμοί, με εμπορικές «πραγματείες»).

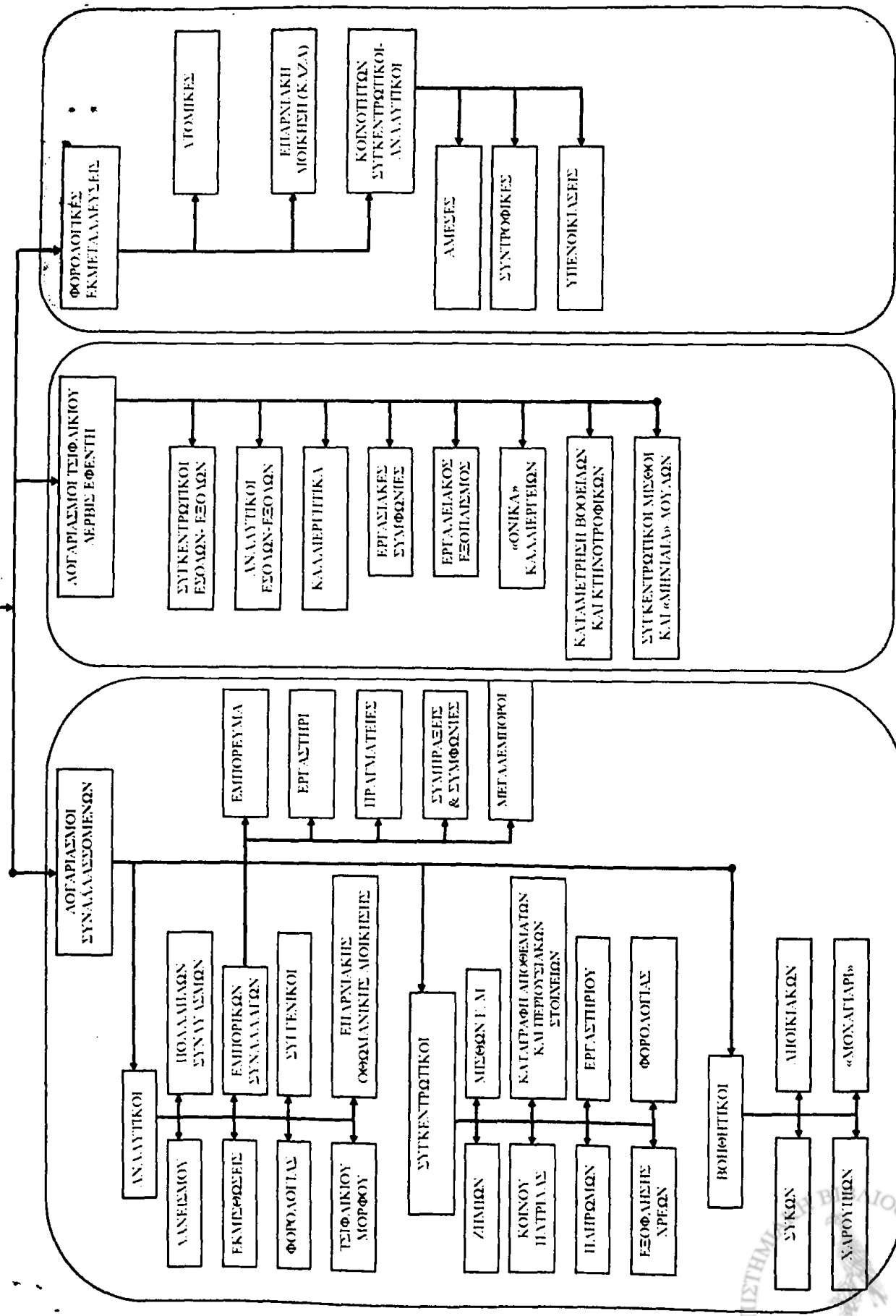
(ii) ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ

Σ' αυτούς παρουσιάζονταν συγκεντρωτικά, οι αναλυτικοί λογαριασμοί κατά είδος, οι πράξεις που έγιναν και επιβεβαιώνονταν τα συνολικά ποσά. Υπάρχουν και συγκεντρωτικοί λογαριασμοί που δεν έχουμε την πλήρη πληροφόρηση τους στους αναλυτικούς λογαριασμούς. Υπάρχουν δύο ενδεχόμενα: πρώτο να μην τηρήθηκαν και δεύτερο να χάθηκαν ή να φυλάχτηκαν αλλού για ευνόητους λόγους. Τα συγκεντρωτικά είδη των λογαριασμών που καταγράφηκαν ήταν:

¹⁰³ «Θεωρήσεις λογαριασμών», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 29/39, 33/43β, 47/59, 50/60α, 51/60β, 52/61, 55-57/63, 79/80, 88-89/89α, 95/94, 96-97/95, 133/98, 142/κη', 154/104.

ΚΑΤΑΣΤΗΝΟ ΛΟΓΟΔΗΓΙΩΝ
ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΜΑΡΚΑΝΤΟΝΙΑ

α) ο απολογιστικός λογαριασμός ζημιών¹⁰⁴ από δραστηριότητες του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Γενικές αναφορές για το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη (μισθοί, χρέη, ζημιές).

β) ο λογαριασμός του «Κοινού»¹⁰⁵ μέσα από τον οποίο φαίνονται οι συναλλαγές, οι σχέσεις, το είδος των δραστηριοτήτων του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη αλλά και οι διεκδικήσεις του. Οι λογαριασμοί που προσδιορίζουν τις σχέσεις του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη με την οθωμανική και χριστιανική επαρχιακή διοίκηση.

γ) Συγκεντρωτική κατάσταση πληρωμών του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη προς τους συναλλασσόμενους του κατά τη χρονική περίοδο (1824-1834). Αυτή η συγκεντρωτική δισέλιδη καταγραφή συναλλασσόμενων του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη αντιστοιχεί απόλυτα με τους αναλυτικούς ονομαστικούς λογαριασμούς¹⁰⁶ («ως διπθεν φαίνονται εις Λογαριασμόν των») όπου και επιβεβαιώνονται τα σχετικά ποσά.

δ) Συγκεντρωτική κατάσταση εξόφλησης χρεών¹⁰⁷ του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη προς τους συναλλασσόμενους του κατά τα έτη 1832-1833.

ε) Συγκεντρωτική κατάσταση των μισθών¹⁰⁸ (1835-1838) του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη ως γραμματικού της κεντρικής ή επαρχιακής χριστιανικής διοίκησης του κοινού της Κύπρου.

στ) Οι καταστάσεις απογραφής των περιουσιακών στοιχείων¹⁰⁹ του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη.

iii. ΒΟΗΘΗΤΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ

Οι καταγραφές των λογαριασμών εμπορευμάτων (πραγμάτων) καταλήγουν στους ατομικούς λογαριασμούς των οποίων αποτελούν συμπλήρωμα. Ήταν οι λο-

¹⁰⁴ «Ζημιές», Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 142.

¹⁰⁵ «Λογαριασμός του κοινού της Πατρίδος μου δι' όσα έχω να λαμβάνω ως φαίνονται και εις Ίδιαίτερα χαρτία ύπογεγραμμένα από τον Μακαριώτατον Κύριον Ίωακείμ, και άγιον κιτίου Κύριον Λεόντιον, και εκτός τούτων μετέπειτα θεωρημένα και Παρατηρημένα από τον Κριτήν Λευκοσίας Μουσταφά έφένδην όστις τά έβεβαίωσε και τά έσφράγισε και τά έκαμε Ίλάμι τή μαρτυρία Αρχιεπισκόπου Κυρίου Παναρέτου και Δημογερόντων Κυρίου χ(ατζη)χριστοδούλου Άπεγίτου και χ(ατζη)ζαχαρία Άποστολίδη, και μετά τούτων τά επικύρωσε και ό ένδοξος ήγεμών χαλίλ έφένδης κατά τό 1246: σενεσί [= 22/6/1830-11/6/1831] [υπογραφή/ μονογραφή, σημείωση/ ένδειξη ότι ελέγχθηκε ο λογαριασμός] κατά τό 1237: [28/9/1821-17/9/1822] και 1238: [18/9/1822-6/9/1823] γραμματικός ών εις τον καζάν λάρνακος έμεινα να λαμβάνω ως φαίνεται και ό λογαριασμός Σαραγίου και γρόσια, βλ. Κατάστιχο, σ. 95-96. Βλέπε επίσης για τον ίδιο λογαριασμό και στη σ. 172.

¹⁰⁶ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 4-33.

¹⁰⁷ «... όσα έδωσα εις τά χρέη μου κατά τό 1248: σενεσί [31/5/1832-20/5/1833]. [Σύμβολο-μονογραφή; ελεγμένα]», σ.172/124.

¹⁰⁸ «... ό έτήσιος μισθός μου (29/4/1835-26/3/1838), σ. 131.

¹⁰⁹ «... 1835: Μαρτίου α': σημείωση του όσου πράγματος αφήνω εις την οικίαν μου = » . σ. 136/ κξ1, «... 1835: άπριλλίου = 7: όσον πράγμα Ίδικόν μου έβαλον εις τό ζυπέτι μου και τό πέρνω εις Μόρφου [σύμβολο - μονογραφή;]», σ.136/ κξ2.

γαριασμοί που «κρατούσε» για να βλέπει τις ποσότητες και τις αξίες των εμπορευμάτων, των εισαγόμενων προϊόντων και τις μονοπωλιακές εκμεταλλεύσεις του καπνού. Με το συγκεντρωτικό λογαριασμό του εργαστηρίου¹¹⁰ του, ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης, προέβαινε σε νέες παραγγελίες, προσπαθούσε να πουλήσει τα συγκεκριμένα προϊόντα που είχε αποθηκευμένα για αρκετό καιρό ώστε να κινήσει το κεφάλαιό του, υπολόγιζε τα αποθέματά του. Ο λογαριασμός των εμπορευμάτων¹¹¹.

δ. ΟΙ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΩΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ

Οι πράξεις των επιμέρους προσωπικών λογαριασμών, κατατάχθηκαν με συγκεκριμένα κριτήρια σε 17 θεματικές κατηγορίες. Λήφθηκαν υπόψη κατά την κατηγοριοποίηση, το λεκτικό και η ερμηνεία της πράξης, τα εμπλεκόμενα μέρη, εάν ήταν χρέωση ή πίστωση και όλα αυτά κωδικοποιήθηκαν σε ένα γενικό μητρώο εγγραφών (ΠΙΝΑΚΑΣ 12, σ. 160).

Το σύνολο των αναλυτικών ονομαστικών λογαριασμών των χρεωπιστωτών ήταν 133. Οι συναλλασσόμενοι κατά κατηγορία ανήλθαν στους 390 ενώ το σύνολο των εμπλεκόμενων ονομάτων στους λογαριασμούς ήταν 732. Οι καταγεγραμμένες κατηγορίες εκφράζουν το είδος των δραστηριοτήτων του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, αλλά και τον τρόπο διασύνδεσής τους για τη διεκπεραίωση των συναλλαγών. Οι κατηγορίες χωρίζονται σε επιμέρους υποκατηγορίες ανάλογα με τον τρόπο πληρωμής και αποπληρωμής και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν. Αυτό φαίνεται καθαρά στις πρώτες πέντες κατηγορίες όπου με τα μετρητά / ταμείο διενεργούνταν πληρωμές και εισπράξεις των συναλλασσομένων, με τα εμπορεύματα διενεργούνταν αγορές και πωλήσεις, ενώ στη φορολογία προσδιορίζονταν οι οφειλόμενοι φόροι και οι φόροι που είχαν εισπραχτεί. Τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν για τις συναλλαγές ήταν τα νομίσματα, οι ομολογίες και οι συναλλαγματικές. Οι πρώτες πέντες κατηγορίες εκφράζουν και το είδος των δραστηριοτήτων του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, ενώ οι υπόλοιπες τα σχήματα μέσα από τα οποία διεκπεραιώθηκαν. Οι «μεταφορές» ήταν λογιστικές καταχωρίσεις για μεταφορά κεφαλαίων και δήλωναν αποδοχή των χρεωπιστώσεων με πολλούς τρόπους. Τα «υπόλοιπα» ήταν το τελικό ποσό ενός λογαριασμού που μεταφερόταν σε άλλο λογαριασμό. Οι εκπτώσεις ήταν εισπρακτέες ή πληρωτέες από το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη. Ζημιές, έσοδα και έξοδα προέκυψαν από διάφορες δραστηριότητες. Το 85.58% των συναλλασσομέ-

¹¹⁰ «Λογαριασμός τῶν καρδιῶν ὅπου Μ' ἔστειλεν ὁ Κύριος χριστοφάκης χ(ατζῆ) παυλουδιοῦ, τὸν ὅποιον Παρέδωκα εἰς τὸν Κύριον φέληξ διὰ τὰ περιλάβη, ὅστις ἔλαβεν Μόνον τὰ κατωτέρω ὡς φαίνονται». σσ. 88-89/89α. Ο λογαριασμός αυτός παραπέμπει άμεσα στο λογαριασμό του Φέληξ Μαλαγάμβα βλ. Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 80-81/81.

¹¹¹ Α.Ι.Α.Κ., Κατάστιχο IV, σ. 50/60α.

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΞΕΩΝ ΚΑΤΑ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ (1817-1839)

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ		ΣΥΝΟΛΟ ΣΥΝΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΩΝ		ΔΟΥΝΑΙ		ΛΑΒΕΙΝ		ΣΥΝΟΛΟ	
		ΠΡΑΞΕΙΣ	%	ΠΡΑΞΕΙΣ	%	ΠΡΑΞΕΙΣ	%	ΠΡΑΞΕΙΣ	%
1	ΜΕΤΡΗΤΑ	100		677	32,10	351	16,64	1172	48,74
2	ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΑ	200		317	15,03	156	7,40	473	22,43
3	ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ	300		23	1,09	19	0,90	42	1,99
4	ΟΜΟΛΟΓΙΕΣ	400		34	1,61	66	3,13	100	4,74
5	ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ	500		160	7,59	144	6,83	511	14,41
6	ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ	600		7	0,33	15	0,71	22	1,04
7	ΥΠΟΛΟΙΠΑ	700		1	0,05	3	0,14	4	0,19
8	ΕΚΠΤΩΣΕΙΣ	800		7	0,33	25	1,19	32	1,52
9	ΖΗΜΙΕΣ	900		1	0,05	9	0,43	10	0,47
10	ΕΣΟΔΑ/ΕΞΟΔΑ	1000		13	0,62	13	0,62	26	1,23
11	ΤΡΑΒΗΓΜΑΤΑ/ΠΛΗΡΩΜΕΣ	1200		4	0,19	2	0,09	6	0,28
12	ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΠΑΓΙΟΥ ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΥ	1300		1	0,05		0,00	1	0,05
13	ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΑ ΠΡΟΣ ΕΙΣΠΡΑΞΗ	1400		3	0,14	17	0,81	20	0,95
14	ΤΕΛΗ	1500		3	0,14	1	0,05	4	0,19
15	ΕΝΤΟΛΕΣ ΠΛΗΡΩΜΩΝ	1600		9	0,43		0,00	9	0,43
16	ΕΠΙΣΤΡΟΦΕΣ	1700			0,00	1	0,05	1	0,05
17	ΤΟΚΟΙ	1800		11	0,52	16	0,76	27	1,28
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ		390		1271	60,27	838	39,73	2109	100,00

νων και του αριθμού των πράξεων δηλώνουν τις κύριες δραστηριότητες του Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη, ενώ το υπόλοιπο (14,42%) επί μέρους πράξεις. Συνήθως ο Γεωργάκης Μαρκαντωνίδης αποπλήρωνε με διπλάσιο αριθμό πράξεων από τις εισπράξεις. Το ίδιο συνέβαινε και με τα εμπορεύματα. Οι πράξεις των πωλήσεων του (15,03%) ήταν διπλάσιες από τις πράξεις των αγορών του (7,40%).

3. ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΣ ΤΣΙΦΛΙΚΙΟΥ ΔΕΡΒΙΣ ΕΦΕΝΤΗ

α. ΓΕΝΙΚΑ ΕΣΟΔΑ ΚΑΙ ΕΞΟΔΑ

Στην αρχή παρουσιάστηκαν συγκεντρωτικά έσοδα¹¹² και έξοδα¹¹³ από το «τσιφλίκι του Δερβίς Εφέντη». Στους «ολικούς» αυτούς λογαριασμούς μεταφέρθηκαν τα συγκεντρωτικά ποσά των αναλυτικών λογαριασμών, καταγράφηκε η χρονική περίοδος, ο μηχανισμός επικύρωσης της εκμίσθωσης¹¹⁴ του τσιφλικιού του Δερβίς Εφέντη, η σύνθεση των εισοδημάτων του καθώς και ο τρόπος διάθεσής τους.

β. ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΕΞΟΔΑ ΚΑΙ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ

Στη συνέχεια έγινε αναλυτική παρουσίαση των εσόδων¹¹⁵ και εξόδων¹¹⁶ του τσιφλικιού του Δερβίς Εφέντη (1833-1836). Η αναλυτική σύνθεση των εξόδων παρουσιάζει τα έξοδα διατροφής, τις αμοιβές των τακτικών και έκτακτων καλλιεργητών, μεταφορικά για αναλώσιμα στο τσιφλίκι, για είδη καθαρισμού, για τη διατροφή των ζώων και των ανθρώπων, σπόροι, των προϊόντων (σιταροκριθαριού, ροβιού, κουκκών, χαλουμικών). Παρουσιάστηκαν επίσης τα καλλιεργητικά μέσα¹¹⁷ καθώς και ο προγραμματισμός και οι εκτάσεις¹¹⁸ των καλλιεργειών ιδιαίτερα για το έτος 1835.

γ. ΕΡΓΑΣΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ (σ.140-145)

Υπάρχουν εργασιακές σχέσεις, εργαλειακός εξοπλισμός, η καταγραφή των συμβολαίων κλπ. τουλάχιστο μέχρι το 1832 και υπήρχε διαχειριστής¹¹⁹ (άνδρας ή γυναίκα).

¹¹² Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 101/β, 118/ισ2, 145/λ, 146/λα.

¹¹³ Συγκεντρωτικά Έξοδα τσιφλικιού Δερβίς εφέντη, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 101/β', 118/στ', 129, 145-147.

¹¹⁴ Μηχανισμός εκμίσθωσης του τσιφλικιού, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 101/β', 145-147.

¹¹⁵ Αναλυτικά έσοδα, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 100, 119, 120, 144.

¹¹⁶ Αναλυτικά έξοδα, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 103, 104, 105, 118, 119, 145-147.

¹¹⁷ Καλλιεργητικά μέσα, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 111/λα', 103-105.

¹¹⁸ Καλλιεργητικές εκτάσεις, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 106/στ1.

¹¹⁹ Διαχειριστής τσιφλικιού, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 145-147/λ', λα', λβ'.

Στις σελίδες 100-101 υπάρχουν συγκεντρωτικά έσοδα και έξοδα και από την σελίδα 103 μέχρι τη σελίδα 140, γίνεται αναλυτική παρουσίαση των εσόδων και εξόδων του τσιφλικιού του Δερβίς Εφέντη (1833-1836).

4. ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑΣ (σ.160-169)

Στην αρχή παρουσιάζεται η συγκεντρωτική κατάσταση¹²⁰ φορολογίας των ετών 1832-1833. Αναγράφονταν τα είδη των υπό είσπραξη κρατικών φόρων, οι κοινότητες με το φορολογητέο συγκεντρωτικό πληθυσμό και το συνολικό οφειλόμενο ποσό είσπραξης. Ακολούθως¹²¹ παρουσιάζονται αναλυτικά οι χρεωστικές κατανομές των φόρων κατά κοινότητα και οι αποδόσεις των φόρων προς το Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη.

Οι αναλυτικοί φορολογικοί λογαριασμοί κατονόμαζαν¹²² την κοινότητα η οποία όφειλε να αποδώσει στο Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη τους κατανεμηθέντες σ' αυτή φόρους. Στην αριστερή σελίδα (Χρεωστούν) αναγράφεται σε κάθετη στήλη το φορολογικό οθωμανικό έτος Εγίρας, τα είδη των φόρων (μιρί, σαλκίνι, γαλιουτζιού πατελί) σε ορισμένη αναλογία μεταξύ τους καθώς και η αμοιβή του εκμισθωτή (το δερουχτέ παρασί), ο αριθμός των ονομάτων των φορολογουμένων και το αντίστοιχο συνολικό χρηματικό ποσό που οφείλουν στο Γεωργάκη Μαρκαντωνίδη.

Στην αριστερή στήλη παρουσιάζει τις ημερομηνίες που συντελέστηκαν οι πράξεις. Ξεκινά με την οθωμανική χρονολόγηση (έτος Εγίρας) και επεξηγεί το αντίστοιχο έτος με αραβικούς χαρακτήρες. Αναλυτικά παρουσιάζει κατά τακτά διαστήματα την ημερολογιακή κίνηση του λογαριασμού. Στο κέντρο της σελίδας παρουσιάζει την αιτιολογία και το περιεχόμενο του λογαριασμού. Συγκεκριμένα αναφέρεται στον τρόπο απόδοσης των φορολογικών οφειλών των φορολογουμένων.

¹²⁰ Συγκεντρωτική κατάσταση φορολογίας, Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 160.

¹²¹ Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ. 161

¹²² «Οι ἐγγῶριοι ῥεαγιάδες ἀραδίππους τὰ ὀλικά χρονικά των δοσίματα», (Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ.161), «Χρεωστούν... οι ἐγγῶριοι ῥεαγιάδες τῶν Ἄνω Λευκάρων διὰ τὰ βασιλικά των δοσίματα...Δίδουν», (Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ.162-163), «Χρεωστούν ... οι ἐγγῶριοι ῥεαγιάδες τῶν Ἄνω Λευκάρων διὰ τὰ βασιλικά των δοσίματα...Δίδουν», «Χρεωστούν ... οι ἐγγῶριοι ῥεαγιάδες τοῦ τζεριοῦ διὰ τὰ δοσίματα των...Δίδουν», (Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ.164-165), «Χρεωστούν ... οι ἐγγῶριοι ῥεαγιάδες τοῦ στροβόλου διὰ τὰ δοσίματα των...Δίδουν», «Χρεωστούν ... οι ἐγγῶριοι ῥεαγιάδες συρκανιάς διὰ τὰ δοσίματα των...Δίδουν», (Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ.166-167), «Χρεωστεί...ο Χατζηνικόλας Αργυροῦ διὰ τὸν Συντροφικό δερουχτέ... Δίδει», «Χρεωστεί... ο Χριστοφής Απεγίτου διὰ τὸν Συντροφικό δερουχτέ... Δίδει», (Α.Ι.Α.Κ., *Κατάστιχο IV*, σ.168-169).

